

Вісник

**Дніпропетровського
університету**

Науковий журнал

№ 11

Том 23

2015

РЕДАКЦІЙНА РАДА:

Чл.-кор. НАН України, д-р фіз.-мат. наук, проф. **М. В. Поляков** (*голова редакційної ради*); старш. наук. співроб., проф. **В. І. Карплюк** (*заст. голови*); д-р фіз.-мат. наук, проф. **О. О. Кочубей**; д-р хім. наук, проф. **В. Ф. Варгалюк**; чл.-кор. НАПН України, д-р філос. наук, проф. **П. І. Гнатенко**; д-р фіз.-мат. наук, проф. **О. Г. Гоман**; д-р філол. наук, проф. **В. Д. Демченко**; д-р техн. наук, проф. **А. П. Дзюба**; д-р пед. наук, проф. **Л. І. Зеленська**; чл.-кор. НАН України, д-р фіз.-мат. наук, проф. **В. П. Моторний**; чл.-кор. НАПН України, д-р психол. наук, проф. **Е. Л. Носенко**; д-р біол. наук, проф. **О. Є. Пахомов**; д-р іст. наук, проф. **С. І. Світленко**; акад. Академії наук ВО України, д-р іст. наук, проф. **В. С. Савчук**; акад. Академії наук ВО України, д-р фіз.-мат. наук, проф. **В. В. Скалозуб**; д-р філол. наук, проф. **Т. С. Пристайко**; чл.-кор. НАН України, д-р біол. наук, проф. **А. П. Травлєєв**; д-р техн. наук, проф. **Ю. Д. Шептун**; д-р філос. наук, проф. **О. С. Токовенко**; д-р екон. наук, проф. **Н. І. Дучинська**; д-р філол. наук, проф. **І. С. Попова**; ректор Європейської школи управління, професор **Вятр Єжи Йозеф** (Польща); д-р фіз.-мат. наук, проф. **Ю. Мельников** (США)

Серія: МОВОЗНАВСТВО

Випуск 21 (3)

Дніпропетровськ

Дніпропетровський національний
університет імені Олеся Гончара

*Надруковано за рішенням вченої ради
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара
(протокол № 6 від 18 грудня 2014 р.)*

Р е ц е н з е н т и:

д-р філол. наук, проф. Т. М. Потніцева
д-р філол. наук, проф. Т. В. Філат

Розглянуто актуальні проблеми сучасного мовознавства на широкому матеріалі української, російської та інших слов'янських і західноєвропейських мов. Багатоаспектний аналіз мовних явищ та одиниць різних рівнів виконано в синхронії та історичній перспективі. Значну увагу приділено опису функціональних різновидів мовлення, питанням перекладу і лінгводидактики. Уміщено рецензію на монографію.

Для наукових працівників, спеціалістів-філологів, аспірантів і студентів філологічних факультетів, а також для широкого кола читачів, які цікавляться проблемами сучасного мовознавства.

Рассмотрены актуальные проблемы современного языкознания на широком материале украинского, русского и других славянских и западноевропейских языков. Многоаспектный анализ языковых явлений и единиц разных уровней выполнен в синхронии и исторической перспективе. Большое внимание уделено описанию функциональных разновидностей языка, вопросам перевода и лингводидактики. Размещена рецензия на монографию.

Для научных работников, специалистов-филологов, аспирантов и студентов филологических факультетов, а также широкого круга читателей, интересующихся проблемами современного языкознания.

Topical problems of contemporary linguistics based on phonetics, grammar and semantics of Ukrainian, Russian and other Slavonic and West European languages are regarded. A multi-sided analysis of language phenomena is performed synchronically and diachronically. A great attention is paid to the research of description of language functional varieties, including the Internet-communication, issues of translation and linguodidactics. Reviews of monographic researchers are published.

The papers are interesting for scientists, specialists in philology, post-graduate students and students of philological faculties, as well as for a wide range of readers who are interested in the problems of modern linguistics.

Р е д а к ц і й н а к о л е г і я:

д-р філол. наук, проф. **Т. С. Пристайко** (відп. редактор); д-р філол. наук, проф. **О. І. Панченко** (зам. відп. ред.); д-р філол. наук, проф. **І. І. Меньшиков**; д-р філол. наук, проф. **Н. В. Підмогильна**; д-р філол. наук, доц. **І. С. Попова**; д-р філол. наук, проф. **А. М. Поповський**; д-р філол. наук, проф. **А. М. Приходько**; д-р філол. наук, проф. **Ю. О. Шепель**; д-р гуманіт. наук, проф. **Людмила Шипелевич** (Польща); канд. філол. наук, доц. **І. І. Турута** (відп. за вип.)

УДК 811.161.2.373.4

Н. М. Блинова

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ЛЕКСИЧНІ ІННОВАЦІЇ У МОВІ ІНТЕРНЕТ-ЗМІ (на прикладі сфери бізнесу та економіки)

Розглянуто лексичні інновації у мові українських інтернет-ЗМІ з вересня 2012-го по листопад 2014 року. Проаналізовано особливості їх редакційного опрацювання. Виявлено, що далеко не всі такі лексеми на даний момент знайшли лексикографічну фіксацію, а їх вживання не завжди виправдане потребами тексту. Наголошено, що редакції багатьох інтернет-ЗМІ принципово не дають тлумачення чи хоча б пояснення значень вживаних неологізмів, що є порушенням правил видавничого опрацювання такої лексики.

Ключові слова: лексема, неологізм, okazіоналізм, мережеві видання, інтернет-ресурс, мова інтернет-ЗМІ.

Н. Н. Блинова. Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара. *ЛЕКСИЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ В ЯЗЫКЕ ИНТЕРНЕТ-СМИ (НА ПРИМЕРЕ СФЕРЫ БИЗНЕСА И ЭКОНОМИКИ)*

Рассмотрены лексические инновации в языке украинских интернет-СМИ с сентября 2012-го по ноябрь 2014 года. Проанализированы особенности их редакторской обработки. Выявлено, что далеко не все такие лексемы на данный момент получили лексикографическую обработку, а их употребление не всегда оправдано задачами текста. Подчеркнуто, что редакции многих интернет-СМИ принципиально не дают толкования или хотя бы объяснения используемых неологизмов, что является нарушением правил издательской обработки такой лексики.

Ключевые слова: лексема, неологизм, окказионализм, сетевые издания, интернет-ресурс, язык интернет-СМИ.

Blinova N. M. Oles Honchar Dnipropetrovsk National University. *LEXICAL INNOVATIONS IN THE LANGUAGE OF THE NETWORK MASS-MEDIA (ON MATERIAL OF SPHERES OF ECONOMICS AND FINANCES)*

Lexical innovations in the language of Ukrainian mass-media have been investigated since September 2012 till November 2014. Nowadays borrowed lexemes are the object of interest of many Russian and Ukrainian researchers, named in the article. But the peculiarities of their functioning and editorial work in the Internet mass-media have never been investigated yet. That's why we consider our article is topical. The Ukrainian network media are its subject, and the usage of the groups of the new borrowed words, which define concepts from sphere of business and economics is its object. Also the peculiarities of their editorial treatment are under analysis.

It was found out, that not all such lexemes got their lexicographic fixation, and not always the usage of such vocabulary is necessary for the text. More over, editorial offices don't explain the meaning of the new borrowings, that they use, to the readers on purpose, that contradicts with the rules of correction and editorial work with the groups of such lexemes. Therefore we consider, that some of these lexemes are used for creation of the expressive effect, or, as some editors are sure, should be the evidence of professionalism of a journalist.

Key words: a lexeme, neologism, occasion words, network press, internet-resource, language of internet mass-media.

Лексичні інновації у мові мережевих ЗМІ є предметом постійного наукового інтересу зарубіжних і українських дослідників. Значні зусилля докладаються, наприклад, до вивчення технічної та комп'ютерної лексики. Так, темою кандидатської дисертації О. Кармизової є комп'ютерна лексика, її структура та розвиток [7]; М. Лукіної – комп'ютерна лексика та її функціональні еквіваленти у російській та французькій мовах [9]; групою авторів укладено перекладний англо-

російський та російсько-англійський словник комп'ютерної лексики, котрий містить біля 14 тисяч слів та словосполучень англійською мовою та біля 12 тисяч – російською, що відображають основні поняття комп'ютерної лексики [2]; О. Б. Тищенко зосереджує увагу на комп'ютерному сленгові [15]. Запорізькі науковці Е. Балюта і С. Снікєєва дають лінгвістичну характеристику комп'ютерної терміносистеми англійської мови [3]. Ю. М. Несин укладає термінологічний словник аббревіатур та скорочень комп'ютерної лексики [11]. Львівський дослідник Р. Мисак пропонує класифікацію електронних і комп'ютерних словників залежно від носіїв інформації та основних технічних й експлуатаційних характеристик, аналізує підходи укладання словників: від паперової версії до електронної та навпаки [10]. Соломія Федушко та Ірина Щур розглядають комп'ютерний жаргон на прикладі українських реалій, подаючи тлумачення лексичних одиниць, пов'язаних з означеною тематичною групою [16; 17]; Тимур Радбіль розглядає інноваційні процеси у лексиці та граматиці російської мови мережі [13]; про особливості роботи редакцій мережових видань ґрунтовне дослідження створив О. Амзін [1], різноманітні аспекти роботи онлайн-ЗМІ розглядаються у посібнику за редакцією М. М. Лукіної [6].

Про редагування у мережових ЗМІ детально йдеться у підручнику Р. Крейга, який зауважує: «Величезний відсоток матеріалу розміщується у мережі швидко і без особливої турботи щодо можливості його читати. Це призводить до ряду проблем, найочевидніша з яких та, що це може створити безсловесне середовище, в якому складні думки не оцінені, не винагороджені і не висловлені. Втім, можливо, важливіше те, що таке недбале писання практично просить, щоб його неправильно витлумачили [8, с. 167]. Про особливості редагування мережових ресурсів згадано й у роботі Б. Потятиника [12]. Свій скромний внесок у розробку теми внесла й авторка пропонованої статті (див., напр.: [4; 5]).

Постановка проблеми. Таким чином, і новозапозичена лексика, методи та прийоми її редагування в інтернет-ЗМІ досить активно вивчаються, але досліджень, у яких лексика зі сфери бізнесу, економіки та управління розглядалася б у функціональному аспекті як така, що активно побутує у мові інтернет-видань, нами знайдено не було. Відповідно, поки що не здобули висвітлення й особливості редакторського і коректорського опрацювання лексем, які побутують у цій сфері, що й визначає *актуальність і наукову новизну* цієї розвідки. **Мета** роботи – визначити склад запозичень у сфері економіки, бізнесу та управління у мові вітчизняних інтернет-ресурсів, проаналізувати рівень їх редакторського опрацювання. **Об'єктом** її є інтернет-видання українського сектора, **предметом** – функціонування запозиченої лексики означених тематичних груп у мережових ЗМІ, особливості їх редакційно-видавничого опрацювання.

Мова українського сегмента інтернет-видань нами досліджувалася з листопада 2012-го до листопада 2014 року. Фундаментом роботи стали як російськомовні, так і україномовні інтернет-видання: argumentua.com, internews.ua, fromua.com, lux.fm, polemika.com.ua, segodnya.ua, sostav.ua, spilno.tv, telekritika.ua.

Досліджуваний матеріал конкретизують й унаочнюють текстові фрагменти, що наводяться далі. У прикладі «Запущено новий сайт **краудсорсингу** для журналістських розслідувань» (<http://osvita.mediasapiens.ua/material/25552.12>) вжито не пояснене редакцією запозичення, яке тлумачиться так: «Краудсорсинг (англ. crowdsourcing, crowd – «натовп» і sourcing – «використання ресурсів») – передача певних виробничих функцій невизначеному колу осіб (на підставі публічної оферти, без укладання трудового договору). <...> У порівнянні з аутсорсингом, де певні функції компанії виконуються сторонньою організацією на підставі угоди за гроші, в краудсорсингу платити ні за що не потрібно (або виплачуються мінімаль-

ні суми). Усю необхідну роботу виконують неоплачувані або малооплачувані фахівці-аматори, які витрачають свій вільний час на створення контенту, розв'язання проблем або навіть на проведення досліджень та розробок» (<http://uk.wikipedia.org>).

У наступних контекстах: «Разработчики планшета с прозрачным дисплеем Grippity, который позволяет набирать текст десятью пальцами одновременно, начал сбор средств на **краудфандинговом** сайте» (<http://www.segodnya.ua>). «**Краудфандинг**, произведший, по мнению экспертов, революцию в принципе инвестирования стартапов, в основном помог воплотиться смелым решениям в сфере создания компьютерных игр и различных **девайсов**, а также произведений искусства – фильмов, картин, скульптур и музыки». «Самые успешные проекты **краудфандинговой** платформы Kickstarter в мире», «На производство этого прибора украинские предприниматели потратили \$250 тыс., собранные на американском сайте Kickstarter, который специализируется на **краудфандинге** – добровольном сборе денежных средств на какой-либо проект», «Зачастую условия **краудфандинга** предполагают, что на пожертвованные деньги волонтер может получить вновь произведенный **гаджет**, а в случае провала кампании по сбору средств перечисленные деньги возвращаются на счет пользователя» (<http://www.domik.net>), – використовуються іменник **краудфандинг** та похідний від нього прикметник **краудфандинговий**, які редакція також не пояснює читачам, очевидно, сподіваючись на їх допитливість та можливість скористатись мережевими довідковими ресурсами. Вільна енциклопедія подає таке значення згаданої лексеми: «**Краудфандінг** (англ. Crowdfunding, crowd – «натовп», funding – «фінансування»), також спільнокошт – це співпраця людей, які добровільно об'єднують свої гроші або інші ресурси разом, як правило, через Інтернет, щоб підтримати зусилля інших людей або організацій. Фінансування за схемою краудфандінгу може виконувати різні функції – допомога постраждалим від стихійних лих, підтримка з боку вболівальників чи фанатів, підтримка політичних кампаній, фінансування стартап-компаній та малого бізнесу, створення вільного програмного забезпечення і багато ін. Для стартування збору коштів обов'язково повинна бути задекларована мета, визначена ціна її досягнення, а обрахунок усіх витрат і процес збору мають бути відкриті для публіки у вільному доступі» (<http://uk.wikipedia.org>).

У наступному випадку – «**Медіанний** дохід українців у 2006–2012 роках становив близько \$323 на місяць. При цьому отримані дані представлені не у вигляді середнього доходу, а у вигляді **медіанного**. Це доходи, які знаходяться рівно посередині зарплатного списку – 50 % людей отримують більше цього рівня, а 50 % – менше» (<http://ua-ekonomist.com>) – завдяки належній роботі редакції реципієнт розширив особистий тезаурус і зрозумів зміст авторського матеріалу без перекручень.

«Золотая жила: украинцы собирают финансирование на собственные **стартапы**», «Предприимчивые соотечественники с миру по нитке через интернет собирают финансирование на собственные **стартапы**», «На руку **стартапам**, начатым таким образом, играет и глобальность Всемирной паутины – профинансировать проект можно из любой точки мира», «В итоге **стартап** получил более \$45 тыс.», «При этом **стартапер** определяет размер необходимой суммы и срок, в течение которого она должна быть собрана», «Максим Школьник, один из основателей **стартапа** Viewdle ... теперь сам без труда анализирует причины популярности ресурса и того, что украинские предприниматели стали охотнее собирать деньги через Kickstarter», «Александр Сорока, президент startup.ua, отмечает, что при сборе денег через **краудфандинг** одновременно осуществляется тест будущего продукта **стартапа**: компания публикует свою идею, и успешность денежных вливаний со стороны обычных людей является обратной связью, показы-

вающей, будет ли их продукция востребована» (<http://www.domik.net/novosti/>). Наведені приклади демонструють надзвичайно рясне вживання іншомовних запозичень, так само як і стаття на запорізькому новинному ресурсі «iz.com.ua». «Український **стартап** Augmented Pixels попав в каліфорнійський **інкубатор** Plug and Play», «Українську компанію Augmented Pixels вибрали из более чем 300 мировых **стартапов**, подававшихся в известный каліфорнійський **інкубатор** Plug and Play». «Команда **стартапа** осталась работать в Украине, так как этот **інкубатор** предлагает обучение в основном по B2B-продажам и коммуникациям...», «Plug and Play также стал инвестором украинского **стартапа**», «известно, что американский **інкубатор** совершает вложения до \$100 000», «... сейчас инвестиции не являются самоцелью для **стартапа**», «подробнее об этом команда **стартапа** расскажет уже осенью», «Plug and Play – это американский **інкубатор** и инвестор на ранних стадиях <...> помог **стартапам** привлечь около \$1 млрд венчурных инвестиций», «Среди клиентов **стартапа** – компании в сфере недвижимости, производства мебели и **ритейла**», «В апреле проект привлёк инвестиции от украинского фонда A Ventures Capital и основателя **аутсорсинговой** компании Ciklum Торбена Майгаарда. В феврале прошлого года компания уже получала **посевные инвестиции** от A Ventures. Тогда сумму оценивали не более, чем в \$1 млн.» (<http://iz.com.ua/ukraina/>).

У невеликих за обсягом матеріалах активно вживається економічна термінологія, про значення якої читач, на думку редакції, очевидно, має або здогадатись інтуїтивно, або проявити дослідницький інтерес і проконсультуватись із довідковими джерелами. Крім лексеми *стартап*, спільної для останніх аналізованих матеріалів, значення якої буде розглянуто нижче, вживаються також слова *ритейл*, *аутсорсинг*, лексема *інкубатор* у переносному значенні та словосполучення *посевные инвестиции*, які не пояснюються редакцією. Відповідно, за пошуком лексеми *ритейл*, вільна енциклопедія перенаправляє дослідника до статті «Роздрібна торгівля (від англ. retail, ретейл; англ. retailer, ретейлер – роздрібний торговець) – тип торгівлі товарами, а також виконання певних послуг, направлених на покупця, яким є кінцевий споживач, фізична чи юридична особа» (uk.wikipedia.org). Таким чином, виникає питання про доцільність і необхідність вживання запозиченого терміна, незрозумілого масовій аудиторії, на яку, власне, і розраховані новинні ресурси. Крім того, з огляду на неасимільованість означеної лексеми, виникають ще й правописні казуси, як, наприклад, у випадку: «**Рітейлери** та переробники отримали найбільше банківських кредитів» (<http://24tv.ua/home/>), оскільки причина вживання літери «и» або «і» в українській транслітерації слова залишається таємницею, адже у мові-оригіналі наявна літера «e», яка не підпадає під дію «правила дев'ятки».

Наступною вживаною в аналізованому матеріалі лексемою є *аутсорсинг*, яка поки що не здобула лексикографічного опрацювання у «Словнику іншомовних слів». Відповідно, «аутсорсинг (англ. outsourcing) – передача компанією частини її завдань або процесів стороннім виконавцям на умовах субпідряду. Угода, за якою робота виконується людьми з зовнішньої компанії, яка зазвичай є також експертом у цьому виді робіт. Аутсорсинг часто використовується для скорочення витрат» (<http://uk.wikipedia.org>).

Словосполучення *посівні інвестиції*, очевидно, належить до сфери вузькофахової лексики, оскільки в жодному доступному словнику його тлумачення не подано. Тим важливіше було б розтлумачити його значення для читача. На жаль, редакція цього не робить. Можна лише здогадатись (звернувшись до тлумачення лексеми *стартап*), що йдеться про першу стадію розвитку новоствореної компанії – так званої стадії посівної (seed stage). Таким чином, часто вживана в останніх з

розглянутих матеріалів лексема *стартап* здобула такого тлумачення: «Стартап (англ. Startup), стартап-компанія – нещодавно створена компанія (можливо, ще не зареєстрована офіційно, але така, що серйозно планує стати офіційною), що буде свій бізнес на основі інновацій або інноваційних технологій, не вийшла на ринок або ледве почала на нього виходити і що володіє обмеженим набором ресурсів. Часто стартап-компанії називають «гаражними». Особливо часто термін «стартап» застосовується відносно інтернет-компаній і інших фірм, що працюють у сфері ІТ, проте це поняття розповсюджується і на інші сфери діяльності. Найчастіше згадується скорочена класифікація стадій розвитку стартапів, згідно з якою стартап проходить у своєму розвитку 5 стадій: посівну стадію (seed stage), стадію запуску (startup stage), стадію зростання (growth stage), стадію розширення (expansion stage) і стадію «виходу» (exit stage) (<http://uk.wikipedia.org>).

Наступні контексти – «В Нью-Йорке арестовали создателя **биткоинов**», «В Нью-Йорке арестован создатель **биткоинов** Чарли Шрем. Об этом сообщает bin.ua». По версии следствия, Шрем и Файелла занимались переводом денег для поддержки незаконного оборота **биткоинов** и торговли наркотиками. Рынок **биткоинов** – виртуальной валюты – был прикрыт в октябре 2013 года властями США» (<http://itexpert.org.ua/rubrikator/item/33513>); «Национальный банк ФРГ предупреждает о крахе **биткоина**», «Неуклонно жизненное пространство **цифровой валюты биткоин** сокращается, чему способствуют государства и их национальные банки», «Некоторые из них (например, Норвегия) предпочли ввести налог на **биткоины**, другие (например, Китай и Таиланд) вовсе запретили любые транзакции с интернет-валютой, что вызвало стремительное падение курса **биткоинов** в конце 2013 года». «В интервью влиятельной экономической газете Handelsblatt член совета директоров Немецкого национального банка Карл-Людвиг Тиэле (Carl-Ludwig Thiele) отметил: «В силу своей конструкции и большой **волатильности биткоины** являются высоко спекулятивными». Высокопоставленный банкир продолжает: «для виртуальной валюты не предусмотрена какая-либо государственная гарантия, что может привести к потере **биткоином** всей своей стоимости для его держателей», «В настоящее время в Германии за год насчитывается только 70'000 транзакций, в которых используется **биткоин**» (<http://u-news.com.ua/>), «Крупнейшая **биткоин-биржа** в мире обанкротилась», «Крупнейшая **биткоин-биржа** Mt. Gox, на которой еще недавно проходило более 80 % сделок с виртуальной валютой, объявила себя банкротом», «**Биткоин** – это новая платежная система, которая существует вне финансового сектора. Насколько я знаю, каких-либо крупных пересечений между банками, которые регулирует Федеральный резерв, и **биткоин-биржами** не существует», «Сейчас Генеральная прокуратура США и правоохранительные органы Японии расследуют банкротство **биткоин-биржи** Mt. Gox, которая в начале февраля перестала возвращать депозиты своим клиентам», «Несколько инвесторов, у которых на Mt. Gox зависли **биткоины**, проводили пикет у офиса биржи, требуя вернуть им **виртуальные деньги**», «Курс **биткоина**, поднимавшийся на Mt. Gox выше \$1200 в начале года, за несколько последних дней ее работы упал почти в 10 раз» (<http://www.segodnya.ua>) – містять лексеми *біткоїн*, *волатильність*, що мають такі значення: «Bitcoin також Біткойн – електронна валюта, яка була створена у 2009 році та базується на самоопублікованому документі Сатосі Накамото. Bitcoin не має централізованого управління та емітентів. Транзакції із цифровим підписом між двома вузлами передаються до всіх вузлів peer-to-peer мережі, а самі дані про переміщення коштів зберігаються у розподіленій базі даних. Для запобігання можливості втрати чужих грошей або використання своїх коштів двічі використовуються криптографічні методи» (<http://uk.wikipedia.org>).

«В Нацбанке также отметили, что предпринимаемые меры направлены на уменьшение **волатильности** курса», «Надеемся, что **волатильность** на рынке спадет и ситуация станет более стабильной», – подчеркнули представители Нацбанка» (<http://www.segodnya.ua/>). Економічний термін *волатильність* залишився не прокоментованим редакцією, що може спричинити нерозуміння або перекопчування розуміння тексту читачем. Між тим, якщо звернутись до мережевої енциклопедії, можна дізнатися: «Волатильність (Мінливість, англ. Volatility) – статистичний показник, що характеризує тенденцію ринкової ціни або доходу змінюватися з часом. Є одним з найважливіших фінансових показників в управлінні фінансовими ризиками, де становить собою міру ризику використання фінансового інструмента за заданий проміжок часу. Частіше за все вираховується середня волатильність. Виражається волатильність в абсолютному ($100\% \pm 5\%$) або у відносному від початкової вартості ($100\% \pm 5\%$) значенні. Розрізняють два види волатильності: історична волатильність – це величина, рівна стандартному відхиленню вартості фінансового інструмента за заданий проміжок часу, розрахованому на основі історичних даних про його вартість. Очікувана волатильність – волатильність, що вираховується на основі поточної вартості фінансового інструмента із припущенням, що ринкова вартість фінансового інструмента відбиває очікуваний ризик (<http://uk.wikipedia.org>).

На офіційному сайті «Урядовий портал» розміщено матеріал, що дав наступний приклад: «Казначейство України інформує про **субвенцію** на придбання медичного автотранспорту», «У 2012 році на рахунки місцевих бюджетів Запорізької області надійшли кошти відповідно до **субвенції** з державного бюджету місцевим бюджетам...», «Касові видатки із зазначеної **субвенції** в 2012 році склали 97 млн. гривень...» (<http://www.kmu.gov.ua/>).

Передбачається, що розташовані на офіційних урядових ресурсах матеріали мають бути зрозумілі для пересічного громадянина. Відповідно, дотримання правил редакційно-видавничої обробки є обов'язковим. На жаль, у наведеному прикладі цього не спостерігаємо: особливості значення лексеми *субвенція* залишились не поясненими. Разом з тим, це один з нечисленних прикладів фіксованості терміна у «Словнику іншомовних слів», де він здобув таке тлумачення: «Субвенція [лат. subventio – приходжу на допомогу] – форма фінансової допомоги держави місцевим органам влади. На відміну від дотації, субвенція надається для фінансування певного заходу і підлягає поверненню у разі порушення умови її цільового використання» [32, с. 866].

У матеріалі «Для розширення торгово-сервісної мережі в Україні підключають послугу “**еквайринг**”» залучено термін *еквайринг*. «За словами фахівців, один з шляхів вирішення проблеми для торгово-сервісної мережі – угоди з банками, що дозволяють підприємцям приймати платіжні картки до оплати товарів чи послуг. Тобто підприємці користуються банківською послугою “**еквайринг**”» (<http://24tv.ua/news/>). Останній приклад – один з нечисленних, що демонструє повагу редакції до читацької аудиторії та належне опрацювання термінолексем. Значення незрозумілого масовій аудиторії терміна, вжитого у заголовку, пояснюється в тексті статті, що свідчить про належне редакційно-видавниче опрацювання лексико означеної категорії.

Заголовок статті «Fitch присвоїло випуску **єврооблігацій** “ПриватБанку” рейтинг В(ЕХР)/RR4» та основний текст матеріалу демонструють вживання термінолексем *євробонд*, *єврооблігація*: «Як повідомляв УНІАН, “ПриватБанк” здійснив розміщення п'ятирічних **євробондів** на 175 млн. дол. з прибутковістю

10,875 % річних» (<http://economics.unian.ua/>). Жодна з означених термінолексем з фінансової сфери поки що не має лексикографічного опрацювання у друкованих словниках і в даному випадку не була пояснена редакцією. Між тим «Єврооблігації (інша назва – «євробонди» – від англ. eurobonds) – облігації, випущені в валюті, що є іноземною для емітента (як правило), що розміщуються за допомогою міжнародного синдикату андеррайтерів серед зарубіжних інвесторів, для яких дана валюта також, як правило, є іноземною. Приставка «євро» – данина традиції, оскільки перші єврооблігації з'явилися в Європі, торгівля ними здійснюється в основному там же. Різновидом єврооблігацій є облігації «Драгон» (англ. dragon bonds) – євродоларові облігації, які розміщені на азіатському (в першу чергу, японському) ринку і мають лістинг на який-небудь азіатській біржі, зазвичай в Сінгапурі або Гонконгу. Для здійснення розрахунків за єврооблігаціями існують дві депозитарно-клірингові системи – Euroclear і Clearstream (раніше – Cedel)» (<http://uk.wikipedia.org/>).

З матеріалу «Україна провела перше **роуд-шоу** інвестпроектів малого та середнього бізнесу на 150 млн. дол.» взято приклади вживання лексеми **роуд-шоу**: «Український бізнес-центр у Лондоні за підтримки Посольства України у Великобританії, Федерації роботодавців Києва та інвестиційного холдингу Pro Capital Group провели **роуд-шоу** семи інвестпроектів малого та середнього бізнесу «Invest in Ukraine». «За словами організаторів заходу, **роуд-шоу** «Invest in Ukraine» стане щорічним інвестиційним проектом» (<http://economics.unian.ua/>). Читач може здогадатись, що йдеться про певні інвестиційні проекти, але у чому їх специфіка і для чого вживається така лексема, залишається незрозумілим, як і значеннєві особливості лексеми **роуд-шоу**, що дослівно перекладається як «дорожня вистава», проте, очевидно, є ще й певний економічний контекст, який так і залишився непооясненим читачеві.

Нами було розглянуто лише кілька випадків функціонування запозичень у лексиці інтернет-ЗМІ. Зауважимо, що проблема редакційно-видавничого опрацювання лексики, що побутує у мережевих мас-медіа і стосується сфер економіки, фінансів, управління, – надзвичайно важлива: неасимільовані запозичення усіх шарів лексики і різноманітних тематичних груп потребують належного опрацювання, тлумачення, вживання у питомих значеннях і лише за умови відсутності українських відповідників. Дотримання усталених десятиліттями і таких, що позитивно зарекомендували себе, правил редакційно-видавничої обробки матеріалів мас-медіа – запорука збереження іміджу ЗМК як серйозного ресурсу і – в перспективі – підвищення грамотності користувачів, що особливо актуально у часи розвитку так званої «громадської журналістики», коли нефахівці у галузі масової комунікації друкують власні матеріали, що рясніють різноманітними мовними аномаліями, а це нівелює якісний рівень і власне матеріалів, і видання в цілому. Тому очевидно, що належне редагування мережевих ЗМІ має важливе соціальне значення. З огляду на швидкість запозичення й асимілювання іншомовної лексики, її колосальний кількісний склад, поширення у мові ЗМІ, у тому числі й мережевих, не викликає сумнівів, що вона має активно досліджуватися і здобувати належне редакційно-видавниче опрацювання, що здається нам чи не єдиним шляхом поліпшення якості вітчизняних ЗМІ.

Бібліографічні посилання

1. **Амзин А.** Новостная интернет-журналистика [Електронний ресурс] / А. Амзин. – Режим доступу : http://qame.ru/book/other/online_journalism/_Александр%20Амзин,%20Новостная%20интернет-журналистика.pdf.
2. **Англо-русский и русско-английский словарь компьютерной лексики** / авт.-сост. И. Н. Мизинина, А. И. Мизинина, И. В. Жильцов. – М. : ОЛМА-Пресс Образование, 2004. – 696 с.
3. **Балюта Е. Г.** Лінгвістична характеристика комп'ютерної терміносистеми англійської мови / Е. Балюта, С. Снікєєва // Вісн. Запоріз. держ. ун-ту. – 2001. – № 3 – С. 56–63.
4. **Блинова Н. М.** Редакційно-видавниче опрацювання запозиченої лексики у мові Інтернет-ЗМК / Н. М. Блинова // Держава та регіони : науково-виробн. журнал. Серія «Гуманітарні науки». – 2013. – №. 4 (35). – С. 103–112.
5. **Блинова Н. М.** Редакційно-видавниче опрацювання запозичень у мові Інтернет-ЗМІ (на прикладі лексики зі сфери мас-медіа та соціальних мереж) / Н. М. Блинова // Наукова школа Романа Іванченка : матер. II Міжнар. науково-практич. конф. : [до 60-річчя Видавничо-поліграфічного інституту, 55-річчя кафедри видавничої справи та редагування, до 85-ї річниці з дня народження професора Р. Г. Іванченка (1929–2004)]. – Електрон. дані. – К. : НТУУ «КІП», 2014. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM) ; 12 см. – Назва з екрана. – С. 19–28.
6. **Интернет-СМИ: Теория и практика : учеб. пособие для студентов вузов** / под ред. М. М. Лукиной. – М. : Аспект Пресс, 2010. – 348 с.
7. **Кармызова О. А.** Компьютерная лексика: структура и развитие : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / О. А. Кармызова. – Воронеж, 2003. – 16 с.
8. **Крейг Р.** Інтернет-журналістика: робота журналіста і редактора у нових ЗМІ / Ричард Крейг; пер. з англ. А. Іщенко. – К. : Видав. дім «Києво-Могилянська академія». – 2007. – 324 с.
9. **Лукина М. С.** Компьютерная лексика и ее функциональные эквиваленты в русском и французском языках : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / М. С. Лукина. – Чебоксары, 2010 – 16 с.
10. **Мисак Р.** Комп'ютерні словники: класифікація та укладання [Електронний ресурс] / Р. Мисак. – Режим доступу : http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_Zbirnyk_2008_mysak.htm.
11. **Несин Ю. М.** Англо-український термінологічний словник аббревіатур та скорочень комп'ютерної лексики для курсантів (студентів) III курсу Військового інституту телекомунікацій та інформатизації [Електронний ресурс] / Ю. Несин. – Режим доступу : <http://ela.kpi.ua/handle/123456789/973>.
12. **Потятиник Б.** Інтернет-журналістика : навч. посіб. / Б. Потятиник. – Львів : ПАІС, 2010. – 246 с.
13. **Радбиль Т. Б.** Инновационные процессы в лексике и грамматике русского языка интернета / Т. Б. Радбиль // Croatica et Slavica Iadertina. – Zadar, 2008. – С. 237–244.
14. **Словник іншомовних слів: 23 000 слів та термінологічних словосполучень** / уклад. Л. О. Пустовіт та ін. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.
15. **Тыщенко О. Б.** Компьютерная терминология (сленг) // Информационные технологии. – 2001. – № 1. – С. 52–55.
16. **Федушко С.** Український комп'ютерний сленг [Електронний ресурс] / С. Федушко. – Режим доступу : <http://webstyletalk.net/node/5>.
17. **Щур І.** Особливості українського комп'ютерного жаргону [Електронний ресурс] / І. Щур. – Режим доступу : http://www.philology.kiev.ua/Lingur/art_16.htm.

Надійшла до редколегії 16.02.15

УДК 811.111:81'373.6

В. Н. Бутов

Запорожский национальный технический университет

НЕКОТОРЫЕ ГЛАГОЛЫ ОБЩЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА И ИХ ЭТИМОЛОГИЯ

Предлагаемая статья посвящена изучению историко-лингвистической картины формирования лексико-семантической группы глаголов, обозначающих невнятную речь носителя современного английского языка. Основной целью статьи является изучение глаголов, обозначающих невнятную речь носителя современного английского языка, с точки зрения их документального засвидетельствования.

Ключевые слова: синхронный и диахронный аспекты, внутренняя форма слов, когнитивный подход, синонимическое гнездо, этимология.

Бутов В. М. Запорізький національний університет. **НЕКОТОРЫЕ ГЛАГОЛЫ ОБЩЕНИЯ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА И ИХ ЭТИМОЛОГИЯ**

Пропонована стаття присвячена вивченню історико-лінгвістичної картини формування лексико-семантичної групи дієслів, що позначають невизначені мовлення носія сучасної англійської мови. Основною метою статті є вивчення дієслів, що позначають невизначені мовлення носія сучасної англійської мови з точки зору їх документального засвідчення.

Ключові слова: синхронний та діахронний аспекти, внутрішня форма слів, когнитивний підхід, синонімічне гніздо, етимологія.

Butov V. N. Zaporizhzhya National Technical University. **SOME VERBS IN ENGLISH COMMUNICATION AND THEIR ETYMOLOGY**

The present article deals with the study of historical and linguistic picture of the formation of lexical-semantic group of verbs denoting indistinct speech of modern English. Background research is determined by the increasing interest of modern linguistics to the etymological research in the field of literary vocabulary. The main purpose of this article is to study some verbs denoting indistinct speech of modern English language in terms of their documentary attestation and relative time of the genesis of linguistic and semantic etymon stratification within the semantic field. What is new is the chronological detail in the features of formation of verbs denoting indistinct speech and linguistic basis of its development. The analyzed segment, combining verbs denoting indistinct speech, reveals the core formed by the stylistically unmarked lexemes, and the periphery formed by stylistically marked meanings. Existing lexicographical materials allow us to determine the relative time of occurrence of linguistic verbs denoting indistinct speech accurately.

Key words: synchronic and diachronic aspect, the inner form of words, the cognitive approach, synonymous word family, etymology.

Постановка научной проблемы. Исследование историко-лингвистической картины формирования лексико-семантической группы глаголов говорения современного английского языка определяется возрастающим интересом современной лингвистики к этимологическим изысканиям в области лексики современных литературных языков. Этот интерес обусловлен сопряжением исследования проблем языковой картины мира с вопросами возникновения и развития лексического состава языка, особенностями менталитета носителей языка, являющегося предметом изучения когнитивной лингвистики, которая оперирует концептуальными категориями семантической классификации лексикона. Взаимодействие этих составляющих интегративной науки и представляет собой исследовательский базис рассмотрения специфики формирования английской семантической группы глаголов говорения.

Анализ исследований проблемы. Современная лингвистика давно обратилась к изучению языкового сознания, то есть той области, «где сознание выражает

себя вовне вербально, а также принимает на себя языковые воздействия» [3, с. 15]. Ее цель – «найти доступ к Человеку через язык». Для достижения этой цели выбираются разные стратегии поиска с использованием как синхронного, так и диахронного аспектов описания языка. Уровень объективности информации, извлекаемой исследователем из языка, во многом зависит не только от стратегии научного поиска, но и от самого языкового материала. «Наиболее объективированным следует считать то знание, которое дает внутренняя форма языковых единиц – отсюда классическое понимание ее как объективного, ближайшего значения слова» [1, с. 34].

Совершенно очевидно, что внутренней форме слова отдается предпочтение, однако именно внутренняя форма оказывается сегодня менее всего востребованной при реконструкции языкового сознания, и изучение внутренней формы производного слова находится на периферии лингвистических интересов. Значение и форма, образующие любое слово, могут соединяться между собой только при условии, что первое выступает в качестве среды для второго, а вторая – для первого. Это свидетельствует о неразрывной связи формы и значения слова. Отсюда обращение к внутренней форме слова как продукту мыслительной деятельности человека, сохраняющему формы «перехода» действительности в мышление. «...Поистине язык представляет нам не сами предметы, а лишь понятия о них...» [2, с. 130].

Глаголы говорения неоднократно являлись объектом семантических классификаций глагольной лексики. Когнитивный подход позволяет рассмотреть глаголы речи в связи с речевой деятельностью, поскольку именно они организуют коммуникативную деятельность человека и определяют структуру речевого акта.

Основной целью статьи является изучение некоторых глаголов невнятного говорения в современном английском языке с точки зрения их документального засвидетельствования и относительного лингвистического времени, генезиса этимона.

Глаголы, передающие невнятную речь. В самом раннем возрасте речь неразборчива, и тогда мы говорим, что ребенок что-то лепечет (*lisp*), но неразборчивая речь в более зрелом возрасте обозначается глаголами «бормотать» (*gabble*), «говорить неразборчиво» (*splatter*, *splutter*) (не только по содержанию, но и по форме). На этом основании мы выделили группу глаголов, в которую вошли:

to gabble – «говорить неясно и быстро, бормотать», **to gibber** – «говорить невнятно, тараторить», **to patter** – «говорить скороговоркой, тараторить», **to ramble** – «говорить бессвязно, болтать», **to rave** – «говорить бессвязно, бредить», **to slummock** – «говорить бессвязно», **to slur** – «произносить невнятно», **to splatter** – «говорить невнятно», **to splutter** – «говорить бессвязно, быстро».

В кругу рассматриваемых глаголов аномального говорения можно выделить две подгруппы: глаголы психической деятельности и глаголы, связанные с артикуляционными недостатками.

К первой подгруппе можно отнести синонимическое гнездо, состоящее из лексем **to ramble** «говорить бессвязно», **to slummock** «говорить бессвязно», **to splutter** «говорить бессвязно», которые своим значением указывают на невозможность логического речевого изложения. К ним примыкают глаголы **to splatter** «говорить невнятно», **to slur** «произносить невнятно», обозначающие речь, при восприятии которой не рассчитывают на разумный ответ со стороны объекта, так как он мог не ухватить смысл высказывания. И завершает этот ряд глагол **to rave** «говорить бессвязно, бредить», значение которого указывает на высшую степень неясности, нечеткости речи.

Ко второй подгруппе мы относим глаголы следующего синонимического гнезда: *to gabble* – «говорить неясно и быстро, бормотать», *to gibber* – «говорить невнятно, тараторить», *to patter* – «говорить скороговоркой, тараторить».

Эти глаголы (аномального звукопроизводства) используются исключительно для объективных номинаций, отличаясь в этом отношении от звукоподражательных глаголов.

Этимологические особенности глаголов невнятного говорения

Генезис формирования лексического разряда глаголов аномального говорения представляется этимологическими характеристиками следующих лексем:

to gabble

Глагол имеет значение «говорить неясно и быстро, бормотать» [5, с. 311]; «talk volubly or inarticulately, read aloud too fast, utter too fast» [4, с. 488]. Лексема зафиксирована в английском языке в XVI в. Языковая параллель обнаруживается в среднеголландском *gabbelen* [7, с. 384]. Происхождение объясняется звукоподражанием. Наличие языковой параллели свидетельствует о возможной отнесенности глагола к разряду общегерманской лексики.

to gibber

Значение глагола определяется как «говорить быстро, невнятно, непонятно; тараторить» [5, с. 320]; «speak fast and inarticulately, chatter like an ape» [Там же, с. 506]. Лексема зафиксирована в английском языке в XVII в. [7, с. 396]. Происхождение объясняется звукоподражанием. Отсутствие указаний на языковые параллели позволяет отнести глагол к разряду автохтонной лексики.

Глагол имеет значение «говорить скороговоркой, тараторить, бормотать» [5, с. 542]; «repeat (prayers etc.) in rapid mechanical way; talglibly» [4, с. 874]. Датирован XIV в. со значением «повторять молитвы быстро или бойко», в XV в. получает развитие второе значение «говорить быстро или бегло, говорить скороговоркой, тараторить» [7, с. 658]. Через нем. глагол *bitten* (VIII в.) возможно родство с древнеиндийским глаголом *bādhatē* в значениях «принуждает, торопит». В таком случае основу составляет индоевропейский корень **bhedu-* «гнуть, изгибать, придавливать, жаловаться».

to patter

Глагол имеет значение «говорить скороговоркой, тараторить, бормотать» [5, с. 542]; «repeat (prayers etc.) in rapid mechanical way; talglibly» [4, с. 874]. Датирован XIV в. со значением «повторять молитвы быстро или бойко», в XV в. развивает второе значение «говорить быстро или бегло, говорить скороговоркой, тараторить» [7, с. 658]. Существует несколько вариантов этимологизации глагола. Через нем. глагол *bitten* (VIII в.) возможно родство с древнеиндийским глаголом *bādhatē* в значениях «принуждает, торопит». В таком случае основу составляет индоевропейский корень **bhedu-* «гнуть, изгибать, придавливать, жаловаться». Однако в связи с др.нем. *beaten* «гнать вперед, принуждать», др.англ. *baedan* «настойчиво просить, торопить, принуждать» может быть установлена основа индоевропейского корня **bheidh-* «уговаривать, принуждать», усредненно «дать себя уговорить, доверять». По закону вторичных фонетических изменений возможна контаминация индоевропейских корней **bheidh-* «уговаривать, принуждать» и **g^hhedh-* «просить, требовать» [8, с. 161].

to ramble

Значение глагола определяется как «говорить бессвязно, перескакивать с одной мысли на другую» [5, с. 607]; «wander in discourse, talk or write disconnectedly» [4, с. 999]. Он засвидетельствован в XVII в. Родственные единицы среднеголландского *rammelen* (о котах, кроликах и т. д.), имеющих желание к спариванию, древневерхненемецкого *rammalōn* (нем. *rammeln*) [7, с. 737]. Направ-

ление этимологизации глагола подсказывают немецкие лексемы *rammeln* (XI в.) «спариваться», *die Ramme* «трамбовка» [6, с. 1365]. Следует полагать, что английский глагол входит в группу общегерманской лексики.

to rave

Глагол имеет значение «говорить бессвязно, бредить» [5, с. 611]; «talk wildly or furiously (as) in delirium, speak with rapturous admiration; utter with ravings» [4, с. 1004]. Зафиксирован в английском языке со значением «быть сумасшедшим» в XIV в. Возможные языковые параллели с древнесевернофранцузским *raver* [7, с. 741].

to slummock

Словарные материалы определяют значение глагола как «говорить бессвязно, сумбурно» [5, с. 695]; «move or speak in awkward disorderly way» [4, с. 1184]. Следует полагать, что он входит в состав общегерманской лексики. На это указывает позднесредневерхнегерманский *slam* (Gen. *slammes*, XIV в.), поэтому глагол может быть возведен к индоевропейскому корню **lib-*, **lōb-*, **lāb-* «вяло свисающий» [6, с. 1527].

to slur

Глагол имеет значение «произносить невнятно, глотать (слова); *уст.* клеветать, хулить, чернить» [5, с. 695]; «write or pronounce indistinctly with letters or sounds running into one another» [4, с. 1184]. Его однокоренное существительное, зафиксированное в XV в. в значении «жидкая грязь», развивает в XVI в. значение «плавное движение», а в XVIII в. – «скользящий механизм». Глагол датирован XVII в. Лексикографические материалы указывают на родство со среднеголландским *sloor* «неряшливая женщина», нижнегерманским *slurren* «волочить, шаркать», средненижнегерманским *slūren*, среднеголландским *sloren*, голландским *sleuren* «волочиться, тащиться» [7, с. 837]. Это позволяет установить общегерманский корень **slur-* «глотать».

to splatter

Глагол характеризуется значением «говорить невнятно, бормотать» [5, с. 710]; «make continuous splashing sound; speak (a language, or abs.) unintelligibly» [4, с. 1216]. В этимологизации глагола, по данным Оксфордского словаря, следует исходить из формы *spatter*, зафиксированной в XVI в. [7, с. 851]. Через общегерманский глагол *spīwan*, готский *speiwan* может быть возведен к индоевропейским корням **(s)p(i)-eu(ə)-*, **(s)pīū-*, **(s)pīu-* в значении «выделять слюну, плевать» [8, с. 1665].

to splutter

Значение глагола дефинируется как «говорить быстро и бессвязно, лопотать» [5, с. 711]; «=sputter-speak, utter, (words, threats, a language, etc.) rapidly or incoherently; speak in hurried or vehement fashion» [4, с. 1218, 1223]. Транспонент-существительное зафиксировано в XVII в. В XIX в. развивает значение «громкое шипение или брызги» [7, с. 856].

Как и в предыдущем случае, по данным Оксфордского словаря, следует исходить из формы глагола *spatter*, зафиксированной в XVI в. Лексема может быть возведена к индоевропейским корням **(s)p(i)-eu(ə)-*, **(s)pīū-*, **(s)pīu-* «выделять слюну, плевать» [6, с. 1665–1666].

Глаголы аномального говорения многочисленны, так как включают в свой состав две подгруппы: глаголы психической деятельности и глаголы говорения с артикуляционными недостатками. Семантическое пространство исследуемых глаголов аномального говорения развивалось следующим образом: XIV в. – 3 глагола, XV в. – 1, XVI в. – 2, XVII в. – 3. Индоевропейскую основу имеют четыре лексемы,

романскую – одна, общегерманскую – три, и одна лексема относится к разряду автохтонной лексики.

Выводы и перспективы дальнейшего исследования. Выбранный нами сегмент глаголов речи обнаруживает ядро, формируемое значениями лексем, лишённых семантических приращений, и периферию, образуемую лексическими единицами, значения которых экспрессивно маркированы.

Этимологический анализ показал, что большинство исследуемых глаголов имеют индоевропейскую основу. Большая часть глаголов этого разряда появилась в английском языке в XIV и XVII в. Это предполагает фазовость развития изученной глагольной лексики. Полученные результаты позволяют определить перспективу исследования иных разрядов глаголов говорения английской лексики.

Бибблиографические ссылки

1. Березович Е. Л. Русская топонимия в этнолингвистическом аспекте / Е. Л. Березович. – Екатеринбург, 2000. – 274 с.
2. Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию / В. Гумбольдт. Пер. с нем. ; под ред. и с предисл. Г. В. Рамишвили. – М. : Прогресс, 1984. – 397 с.
3. Ушакова Т. Н. Языковое сознание и принципы его исследования / Т. Н. Ушакова // Языковое сознание и образы мира. – М. : УРСС, 2000. – С. 12–27.
4. The Concise Oxford Dictionary of Current English / edited by H. W. Fowler and F. G. Fowler. – Oxford University Press, 1956. – 1536 p.
5. English-Russian Dictionary V. K. Muller. – М. : Russian Language Publishers, 1978. – 888 p.
6. Etymologisches Wörterbuch des Deutschen / Leit. W. Pfeifer. – Berlin : Akademie-Verlag, 1989. – Bd. 1–3. – 1662 s.
7. The Oxford Dictionary of English Etymology / edited by C. T. Onions. – Oxford, 1966. – 1026 p.
8. Webster's Third New International Dictionary of English Language. Copyright 1993 by Merriam Webster. V. III. – P. 1994–3135.

Надійшла до редколегії 26.02.15

УДК 801.311

С. И. Галазdra

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

РОЛЬ ЯЗЫКА В ФОРМИРОВАНИИ ЛИЧНОСТИ

Розглянуто співвідношення мови та мислення, мови та свідомості, мови та культури. Визначено, що поряд з антропоцентризмом існує принцип дискурсоцентризму: будучи творцем мови, регулятором її мовних змін та розвитку, людина є також залежною від мови, оскільки масова комунікація пропонує мовні стереотипи, шаблонні думки та інше, що призводить до руйнування індивідуальної мовної свідомості.

Ключові слова: мова, мовлення, особа, взаємозв'язок, мовоцентризм, дискурсоцентризм, національна особливість мови, мовна експансія.

Галазdra С. И. Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара.

РОЛЬ ЯЗЫКА В ФОРМИРОВАНИИ ЛИЧНОСТИ

Рассмотрено соотношение языка и мышления, языка и сознания, языка и культуры. Установлено, что наряду с антропоцентризмом существует принцип дискурсоцентризма: являясь творцом языка, регулятором языковых изменений и языкового развития, человек является также своего рода невольником языка, поскольку массовая коммуникация предлагает

языковые стереотипы, шаблонные мысли и т. д., что приводит к разрушению индивидуальной языковой осознанности.

Ключевые слова: язык, речь, личность, взаимосвязь, языкоцентризм, дискурсоцентризм, национальная особенность языка, языковая экспансия.

Halazdra S. I. Oles Honchar Dnipropetrovsk National University. **THE ROLE OF LANGUAGE IN THE PERSONALITY FORMATION**

Introduction. The man's image in the language is a current topic in the linguistics because of development of the technology and mass media. The scientists try to understand the world picture through the language, to determine anthropocentric features of the language: the correlation of language and thinking, language and consciousness, language and culture.

Results. Scientists differentiate the notions «language» and «speech». They consider that these are the speech phenomena which condition the evolution of language. The active process of the reality reflection in human consciousness is accompanied by the active process of the speech generating. There is nothing in speech that wouldn't be present in language and vice versa. Language expresses thinking and thinking reflects reality. Language is an attribute of a reasonable being, a personality, a human being. It influences the experience of a separate person, his or her behaviour and culture.

Conclusions. However apart from anthropocentrism there is a principle of the discourse focusing. A man is a creator of the language, of its changes and development, as well as a slave of the same language.

Key words: language, speech, personality, interconnection, discourse focusing, national speciality of the language, language expansion.

Рассмотрение языка с точки зрения человека, а также образа человека в языке является актуальной темой в лингвистике. С развитием технологий и средств коммуникаций этот вопрос как никогда привлекает внимание не только лингвистов, но и социологов и философов. Учёные-лингвисты пытаются понять «картину мира» через язык, рассмотреть антропоцентрическую особенность языка. Это приводит к появлению новых исследований. *Целью* данной статьи является рассмотрение соотношения языка и мышления, языка и сознания, языка и культуры. Достижение указанной цели предполагает в качестве задачи обзор основных точек зрения лингвистов по данной теме.

Первые попытки осмысления языка как феномена можно усмотреть еще в античной философии у Гераклита, Платона, Аристотеля. Так, изучая многовековую традицию европейской философии в определении рода людей, многие исследователи, среди них Ханс-Георг Гадамер, Мартин Хайдеггер и др., придерживаются утверждения Аристотеля, который говорил, что «человек есть существо, обладающее логосом», не *homo sapiens*, а *homo loquens* – человек говорящий. С точки зрения Х-Г. Гадамера, это самое подходящее название (цит. по: [9, с. 4]).

Н. Ф. Рахманкулова подчёркивает, что в настоящее время во многих направлениях гуманитарного знания «...речь считается основной сущностной чертой как человеческого рода, так и отдельной личности» [Там же].

Главное внимание привлекает естественный язык, особенно слово в повседневной жизни, в обыденной речи. М. Хайдеггер признавался, что не перестаёт удивляться «прозрениям в сущность языка» В. Гумбольдта. К этим прозрениям относится прежде всего идея о языке как о речевой деятельности по преимуществу: «Язык есть не продукт деятельности, а деятельность... Язык принадлежит прежде всего сфере коллективного сознания, кроме того, он спаян с традицией. Без языка нет человеческой общности, нет и общего дела» (цит. по: [Там же, с. 1]).

Современный исследователь В. В. Анцупова определяет язык как социальное явление, рассматривая его как знаковый механизм общения, систему дискретных знаков, служащих для общения и способных выразить всю совокупность представлений человека о мире. Язык – это сложнейшая система значений и отношений, предписаний и оценок, этики и эстетики, веры и убеждений, концепции времени и пространства. «...Язык есть произвольная система символов, посредством которых отдельные члены общества обмениваются информацией» [1, с. 89].

В языкознании начала XX века разделяли понятия «язык» и «речь», отделяли социальное от индивидуального, исторически развивающуюся систему языка и особую деятельность человека [4, с. 6]. Так, Роджер Т. Белл утверждал, что «...язык, даже воспринимаясь как статичный, является по существу динамической системой, в которой главным мотивом изменения оказывается речь» [3, с. 39]. Ф. Де Соссюр ещё в 1915 году подчеркивал, что «именно явлениями речи обусловлена эволюция языка» (цит. по: [Там же, с. 42]). Ученый указывал, что *langue* рассматривается им не как помещающийся целиком в сознании отдельного индивида, но как достояние совокупного разума всей речевой общности: «...система, виртуально существующая у каждого в мозгу, точнее сказать, у целой совокупности индивидов, ибо язык не существует полностью ни в одном из них, он существует в полной мере лишь в коллективе» (цит. по: [Там же]).

Сошлёмся также на авторитетное мнение академика Д. С. Лихачёва о взаимосвязи языка и личности: «Вернейший способ узнать человека – его умственное развитие, его моральный облик, его характер – прислушаться к тому, как он говорит... Есть язык народа как показатель его культуры и язык отдельного человека как показатель его личных качеств, качеств человека, который пользуется языком народа. Язык человека – это его мировоззрение и его поведение. Как говорит, так, следовательно, и думает» [7, с. 31–32].

Сегодня мы знаем о природе языка больше, чем знали сто лет назад. Мысль о социальной обусловленности языка является аксиомой: «...язык нельзя понять вне тех функций, которые он выполняет как средство человеческой коммуникации, зависящей от социального контекста, в котором она осуществляется» [2, с. 10].

Г. В. Колшанский всегда считал, что в языке нет ничего, чего бы не было в речи, и наоборот. Активный процесс отражения действительности в сознании человека сопровождается одновременно активным процессом речепорождения, таким образом осознанный объективный мир закрепляется в качестве мыслительного мира человека, существующего на базе естественного звукового языка [5, с. 10; 6, с. 5]. В наше время в силе остаётся данное в трудах Л. С. Выготского суждение: «На определённой стадии фило- и онтогенеза линии развития мышления и языка сливаются, давая начало собственно человеческой языковой деятельности и речевым формам поведения, в результате чего мышление становится речевым, а речь интеллектуализируется» (цит. по: [5, с. 11]).

Г. В. Колшанский полагает, что средством познания мира, обеспечивающим проникновение человека в тайны его закономерностей, является мышление, развившееся на высшем этапе биологической жизни и способное адекватно отражать эти закономерности мира и удерживать их в сознании в понятийной сфере, нейрофизиологической субстанцией которой является мозг. На этом основании и можно говорить, что «...язык выражает мышление, а мышление отображает действительность», – утверждает учёный [Там же, с. 22]. Вслед за Е. М. Верещагиным, В. Г. Костомаровым, А. Д. Сахаровым Г. В. Колшанский считает, что языковые свойства являются свидетельством «человеческих страданий» в поисках истины, начиная от простого обозначения вновь открываемых объектов и явлений до формирования научных концепций строения Вселенной [Там же, с. 20]. Субъективность языка следует усматривать именно в его человеческой природе. Язык выступает атрибутом мыслительного существа, личности, человека, глобально человечества и поэтому выражает в своей системе и структуре все особенности этого человеческого освоения мира, особенности практической деятельности человека, социальных и природных условий. Он передаёт одновременно и ограниченность познания, ошибки, заблуждения, фантазии и т. д.

національну самобитність, он по своєму существу являється двусторонньою субстанцією, зверненою і к миру, і к людині (мова – суб'єкт, мова – об'єкт).

Із цього слідує, що мова не може не впливати на досвід конкретного індивіда, його поведінку, культуру. Під явним або неявним впливом літературної мови, її установлень, традицій знаходяться всі сфери життєдіяльності людини, і її успішність в немалій ступені залежить від того, в якій мовній середі проходить життя людини, як він освоїв рідну мову [8, с. 36].

Згідно українському лінгвісту Ф. Бацевичу, людині загрожує небезпека «тиранії мовою», загрози мовноцентризму (цит. по: [10, с. 41]). Назов'ємо найважливіші ознаки цієї небезпеки:

- можливість створення мовою особливості реальності. Сила слова така, що, використовуючи ті чи інші поняття, ми створюємо або виключаємо з життя ті чи інші предмети;

- процес соціалізації індивіда, пов'язаний з «диктатурою мови». Давно відомо, що через засоби масової інформації суспільство нав'язує мислення, представлення, заборони. Вплив масової мови величезний і глобальний. Тому приклад освітлення сучасних подій в Україні в російських ЗМІ. Цей диктат мови, за словами Е. А. Селіванової, стає основою «двоємислія», маніпуляції свідомістю, особливо якщо він пропагандується і нав'язується засобами масової інформації тоталітарної системи [Там же, с. 42].

Психологи і педагоги зібрали і узагальнили велику кількість даних, по яким можна прослідкувати, як освоюється мова дитиною, яку роль він грає в формуванні свідомості, особистості в цілому, якими основними етапами мовного становлення окремої людини. Перша психологічна взаємозв'язок дитини і дорослого, т. є. початок спілкування, утворюється як переважно емоційна. Ця початкова форма спілкування визначається як ситуативно-особистісна.

В дитячому віці починає формуватися таке важливе якості людини, без якого неможливо соціалізація і взагалі існування в суспільстві, як здатність до імітації, і, що особливо важливо для освоєння мови, імітації звукам людського голосу. Перше, чому ми «вчимо» дитину, – імітувати нам в вираженні радості від спілкування. На мову, звернену до дитини, він відповідає імітаційними вокалізаціями, розвиваючись в напрямку людської мови. Тому вони можуть розглядатися як передмова [9, с. 25].

Ітак, на початковій стадії формування психіки індивіда провідне місце належить емоційній зв'язці дитини з дорослим, обумовленої в кінцевому рахунку повною залежністю першого від другого в задоволенні своїх життєвих потреб. Джерела мови виходять з цієї стадії ситуативно-особистісного спілкування, коли вони ще в основному протікають на рівні емоційних контактів. Мова дорослого і передмова дитини виступають, в-перших, формою емоційної зв'язки, в-других, засобом підбурення до виконання або невиконання того чи іншого дії.

Як досить переконливо показує М. І. Лисина, наступний після ситуативно-особистісного рівня спілкування (і відповідно розвитку в цілому) – ситуативно-деловий. Емоційна зв'язка між дорослим і дитиною зберігається і вплітається до способів руху і настрою – ходити, стояти, жестикулювати (цит. по: [Там же, с. 26]).

Потрібно сказати, що для освоєння мови одного емоційного контакту дитини з старшими мало. Потрібно співробітництво, т. є. таке взаємодія між суб'єктами, яке опосередковане третім компонентом – об'єктом. Співробітництво з'єднує в собі деловий спілкування і практичне взаємодія. Через зв'язку «дитина – дорослий – слово – об'єкт, звані слово» (це і

происходит в сотрудничестве) ребёнку открывается по-настоящему речевой способ общения [9, с. 25].

Человек как часть мира остаётся всегда привязанным к нему и духом, и телом, и мыслью, и чувствами. «...Общественно выработанные словесные значения, усваиваясь субъектом, приобретают как бы новую свою жизнь, новое движение в его индивидуальной психике. В этом движении они вновь и вновь, но особым образом соединяются с чувственной тканью, которая непосредственно связывает субъекта с предметным миром, как он существует в объективном пространстве и времени» [11].

Язык выступает как способ закрепления всей отражательной деятельности мышления – деятельности, которая, в свою очередь, неразрывно связана с практической (физической) деятельностью человека. Существование языка как материальной формы закрепления мышления человека, а следовательно, и той совокупности знаний, которыми располагает мышление человека на определённом этапе, создаёт новую проблему в интерпретации содержания анализируемого нами выражения «картина мира». Эта проблема поворачивает вопрос о содержании этого выражения таким образом, что картина мира как совокупность знаний человека о мире подменяется картиной мира, существующей в языке, т. е. «языковой картиной мира» [Там же].

Н. Ф. Рахманкулова считает, что именно человеческим фактором, т. е. отношением человека к какому-либо предмету или явлению мира на определённой ступени овладения этим миром, и объясняется не только последующий выбор наименования для него, но и способ его описания, отображающий практическое использование соответствующего объекта [9, с. 28].

Любой язык, аккумулируя опыт народной жизни во всей ее полноте и разнообразии, является и действительным сознанием народа. Каждое новое поколение, каждый представитель конкретного этноса, осваивая язык, приобщается через него к коллективному опыту, коллективному знанию об окружающей действительности, общепринятым нормам поведения, отвергаемым или принимаемым народом оценкам, социальным ценностям [11].

По мнению Ю. С. Сердюка, лингвистика XXI в. активно разрабатывает направление, в котором язык рассматривается как культурный код нации, а не просто орудие коммуникации и познания. Ученый считает, что изучение языка в культурном контексте связано с возвращением лингвистики в русло антропоцентрической парадигмы, которая обусловила актуальность лингвистических исследований, посвященных национально-культурному своеобразию языка [Там же].

Вся совокупность социально-культурных особенностей жизни конкретного социума естественно находит своё выражение в семантике слов. Знание этих особенностей, фоновые знания, доступные носителям соответствующего языка, трудно усваиваются носителями других языков. Это особенно характерно для обозначений реалий, в значениях которых отображается специфика предметов и явлений (разумеется, объективная специфика), присущая конкретному опыту данного народа [4, с. 7].

Язык является отражением национальной культуры народа, говорящего на нем. Он условие и продукт человеческой культуры, средство выражения «самости» народа. Обращение лингвистики к «человеческому фактору в языке» предполагает прежде всего обращение к человеку как языковой личности (Ю. Н. Караулов, В. В. Воробьев), несущей в себе национальные особенности культуры и ментальности (Ю. Д. Апресян, Н. Д. Арутюнова, Е. М. Верещагин, В. В. Колесов, В. Г. Костомаров, Ю. С. Степанов, Е. Ф. Тарасов и др.). Однако язык в то же время является единством национального и интернационального. По

мнению В. Гумбольдта, невозможно в достаточной мере понять характер одной нации, не изучив одновременно и другие (цит. по: [11]).

Знание социокультурного, идеологического компонента чрезвычайно важно для правильной и эффективной речевой коммуникации. Без знания культурно-речевых традиций каждого из народов и каждого из языков межкультурная коммуникация не происходит, а имеет место конфликт культур. Поэтому обращение к изучению национальных стереотипов может стать ключом к лучшему пониманию между представителями различных культур [11; 5, с.78].

В заключение следует сказать, что существует альтернативный антропоцентризму принцип дискурсоцентризма. Так, Е. А. Селиванова утверждает, что человек является творцом языка, одним из регуляторов языковых изменений и языкового развития, пользователем языка в коммуникации. И в то же время язык в виде многочисленных дискурсивных практик создаёт различные виды человеческой жизнедеятельности, формируя реальный мир и определяя поступки и оценивание человека и языкового сообщества. Таким образом, человек является своего рода невольником языка, который навязывает ему свой взгляд на мир, и одновременно – хозяином языка, способным регулировать возможность языка влиять на сознание и поведение другого человека, обогащать язык и выявлять направления его функционирования [10, с. 42]. Учёная подчёркивает, что наряду с угрозой языкоцентризма существует и угроза дискурсоцентризма. Поскольку массовая коммуникация предлагает языковые стереотипы, шаблонные мысли, образы, метафоры и т. д., то это приводит к унижению человеческой личности, к разрушению индивидуальной языковой осознанности, способной обогатить и динамизировать язык.

Библиографические ссылки

1. **Анцупова В. В.** Язык и личность в пространстве современных социокультурных коммуникаций : дис. ... канд. филос. наук : 24.00.01 / Анцупова Валерия Витальевна. – Ростов н/Д, 2005. – 118 с.
2. **Бакушева Е. М.** Социолингвистический анализ речевого поведения мужчины и женщины : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.05 / Бакушева Елена Михайловна. – М. : РГБ, 1995. – 193 с.
3. **Белл Р. Т.** Социолингвистика: цели, методы и проблемы / Р. Т. Белл. – М. : Междунар. отношения, 1980. – 320 с.
4. **Кассирер Э.** Избранное. Опыт о человеке / Э. Кассирер. – М., 1988. – 784 с.
5. **Колшанский Г. В.** Объективная картина мира в познании и языке / Г. В. Колшанский. – М. : КомКнига, 2006. – 128 с.
6. **Леонтьев А. А.** Речевая деятельность и психология речи, основы речевой деятельности / А. А. Леонтьев. – М., 1974. – 214 с.
7. **Лихачев Д. С.** Земля родная / Д. С. Лихачев. – М. : Наука, 1983. – 214 с.
8. **Никитина С. Е.** Языковое сознание и самосознание личности в народной культуре / С. Е. Никитина // Язык и личность. – М., 1989. – С. 34–40.
9. **Рахманкулова Н. Ф.** Роль языка как средства общения и фактора формирования личности / Н. Ф. Рахманкулова. – М. : Изд-во МГУ, 1989. – 96 с.
10. **Селиванова Е. А.** Современная лингвистика: направления и проблемы / Е. А. Селиванова. – Полтава : «Довкілля-К», 2008. – 712 с.
11. **Сердюк Ю. С.** Особенности языковой картины мира в русской и американской национальных культурах [Электронный ресурс] / Ю. С. Сердюк. – Режим доступа : http://www.pglu.ru/lib/publications/University_Reading/2008/II/uch_2008_II_00050.pdf

Надійшла до редколегії 25.02.15

УДК 811.161.2'373

О. Л. Гловацька

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ)*

ЯДРО ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ НЕГАТИВНОСТІ В СТАРОУКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Проаналізовано ядро функціонально-семантичного поля негативності в старобуковинській мові, визначено його характерні дефініції, компоненти. З'ясовано, що ядро несе основне смислове навантаження, включає найбільш частотну та інформативну лексику.

Ключові слова: функціонально-семантичне поле, ядро, негативність.

Гловацкая О. Л. Прикарпатский национальный университет имени Василия Стефаника. **ЯДРО ФУНКЦИОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОЛЯ НЕГАТИВНОСТИ В ДРЕВНЕУКРАИНСКОМ ЯЗЫКЕ**

Проанализировано ядро функционально-семантического поля негативности в древнеукраинском языке, определены его характеристики, компоненты. Установлено, что ядро несет основную смысловую нагрузку, включает наиболее частотную и информативную лексику.

Ключевые слова: функционально-семантическое поле, ядро, негативность.

Glovatska O. L. Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. **THE CORE OF THE FUNCTIONAL AND SEMANTICAL FIELDS OF NEGATIVITY IN OLD UKRAINIAN**

It should be mentioned that we have different approaches in learning lexical and semantical fields that are united by common hinge which allows understanding the peculiarities of this system. The universal determination of lexic and semantic fields in linguistics means the totality of language units (mainly lexical), which are united by common contents and functional familiarity of the marked phenomena. The totality of language units has the core and the periphery. The periphery forms the unsteadiness of every subsystem.

The aim of investigation: to analyse characteristic components of the core of functional and semantic fields of negativity in old Ukrainian.

Results: It should be mentioned that from the point of view of the volume of the investigated material we'll look through the lexical field of expressive units which is formed by adjectives with the negative mark in old Ukrainian (based on the material of polemic literature early XVI – late XVII centuries). Such adjectives on the one hand receive the features which are typical for core lexemes, on the other hand – features which are for expressive units which are the elements of far away periphery. So a) semantics of these words receives generalized character; b) presence of expressive semantics in these words. At the same time a) they have a number of synonyms to mark their features, it means they can be changed; b) they can mark both middle and higher level of some feature, and quality. Thus the analysed material showed that the core of functional and semantic field of negativity in old Ukrainian has the main meaning loading, and includes the most frequency and informative vocabulary.

Key words: functional-semantical field, core, negativity.

Розвиток лінгвістичної науки супроводжується інтенсивним пошуком теоретичних основ дослідження лексико-семантичного рівня, встановлення його системно-структурних елементів, відношень між ними. Велика кількість одиниць, які представляють у лексичному складі української мови різноманітні сторони дійсності, зумовлює наявність різних за обсягом лексико-семантичних утворень, докладний і всебічний аналіз яких визначає одне із завдань сучасної мовознавчої науки.

Проблеми системної організації лексичного складу, семантики стали об'єктом дослідження у працях українських – О. О. Потебні, В. С. Ващенко, Л. А. Лисиченко, В. М. Русанівського, О. О. Тараненка, М. П. Кочергана, С. П. Денисової, О. Д. Огуя, А. М. Шамоти та ін. – і зарубіжних мовознавців – Й. Тріра, В. Порцига, Л. Вайсгерберга, Є. Куриловича, О. І. Смирницького,

Ю. Д. Апресяна, С. Г. Бережана, В. Г. Гака, В. А. Звєгінцева, Г. А. Уфимцевої, Ю. М. Караулова, Д. М. Шмельова, Л. М. Васильєва, Й. Ф. Стерніна, Г. С. Щура, Л. О. Новикова, М. В. Нікітіна, О. Г. Скворцова, А. Шаффа, А. Вежицької, С. Г. Шафікова та ін.

Зауважимо, що різні підходи до вивчення лексико-семантичних полів об'єднані спільним для всіх стержнем, що дозволяє зрозуміти особливості цієї системи. Універсальним визначенням лексико-семантичного поля в мовознавстві можна вважати наступне: ЛСП – «сукупність мовних одиниць (в основному лексичних), що об'єднані спільним змістом (інколи спільністю формальних показників) і відображають понятійну, предметну чи функціональну схожість позначуваних явищ» [2, с. 99]. Поле як сукупність змістових одиниць (понять, слів), що охоплює певну частину людського досвіду, складається з визначених семантичних груп, які представляють «велику групу слів однієї частини мови, що об'єднані одним словом-ідентифікатором, значення якого повністю входить у значення інших слів групи і яке може замінити ці слова в деяких контекстах» [3, с. 98]. Семантичне поле (СП) об'єднує лексичні одиниці, які належать до різних частин мови [1, с. 5]. ЛСП має ядро і периферію. В ядрі знаходяться найбільш значимі, важливі слова. Периферія містка, обширна, в ній знаходяться лексеми, які лише за окремими семами входять до початкової. Периферія утворює несталість кожної підсистеми, і в той же час є і основою для зв'язку підсистеми в єдину систему [3, с. 92].

У нашому баченні лексико-семантичне поле, що об'єднує сукупність лексичних і лексико-фразеологічних одиниць, пов'язаних спільною темою, являє собою ядерно-польове утворення, в якому, в свою чергу, виділяються фрагменти, або парцели, представлені лексико-семантичними групами слів.

Лексичні одиниці поля покривають різні понятійні сегменти, хоча при цьому можуть частково перекривати одна одну. Вони знаходяться одна з одною в основному у відношенні комутації, або, якщо використати терміни дескриптивної лінгвістики, у відношенні додаткової дистрибуції.

Слова, що входять в семантичне поле, пов'язані спільною (принаймні однією) семою, що входить у відповідну дефініцію (тлумачення) кожного з цих слів.

Мета дослідження – проаналізувати характерні компоненти ядра функціонально-семантичного поля негативності в староукраїнській мові, визначити ближню і дальню периферію, особливості вживання та функціонування одиниць поля.

Розглянемо склад лексичного поля негативності в староукраїнській мові. Сюди входять переважно одиниці конкретної семантики, але особливість цього поля – у різноманітності лексико-семантичних підгруп (парцел), що його утворюють.

Для аналізу вибрані лексеми з конкретним і абстрактним значенням, що виражені різними частинами мови (іменники, прикметники, дієслова, прислівники). В результаті компонентного аналізу встановлювались спільні семантичні компоненти між іменем поля і конкретними лексемами. Компонентами значення вважались слова зі словникового тлумачення відповідної лексеми.

Лексичні поля можуть формуватися не тільки за денотативними, але і за конотативними ознаками, наприклад за ознакою наявності/відсутності в значенні слова емоції чи оцінки, а також за структурними ознаками – стилістичною віднесеністю, граматичним значенням тощо. Такі поля можна назвати вторинними або периферійними, оскільки в основі їх виділення лежать не ядерні семи певних одиниць, а периферійні компоненти значень.

Лексичне поле експресивних одиниць утворюють лексеми, в семантиці яких домінують експресивні компоненти. Під експресивними компонентами розумі-

ється семантична ознака слова, що слугує для підсилення виразності, зображуваності, збільшення впливом сили слова. Експресивний компонент може входити як у денотативну, так і в конотативну частину значення слова.

Зауважимо, що, з огляду на об'ємність досліджуваного матеріалу, ми розглянемо лексичне поле експресивних одиниць, що утворене прикметниками з негативною оцінкою в староукраїнській мові (на матеріалі полемічної літератури кінця XVI – початку XVII ст.).

Ядро складають лексичні одиниці, у яких над денотативною частиною значення повністю переважає їх конотативний зміст, тобто фактично вичерпується конотацією цих слів. Сюди входять такі лексеми, як *злосливый, злий, лестный, лживый, невѣрный, невдячный, негодный, недобрый, недостойный, незносный, неможный, непорядочный, неправдивый, непристойный, несправедливый, нецирый, плохий, плюгавый, поганий, подлый, шkodливый* та ін.

Лексеми такого роду характеризуються семантичною наповненістю, тобто їх значення виявляє високий ступінь узагальненості. Ці одиниці виражають не середній, а максимальний (по своїй силі, інтенсивності) вияв негативної ознаки, властивості, що позначає конкретне слово; у більшості випадків вони не мають синонімічних корелятивів, тобто не можуть бути замінені відповідними їх семантиці одиницями. Доказом цього є той факт, що їх словникові дефініції подаються переважно методом опису. Разом з тим, семантичний зміст поданих лексем не залежить від контекстуального використання, що також дозволяє їх віднести до розряду ядерних лексем. Розглянемо деякі приклади.

Злосливый – 1. (про людину) (сповнений злості, ворожості) злосливий, злий // грішний, неправедний // (про диявола, чорта) злющий, лютий, страшний; 2. (підступний, злочинний) злісний, злий; 3. (сповнений небезпек, страшний) злий; 4. (невблаганний, жорстокий) злісний, злий; 5. У знач. ім. Лиходій [5, с. 19].

«...я церкве жадной новой собѣ не замышляю. Всѣми бовѣмъ тими новотными божницями, якъ **злосливими** згромаженнями, брижуся» [6, с. 606].

Злий – 1. (про людину) (сповнений злості, ворожості) злий, недобрый // (сповнений гніву) злий, сердитий // злочинний // поганий, несумлінний, нечесний; 2. (підступний, злочинний) злий, поганий // (грішний, гріховний) злий // (осудливий, грубий, непристойний) злий; 3. (жорстокий, важкий, стражденний) злий // (небезпечний, згубний) злий, поганий // (неприємний, шкідливий, нездоровий) поганий; 4. (який відхиляється від норми, гірший від звичайного) поганий // (невдалий) поганий // (виконаний невірно, нефахово, ненадійно) поганий // (зіпсований, пошкоджений, зруйнований; ветхий) поганий // (який має низьку споживчу якість) поганий; 5. (про гроші) неповновартісний, неповновагий // фальшивий, підроблений; 6. (неістинний, неправильний) поганий; 7. (дуже сильний, інтенсивний) злий; 8. У знач. ім. Злий, -ого; поганий, -ого [5, с. 37].

«Якожь так есть и такъ быти мусить, поневажь речъ **злаа** автора доброго мѣти не можетъ, але **злий** чловѣкъ речъ злую справуетъ, якъ впротивъ – чловѣкъ добрый речъ добрую» [6, с. 731]; «...видячи такіи на Греки утиски, барзѣи ся стали губителми земли христіанской и церкви Божой, и такъ вѣру свою злочестивую и ереси свои злыи розширили межи христіаны» [Там само, с. 882]; «...поневажь, мовить, укоренилася тая **злая** ересь въ Римѣ, и многіи идутъ на погибель презъ **злое** блузнерство на Св. Духа...» [6, с. 882]; «...абыся тымъ **злымъ** еретицкимъ повѣтремъ не заражали немогиши» [Там само, с. 1056].

Невдячний – який не відчуває і не виявляє вдячності: «...видячи такі **невдячные**, несловные и небачные ихъ противъ собѣ поступки, не такъ бы въ той мѣрѣ, яко продкове ихъ, щодрыми были!» [7, с. 1724].

Незносный – якого важко або неможливо перенести, витерпіти і т. ін.; нестерпний: «Якъ левъ рыкающій и огонь зъ языка мечющій, такъ всѣмъ былъ **незносный**. Всюды ся ставилъ неомѣшкале, до тыхъ бѣгль, до овыхъ шоль, былъ онымъ притомный, на иншихъ нападалъ, скорѣй нижъ вѣтръ, всюды ся ставилъ, а яко бы одинъ домъ або корабль одинъ весь свѣтъ правячи» [6, с. 444].

Непорядочный – якому не властива порядність; здатний на ниці, негідні вчинки: «а тыи подобны суть – **непорядочного** господаря спижарнямъ суть, который въ нихъ не то толко ховаеть, што бы ѣлъ и пилъ, але и смолу и деготь, и отъ яду што и трутизны, которыми бысь могъ и помазати и осмородити: а неосторожный бывши онъ або хто другій невѣдомый – иструди» [Там само, с. 657].

Неправдивый – який діє всупереч правді, істині, який не любить правди; брехливий: «...гдыжъ всѣ Грецкого зводу Латинскій мають въ собѣ на многихъ мѣсцахъ **неправдивый** перекладъ» [Там само, с. 570].

Плюгавый – зневажл. Який викликає зневагу, огиду, непоказний, миршавий // перен. Огидний, мерзенний, підлий: «Памятати при томъ маемо и на ово, якъ много краинъ, мѣстъ и селъ побожныхъ мученическою кровію наполнили давни оніи мучители и окрутникове по всему свѣту, якими **плюгавыми** и богомерзкими болванскими оферами посквернили ихъ» [Там само, с. 839].

Подлый – 1. Який викликає осуд // Схильний до негідного вчинку, здатний на такий вчинок. 2. Дуже поганий; препоганий: «Прожный тебѣ и то[й] аргументъ и зо всѣхъ мѣръ **подлый**, яко ся зъ ласки Божей доводне показало, и доводъ апостатскій» [Там само, с. 392].

Шкодливый – який завдає шкоди, збитків кому-, чому-небудь чи в чомусь // перен. Небезпечний, згубний: «Лечъ онъ Махометанскимъ закономъ погордилъ, ижъ му ся здалъ быти **шкодливый** и ишкаранный» [Там само, с. 973].

Семантика розглянутих лексем переконливо свідчить, що вказані слова характеризуються емоційним, експресивним навантаженням, виражають максимальний ступінь вияву позначуваної ними ознаки, не мають синонімічних слів для вираження цієї ознаки, їх словникові тлумачення подаються описовим методом, тобто вони володіють усіма ознаками ядерних лексем. Зазначимо, що в складі поля жодна з лексем не виступає в ролі домінанти, тобто центра ядра.

У досліджуваному матеріалі виділяється група прикметників, у яких експресивні семи входять у денотативну семему. Це такі слова, як *баламутный, безмозкий, безрозсудный, безстудный, безумный, брідкий, вишечный, глупый, збыточный, зловѣрный, злосливый, лживый, лютый, мерзеньный, надутый, пекельный, плюгавый, упартый, худой* та ін. Вони є елементами ближньої периферії поля і мають ряд спільних семантичних ознак з ядерними компонентами. Так, семантика вказаних слів не залежить від контексту; наявність експресивних сем у значеннях таких прикметників очевидна незалежно від опозицій з нейтральними або полярними словами; семантика набуває узагальнюючого характеру, що вказує на тяжіння їх до ядра, близькість до ядерних семем.

Однак ці лексеми мають синонімічні слова для позначення середнього чи вищого ступеня інтенсивності тієї самої ж ознаки, тобто мають семантичні кореляти. Доказом цього є той факт, що вже саме словникове тлумачення вказаних прикметників подається за допомогою синонімічних одиниць. Наприклад: *бала-*

мутний – брехливий, неправдивий, обманний; **безмозкий** – безтямний, безглуздий, нерозумний; **безстудний** – безсоромний, безстидний, непристойний, наглий; **безумний** – нерозумний, нерозсудливий, безумний, дурний; **бридкий** – гидкий, неприємний, відразливий; **вищечний** – розпусний, непристойний; **глупий** – нерозумний, дурний; **збыточный** – зайвий, шкідливий; **зловѣрный** – неправедний, грішний; **злосливый** – злий, злісний; **лживый** – несправжній, нещирий, брехливий, неправдивий; **мерзений** – гидкий, підлий; **надутый** – гордовитий, чванливий, бундючний, пихатий; **пекельный** – важкий, жахливий, нестерпний; **плюгавый** – непоказний, мишиавий, огидний, мерзенний, підлий; **упартый** – непоступливий; **худой** – негарний, нехороший, поганий, недобрый, лихий.

Наступну зону поля займають прикметники, у яких експресивні семи присутні в конотативній першій семемі, наприклад: *болесный, боязливый, бурливый, бурный, глиняный, гнелый, голый, горкий, грубый, заразливый, каменичный, нетвердый, нечистый, пекельный, скупый, слабый, темный, трудный, тяжкий* та ін. Подані слова визначаються конституентами дальньої периферії, оскільки експресивні одиниці такого роду семантики несамотійні, їх семантика повністю визначається контекстом. Такі слова не виключають можливості їхнього двоякого тлумачення. Пор. *Хотячи Креуза отступникъ найвышее судійство Римского бискупа показати ..... жадныхъ прав на то, прикладали голыми выставити то усилуеъ* [6, с. 648], **голыми прикладами** – без підтвердження, без пояснення; голослівні, необгрунтовані (емоц.); *Оминають.. нашу Церковь лѣта грубой простоты: свѣтити ей почала свѣтлость умѣтности и правды!* [Там само, с. 657] – **грубой простоты** – недосконалої, невитонченої (емоц.). Експресивні прикметники такого типу також мають синонімічний ряд слів для вираження однієї й тієї ж ознаки, за допомогою яких подаються їх словникові тлумачення. Наприклад: **голый** – перен. *головісний, необгрунтований, беззмістовний*; **каменичный** – перен. *бездушний, нечутливий, черствий*; **нечистый** – перен. *гріховний, аморальний*; **пекельный** – перен. *важкий, жахливий, нестерпний*; **слабый** – *непереконливий, необгрунтований*; **трудный** – *незлагодіний у стосунках, важкий*.

Експресивні семи, що присутні в конотативній семемі подібних прикметників, є результатом розвитку будь-якої ознаки, наявної в денотативній, що також є причиною семантичної несамотійності таких експресивних одиниць і, як наслідок, свідчить про їх віддаленість від ядра. Розглянемо приклади.

Глиняный – зроблений з глини [4, с. 219];

Глиняный – хиткий, безпідставний.

Скончивши тыи свои глиняныи доводы, отступникъ до такой ся апострофи удалъ [6, с. 504].

Семантика слова **глиняный** визначається контекстом: *...банка глиняная зъ вином* (не експрес.) і *глиняныи доводы* (експрес.); має синонімічний ряд слів для позначення тієї ж ознаки (*хиткий, безпідставний*); експресивна сема виявляє результат розвитку якості, що властива денотату цієї лексеми (ненадійність, властива глиняному виробу). Наведений приклад характеризується семантичною нестійкістю і належить дальній периферії значення.

Таким чином, ядро функціонально-семантичного поля прикметників з негативним значенням складають лексеми, у яких денотативний зміст повністю витіснений конотативним. Віднесеність таких слів до ядерних пояснюється наявністю узагальненої семантики, позначуванням максимального ступеня вияву будь-якої ознаки, відсутністю лексичних відповідників.

Елементами ближньої периферії є ад'єктивні лексеми, у яких експресивні семи наявні в денотативній семемі. Їх приналежність до конститuant ближньої периферії обумовлена тим, що вони займають проміжкові положення між ядерними словами і лексичними одиницями, у яких експресивні семи проявляються в конотативній частині. Вони виявляються тим загальним семантичним сегментом, який пов'язує ці два яруси слів. Тому прикметники такого типу, з одного боку, набувають ознак, властивих ядерним лексемам, з іншого – ознак, характерних для експресивів, що є елементами дальньої периферії.

Так, а) семантика цих слів набуває узагальнюючого характеру; б) наявність експресивних сем у таких словах очевидна незалежно від позиції лексичної сполучуваності (ознаки, притаманні ядерним лексемам). У той же час вони а) мають ряд синонімічних слів для позначення будь-якої ознаки, тобто можуть бути замінені; б) можуть позначати як середню, так і вищу міру вияву певної ознаки, якості (риси, характерні для експресивних слів дальньої периферії).

Віднесеність експресивних одиниць, у яких експресивні семи проявляються в конотативній семемі, до елементів дальньої периферії пояснюється наступним: 1) визначення негативної семантики таких слів повністю детермінується контекстом; 2) такі одиниці мають семантичні кореляти, тобто можуть бути замінені; 3) експресивні семи, представлені в їхній семантиці, є результатом будь-якої ознаки, наявної в денотативній семемі таких ад'єктивних лексем, що є підтвердженням їх семантичної несамостійності.

Отже, розглянутий матеріал показав, що ядро функціонально-семантичного поля негативності в староукраїнській мові несе основне смислове навантаження, включає найбільш частотну та інформативну лексику.

Бібліографічні посилання

1. **Беспалова Ю. В.** Лінгвостилістичний потенціал лексики мовленнєвої дії у художньому тексті (на матеріалі творів О. І Купріна та В. В. Вересаєва) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / Ю. В. Беспалова. – Д., 2002. – 19 с.
2. **Кобозева И. М.** Лингвистическая семантика / И. М. Кобозева. – М. : Эдиториал, 2000. – 350 с.
3. **Попова З. Д.** Лексическая система языка: Внутренняя организация, категориальный аппарат и приемы описания : учеб. пособ. / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 176 с.
4. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. : у 28-ми вип. / відп. ред. Д. Гринчишин. – Вип. 6. – Львів, 1999. – 256 с.
5. Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. : у 28-ми вип. / відп. ред. Д. Гринчишин. – Вип. 12. – Львів, 2006. – 244 с.
6. **Копистенський З.** Палінодія / З. Копистенський // Памятники полемической литературы в Западной Руси. – СПб., 1876. – Кн. 1 (РИБ; Т. 4).
7. **Філалет Х.** Апокрисис / Х. Філалет // Памятники полемической литературы в Западной Руси. – СПб., 1882. – кн. 2 (РИБ; Т. 7).

Надійшла до редколегії 25.02.15

УДК811.161.1:81'37

В. В. Горлачова

*Запорізький національний технічний університет***КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ РЕКЛАМИ ПОБУТОВОЇ ТЕХНІКИ**

Досліджено комунікативні стратегії реклами побутової техніки, основні прийоми впливу на потенційного покупця, які задіяні в англомовних та україномовних текстах маркетингових повідомлень компанії Zelmer. Розглянуто семантику слогану зазначеної компанії. Проаналізовано форми створення ілюзії діалогічного спілкування «виробник – користувач». Окреслено специфіку вербалізації образів «компанія Zelmer», «користувач побутової техніки». Висвітлено прийом штучного створення ситуації вибору для клієнта в межах рекламної комунікації.

Ключові слова: реклама, комунікативні стратегії, слоган, лексема, вербальна репрезентація, семантика.

Горлачева В. В. Запорожский национальный технический университет. **КОМУНИКАТИВНЫЕ СТРАТЕГИИ РЕКЛАМЫ БЫТОВОЙ ТЕХНИКИ**

Исследованы коммуникативные стратегии рекламы бытовой техники, основные приемы манипуляции сознанием покупателя, задействованные в англоязычных и украинноязычных текстах маркетинговых материалов компании Zelmer. Рассмотрена семантика слогана указанной компании. Определены формы создания иллюзии полноценного диалогического общения в формате «компания – пользователь». Указана специфика вербализации образов «компания Zelmer», «пользователь бытовой техники». Освещен прием намеренного создания ситуации выбора для клиента в пределах рекламной коммуникации.

Ключевые слова: реклама, коммуникативные стратегии, слоган, лексема, вербальная репрезентация, семантика.

Gorlachova V. V. Zaporozhian National Technical University. **COMMUNICATIVE STRATEGIES OF HOUSEHOLD APPLIANCES ADVERTISING**

Nowadays advertising is a part of our life. Advertisers use a variety of techniques to persuade people to buy things. So a lot of linguists and psychologists say about great influence of advertising texts and commercials on our choice in everyday life. This article is focused on communicative strategies household appliances advertising depends on. Despite great interest of many scientists in revealing manipulative nature of advertising these pragmalingual questions are not depicted thoroughly. The aim of the research is to find out main manipulative techniques, those are used by copywriters to make customer pay attention to the product, remember it and buy. The Ukrainian-language and the English-language advertising texts are analyzed. The slogan is connected to the idea of stability and sense of reliability. It can be considered as a hidden imperative «believe me». Great amount of examples of household appliances advertising is represented in dialogue form between company Zelmer as one part and an average consumer as another. There is no gender identification of consumer image in the analyzed advertising texts. Appeal to target group representatives and naming the company manufacturer with pronouns are traditional for advertising. Copywriters create the illusion of choice situation in modern advertising, persuading consumers in their independence. Revealing communicative strategies can be considered as a promising aspect of modern advertising linguistic investigation.

Key words: advertising, communicative strategies, slogan, lexeme, verbal representation, semantics.

Характерна риса сучасного світу – його насиченість рекламною комунікацією. Реклама настільки розповсюджена, що багато психолінгвістів відзначають вплив так званої «рекламної реальності» на свідомість людини. Сучасна реклама пропонує «рецепти» здоров'я, краси, успішності тощо. Значний сегмент рекламної комунікації сфокусований на продажі побутової техніки. Небагато людей визначають хатню роботу як одну з улюблених, тому реклама побутової техніки має вербально та візуально переконати в необхідності купівлі «помічників», що зроблять цю роботу з вами або за вас.

У межах даної роботи ми звернулися до рекламних брошур бренду Zelmer, репрезентованих англійською та українською мовами. **Метою** нашої лінгвістичної розвідки є аналіз комунікативних стратегій та психолінгвістичних прийомів переконання покупця, які були використані у рекламі побутової техніки зазначеної марки. Сугестивність реклами повсякчас стає предметом дослідження сучасних лінгвістів. Так, дослідники Т. В. Гулак [2], В. В. Зірка [3], О. С. Красуліна [4], А. А. Леонтьєв [5] розглядають засоби впливу на покупця (вербальні та невербальні). Аналіз мовних засобів рекламної комунікації дозволив вченим окреслити маніпулятивний потенціал оціночних прикметників, іноземної лексики, алюзій, цілеспрямованої апеляції до аксіологічних категорій та потреб покупців. Диктат аксіологічної системи визначає специфіку комунікативних стратегій реклами товарів та послуг. Звертаючись до таких ціннісних концептів, як Молодість, Успіх, Здоров'я, Впевненість, Задоволення, Багатство, Дружба, Любов та інші, маркетингологи створюють «ідеальну» реальність реклами, де купівля рекламованого подається як спосіб змінити життя на краще. Дослідниця С. В. Мощева висвітлює соціокультурні особливості рекламних текстів загалом [7]. Проте вивчення вербальної складової реклами саме побутової техніки має фрагментарний характер [9], чим і обумовлена **актуальність** даної лінгвістичної розвідки. Серед **завдань** нашого дослідження слід визначити такі: розгляд експліцитних та імпліцитних компонентів семантики слогану компанії, визначення прийомів аргументації, що запропоновані в рекламі, прагмалінгвістичні особливості діалогу «компанія – покупець» з урахуванням специфіки вербалізації образів учасників комунікації.

Комунікативні стратегії реклами, які ми за О. О. Селівановою визначаємо як «евристичне інтенціональне планування дискурсу для досягнення його учасниками оперативного результату, ефективності» [8, с. 323], є безперечними факторами формування позитивного образу рекламованого в свідомості покупця. Однією з базових вербальних складових рекламного тексту є слоган. Створення слогану підпорядковано комунікативним стратегіям реклами, адже він є першим кроком на шляху до діалогу з покупцем. За влучним висловом Ю. С. Бернадської, «слоган повинен спочатку завоювати увагу, а потім і сформулювати переваги покупця» [1, с. 5]. Слоганом компанії Zelmer є лексеми «Надійно», «Reliably» українською та англійською мовами відповідно, оригінально польською мовою «Niezawodnie» – лексема, що має англійські синоніми «fail-safe», «reliable», «unfallibly». Відомо, що тексти реклами міжнародних компаній створюються таким чином, аби їх можна було перекласти іноземною мовою максимально точно. Основною метою слогану «Надійно» / «Reliably» є виокремлення продукції компанії з переліку інших. Слоган фірми Zelmer слід визначити іміджевим, адже він маркує не товар, а компанію загалом, спрямований на підвищення впізнаваності з акцентом на одну характерну рису, що розповсюджується на всю продукцію та запропоновані послуги; такий слоган створює необхідну емоційну атмосферу навколо компанії [6, с. 21]. Зазначимо, наприклад, що в англійській мові лексема *reliably* має дефініцію «adj. someone or something that is reliable can be trusted or depended on» [10, с. 1470]. У цьому випадку слоган виступає завуальованим імперативом «Вір мені, бо мені довіряють». Цей заклик корелює з соціальними потребами людини у належності до окремої групи, у підтримці, довірі.

Обіцянка надійності, а отже й можливості довіритися є рефреном усіх рекламних повідомлень компанії: «*In the opinion of consumers, Zelmer stands for **durability and reliability**, and it has been building its brand for over 60 years*» або «*The company's **reliability** is recognized each year with many quality awards and honours*».

В англomовній рекламі маркетологи активно використовують пасивні конструкції, вербалізуючи ідею надійності як основного принципу компанії. В цьому випадку «надійність» позиціонується як сталий безперечний факт. Задіяні фрази, які підтверджують визнання покупцями (*«In the opinion of consumers, Zelmer stands for durability and reliability...»*). Акцентування надійності спостерігається також в українськомовному та російськомовному варіантах реклами, порівняйте: *«Ваши кулинарные идеи вдохновляют Zelmer создавать инновационные, функциональные и надежные бытовые приборы»* або *«Абсолютна надійність – це основний принцип компанії Zelmer. Тому ми впевнені в максимальній якості наших м'ясорубок та надаємо 4 роки гарантії. Вражає, чи не так?»*. Окрім повтору лексем надійний / *reliable*, використовують лексеми *довго*, *безперебійно*, *тестування*, *випробування* (*«Ми тестуємо наші соковижималки не одну, не дві, а понад 500 годин. І це мінімум часу, який проводить кожна соковижималка в нашій тестовій лабораторії»* або *«Ми знаємо, як часто ви розтягуєте шланг або як швидко натискаєте перемикач щітки. Щоб пілосос пройшов усі ваші випробування, ми робимо те ж саме у наших лабораторіях, але в тисячі разів більше»*, *«We are aware of what you really do with our products and because of that we put them under exhausting infallibility tests»*). Такі словосполучення підвищують авторитет продукції та компанії загалом в очах покупця. Звернімося до лексикографічного тлумачення. Так, лексема *test*, яка має значення «*aprocess used to discover whe there quipmen to raproduct works corectly, or to discover more about it*» [10, с. 1821] підсилюється емоційними атрибутами. Використання одиниці *exhausting* («...making your feel extremely tired» [Там само, с. 589]) підкреслює, що рекламовану техніку готують до ситуації втоми, тобто втомлюватися буде вона, а не її власник. Лексема *infallible* має значення «*always wright and never making mistakes ... 2. something that is infallible always works or has the intended effect*» [Там само, с. 900]. Таким чином експлікується ідея надійності, готовності до довготривалої праці без похибки та помилок.

Аби переконати покупця в надійності продукції, ситуації випробувань можуть проговорювати в деталях: *«10 000 разів ми переїжджали пороги, та пілосос залишився без пошкоджень... Ми витягали та змотали шнур 6 000 разів. Переконалися, що система змотування діє ідеально та без перешкод»*. Ідея надійності може репрезентуватися завдяки метафоричному порівнянню, наприклад: *«Створити кухонний прилад, надійний і універсальний, як танк – ідея, що стала реальністю...»*.

Нерідкими слід визначити випадки створення ілюзії безпосереднього діалогу з покупцем. Риторичні запитання створюють дружню атмосферу живого спілкування: *«Скільки витримає ваш пілосос, якщо його підіймати за шланг? 10 000 разів ми підіймали Jupiter за шланг. Після цього тесту і шлаг, і пілосос залишилися справними»*. Аби створити переконливу атмосферу діалогу в форматі «компанія Zelmer – покупець», маркетологи приділяють увагу формуванню образів співрозмовників. Вербально репрезентація компанії Zelmer відбувається завдяки прийменникам *ми*, *наші* / *We, our*, наприклад, *«We are awareof what you really do with our products and because of that we put them under exhausting infallibility tests»*. Візуальний образ компанії – зазвичай чоловіки, в чистих білих халатах, спеціалісти, які зайняті випробовуванням техніки. Відеоролики модулюють гумористичні ситуації з життя споживача. На нашу думку, введення гумористичного компонента збалансовує образ компанії Zelmer в очах потенційних споживачів. Нагадаємо, що надійність, відповідальне ставлення та ретельність процесу виробництва вербально позиціонують як принципові риси зазначеної компанії та продукції, яку

вона виробляє. Це стає надійною базою для раціонального впливу на покупця, проте гумористичне відтворення «тестувань» покликано емоційно вплинути на клієнта, що також є дієвим маніпулятивним прийомом.

Образ покупця та потенційного власника техніки Zelmer гендерно недиференційований, звертання до покупця реалізується завдяки прийменнику *Ви, Вам, Ваш*, наприклад: «Яким би не був **ваш** улюблений спосіб приготування кави, за допомогою регулятора **ви** можете змолоти її так, як це буде необхідно...». Цільові групи класифікуються за побутовими та психологічними потребами («...*Ideal for all egric sufferers and people particularly sensitive to dust*» або «Цей пилосос був розроблений для **тих, хто обирає побутові прилади за останнім словом техніки ... та стилю**»).

Одним із успішних маркетингових прийомів є підкреслення індивідуальності та особливості потреб покупця. Рекламні повідомлення позиціонують принцип індивідуального підходу до покупця: «*Ми знаємо, яка соковижималка **потрібна саме вам***», «Розробляючи сушку для фруктів та овочів Zelmer, ми намагалися **врахувати усі ваші потреби та створити її максимально зручною та потужною**», «*Exception ally elegant vacuum cleaner **perfectly adjusted to your needs***».

Важливою комунікативною стратегією рекламної комунікації компанії Zelmer є створення ситуації вибору реципієнта, але обіцяна свобода вибору можлива лише за умови придбання побутової техніки («Сік за **вашим** смаком. **З м'якоттю чи без? Тепер ви вирішуєте!** Два фільтри для регулювання кількості м'якоти у фреші допоможуть приготувати сік таким, яким ви його любите» або «*A truly versatile vacuum cleaner, **which can vacuum in to a Safbag dustbag or into a special watertank, also capable of sucking up spills, washing carpets or upholstery***»).

Дієвим прийомом переконання потенційного клієнта в покупці є акцентуація лише праці побутових приладів та навмисне випущення інформації про дії власника: «Генеральне прибирання всього дому. **Це – справа техніки!**» або «*наші м'ясорубки – **ваші надійні та безвідмовні помічники, які у будь-який час готові виконати за вас підготовчі роботи***». За умови купівлі побутової техніки Zelmer клієнт отримує можливість робити хатню роботу швидко та легко, без зусиль. Швидкість роботи техніки позиціонують експліцитно та імпліцитно: «**1 кг фаршу? Встигне за 30 секунд!**» або «**Швидко прибирати – легко очищати**», «...*Два натискання – і **ваш пилосос чистий***», «...*улюблена страва за **лічені хвилини!** Це справа техніки!*»).

Таким чином, комунікативні стратегії реклами побутової техніки Zelmer передбачають імпліцитне та експліцитне подання ідеї надійності, яка трансформується в імператив «вірте». Рекламні повідомлення створюють ілюзію діалогу «компанія–покупець». Це реалізується за допомогою питань до покупця, а також звертання до його побутового досвіду. Присутні елементи персоніфікації покупця та компанії як співрозмовників та взаємодіючих сторін. Характерними рисами користувача стають його активність та самостійність у прийнятті рішень у межах штучної ситуації вибору, що запропонована рекламною комунікацією. На нашу думку, розгляд особливостей комунікативних стратегій реклами є актуальним напрямом досліджень сучасних лінгвістів.

Бібліографічні посилання

1. **Бернадська Ю. С.** Текст в рекламі : учеб. пособ. для ст-в вузов / Ю. С. Бернадская. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2009. – 288 с.

2. Гулак Т. В. Ценностные структуры современного российского рекламного дискурса (на материале коммерческой и политической рекламы) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.02. «Русский язык» / Т. В. Гулак. – Харьков, 2005. – 20 с.
3. Зирка В. В. Языковая парадигма манипулятивной игры в рекламе : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : спец. 10.02.02. «Русский язык» / В. В. Зирка. – Днепропетровск, 2005. – 33 с.
4. Красулина Е. С. Особенности средств рекламного воздействия и система построения рекламного текста / Е. С. Красулина // Вест. Москов. ун-та. Серия 10. Журналистика. – 2006. – № 6. – С. 39–44.
5. Леонтьев А. А. Психолингвистика в рекламе / А. А. Леонтьев // Вопросы психолингвистики. – 2006. – № 4. – С. 7–25.
6. Морозова И. Слагая слоганы / И. Морозова. – М. : РИП-Холдинг, 1998. – 152 с.
7. Мощева С. В. Тексты массовой коммуникации: социокультурный аспект (на материале рекламных текстов) / С. В. Мощева // Язык и культура (Языкознание). – Томск : НИТГУ. – 2014. – № 1(25). – С. 41–49.
8. Селиванова Е. А. Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е. А. Селиванова. – К. : Фитосоциоцентр, 2002. – 448 с.
9. Чистова С. С. Сопоставительное исследование прецедентных феноменов в российской и американской рекламе бытовой техники и транспортных средств : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Чистова Софья Сергеевна. – УГПУ. – Екатеринбург, 2009. – 236 с.
10. Longman Dictionary of Contemporary English. – New edition. For Advanced Learners : Pearson Education Limited, 2012. – 2081 p.
11. Official site of Zelmer company [Electronic resource]. – Access mode : <http://zelmer.com/>.

Надійшла до редколегії 04.02.15

УДК 811.161.2.81'373.46

Ю. В. Датченко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ОСНОВНІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ ТЕРМІНОЛОГІЧНОЇ ЛЕКСИКИ ПИСАНКАРСТВА

Проаналізовано стан термінологічної лексики писанкарства в українській мові. З'ясовано, що термінолексику можна поділити на дві тематичні групи, перша з яких пов'язана з виробничими процесами ремесла, матеріалами, інструментами, друга – з особливостями застосування писанок. На основі джерельної бази вивчення писанкарства виділено чотири основні етапи формування й становлення термінологічної лексики цієї сфери.

Ключові слова: писанкарство, реміснична лексика, термінологія, термінологічна система.

Датченко Ю. В. Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара. **ОСНОВНЫЕ ЭТАПЫ СТАНОВЛЕНИЯ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОЙ ЛЕКСИКИ ПИСАНКАРСТВА**

Проанализировано состояние терминологической лексики писанкарства в украинском языке. Установлено, что терминолексику можно разделить на две тематические группы: первая связана с производственными процессами ремесла, материалами, инструментами, вторая – с особенностями использования писанок. На основе имеющихся источников изучения писанок выделены четыре основных этапа формирования и становления терминологической лексики.

Ключові слова: писанкарство, реміснична лексика, термінологія, термінологічна система.

Datchenko Yu. V. Oles Honchar Dnipropetrovsk National University. *THE MAIN DEVELOPMENT STAGES OF EASTER EGGS' TERMINOLOGICAL VOCABULARY*

One of the urgent tasks of modern linguistics is organization of Ukrainian terminological systems. Therefore, the study of Easter eggs' vocabulary is important not only for linguistics but also for the sources of knowledge and historical features of Ukrainian culture in general.

Ukrainian Easter eggs' terminology reveals not only lexical richness the Ukrainian language has, but also the level of craft, its historical roots, place and role in the traditional Ukrainian consumer culture. Easter eggs' terms can be divided into two thematic groups. The first is the professional vocabulary that developed among Easter eggs' masters and was directly related to production processes of crafts, materials and tools. The second group comprises a broad stratum of everyday vocabulary, formed due to the nature of application and use of eggs.

The main stages of formation and development of Ukrainian Easter eggs' terminology and decoration can be determined by studying the explanation sources. There were established four main periods throughout analysis: the first stage includes ethnographic materials of the late 19th century. The second period – materials about Easter eggs of the early 20th century. The third stage falls into the second half of the 20th century. The fourth period (late 20th – beginning of 21st century) is a period of active learning and studying materials associated with Easter eggs. Thus, the Easter eggs' terminology is an important source of modern linguistics research.

Key words: egg painting, craft vocabulary, terminology, terminological system.

Одним із актуальних завдань сучасного мовознавства є впорядкування українських термінологічних систем. Вивчення історії української термінології як підсистеми загальної лексичної системи мови зумовлено появою кількісних і якісних змін у лінгвістичній моделі світу, що представлена термінологіями різних фахів. У зв'язку з відродженням національних українських традицій виникла потреба у вдосконаленні, унормуванні, стандартизації систем термінів, сформованих на базі слів із національно-культурним компонентом. До таких терміносистем можна зарахувати термінології найдавніших ремісничо-виробничих, художньо-виробничих обрядів і промислів. У межах діалектного термінознавства здійснили наукові розробки І. Зінченко, І. Сабодаш, В. Бережнюк, Л. Спанатій, Н. Клименко. На загальнонаціональному рівні було проведено дослідження термінологіки художньої кераміки (Н. Левун), художньої різьби по дереву (О. Гридчук), художнього розпису (Ю. Риси́ч).

З прадавніх часів в українській мові сформувався значний пласт професійної лексики писанкарів, яка ввібрала в себе народний досвід освоєння природних матеріалів і пристосування їх до задоволення потреб людини. Писанкарська термінологія, як і технічні прийоми давнього ремесла, успадковувалася й збагачувалася кожним наступним поколінням мистців. У ній ще й досі зберігаються архайчні елементи язичницького світосприйняття. Тому вивчення лексики писанкарства важливе не лише для мовознавства, а й для пізнання джерел формування й особливостей історичного розвитку української культури в цілому.

Українська писанкарська термінологія виявляє не тільки лексичне багатство української мови, а й рівень розвитку ремесла, його історичні корені, місце й роль у системі традиційно-побутової культури українців. У ній тісно сплелися архаїзми й новоутворення останніх десятиліть.

Термінологічну лексику писанкарства можна поділити на дві тематичні групи. До першої належить професійна лексика, що склалася в середовищі писанкарів і була безпосередньо пов'язана з виробничими процесами ремесла, задіяними в них матеріалами та інструментами. Разом з тим, майже в кожному писанкарському осередку в ужитку були самобутні місцеві терміни, які не траплялися в інших місцевостях, їх поява зумовлювалася регіональною специфікою.

До другої групи належить широкий пласт побутової лексики, що сформувався внаслідок особливостей застосування й використання писанок. У межах цієї гру-

пи виділяються як загальноновживані українські слова, що одночасно виконують роль термінів писанкарства, так і діалектні слова, поширені на обмеженій території.

Терміносистема, що сформувалася на базі писанкарської лексики, не була предметом вивчення. Дослідження писанкарської термінології зумовлене як екстралінгвальними, так і лінгвальними чинниками. Екстралінгвальна інформація різних типів формується у зв'язку з такими чинниками: відродженням і поширенням писанкарства й оздоблення пасхальних яєць, які є невід'ємною складовою української культури; появою наукових, науково-популярних, дидактичних видань із писанкарства; актуалізацією вітчизняних і закордонних наукових досліджень у цій галузі. Дослідження писанкарської термінологічної системи не лише заповнить відчутну прогалину у висвітленні цієї теми, а й стане логічним продовженням тієї наукової праці, що проводилась українськими вченими стосовно термінологічних систем.

Актуальність дослідження процесу становлення і особливостей формування термінології писанкарства зумовлена необхідністю систематизації писанкарських термінів для їх подальшого унормування і закріплення в термінологічних словниках. Дослідження писанкарської термінології як однієї з підсистем фахової ремісничої лексики, певною мірою наближеної до розмовної мови, допоможе розкрити загальні тенденції розвитку української мови, виявити специфічні риси самої терміносистеми, а також основні принципи її формування і засоби номінації.

Метою статті є визначення основних етапів формування й становлення української термінології писанкарства й оздоблення пасхальних яєць. Матеріалом для дослідження стали спеціальні історико-мистецтвознавчі, історико-етнографічні видання, навчально-методичні розробки.

Треба зазначити, що найпершим джерелом, в якому згадується традиція писання писанок та їх використання в Україні, є видання Гійома Левассера де Боплана «Опис України...», яке вийшло французькою мовою в 1660 р. [2]. Але уведення цієї інформації як матеріалу до становлення термінології писанкарства є недоречним, оскільки опис не відображає особливості терміносистеми.

До **першого** етапу становлення писанкарської термінології можна віднести етнографічні матеріали кінця XIX ст., зокрема в працях С. Кульжинського, М. Сумцова, М. Кордуби, І. Шулікова, В. Кравченка, І. Гургули міститься інформація щодо походження традиції написання писанок, великодніх обрядів, народних вірувань і легенд у різних регіонах України. Воскова техніка розпису писанок уперше описана в альбомі Пелагії Литвинової «Южно-русский орнамент», який вийшов у Києві в 1878 р. [7]. Але основною віхою й початком систематичного опрацювання писанкарства став заклик М. Сумцова до громадськості з проханням надати повідомлення про писанки, який було надруковано в 76-му номері «Харківських губернських відомостей» у 1889 р. Стаття була передрукована в багатьох виданнях, а також у Польщі й Сербії [11, с. 40]. Згодом вийшло в світ видання М. Сумцова «Писанки», в якому міститься інформація щодо легенд, вірувань, традицій, технік та символів писанкарства [12]. Видатний мистецтвознавець С. Кульжинський зробив найповніший опис різновидів технік писанкарства в ґрунтовній праці «Описание коллекции народных писанок» (1899) [6]. У каталозі міститься велика за обсягом стаття про історію колекції народних писанок Лубенського музею К. Скаржинської, походження звичаю виготовлення писанок, класифікація писанок за типами, а також таблиці з 2219 писанками, які мали порядковий номер, а також вказувалися рік і назва писанки. Ця робота вважається найбільш повним опрацюванням та висвітленням теми писанкарства кінця XIX ст.

До **другого** періоду можна віднести матеріали з писанкарства початку ХХ ст., які зберігаються в Архівних наукових фондах рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України. Записи В. Беха-Казчука «Писанки та мальованки», І. Шулікова «Пасхальні яйця на Волині» (1915 р.), В. Кравченка «Короткий історичний огляд про походження крашанки та писанки на паску» стали предметом опрацювання В. М. Ткаченка [14] й містять інформацію щодо звичаїв, фарбування, способів виконання й використання писанок. До цього ж періоду можна віднести й матеріали Г. Танцюри, Ф. Вовка, Д. Щербаківського, які зберігаються у Фонді Кабінету антропології та етнології ім. Ф. Вовка ІМФЕ ім. М. Т. Рильського й у Науковому архіві Інституту археології НАН України [Там само].

Певну інформацію про писанкарство України можна отримати в результаті опрацювання колекцій писанок та архівних документів з фондів музеїв та заповідників України. Значні колекції писанок знаходяться у фондах Державного музею українського народного декоративного мистецтва, Музеї народної архітектури та побуту України, Музеї етнографії та художнього промислу (м. Львів), Музеї писанки в Коломиї, харківських музеях [Там само]. Вивчення фондових матеріалів дає можливість виявити особливості термінологіки писанкарства.

Третій період припадає на другу половину ХХ ст. У 1968 р. було видано альбом Е. Біняшевського «Українські писанки» [1]. У вступній статті автор розповідає про писанки, їх орнамент, подає символічне значення знаків. У дослідженні М. Зелік «Пише писанки бабуся, пише мама, пишу я» основна увага приділена символіці писанок з ґрунтовним поясненням. Крім того, подано також основні лінії розташування символів на писанці [4]. У 1994 р. З. Еліївом видано альбом «Двадцять кіп писанок» (Нью-Йорк), у якому вміщено 1200 зображень писанок з назвами орнаментів [3, с. 28–31]. Альбом містить також «Покажчик писанкових назв» і «Покажчик місцевостей походження писанок» [Там само, с. 13], що дає можливість знайти писанки за назвою або за місцем походження. Зазначені праці можна використати для опрацювання термінологічної лексики писанкарства.

На **четвертий** період (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) припадає активне вивчення і опрацювання матеріалу, пов'язаного з писанкарством. Наукові праці В. Мицика [8], О. Шестакової [16], Т. Кара-Васильєвої [5], М. Селівачова [10], Ю. Смолій [11], П. Сухого [13] містять ґрунтовні історичні й мистецтвознавчі розвідки, в яких подано багатий матеріал з писанкарства. На окрему увагу заслуговує видання «Українські термінологічні словники з мистецтвознавства й етнології» (1999), що містить матеріали конференції, присвяченої 100-річчю від дня народження видатного лексикографа Миколи Трохименка. Перший розділ «Загальні проблеми теорії та практики термінологічної лексики в мистецтвознавстві й етнології» складають 14 статей, що репрезентують дослідження теоретичних питань і практичного застосування термінів. Дослідження пропонуються як моделі словників з тієї чи іншої галузі: реставрації пам'яток культури, станкового живопису, гаптування, лозоплетіння, деревообробництва, склярства, каменярства, скринництв [15]. У 2002 році було видано збірник наукових праць «Проблеми термінологічного словникарства в мистецтвознавстві й етнології» [9]. На жаль, у обох виданнях не було представлено матеріалів з термінологічної лексики писанкарства.

Здебільшого цей період ознаменовано введенням курсу писанкарства в програму гуртків й уроків трудового навчання в школах, отже, ще однією групою джерел становлення термінологіки писанкарства є навчально-методичні розробки, посібники, рекомендації для дітей молодшого та середнього шкільного

віку. Розробки Л. Гребеншикової, О. Данилевич (1991), З. Сташук (1997, 2005), С. Дейсун (2002), С. Стадник (2003, 2006), А. Малиніної, І. Малиніної і О. Гріднєвої (2005), В. Манько (2005), Т. Дубіч (2005), І. Клід (2006), М. Іванішин (2006), Т. Коновал (2007), М. Сорохан (2010), С. Бойко (2010), Ю. Датченко (2011), О. Стрілець (2012), О. Білоус (2012), Л. Гетманенко (2014) та інших майстрів містять багатий матеріал для дослідження. Важливим джерелом можуть бути польові записи, спілкування з народними майстриями-писанкарками, етнографічні дані, архівні та літературні джерела.

Таким чином, становлення термінологічної лексики писанкарства відбувалося протягом чотирьох основних періодів, значний масив джерел може бути підґрунтям для подальшого опрацювання, оскільки фахові термінологічні словники й енциклопедії систематизують накопичений інформаційний досвід кількох поколінь і сприяють результативності наукових досліджень.

Бібліографічні посилання

1. **Біняшевський Е.** Українські писанки : альбом / [вст. стаття, акварелі та упоряд. Ераста Біняшевського] / Е. Біняшевський. – К. : Мистецтво, 1968. – 96 с.
2. **Боплан Г.** Опис України / Г. Боплан. – К. : Наук. думка, 1990. – 252 с.
3. **Елійв З.** Двадцять кіп писанок / З. Елійв. – США, Нью-Йорк, 1994. – 31 с.
4. **Зелик М.** Пише писанки бабуня, пише мама, пишу я / М. Зелик. – К. : Укр. центр народної творчості, 1993. – 48 с.
5. **Кара-Васильсва Т.** Писанка – культурний символ України // Писанка. – 1994. – № 6. – С. 6–8.
6. **Кульжинський С.** Описание коллекции народных писанок / С. Кульжинский. – М., 1899. – Вып. 1. – 176 с.
7. **Литвинова П.** Южнорусский народный орнамент / П. Литвинова. – К., 1878. – Вып. 1. – 13 с.
8. **Мицик В.** Писанки Черкащини / В. Мицик, О. Фісун. – К. : Родовід, 1992. – 60 с.
9. Проблеми українського термінологічного словникарства в мистецтвознавстві й етнології / ред. М. Селівачов. – К. : АНТ, 2002. – 264 с.
10. **Селівачов М.** Лексикон української орнаментики (іконографія, номінація, стилістика, типологія) : навч. посіб. / М. Р. Селівачов. – К. : Ред. вісн. «АНТ», 2005. – 399 с.
11. **Смолій Ю.** Писанки Катеринославщини / Ю. Смолій // Народне мистецтво. – 2000. – № 1–2. – С. 40–43.
12. **Сумцов Н.** Писанки / Н. Ф. Сумцов. – К. : тип. Г. Т. Корчак-Новицького, 1891. – 49 с.
13. **Сухий П.** Ретроспективно-географічні особливості розвитку писанкарства в Галицькій Гуцульщині [Електронний ресурс] / П. Сухий., І. Вах. – Режим доступу : <http://arg.chnu.edu.ua/handle/123456789/274>.
14. **Ткаченко В. М.** Розвиток українського писанкарства кінця XIX – початку XXI ст.: регіональні особливості, сучасні трансформації : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.05 / Ткаченко Віктор Миколайович. – К., 2012. – 214 с.
15. Українські термінологічні словники з мистецтвознавства й етнології: досвід складання, проблеми та перспективи підготовки / упоряд. М. Селівачов. – К. : АНТ, 1999. – 74 с.
16. **Шестакова О.** Писанкарство [Електронний ресурс] / О. Шестакова. – Режим доступу: <http://www.mundm.kiev.ua/COLLECTN/EGGS.HTM>.

Надійшла до редколегії 30.01.15

УДК 811.133.1.81'42

Т. Н. Жужгина-Аллахвердян

Национальный горный университет (г. Днепропетровск)

ИНТЕРТЕКСТ И МНОЖЕСТВЕННОСТЬ ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНЫХ КОДОВ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ (размышления по поводу «Структуры художественного текста» Ю. М. Лотмана и «Палимсеста» Ж. Женетта)

Рассмотрены особенности функционирования и художественной трансформации интертекста и интертекстуальности во французской литературе XIX в. Романтичный текст исследован как интертекст и архетипический мифопоэтический дискурс в свете современных идей и методологий XX ст., а именно: в аналитической постмодернистской традиции Ж. Женетта и с помощью структурного метода Ю. Лотмана.

Ключевые слова: Ж. Женетт, постмодернистская традиция, Ю. Лотман, художественный текст, структурный анализ, архетип, интертекст, интертекстуальность, мифопоэтический дискурс.

Жужгіна-Аллахвердян Т. М. Національний гірничий університет (м. Дніпропетровськ). *ИНТЕРТЕКСТ ТА МНОЖИННІСТЬ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНИХ КОДІВ РОМАНТИЧНОГО ТЕКСТУ* (роздуми з приводу «Структури художнього тексту» Ю. М. Лотмана і «Палімсесту» Ж. Женетта)

Розглянуто особливості функціонування та художньої трансформації інтертексту та інтертекстуальності у французькій літературі XIX ст. Романтичний текст досліджено як архетипний мифопоетичний дискурс у світлі сучасних ідей та методологій XX ст., а саме: в постмодерністській наративній традиції Ж. Женетта та за допомогою структурно-парадигматичного методу Ю. Лотмана.

Ключові слова: Ж. Женетт, постмодерністська традиція, Ю. Лотман, художній текст, структурний аналіз, архетип, інтертекст, інтертекстуальність, мифопоетичний дискурс.

Joujguina-Allakhverdian T. National Mining University (Dnepropetrovsk). *INTERTEXT AND MULTIPLICITY OF INTERTEXTUAL RELATIONSHIPS (thoughts in the light of Y. Lotman's «Structure of literary text» and G. Genette's «Palimpsestes»)*

Modern linguists use a concept «intertextuality» with a great carefulness in relation to the literary phenomena of romanticism. «Allusion», «reminiscences», «citations» seem for scientists more usual and more precisely determining and reflecting the specific of romantic literary texts. This article examines the intertext and intertextuality of the French romanticism in the 1820s, as well as their features, functioning and transformation. The romantic text is studied as archetypal mythopoetic discourses in the context of modern ideas and methodologies, Gerard Genette's typology of narrative forms and Y. Lotman's structural method. The article provides the analysis of the textual structure of the French romantic symbolism. The main subject of this research is functioning of textual symbolic and archetypal metaphor. Metaphor also matters because it influences decisions by activating analogies, grotesque and irony, as well as traditional mythological symbolism.

Key words: G. Genette, postmodern tradition, Y. Lotman, literary text, structural analysis, archetype, intertext, intertextuality, mythopoetic discourse.

Современная наука, занимающаяся текстом, его структурой и технологией, с большой осторожностью использует понятие «интертекстуальность» по отношению к литературным феноменам допостмодернистской эпохи. «Аллюзии», «реминисценции», «заимствования», «цитаты» кажутся ученым более привычными и более точно определяющими специфику взаимодействия художественных романтических текстов с текстами-прецедентами. На наш взгляд, уже в историко-литературных трудах первой половины XX ст., посвященных романтизму, речь шла о явлении, получившем название «интертекстуальность», хотя сам термин

стали употреблять по отношению к романтизму и романтическому тексту только в конце XX в. [2, с. 25–54].

В данной статье *интертекст* рассматривается в связи с французским романтизмом 1820-х гг. как историко-литературная и мифопоэтическая основа диалога культур и литератур, а *интертекстуальность* как мифопоэтическое нововведение и реформаторский прием структуризации нового текста, синтезировавшего элементы эпической и лирической наррации.

Определяя интертекст, исследователи по традиции цитируют Р. Барта, утверждавшего, что текст представляет собой «новую ткань, сотканную из старых цитат», и приводят изречение Юлии Кристевой о тексте как «мозаике» («Tout texte se construit comme une mosaïque de citations, tout texte est absorption et transformation d'un autre texte») [8, с. 35]. В работах последних лет о тексте и его технологии внимание акцентируется не на разногласиях между «структурализмом» и «постструктурализмом», а на развитии постструктуралистами «структуралистской мысли». То, что американские исследователи называли «постструктуралистской мыслью», родилось внутри структурализма (Барт, Фуко, Лакан), утверждает квебекский исследователь С. Арчибалд, а Кристева, Деррида и Делюз, которые испытывали «притяжение» структурализма, хотя часто не разделяли его идеи, по сути, продолжили его [Там же, с. 35].

Жерар Женетт в «Палимпсесте» («Palimpsestes») обновил введенное ранее постструктуралистами понятие интертекстуальности, привнес в общую теорию термин «транстекстуальность» (*transtextualité*), понимаемый им как любые отношения текста с другими текстами. В теории Женетта за термином «*intertextualité*» закрепилось значение «текста в тексте», получившее подтверждение и развитие в теории и практике тартуской семиотической школы [9, с. 148]. Именно в значении «текста в тексте» французский ученый рассматривал интертекстуальность как цитату, дословную и эксплицитную ссылку (*référence littérale et explicite*); плагиат (*plagiat*), дословную, но неэксплицитную ссылку (в случае, когда ссылка не декларирована), а также аллюзию (*allusion*) и ссылку не пословную и неэксплицитную, рассчитанную на компетентного читателя, способного идентифицировать скрытую в тексте аллюзию или неточно переданную цитату [8].

Если научный текст в основном однозначен и, интерпретируя общий закон, как правило, моделирует абстрактную идею, то художественный текст тяготеет к многозначности. Потому художественный текст имеет доступ к разным системам отношений и в результате получает благодаря метафоре более чем одно значение [3, с. 87].

В работах, посвященных структуре художественного текста, Ю. М. Лотман, указав на затруднительность определения понятия «текст», рассматривал его в одном случае как «последовательность знаков» [Там же, с. 32], в другом – как «последовательность смыслов». Тартуский ученый подчеркивал, что сущность семиотического подхода заключается не только в изучении «значений», но также в раскрытии акта коммуникации и его общественной роли [Там же, с. 45; 4; 5]. К этой сфере ученый отнес изучение «вторичных моделирующих систем», т. е. культуры, искусств, литературы как знаковых систем [Там же, с. 47].

Зачатки теории интертекста и интертекстуальности появились уже в XIX веке, в период расцвета романтической литературы, которая мыслила новый текст как переосмысленный старый в соответствии с принципами «симметрии-асимметрии» (Ю. М. Лотман), с использованием мифологического параллелизма, нанизывания символов, многоступенчатого наращивания анализа чувств, экзистенциальной реконструкции и психологической реструктуризации знакомых сюжетов и образов, за которыми все чаще смутно угадывался скрытый нарцис-

сизм лирического поэта и реже – способность предвидения метаморфозы эпох. Начиная с XIX века, установка на творческую неповторимость и многозначность художественного смысла обязывала авторов активно искать уникальные прототексты, по-новому прочитывать до боли знакомую, «вечную», традиционную мифологию, увидеть с другой, психологической стороны ее таинственный символизм [7, с. 4]. На протяжении долгих постромантических десятилетий было принято считать, что романтизм отделился от Аристотеля, чтобы приблизиться к Платону и неоплатоникам. Однако, как справедливо заметил Ж. Женетт («Границы повествовательности»), и Аристотель, и Платон, по сути, пришли к одному – к огромной значимости духовных символов, коими с давних времен были наполнены философские и поэтические тексты. Архилох, Сафо, Пиндар, исключенные Аристотелем из числа поэтов в «Поэтике», имели одну общую черту, отмеченную Ж. Женеттом в границах повествовательного: их творчество воспринималось не как «подражание, посредством повествования или сценического представления, какому-либо реальному или мнимому действию, внешнему по отношению к личности и словам поэта», но как прямой дискурс автора, говорящего лично от себя, от своего имени [1, с. 60–281]. Так проявляет себя «интертекст» в значении читательского восприятия (*perception*) произведения в его отношениях с текстами предшествующими и последующими [11]. Романтики обогатили метафорический язык литературы, подхватив лирический метод древних греков, услышали и преобразовали смысл архаических аллегорий и символов, восходящих к мифологии и возрожденных эллинской культурой в буколиках Феокрита, Мосха, Биона. Они подняли идиллию и элегию на новый философский, художественный и семантический уровень. Но романтический дискурс уже не совпадал с дискурсом мимесиса и даже диегесиса, как их понимали Аристотель и Платон. Такие важные для романтиков терминологические понятия и словообразы, как «история», «тайна», «рок», «судьба», «душа», «человек», обрели как в лирическом, так и в эпическом тексте статус интертекстуальных символов. Как эти тенденции проявляли себя на практике? Одна из ярких гуманитарных тенденций проявилась как обновление архетипных образов и мифологизмов, преимущественно забытых, малознакомых, но чрезвычайно актуальных для нового читателя архетипов. Приемы введения в текст образов и идей, получивших в работах К. Г. Юга определение *архетипы*, не новы. Новыми являются методы их прочтения, способы трансфера и интерпретации, актуализации и ассимиляции. Ю. М. Лотман оперировал термином «архитип» (не архетип!), по аналогии со структурными образованиями архисхема, архиструктура, построенными по образцу «архифонемы» Н. С. Трубецкого и употребленными в «значении совокупности дифференциальных признаков, общих двум элементам данного уровня нейтрализующегося бинарного противопоставления» [3, с. 368]. Многие из *архетипов*, забытые на многие века, были заново открыты предшественниками романтизма и самими романтиками в качестве образцов для «подражания», вполне в духе эпохи, когда классицизм был еще силен и не намеревался уступать своих позиций.

Если рассматривать текст не только как «последовательность знаков», но и как «последовательность смыслов», сохранив установку на «множественность художественных кодов» [Там же, с. 34–36], которыми располагает, к примеру, построенный на архетипическом материале текст, то очевидно, что архетипичность значительно снижает (сужает) множественность текстуальных кодов и не всегда приводит к единому знаменателю прочтения, иными словами, к единой интерпретации исконного текста. Этого нельзя сказать о рецепции и интерпретации романтического текста на разных стадиях его позднейшего восприятия, когда интертекстуальный «код» романтизма, применяемый авторами послереволюци-

онной и посленаполеоновской эпохи, был подменен новым, неромантическим кодом, в котором доминировали детерминанты «объяснительной процедуры» (Г. Лансон), отвечающей «философии факта», позитивистскому мировосприятию, соответствующей прагматической картине мира в постромантическую эпоху. Позже при расшифровке романтических текстов (текста) уже по сложившейся традиции продолжали использовать коды, отличные, а порой и противоположные коду романтического текста.

При этом в новом лирическом тексте, который наследовал во многом текст романтический, не прекращался процесс «вживления» чувствительных и эмоциональных по своему наполнению метафор в виде архаических архетипов и символов. Этот же процесс интертекстуальной адаптации, чаще всего упрощенной до банальности, наблюдается в современной социальной и рекламно-потребительской культурах, в текстах, обращенных к «естественному», «искреннему», «наивному», первоначальному внутреннему источнику – человеческому инстинкту.

В XIX в. интертекстуальные структуры и приемы, пришедшие в романтическую культуру и литературу из доклассицистической и доромантической эпохи, были встречены противниками романтизма либо как плагиат, либо как неумелое повторение пройденного, «странное» подражание, образец творческой несамостоятельности и т. д. Романтики в качестве контраргумента в пользу новизны текстов приводили иронические доводы. Известны работы и высказывания Шарля Нодье в защиту так называемых «подражателей» и списки произведений, выстроенных им в интертекстуальные «цепочки». В 1820-е годы интертекстуальный аспект уже был понят романтиками как составляющая мифопоэтического замысла и сравнительно-исторического анализа литературных текстов. Было и понимание относительности различных веяний и влияний, хотя и определялись они по традиции и в духе времени как «подражания».

Под интертекстуальностью в романтическом контексте понимается не только совокупность текстуальных приемов, как то: реминисценции, аллюзии, цитаты и пр. Основными составляющими романтического мифопоэтического интертекста были параллельные или вставленные сюжеты и образы архетипной, мифологической, фольклорной, литературной и металитературной природы. Именно эта бросающаяся в глаза особенность романтизма вводила в заблуждение многих критиков, улавливающих жанровое, идейное, сюжетное и интонационное сходство параллельных текстуальных структур и художественных содержаний.

И по сей день созидание лирического текста происходит в полном соответствии с подкрепленной законами аристотелевской теорией поэзии как «подражания природе», в основе которого лежит бережно восстановленная лирическими авторами семиотическая парадигма «природа – чувство – воображение – совершенство – идеал – любовь – вечность». В связи с парадигматической постановкой проблемы интертекстуальности актуален вопрос о восприятии лирического текста («лирики природы» и любовной лирики) сердцем, внутренним голосом как «отражением» внутреннего мира читателя, откликающегося на голос автора (поэта) и являющегося голосом природы (психики), т. е. чистейшим «подражанием» и откликом на глубинный, архетипический текст. Именно в таком смысле стоит продолжать дискуссию об интертекстуальном мифотворческом и риторическом способах и формах самовыражения в поэтическом тексте, имеющем множество текстов-прецедентов, а также о разновидностях интертекстового и интертекстуального высказывания, способах их трансформации при переводе, а также о принципах кодирования «готового» символического и метафорического материала. Предметом дискуссии в разное время были идеи о смысле и назначении символа в культурной, мыслительной и языковых матрицах. Основополагающим моментом

в дискусії стало визнання багатофункціональної значимості метафори і текстової символіки як структурних складових художественного тексту і домінуючої ролі в ньому інтертекстуального міфопоетичного аспекта.

Библиографические ссылки

1. Жене́тт Ж. Фигуры: в 2 т. – Т. 1 / Ж. Жене́тт. – М.: Изд-во им. Сабашниковых, 1998. – 944 с.
2. Жужгина-Аллахвердян Т. Н. Французский романтизм 1820-х гг.: структура мифопоэтического текста: монография / Т. Н. Жужгина-Аллахвердян. – Д.: Изд-во НГУ, 2008. – 280 с.
3. Лотман Ю. М. Структура художественного текста / Ю. М. Лотман. – М.: Искусство, 1970. – 384 с.
4. Лотман Ю. М. Лекции по структуральной поэтике / Ю. М. Лотман // Ю. М. Лотман и тартуско-московская семиотическая школа. Ч. I. – М., 1994. – С. 118–119.
5. Лотман Ю. М. О семиосфере / Ю. М. Лотман // Избранные статьи / Ю. М. Лотман. – Таллинн, 1992. – Т. 1. – 479 с.
6. Лотман Ю. М. Текст в тексте / Ю. М. Лотман // Избранные статьи / Ю. М. Лотман. – Таллинн, 1992. – Т. 1. – С. 148.
7. Шахова К. О. «Романтична література вчить того, чого в нас зараз так бракує...» / К. О. Шахова // Всесвітня література і культура в навчальних закладах. – 2002. – № 2. – С. 4.
8. Archibald S. Le texte et le technique. – Quebec: Gauvin, 2009. – 310 p.
9. Gennete G. Palimpsestes: literature in the second degree / G. Genette. – Univ. of Nebraska Press, 1997. – 476 p.
10. Kristeva J. Sémiotiké: Recherches pour une sémanalyse / J. Kristeva. – P.: Seuil, 1969. – 295 p.
11. Riffaterre M. La production du texte / M. Riffaterre. – P.: Seuil, 1979. – 284 p.

Надійшла до редколегії 17.02.15

УДК 811.112.2'373.612.2

М. В. Заполовський

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

ПАРАБОЛІЗМИ В НІМЕЦЬКОМОВНІЙ БІБЛІЙНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Досліджено параболізми як лексичні, синтаксичні і текстові утворення, марковані контекстом біблійних притч у німецькомовній картині світу та репрезентовані у німецькомовних лексикографічних джерелах і публіцистиці. Проаналізовано когнітивно-функціональні характеристики цих одиниць. Висвітлено також особливості змістового наповнення параболізмів: описано виражений ними смисл у біблійному тексті та сучасній німецькій мові, представлено моделювання фрагмента біблійної мовної картини світу.

Ключові слова: параболізм, текст, образ, модель, біблійна картина світу.

Заполовский Н. В. Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича. **ПАРАБОЛИЗМЫ В НЕМЕЦКОЯЗЫЧНОЙ БИБЛЕЙСКОЙ КАРТИНЕ МИРА**

Исследованы параболизмы – лексические, синтаксические и текстовые образования, маркированные контекстом библейских притч в немецкоязычной картине мира и отраженные в лексикографических источниках, а также публицистике. Проанализированы когнитивно-функциональные характеристики этих единиц. Раскрыты особенности содержательной стороны

параболізмів: описан виражений ими зміст в біблійському тексті і в сучасному німецькому мові, запропоновано моделювання фрагмента біблійської мовної картини світу.

Ключові слова: параболізм, текст, образ, модель, біблійська картина світу.

Zapolovskyi M. V. Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University. *PARABOLIZMS IN THE GERMAN-SPEAKING BIBLICAL WORLD PICTURE*

The research deals with the study of cognitive and functional peculiarities of parabolisms in modern German, represented in Biblical texts, lexicographical sources and newspapers. The paper provides the complex methodology for selection and description of the subject of analysis. It includes Biblical parables, their textual modifications, as well as lexical and syntactic variations in German language and speech.

Basic models of its representation by means of parabolisms were taken into account. The integral image of the world was singled out. It consists of certain models of world view and adds some shade of meaning into perception of realia in the present-day life. These parabolic models represent human activity (wine-making, tillage, gardening, cattle-breeding, trade, housekeeping), notions of surroundings (things, money, liquids, foodstuff), as well as abstract notions (family relationship, relations with other people, spirituality and morality). The application of descriptive, contextual and statistical methods enabled to reveal the realization of parabolic fragment of the Biblical world view, which is examined in contemporary German periodicals. Situations and topics, which are typical for parabolic expressions in religious and socio-political texts, refer to the point of Christian life and religious problems, unity in the family and society, treatment of other people, social and everyday problems. The more contexts, meanings of parabolisms we consider, the fuller they represent the Biblical world view and the reality interpreted by them.

Key words: parabolism, text, image, model, Biblical world view.

Вивченням сутності мовної картини світу займалися відомі лінгвісти (В. Гумбольдт [2], Л. Вайсгербер [1], Е. Сепір [13], Б. Уорф [15], О. О. Потебня [12], О. С. Кубрякова [7], О. Д. Огуй [10]), праці яких сформували теоретичну основу нашого дослідження. Так, слідом за О. Д. Огуєм, ми розглядаємо мовну картину світу як відображення всього оточуючого в мовному досвіді народу у вигляді системи номінацій, організованої сукупності мовних понять за допомогою лексем. Її основою є розуміння людиною світу в усіх його взаємозв'язках [8, с. 38].

Враховуючи біблійний контекст, яким маркується притча (парабола), а відтак і її похідні в сучасній німецькій мові – параболізми (текстові модифікації чи лексико-синтаксичні варіації), розрізняємо біблійну когнітивну картину світу (точніше, дві картини, представлені у Старому та Новому Заповіті) та біблійну мовну картину світу, представлену в кожному конкретному перекладі Святого Письма [16].

Актуальність статті зумовлена функціональним підходом до вивчення мовних явищ. До них уналежнюємо параболізми, що репрезентують мікро- та макромовне оточення біблеїзмів. Мікрооточення реалізується на рівні слова, тоді як макрооточення знаходить своє вираження на рівні тексту. У зв'язку з цим постає потреба в системному підході до аналізу функціональних характеристик цих одиниць у німецькій мові з використанням описової, контекстологічної та апроксимативно-статистичної методик дослідження.

Методологічним підґрунтям цієї розвідки слугували лінгвістичні принципи структурно-семантичної та функціональної парадигм (праці Н. М. Амосової, В. А. Звєгінцева, Дж. Катца, Г. Кронассера, В. В. Левицького, В. Порціга, Й. Тріра, С. Ульмана, А. А. Уфимцевої, Д. М. Шмельова, К. Бюлера, С. Й. Карцевського, А. Мартіне, Н. С. Трубецького, Дж. Фьорса, М. Халлідея, Р. О. Якобсона).

Когнітивна біблійна (старо- чи новозавітна) картина світу є сукупністю знань про світ, яка була сформована у загальній свідомості людини – творця старо- чи, відповідно, новозавітної культури. Через величезний часовий та культурний розрив між епохами ця картина сприймається сучасним читачем лише частково. Для всебічного її опису необхідний не лише вичерпний аналіз біблійного тексту, а й широкі залучення даних інших наукових дисциплін, дослідження

культурно-історичного фону, який супроводжував створення Старого та Нового Завіту.

Наприклад, контекст однієї з найвідоміших біблійних притч «Про милосердного самаритянина», поданої в Євангелії від Луки, у 10-му розділі, з 30 по 37 вірші (далі по тексту *Luk*), показує, що це інакомовлення є відповіддю на запитання: «Хто є моїм ближнім?» (*Luk* 10:25–29). Висновки впливають з віршів 36 та 37. Дорога з Єрусалима в Єрихон пролягала через дику, запустілу місцевість, яка часто була місцем грабіжницьких нападів. Саме там, зрештою, для захисту подорожуючих було розміщено військовий гарнізон. Єрихон розташовувався за 23 км до Єрусалима [17, с. 56]. Щоб показати, хто був ближнім («*Nächster*»), якого, за Мойсеевим Законом, потрібно було любити, у притчі описано ставлення священика та левіта до чоловіка, що був пограбований і залишений напівмертвим на дорозі. Священики були уповноважені приносити в Єрусалимському храмі жертви, а левіти допомагали їм у цьому. Самаритяни визнавали викладений у П'ятикнижжі Закон Мойсея, але іудеї не були до них по-дружньому налаштованими [25, с. 202]. Постраждалому рани були оброблені оливковим маслом та вином – лікувальним засобом, який часто використовували в ті часи. Два динари, які самаритянин дав господарю заїжджого двору, щоб він подбав про чоловіка, відповідали приблизно двом денним заробіткам [26, с. 254]. Згідно з біблійним текстом, ближнім виявилася абсолютно незнайома людина, якій надав допомогу представник з іншого народу. Таким чином, притча звертає увагу на те, що праведні люди роблять добро всім, хто цього потребує, незалежно від їхньої релігійної чи національної належності.

Біблійна мовна картина світу – це сукупність слів у прямих та переносних значеннях, фразеологізмів, конструкцій, через які передаються різні знання й уявлення [16, с. 79–92]. У біблійних притчах це стосується слів та словосполучень, які зображають: 1) Бога:

- як батька («*Vater*») у «Притчі про блудного сина» (*Luk* 15:11–32);
- як пана («*Herr*») у «Притчі про робітників у винограднику» (Євангеліє від Матвія (далі по тексту *Mat*) 20:1–12);
- як друга («*Freund*») у «Притчі про двох друзів» (*Luk* 11:5–8);
- як пастуха («*Hirte*») у «Притчі про загублену вівцю» (*Luk* 15:4–7; див. також *Mat* 18:12–14);
- як суддю («*Richter*») у «Притчі про немилосердного раба» (*Mat* 18:1–8, 23–35);
- господаря («*Hausherr*», «*König*») в «Притчі про велику вечерю» (*Luk* 14:16–24; *Mat* 22:1–14);

2) Ісуса Христа:

- як «доброго пастуха» («*guter Hirt*»), який шукає загублених (Євангеліє від Івана (далі по тексту *Joh*), розділ 10);
- як сіяча («*Sämann*»), який збирає різний урожай (Євангеліє від Марка (далі по тексту *Mar*) 4:3–9);
- як «любого сина» («*geliebter Sohn*»), посланого батьком у виноградник, якого вбивають (*Mar* 12:1–12);
- як нареченого («*Bräutigam*»), який прибуває на весілля (*Mat* 25:1–13);
- «Сина Людського у царській славі» («*Menschensohn in seiner Herrlichkeit*»), який розділить людей на «овець» («*Schafe*») і «козлів» («*Böcke*») (*Mat* 25:31–46);

3) прихід Царства Небесного («*Königreich der Himmel*»):

- як есхатологічну подію: «час Божого суду над людьми» (*Mat* 25:1–13, 31–46);

- як динамічний процес у контрасті успіху та невдачі (Мар 4:3–9), чогось маленького та великого (Мар 4:30) для зображення дій Бога (Мар 4:26–29);
- як кризовий момент, коли долається людська байдужість (Лук 14:16–24, Мат 21:28–32, Мат 22:1–14) чи агресивність (Мар 12:1–12);
- як привід для радості (Мат 13:45);
- як інтенсивний час очікування (Мат 13:28, Мар 13:33–37) та правильне використання обмеженого часу (Мат 25:14–30, Лук 19:12–17), особливо для навернення до Бога (Лук 13:6–9, 24–30);

4) праведне життя:

- що таке справжня любов до ближнього (Лук 10:30–37);
- що таке справжня любов до Бога (Лук 18:9–14);
- які існують соціальні обов'язки щодо бідних (Лук 16:19–31);
- що таке розсудливе (Лук 16:1–8), а також немудре (Лук 12:16–21) ставлення до грошей;
- що таке справжня скромність (Лук 14:7–11);
- що означає бути справжнім послідовником (Лук 14:28–32; 17:7–10).

Біблійна мовна картина світу, як бачимо, є особливим способом світосприйняття, і її складниками виступають різні мовні сутності (наприклад, слова, словосполучення чи навіть цілі тексти біблійних парабол), що людина використовує у відображенні інших моделей світорозуміння.

За допомогою зіставлення з побутовими процесами повсякдення та різними подіями навколишнього світу представлено основну тему параболізмів – «духовний світ людини». Це реалізується через образне (метафоричне) поле та опис відібраних ситуацій, загальною метою яких є передача духовних істин і релігійного досвіду реципієнтам [5]. Ефективність біблійних парабол, на думку А. Юліхера, досягається саме завдяки тому, що в них між поняттями образної та реальної площин існує певна подібність [22, с. 72]. І саме метафора може розглядатися як основний засіб, за допомогою якого реципієнт сприймає один тип об'єктів у термінах об'єктів іншого типу [14, с. 173–203]. Тому завдяки образному полю параболізмів створюється основа для розуміння різних понять через метафоричне розширення, за допомогою якого можна уявити більш віддалене та менш засвоєне поняття засобами іншого, конкретнішого [6].

Формування цих нових понять пов'язане з маніпулюванням мовними значеннями та їхнім образним полем. Мовні образи (точніше, часткові образи) параболізмів представлені різними словами, які використовуються в тексті Біблії для номінації тих чи інших аспектів фізичного та духовного життя людини, її якостей та взаємовідносин. Поняття, які стоять за цими словами (а саме, образні варіанти), об'єднуються в систему образного поля «Königreich Gottes» («Царство Боже») [5]. Кожна їхня ознака отримує за допомогою метафоричних лексем точне словесне оформлення. У нашому дослідженні було враховано ще й той факт, що, оскільки вихідна біблійна мовна картина світу зазнає змін при перекладі, читач перекладу має справу з дещо іншою картиною. Тому, беручи до уваги мовну своєрідність різних перекладів [18; 19; 20; 24], для максимально об'єктивних результатів (виявлення подібностей та відмінностей у відтворенні міжмовних еквівалентів різними перекладами), ми провели зіставний аналіз лексики одиниць дослідження, користуючись чотирма німецькомовними перекладами Святого Письма [4].

При дослідженні було виокремлено цілісний образ світу, що складається з окремих моделей світобачення та привносить певне забарвлення в сприйняття реалій навколишньої дійсності [11]. Розглянемо моделі параболізмів, що ілюструють діяльність людини (виноробство, хліборобство, садівництво, тваринництво, торгівлю, домашнє господарство, професійну діяльність), поняття

навколишнього світу (предмети, гроші, речовини, продукти харчування, частини тіла), а також абстрактні поняття: родинні взаємини, стосунки з іншими людьми, духовність і моральність.

1. За допомогою моделі *«господарська діяльність людини»* пояснюються різні біблійні вчення (наприклад, про Царство Небесне). Всього в німецькомовному перекладі тексту Біблії засвідчено 124 параболізми, утворені за цією моделлю, – 37,2 % від загальної вибірки (333 одиниці).

До мікромоделей цієї категорії належать такі групи: а) *«Рослинництво та землеробство»* (всього 22 одиниці – 6,61 % від загальної вибірки з тексту Біблії); б) *«Тваринництво»* (32 одиниці – 9,61 %); в) *«Хліборобство»* (7 одиниць – 2,10 %); г) *«Виноробство»* (7 одиниць – 2,10 %); д) *«Садівництво»* (18 одиниць – 5,41 %); е) *«Домашнє господарство»* (23 одиниці – 6,91 %); є) *«Торговельна діяльність»* (8 одиниць – 2,4 %); ж) *«Професійна діяльність»* (8 одиниць – 2,4 %).

2. Модель *«Матеріальний світ людини»* характеризує людей за допомогою понять навколишнього світу та охоплює, за нашими підрахунками, 57 параболізмів із німецькомовного тексту Біблії (17,1 % від загальної вибірки). У ході дослідження виділено такі мікромоделі цієї категорії: а) *«Предмети»* (всього 22 одиниці – 6,6 % від загальної вибірки з тексту Біблії); б) *«Речовини»* (6 одиниць – 1,80 %); в) *«Продукти харчування»* (3 одиниці – 1 %); г) *«Частини тіла»* (5 одиниць – 1,50 %); д) *«Природні явища»* (21 одиниця – 6,3 %).

3. У моделі *«Духовний світ людини»* (143 одиниці – 42,94 %) репрезентовані уявлення про стосунки людей з іншими (родинні та соціальні зв'язки), про праведне життя та інші поняття (духовність, віра, почуття).

У ній можна виділити такі мікромоделі:

– група *«Стосунки з людьми»* (49 одиниць – 14,7 %) об'єднує підгрупи: а) внутрішній світ людини, її наміри; б) риси праведної чи неправедної людини;

– групу *«Зв'язок людини з Богом»* (94 одиниці – 28,22 %) складають теми: а) різні вияви Божого панування (Царства Небесного); б) побожна відданість, схвалення (життя) як винагорода чи засудження (смерть) як покарання.

З прикладів вибірки на основі біблійного тексту бачимо, що домінантна за кількісним показником модель «духовний світ людини». Це пояснюється використанням біблійної параболи передусім з метою передачі певних духовних та моральних істин. Що стосується варіацій біблійних парабол, то тут можна виокремити тематичні сфери реалізації в німецькій мові (всього 84 одиниці з усіх лексикографічних джерел, без повторів [3]) та згрупувати їх відповідно до тем, які позначають різні сфери життя та діяльності людини:

1) риси та характер людини (27 одиниць – 32,1 %);

2) діяльність людини та стосунки між людьми (30 одиниць – 35,7 %);

3) матеріальний і духовний світи (27 одиниць – 32,1 %).

Ми намагалися продемонструвати системність мовних процесів відображення світу через параболізми. Завдяки своїй когнітивній і мовній природі ці одиниці виражають як інваріантні знання про світ, так і ті, що варіюють. Як бачимо, вони мають системний характер при відображенні дійсності, оскільки йдеться про устрій, який виділяється з навколишнього світу й утворює в собі замкнуту єдність. Їхню системність можна розглядати як цілеспрямовану редукцію зовнішнього світу з одночасним відображенням того, що важливе для функціонування у ньому [23]. У вихідних біблійних притчах відбувається редукція, тобто відділення від представленого зовнішнього світу, який апелює до своїх же повсякденних подій.

Дослідження абстрактних та релігійних понять, що виражаються в мові через біблійні параболи та їхні модифікації, доводить реалізацію в текстовому матеріалі німецької мови не лише понятійно-образних, а й ціннісних характеристик оточуючої дійсності. Духовні та моральні цінності розглядають як об'єктивно наявні, сформовані конкретно-історичним і соціальним досвідом людства моральні норми, принципи, ідеали, поняття добра та зла, справедливості, щастя; а також ставлення людини до цих норм [9, с. 131]. Морально-етичні уявлення, які виникли під впливом біблійної культури та релігійно-християнської свідомості, сприяли розвитку духовності людини та формуванню загальнолюдських цінностей, що не могло не знайти вираження у мові, зокрема у лексичних і синтаксичних варіаціях параболізмів – сентенціях із притаманною морально-дидактичною цінністю. У тих випадках, коли реалізовується етична основа та дидактичний потенціал і головною стає імпліцитно чи експліцитно виражена мораль, біблійне інакомовлення набуває ілюстративного характеру та використовується для розвитку й підтвердження певної авторської ідеї. Зокрема, це унаочнюють декілька прикладів з часопису «Erwachtet!» [21]:

1. *«Auch in dieser Beziehung trägt die richtige Einstellung viel dazu bei, daß man mit weniger auskommen kann. Treffend ist der Rat Jesu Christi, daß wir uns keine übermäßigen Sorgen um die Kleidung machen sollten. – Matth. 6:28–30»* (Erwachtet! 22.06.1971, S. 25). За допомогою аллюзії автори звертають увагу читачів на важливість надання у житті пріоритету духовним, а не матеріальним цінностям.

2. *«In Verbindung mit Mahlzeiten spielt etwas eine wichtige Rolle, was nicht übersehen oder unterschätzt werden darf. Es ist unentgeltlich und muß daher nicht eingekauft werden. Ist es aber nicht vorhanden, dann sind die täglichen Mahlzeiten kein Genuß. Was ist das? In dem Bibelbuch Sprüche wird deutlich darauf hingewiesen; wir lesen dort: „Besser ein Gericht Gemüse und Liebe dabei, als ein gemästeter Ochs und Haß dabei“. (Spr. 15:17) Eine heitere, entspannte Atmosphäre, die auf Liebe beruht, ist eine wichtige Voraussetzung dafür, daß einem das Essen bekommt»* (Erwachtet! 08.01.1971, S. 16). У цій статті за допомогою атрибутованої цитати підкреслюється важливість створення позитивної атмосфери в родинному колі.

3. *«Auch darf man die psychosomatischen Faktoren nicht übersehen. Wenn man ständig körperlich müde ist, obgleich man genügend ruht und sich richtig ernährt, mögen psychosomatische Faktoren mitspielen. Es mag also eine Auswirkung des Geistes und der Gemütsbewegungen auf den Körper sein. Nicht ohne guten Grund sagt die Bibel: „Ein fröhliches Herz bringt gute Besserung, aber ein zerschlagener Geist vertrocknet das Gebein“ – und man könnte hinzufügen: ermüdet die Muskeln. – Spr. 17:22»* (Erwachtet! 22.01.1971, S. 23). Як і в попередніх прикладах, звернення до біблійного інакомовлення сприяє підсиленню авторської думки та наданню їй доказової сили. Так, в останньому уривку наголошується на важливості підтримувати фізичне та емоційне здоров'я в належному стані.

Як видно, типові ситуації та теми, характерні для параболізмів у релігійних та суспільно-політичних текстах, стосуються сутності християнського життя та релігійних питань (моральні та духовні риси людини, християнське віровчення, ставлення до одновірців і неодновірців), єдності у родині та суспільстві, ставлення до інших людей, соціальних і побутових проблем. Фактично, чим більше контекстів з усієї сукупності параболізмів залучено до виявлення, які смисли вони мають і як ними описується матеріальна й духовна реальність людини (світу), тим повніше та різносторонніше виявляється реалізована цими одиницями в німецькій мові біблійна картина світу й інтерпретована ними дійсність.

Таким чином, збагачуючи інваріантний зміст мовної картини світу різноманітними додатковими знаннями про світ, параболізми поповнюють гносеологічний простір мовної картини світу елементами образного, суб'єктивного сприйняття дійсності, наповнюючи універсальну інформацію загальнолюдської картини світу національним колоритом. Зрештою, поняття «образність» та «цінність» є важливими складовими загальнолюдської мовної картини світу, яка формує певний універсальний конструкт високого ступеня абстракції та складає сукупність усіх збережених у мовній формі знань та уявлень про людину без її національно-особистісних рис. Зв'язок між смислом параболізмів, їхнім ситуативним контекстом і прагматичною спрямованістю формує комплексний пізнавальний феномен, який у своїй потенційній дії не замінюється іншими мовними одиницями.

Бібліографічні посилання

1. **Вайсгербер Й. Л.** Родной язык и формирование Духа / Вайсгербер Йоханн Лео. – М., 2004. – 232 с.
2. **Гумбольдт В.** Избранные труды по языкознанию / Вильгельм фон Гумбольдт [пер. с нем. Г. М. Рамишвили]. – М. : Прогресс, 1984. – 397 с.
3. **Заполовський М. В.** Кількісна представленість біблійних параболізмів у німецькомовних лексикографічних джерелах / М. В. Заполовський // Мова. Культура. Комунікація: Образ майбутнього у картинах світу та знакових системах : матер. IV Міжнар. наук. конф. (25 квітня 2013 р.). – Чернігів, 2013. – С. 59–61.
4. **Заполовський М. В.** Німецькомовний «Переклад нового світу Святого Письма» та його особливості у зіставному аспекті з деякими німецькими перекладами Біблії / М. В. Заполовський : матер. VIII Міжнар. наук.-практ. конф. – Полтава, 2010. – С. 186–188.
5. **Заполовський М. В.** Образне поле німецькомовних біблійних параболізмів / М. В. Заполовський // Наукові записки / Г. В. Самойленко (голов. ред.). – Сер.: Філол. науки. – [Ніжин. НДУ]. – 2014. – Кн. 2. – С. 82–88.
6. **Заполовський М. В.** Семантика метафори та алегорії в структурі німецькомовної біблійної притчі / М. В. Заполовський // Проблеми зіставної семантики : зб. наук. ст. / А. В. Корольова (відп. ред.). – К., 2013. – Вип. 11. – С. 77–80.
7. **Кубрякова Е. С.** Роль словообразования в формировании языковой картины мира / Е. С. Кубрякова // Роль человеческого фактора в языке : Язык и картина мира. – М., 1988. – С. 142–172.
8. **Левицький В. В.** Апроксимативні методи вивчення лексичного складу : навч. посібник / В. В. Левицький, О. Д. Огуй, С. В. Кійко. – Чернівці : Рута, 2000. – 136 с.
9. **Мусієнко Ю. А.** Когнітивно-прагматичний підхід до дослідження притчі / Ю. А. Мусієнко // Наук. вісн. Волинського нац. ун-ту імені Лесі Українки. – Луцьк, 2011. – № 3 (ч.1). – С. 130–134.
10. **Огуй О. Д.** Мовна та концептуальна картини світу: онемасіологічна проблема, семасіологічний підхід та голістичні перспективи / О. Д. Огуй // Іноземна філологія. – Львів, 2012. – Вип. 117. – С. 3–35.
11. **Огуй О. Д.** Мовна картина світу: проблема організації складників / О. Д. Огуй // Мовознавство. – 2013. – № 4. – С. 15–26.
12. **Потебня А. А.** Слово и миф / А. А. Потебня. – М. : Правда, 1989. – 624 с.
13. **Сепир Э.** Избранные труды по языкознанию и культурологии / Эдуард Сепир ; [пер. с англ. ; под ред. А. Е. Кибрика]. – М. : Наука, 1993. – 656 с.
14. **Телия В. Н.** Метафоризация и ее роль в создании языковой картины мира / В. Н. Телия // Роль человеческого фактора в языке. Язык и картина мира. – М., 1988. – С. 173–203.

15. Уорф Б. Отношение норм поведения и мышления к языку / Б. Уорф // Новое в зарубежной лингвистике. – М., 1960. – Вып. 1. – С. 145–178.
16. Яковенко Е. Б. Библейский человек глазами лингвиста / Е. Б. Яковенко // Человек. – М., 2007. – № 1. – С. 79–92.
17. Archäologisches Lexikon zur Bibel / Hrsg. A. Negev. – München ; Wien ; Zürich : Kunstverlag Edition Praeger GmbH & Co. KG, 1972. – 344 s.
18. Bibel, Schlachter Übersetzung, Version 2000 (neue revidierte Fassung). – CLV Verlag, 2004. – 1358 s.
19. Die Bibel nach der Übersetzung Martin Luthers (in der revidierten Fassung von 1984). – Stuttgart : Deutsche Bibelgesellschaft, 1985. – 1232 s.
20. Elberfelder Bibel. – Mannheim : Brockhaus R. Verlag GmbH, 2007. – 1536 s.
21. Erwachtet! [Electronic resource] : Religiöse Zeitschrift. – Selters ; Taunus : Wachturm Bibel- und Traktat-Gesellschaft der Zeugen Jehovas, e. V. – Monatlich. – Access mode : <http://www.jw.org/de/>.
22. Jülicher A. Die Gleichnisreden Jesu : in 2 Bd. / A. Jülicher. – Aufl. 2. – Tübingen : Mohr Verlag, 1910. – 971 s.
23. Krieger D. J. Einführung in die allgemeine Systemtheorie / D. J. Krieger. – Aufl. 2. – München : Fink Verlag, 1996. – 183 s.
24. Neue-Welt-Übersetzung der Heiligen Schrift / Wachturm Bibel- und Traktat-Gesellschaft, Deutscher Zweig, e. V. – Selters / Taunus, 2006. – 1661 s.
25. Sozialgeschichtliches Wörterbuch zur Bibel / Hrsg. F. Crüsemann u. a. – Gütersloh : Gütersloher Verlagshaus, 2009. – 775 s.
26. Wörterbuch zur Bibel / Hrsg. W. Schmidt, G. Dellling. – Zürich : Theologischer Verlag, 1971. – 694 s.

Надійшла до редколегії 27.02.15

УДК 811.111:81'25

Г. А. Кіракосян, І. М. Панасюк

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДУ БІЗНЕС-СЛЕНГУ (на матеріалі англомовної періодики)

Розглянуто проблеми, які виникають при перекладі сленгових виразів у газетних текстах. Досліджено характер та особливості функціонування сленгової лексики в соціальному та діловому дискурсах. Актуальність запропонованої теми зумовлена значним поширенням сленгу в сучасній англійській мові, зокрема у вокабулярі засобів мас-медіа.

Ключові слова: бізнес-сленг, мас-медіа, якісні видання, соціально-політичний дискурс, респектабельний сленг.

Кіракосян А. А., Панасюк І. Н. Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара. **ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА БИЗНЕС-СЛЕНГА (на материале англоязычной периодики)**

Рассмотрены проблемы, возникающие при переводе сленговых выражений в газетных текстах. Исследован характер и особенности функционирования сленговой лексики в социальном и деловом дискурсе. Актуальность предложенной темы обусловлена широким распространением сленга в современном английском языке, в частности в вокабуляре средств масс-медиа.

Ключевые слова: бизнес-сленг, масс-медиа, качественные издания, социально-политический дискурс, респектабельный сленг.

Kirakosian A. A., Panasiuk I. M. Oles Honchar Dnipropetrovsk National University.
THE PROBLEMS OF BUSINESS-SLANG TRANSLATION IN ENGLISH PERIODICALS

As the title implies this paper deals with the problems that arise while translating slang expressions in quality newspaper texts. The nature and functional peculiarities of slang vocabulary in social and business discourse are examined. The relevance of the suggested topic is caused by slang being currently widespread and immensely used in modern English, particularly in vocabulary of mass media.

The authentic texts of quality newspapers in English are generally used as the material for practicing in translation. The necessity of using them is quite obvious (these materials reflect the latest developments of social and political life of the world and contain the useful vocabulary for students), but the teacher is almost immediately faced with the problem of translation and the use of slang. Thus arises the question - why is slang so widely used in English periodicals and what is the correct way to translate slang units? To explore this problem, the use of non-standard vocabulary in more than 20 issues of American and British quality editions was analyzed.

As a result of the given research polyfunctional nature of slang was identified. Evaluative and adaptation functions were found to be the most obvious and commonly used in printed mass-media. The prospects of the paper can be used by fellow researchers of business slang translation, as well as by students at the seminars in practical translation.

Key words: business slang, media, high-quality publications, social discourse, respectable slang.

Актуальність проблем, розглянутих у даній статті зумовлюється тим, що автентичні матеріали британських та американських газетних видань широко застосовуються під час підготовки спеціалістів з перекладу. Питання, пов'язані з функціонуванням лексичних одиниць бізнес-сленгу розглядаються в роботах У. О. Потятиник [1; 2], Ю. С. Степанова [3], Н. Д. Туркіян [4], Л. В. Еділян [5]. Однак безпосередньо проблеми перекладу бізнес-сленгу, наскільки нам відомо, все ще залишаються поза зором даних дослідників.

Метою нашого дослідження є аналіз особливостей функціонування та перекладу бізнес-сленгу, вживаного в англомовних газетних текстах.

Під час занять з предмету «Теорія та практика перекладу» зі студентами факультету «Міжнародної економіки» викладачі нерідко застосовують сучасні англомовні газетні тексти. І хоча доцільність їх використання цілком очевидна (ці матеріали відображають останні події соціального та політичного життя світу, а також містять необхідну для студентів лексику), викладач майже одразу стикається з проблемою перекладу та вживання сленгу. То з чим же пов'язане вживання сленгу в англомовній періодиці та як правильно перекладати сленгові одиниці?

Щоб дослідити це питання, ми проаналізували на предмет вживання нестандартної лексики понад 20 примірників американських та британських якісних видань: The New York Times, Independent, USA Today, Washington Post, BusinessWeek, National Review та інші; та такі британські газети, як Guardian, Telegraph, Economist. Щоб представити якомога повнішу картину, ми розподілимо матеріал за тематикою, яка найчастіше розглядається цими поважними виданнями, серед таких – політика, економіка та фінанси, бізнес, маркетинг тощо.

Л. В. Еділян зазначає, що газета, будучи безпосереднім віддзеркаленням дійсності, живо реагує на соціально-політичні зміни у суспільстві, що і знаходить відображення у мові. Не дивно, що саме в газеті з'являються оригінальні, яскраві новоутворення, пов'язані з соціально-політичним життям країни. Існування таких новоутворень зазвичай недовготривале, бо вони характеризують соціальні явища певного періоду, хоча не виключається можливість того, що деякі з них врешті стануть складовою частиною мови [5, с. 27].

Життя і розвиток мови здійснюються в суспільстві, яке створює передумови для тих або інших змін і стимулює мовні процеси, що призводять до задоволення

потреб самого суспільства. Діахронічно це виявляється через заміну одних мовних знаків іншими, синхронічно – через боротьбу варіантів.

Зміни в мові, що відбуваються під впливом зовнішнього, соціального «тиску», є можливими завдяки закладеним у ній потенціям внутрішнього характеру [4, с. 112].

Прискорені темпи мовної динаміки 90-х років ХХ ст. пояснюються перш за все змінюваним складом і зовнішністю сучасного соціуму, зміною соціальних, політичних, економічних, а також і психологічних прерогатив. Нова норма, вільніша і одночасно менш визначена та однозначна, підпадає під вплив масового друку.

На подібному фоні значення соціального чинника в мовних процесах зростає, але це водночас знімає певну заторможеність у прояві внутрішніх закономірностей в мові, і, як результат, весь механізм мови починає працювати в прискореному режимі. Завдяки появі нових мовних одиниць (розвиток економіки, контакти між мовами), розширенню кола варіантних форм, а також стилістичним переміщенням усередині мови стара норма втрачає свою непорушність.

Величезна популярність засобів масової інформації різко змістила акценти у сферах впливу на розвиток мови. Активність ЗМІ, їх установка на живе невимусшене спілкування вплинули на психологічне відношення населення до мови, явно стимулюючи «розхитування» мовних норм. Розширення сфери спонтанного спілкування дуже сильно звузило спілкування офіційне, підготовлене, вивірене і відкориговане. Це відкрило межі літературної мови для лексики розмовної, простої, в тому числі і для сленгу.

Отже, розглянемо функціонування та варіанти перекладу бізнес-сленгу, або, як його називає У. О. Потятиник, «респектабельного» сленгу, вживаного у сфері англomовних мас-медіа [2, с. 90].

Бізнес-сленг використовується в пресі, призначеній для прагматично спрямованих верств суспільства. Експресивна функція бізнес-сленгу реалізується як здатність виразити різноманітні відносини, що зв'язують поняття дійсності, як прагнення передати авторське сприйняття читачеві, впливаючи на нього з тією або іншою метою. Наприклад, заголовок «*Korean headhunters in the City*» (The Washington Post, 2013, October 15) повідомляє читача, що «*мисливці за профі*» знову в Нью-Йорку. Сленговий вираз *headhunters* одразу ж налаштовує реципієнта на дещо негативний настрій. У цьому, мабуть, і була задумка автора, тому що східні підприємці, зокрема корейці, відомі своєю здатністю переманювати кваліфіковані кадри з інших країн.

Наступним прикладом вмілого маніпулювання громадською думкою є заголовок «*Slave-driver tactics pay for City boss Johnson*» (The Daily Mail, 2014, November 10). Автор першим же сленговим словом змушує напружитися: хоча *slave-driver* і перекладається як *дуже прискіпливий начальник*, проте асоціації виникають лише тривожні та неприємні. Цю статтю супроводжує фото міського голови м. Брістол Гері Джонсона, про якого власне йдеться, з підписом «*Hard taskmaster: Bristol City boss Gary Johnson*», що, з одного боку, пояснює заголовок статті та, з іншого – трохи пом'якшує ефект: читач розуміє, що ні про яке рабство в статті не йдеться, а Гері Джонсон лише ставить серйозні завдання перед підлеглими.

Не менш яскравим прикладом вживання сленгу, проте тепер для пожвавлення матеріалу, є заголовки «*Tech giants lock horns over DVD format*» (The Guardian, 2005, September 3) та «*Publishers lock horns over rights to Beckett work. Tug-of-war over playwright's legacy as another literary lion tries to preserve its cultural value*» (The Observer, 2014, September 2). Сленговий вираз *to lock horns* не можна

перекласти інакше, як *зчепитися через щось*, і, не дивлячись на те, що і теми статей є серйозними, і самі газети є досить поважними, в читача не виникає ніякого емоційного напруження, а навпаки, в голові вимальовується картинка із якимись тваринами, що зчепилися рогами у бійці.

Вживання сленгових слів у «якісних виданнях» може також бути націленим на адаптацію занадто складного дискурсу до рівня сприйняття пересічних реципієнтів. Розглянемо заголовок «*French police blow the deal to Microsoft. (PARIS (AFP) – The French paramilitary police force said Wednesday it is ditching Microsoft for the free Linux operating system, becoming one of the biggest administrations in the world to make the break)*» (The Telegraph, 2015, January 30). Через те, що заголовок та підзаголовок перенасичені інформацією про учасників справи, простий громадянин може втратити інтерес до подібної статті, проте автор запобігає цьому, застосувавши сленгізм *to blow the deal* – *розладнати, зірвати угоду*. Читач, упізнавши простий знайомий вираз, одразу стає більш зацікавленим у подальшій інформації.

Подібний ефект мають заголовки «*Barack Obama wants to cut a deal with Dmitri Medvedev. The American president is thinking creatively about the threat from Iran)*» (The Telegraph, 2014, March 3). Як відомо, політика не для всіх є цікавою та зрозумілою сферою, проте авторів легко вдається знизити (в доброму сенсі) рівень складності до загальнозрозумілого завдяки вживанню сленгізму *to cut a deal*, що означає *заклучити угоду*, і читачеві одразу стає зрозуміло, в чому справа. Другий заголовок не менш промовистий «*No more fantasy diplomacy: cut a deal with the mullahs. Iran cannot be prevented from developing nuclear weapons, only delayed. We must negotiate not ratchet up the rhetoric)*» (The Guardian, 2015, February 7). У статті йдеться про те, що вже досить британському урядові розводити дипломатію із муллами (арабами) і що уряд має проводити переговори, а не полемізувати. Автор використовує не лише сленговий вираз *to cut a deal*, а й експресивну лексику *fantasy* – *unlikely or impossible* (про дипломатію) та *ratchet up* – *make something fall as a step in an inevitable process*. Означений сленгізм входить до заголовка «*Revealed: how Italy tried to cut a deal with the Mafia. Supergrass says politicians negotiated with gangs even as judges were bombed)*» (The Independent, 2013, May 23), експресивність та динамічність якого підтримується й емоційно забарвленою лексикою *Mafia, gangs, bombed*. Завдяки вживаній лексиці читач може досить чітко уявити описувану ситуацію.

Наступним прикладом є «*Firms make a killing on I-Phone Apps)*» (Newsweek, 2014, December 17). У часи економічної кризи сленговий вираз *to make a killing* – *мати добрий прибуток* сам по собі вже притягує погляди читачів. Його ми знайшли одразу в двох газетних заголовках – у першому випадку в статті йдеться про фірми, що займаються продажем апаратів I-Phone та досить добре на цьому заробляють. Ми впевнені, що стаття з другим заголовком «*How to Make a Killing in Small Town America)*» (The US News, 2014, November 1) зацікавить будь-якого середньостатистичного британця чи американця, бо через загальну економічну кризу малий бізнес занепадає, тим більше у невеликих містечках.

Поява нових «економічних» слів є свого роду маркером змін, що відбуваються в суспільстві. Бізнес-сленг знищив межі традиційного вузькопрофесійного вживання. З'явившись у численних актуальних виданнях по менеджменту, маркетингу і консалтингу, бухгалтерії та аудиту, він зазвучав в усній мові на радіо і телебаченні, опинившись «на слуху» у значної частини суспільства. Бізнес-сленг став матеріалом для мовних жартів, освоївся в невимушеній побутовій мові.

Розглянемо приклад «*Microsoft's Sacred Cash Cow go down)*» (Seattle News, 2014, June 2). В цьому заголовку спостерігаємо гру слів, завдяки якій *sacred cow* –

«святина корова» перетворюється на *sacred cash cow* – безпрограшний бізнес. У статті йдеться про компанію «Майкрософт», яка довгий час була незмінним лідером на ринку інформаційних технологій, проте через різке зниження якості товарів почала різко втрачати здатність до конкуренції. Автор, використовуючи гру слів, досягає гумористичного ефекту, хоча зміст статті розкриває серйозні економічні процеси.

Часто вживаним у сфері бізнесу є сленговий вираз *to sweeten the deal* – зробити угоду більш вигідною для іншої сторони, запропонувати більш вигідні умови. Використання його у заголовку «*Tax Loopholes Sweeten a Deal for Blackstone*» (New York Times, 2014, July 13) безперечно пожвавлює подачу економічного матеріалу, у якому йдеться про те, що прогалини у податковому законодавстві можуть стати вигідними для компанії «Блекстоун». У іншому виданні сленгізм вжито у заголовку «*Big MTN shareholders say Bharti must sweeten deal*» (Financial Express, 2014, July 18), де він теж виконує функцію пожвавлення контексту: читач одразу розуміє, що йдеться про містера Бхарті, який мусить «підсолодити» угоду для акціонерів компанії «Біг МТН».

Проблема експресивності пов'язана з емоційним у своїй основі ставленням автора до того, що він повідомляє в своїй промові. Суб'єктивне та об'єктивне нерозривно зв'язані в явищі експресивності. Бізнес-сленг завжди експресивно забарвлений, оскільки разом із відображенням реальності завжди виражається відношення суб'єкта мови. Навіть в офіційно-діловому стилі мови у наш час часто можна зустріти вплетені експресивно забарвлені одиниці бізнес-сленгу. Спостерігається прагнення навмисно занизити стиль послання, спроба його профанізації, переведення теми з офіційно-ділового стилю у розмовний. Часто подібні заміни запозичуються під час процесу листування із зарубіжними партнерами.

Основою експресивності є також ті когнітивні та емоційні стани психіки людини, що спонукають її забарвлювати мову. Якщо абстрагуватися від визначення експресивності, що зводить її до ефекту кількісної інтенсифікації, то під експресивністю бізнес-сленгу зазвичай розуміється його ненейтральність та деавтоматизація. Саме ця властивість додає бізнес-сленгу незвичність і виразність [4, с. 113].

Вживання в мові експресивної лексики багато в чому продиктоване певними прагматичними настановами комунікантів. Сказане рівною мірою відноситься до будь-якого різновиду просторічної форми англійської мови, у тому числі й до використання бізнес-сленгу, що розглядається нами, в області «паблік рілейшенз». Вживання в мові одиниць бізнес-сленгу, як правило, мотивоване спробою здійснити певне враження на читача. Експресивна, емоційна й оцінна функції сленгу при цьому несуть велике прагматичне навантаження, оскільки пов'язані з реалізацією імпліцитних цілей автора по відношенню до читача.

Як правило, використання в комунікативних актах бізнес-сленгу веде до змін емоційного стану, поглядів і оцінок читачів з метою отримання відповідної реакції на заданий стимул. Бізнес-сленг застосовується саме для досягнення необхідного ефекту реагування читача. Емоції забарвлюють істину і співвідносять її з певною системою цінностей, характерних для суспільства. Можна відзначити широкий синонімічний ряд, пов'язаний з найменуванням грошових одиниць, товарів, послуг. Бізнес-сленг у даному випадку виступає свого роду лакмусовим папером моральних цінностей західного суспільства. Причому ці найменування завжди виражають як позитивне, так і негативне відношення автора. Розум та почуття є двома сферами психічної діяльності людини, але вони немов підхльосту-

ють і контролюють один одного. Для опису експресивних мовних фактів необхідне створення метамови, тобто потрібна ідентифікація – переклад емоційно забарвленої мови в понятійно-логічну мову. Бізнес-сленг являє собою складне переплетення об'єктивних і суб'єктивних чинників, що діють у мовно-розумових процесах. Експресивна функція бізнес-сленгу – це здатність виразити всілякі відносини, що зв'язують поняття дійсності, і прагнення передати це сприйняття читачеві, впливаючи на нього з тією або іншою метою [3, с. 195].

Проведений нами аналіз засвідчив поліфункційний характер сленгової лексики в якісних англомовних виданнях. Серед функцій, які виконує сленг у проаналізованих газетних матеріалах, можемо виділити перш за все оцінну функцію, а також функції інтимізації та адаптації ускладненого дискурсу до рівня сприйняття пересічних реципієнтів. Використання сленгової лексики в дискурсі медіа стимулює процеси «взаємореклами» між ними: популяризація сленгу через ЗМІ є фактором, що сприяє росту сленгової лексики за соціостилістичною шкалою; з іншого боку, вживання сленгу в медіа-тексті слугує реалізації прагматичної настанови автора, підсилює експресивно-емотивний потенціал висловлювання та забезпечує максимум інформації шляхом мінімальних мовних засобів. Тому нам вважається, що при опрацюванні соціально-політичних статей на заняттях з перекладу є доцільним приділяти сленгізмам особливу увагу як окремому пласту лексики, який є достатньо цікавим матеріалом для функціонально-лінгвістичного аналізу. Результати даного дослідження можуть бути використані як у подальшому вивченні особливостей функціонування та перекладу бізнес-сленгу, так і на практичних заняттях з практики перекладу.

Бібліографічні посилання

1. **Потятиник У. О.** Соціолінгвістичні та прагматистичні аспекти функціонування сленгової лексики (на матеріалі періодики США) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / У. О. Потятиник. – Львів, 2003. – 21 с.
2. **Потятиник У. О.** Соціолінгвістичні та стилістичні аспекти функціонування американського сленгу / У. О. Потятиник // Іноземна філологія. – 1999. – № 111. – С. 109–114.
3. **Степанов Ю. С.** В поисках прагматики / Ю. С. Степанов // Изв. АН СССР. Сер. Литература и язык. – 1981. – № 4. – С. 3–42.
4. **Туркиян Н. Д.** Бизнес-сленг в сфере масс-медиа / Н. Д. Туркиян // Вісн. Дніпропет. ун-ту. Серія Мовознав. – 2005. – Вип. 11. – Т. 2. – С. 186–190.
5. **Эдилян Л. В.** Функционально-стилистический анализ лексики передовой статьи и сводок новостей на материале газеты / Л. В. Эдилян // Иностр. языки. Зарубежная литература. – 1988. – Вып. 7. – С. 23–30.
6. **Burke D.** BizTalk: Business Slang and Jargon / D. Burke. – London : Optima Books, 1998. – 300 p.
7. Chambers Slang Dictionary by Jonathon Green / J. Green. – London, 2008. – 1520 p.
8. Collins Dictionary. – London, 2000. – 1650 p.
9. Oxford Dictionary of Modern Slang. – London, 1992. – 360 p.
10. **Spears R.** Essential American Slang Dictionary / R. Spears. – New York, 2007. – 425 p.

Надійшла до редколегії 27.02.15

УДК 811.133.1

И. С. Кирковская

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

ОСОБЕННОСТИ СЕМАНТИКИ ЛОГИКО-ФИЛОСОФСКОЙ КАТЕГОРИИ ОТРИЦАНИЯ В ЛИНГВИСТИКЕ

Проанализирована когнитивная специфика логико-философской категории отрицания, её семантическая и прагматическая значимость. Отрицание рассмотрено как модусная категория, обладающая функциональным потенциалом. Особое внимание уделено закону «отрицание отрицания», его характеру, типу семантической прогрессии в философии и лингвистике.

Ключевые слова: отрицание, категория модусного типа, отрицание отрицания, негация, логико-философская категория, релевантность/нерелевантность, мыслительная категория.

Кіркowska І. С. Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара.
ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКИ ЛОГІКО-ФІЛОСОФСЬКОЇ КАТЕГОРІЇ ЗАПЕРЕЧЕННЯ В ЛІНГВІСТИЦІ

Проаналізовано когнітивну специфіку логіко-філософської категорії заперечення, її семантичну та прагматичну значущість. Заперечення розглянуто як модусна категорія, яка має функціональний потенціал. Особливу увагу приділено закону «заперечення заперечення», його характеру, типу семантичної прогресії у філософії та лінгвістиці.

Ключові слова: заперечення, категорія модусного типу, заперечення заперечення, негация, логіко-філософська категорія, релевантність/нерелевантність, мисленнєва категорія.

Kirkovskaya I. S. Oles Honchar Dnipropetrovsk National University. **THE SEMANTIC PECULIARITIES OF LOGICAL-PHILOSOPHICAL CATEGORY OF NEGATION IN LINGUISTICS**

The article deals with the cognitive aspects of logical-philosophical category of negation, its semantic and pragmatic meaningfulness. Negation is regarded as the modal category, which possesses the functional potential. Special focus is on the «negation of the negation» law, its peculiarities, and the type of semantic progression in philosophy and linguistics. The informative potential of the negation category is highlighted in the article. It lies in the fact that the event depicted with its help becomes a background while the «non-event» category becomes informative. It means relevance/irrelevance of the negation frequent usage in the text. In relation to semantics, negation is closely connected with grammatical category of negation and serves as a link between linguistic category of negation and relevant thought category. In its turn, the pragmatic aspect of negation is related to the information, which includes subjective attitude, evaluation and feelings concerning signified fact, event, their characteristics and features by using the means of negation. These means are presented explicitly and/or implicitly.

«Negation of the negation» law is a special interest in the research. The law describes the mental processes with negation of the negation from the point of view of result. According to this law, development is a process that consists of some cycles. The hypothesis of the interpretation of negative statements lies in cooperation of encyclopedic and linguistic types of knowledge, which is interpreting (modus) and interpreted on the system and functional levels of linguistic representation.

Key words: negation, category of modal type, negation of the negation, logical-philosophical category, relevance/irrelevance, cognitive category.

Отрицание определяется как одна из свойственных всем языкам мира исходных, семантически неразложимых смысловых категорий, которые не поддаются определению через более простые семантические элементы [9, с. 354]. Необходимость исследования такой обязательной характеристики языка очевидна, а важность проблемы отрицания для теоретической лингвистики вытекает из обязательности категории отрицания для любого языка.

Изучение языкового отрицания представляет собой проблему, заключающую в себе столь широкий круг вопросов, что, несмотря на значительное количество работ, связанных с данной темой, обращение к этому явлению всегда актуально. В рамках данной статьи представляется *актуальным* рассмотрение логико-философской категории отрицания именно в когнитивном аспекте.

Тема статьи определила ряд *задач*, которые необходимо разрешить в ходе исследования: определить семантическое значение логико-философской категории отрицания, установить прагматическую значимость отрицания, охарактеризовать философский закон «отрицание отрицания» как наиболее иллюстративный в логико-философском плане и выявить когнитивную специфику отрицания.

Интерес к проблеме отрицания объясняется многими причинами. Одна из причин – упомянутая выше универсальность категории отрицания. Среди других причин, способствующих привлечению внимания лингвистов, можно отметить, с одной стороны, сложность выработки дефиниции самой категории отрицания; ее многоаспектность; трудность отграничения категории отрицания от других категорий, например субъективной модальности; с другой – потенциальные возможности категории отрицания, актуализуемые в акте коммуникации, при реализации этой категории в тексте.

В данном исследовании разделяется точка зрения лингвистов, рассматривающих отрицание как понятийную категорию, находящую свое отражение в языке. Значение понятийной категории отрицания комплексно. Как и другие понятийные категории, она включает в себя два блока информации: во-первых, тот, который соотносится с объективной действительностью, отражает факт отсутствия, несоответствия того или иного явления, предмета или их свойств и качеств во времени и пространстве и представляет пропозицию, и, во-вторых, тот, который связан с пользователями языком, их отношением к высказыванию и к информации, представленной в высказывании.

Семантический аспект отрицания связан с понятием грамматической категории отрицания и является связующим звеном между языковой категорией отрицания и соответствующей ей категорией мышления. В лингвистической литературе распространено мнение, что семантика отрицания состоит или в отвержении соответствующего положения как ложного [1, с. 56], в отражении в языке «реально не существующих связей» [11, с. 128], или разъединенности между предметами объективной действительности [3, с. 39], или в том и другом [5, с. 31]. За последние годы список значений отрицания, отмечаемых исследователями, пополняется такими, как *«отсутствие, лишенность, различие, сопротивление, отказ, несогласие, отрицательная оценка, отрицательная коммуникативная реакция, несоответствие»* и др. [10, с. 98; 2, с. 4; 8, с. 74].

Прагматический аспект отрицания связан с информацией, включающей в себя субъективное отношение, оценку, переживание означаемого факта, явления, их свойств и качеств посредством использования средств отрицания, представленных эксплицитно и/или имплицитно. Понятийная категория отрицания представляет собой своеобразный феномен. С одной стороны, она обладает двойственной природой, то есть это и языковая категория, так как она выявляется в морфологическом оформлении слова, в семантической стороне лексики и в синтаксическом строе предложения, и мыслительная категория, так как является отражением в языке действующих норм сознания. С другой стороны, языковая категория отрицания, в основании которой лежит понятийная категория, реализуется также за счет неотрицательных средств, и напротив, формальные показатели могут принимать участие в реализации значений других категорий, в частности мо-

дальности. Этот факт аргументирует более подробное рассмотрение проблемы отношения отрицания и модальности.

Для обозначения одной из эксплицитно выраженных разновидностей отрицания О. Есперсен использует термин *специальная негация* (special negation). Формальным показателем специальной негации является слово *не* в двух его формах – приставки *не-* и частицы *не*. Основное выявляемое семантико-прагматическое значение т. н. специального негатора – выражать противопоставление, контраст, противоположность, и лишь как о вторичном можно говорить об отрицательности *не*. Употребление специального негатора в обеих его формах – приставки *не-* и частицы *не* в специальном значении может приобретать и другие синтаксически и контекстуально обусловленные оттенки: несогласие, нежелание, неуверенность, лишенность, неполнота качества, свойства, признака, сомнение и т. д.

Наглядным примером сферы логико-философского понимания понятийной сущности категории отрицания является т. н. «закон отрицания отрицания».

Закон отрицания отрицания характеризует развитие со стороны его направленности и результата. Согласно этому закону развитие есть процесс, складывающийся из определённых циклов. Специфическим способом перехода от одной ступени развития к другой в рамках каждого цикла является отрицание. Данный закон раскрывает и роль каждого отрицания в развитии, и результат двойного отрицания, выражает основную тенденцию направления развития. Основные категории: «отрицание», «преемственность», «возврат якобы к старому» в результате двойного отрицания.

«Отрицание» – отражает определённый этап развития, означающий превращение объекта путём скачка в нечто иное, определённым образом связанное с отрицаемым объектом. В таком случае отрицание представляет собой не только мысленную операцию, противоположенную утверждению, но и объективную существенную характеристику процесса развития. Оно является содержательным процессом и означает не просто уничтожение старого явления, но возникновение нового, находящегося в определённой связи с отрицанием [6, с. 237]. Существует отрицание, при котором происходит разрушение данной вещи, вследствие чего её развитие прерывается или продолжается без фактического использования каких-либо элементов отрицаемой вещи.

В диалектике под двойным отрицанием понимают такое, которое завершает определённый цикл развития: зерно – стебель – зерно колоса. Примеры действия закона отрицания отрицания подтверждают мысль о том, что возврат якобы к старому имеет место лишь там, где наблюдается не просто переход явления в свою противоположность, но и второй переход явления в свою противоположность, т. е. взаимопереход противоположностей. При этом, конечно, происходит обогащение явления, определённое «приращение развития», вследствие чего двойной переход противоположностей не будет буквальным возвратом в прежнее состояние. В этом и состоит смысл возврата к якобы старому, когда развитие идёт не по замкнутому кругу, а по спирали, имеет место поступательность в развитии.

Принимая во внимание тот факт, что функционирование отрицания коммуникативно обусловлено, целесообразно обратиться к идеям Т. Гивона и Дж. Лича, связанным с вопросами информативности отрицательных структур. Замечено, что для сообщения информативности в большинстве случаев адресант предпочитает утвердительную структуру предложения, так как положительное высказывание требует меньше усилий и времени для понимания, поскольку само по себе несёт некую информацию (то есть обладает определённой долей информативности) и не требует от получателя специальных усилий для интерпретации и правильного понимания. В то же время Дж. Лич отмечает, что количество отрицаемых фактов гораздо

больше, чем положительных, что может быть объяснено малоинформативностью отрицательных структур. Вопросами информативности отрицания занимался Т. Гивон, используя понятия «фигура» и «фон», которые успешно были им заимствованы из когнитивной психологии. К фону автор относит отсутствие перемен, непрерывность и инертность, то есть все множество знаний и сведений в виде возможного опыта. На фоне этого множества могут выделяться некоторые события, которые нарушают инертность и представляют фигуры. Отрицание, согласно автору, является маркированным членом оппозиции утверждение/отрицание и, соответственно, выступает как фигура, поскольку маркированные члены оппозиции отличаются более редкое употребление. Поэтому автор трактует отрицание как «игру слов». Отрицание, пишет Т. Гивон, используется в тех случаях, когда события интерпретируются как фон, что приводит к тому, что не-событие становится выделенным и информативным. Данная мысль объясняет релевантность / нерелевантность частотного употребления отрицания в том или ином тексте, тип которого определяется условиями протекающей коммуникации [4, с. 270].

Закон отрицания отрицания имеет методологическое значение в изучении, сопоставлении языковых явлений. Он нацеливает на учёт многообразия конкретных форм проявления, способов и типов реального отрицания в языке сквозь призму понятийных процессов познания. В процессе развития отрицательной мысли происходит замена старого знания новым. Применительно к их взаимоотношению в философии используется понятие *отрицания*, а применительно к языку *негация*. В формальной логике отрицание означает не что иное, как использование человеком отрицательного суждения (типа А не есть В). Смысл категории отрицания/негации состоит в том, что оно служит условием и проявлением самого процесса развития высказывания.

Отрицание как смена этапов развития не просто уничтожает отрицаемое, но удерживает у него все положительное, соответствующее новому уровню развития. Тем самым оно представляет собой единство уничтожения и сохранения содержания информации. При этом развитие возможно лишь на основании преемственности как положительной взаимосвязи его этапов. Например:

1. *On ignore la loi.*

2. *On n'ignore pas la loi = On respect la loi.*

Согласно Гегелю, отрицание – это позитивное понятие, поскольку борьба нового и старого приводит к высшему синтезу. Если представить развитие в виде схемы, то она будет выглядеть как триада «тезис – антитезис – синтез». Новое действительно синтезирует в себе содержание исходного состояния и ему противоположного. Кроме того, в системе языка отрицание является конечным этапом движения мысли от существующего к несуществующему. В случае же отрицания негативная мысль движется от несуществующего к несуществующему и, соответственно, порождает имплицитное, утвердительное высказывание. Представим этот процесс в виде схемы:

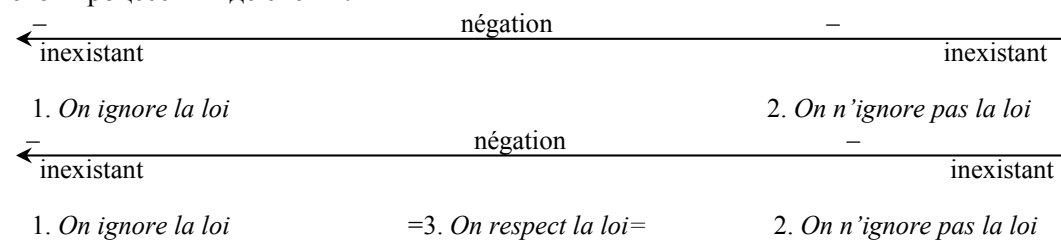

Рис. 1. Движение мысли от несуществующего к несуществующему

Так, проявление семантического аспекта является необходимым условием актуализации прагматического аспекта. Прагматический аспект, как правило, базируется на семантическом, однако в отличие от семантического аспекта, который рассматривается как явление стабильного, инвариантного характера, прагматический аспект подвижен и вариативен и нередко тесным образом взаимодействует со стилистическим. План содержания категории отрицания совпадает во многих языках и, видимо, един для всех языков, но реализуется в разных формах. Языковая категория отрицания, в основании которой лежит понятийная категория негации, реализуется за счет как отрицательных, так и неотрицательных средств; и напротив, формальные показатели отрицания могут принимать участие в реализации других категорий, в частности модальности.

Категория отрицания, как и другие категории модусного типа, призвана передавать с помощью языка то, как говорящий интерпретирует свои отношения с миром вещей, событий и другими представителями живой природы, различные взаимосвязи между событиями и/или объектами, и/или их характеристиками, а также свое личное отношение к ним. Все эти виды интерпретации, основанные на различном взаимодействии интерпретирующей функции и типов знания (коллективное – индивидуальное), связаны с различными типами объектов и их взаимосвязей и, соответственно, предполагают многообразие передаваемых смыслов. Следовательно, и функция отрицания конкретизируется в каждом отдельном случае в зависимости от типов интерпретируемых объектов, событий и отношений между ними.

Функция отрицания в этом плане следует общим законам структурирования мира в процессе его познания, выделяя объекты, события и их характеристики, классифицируя их и устанавливая определенные взаимосвязи между ними в сознании человека. Само название данной функции, ее ориентация на имеющиеся схемы знаний, которые типизируют объекты мира и их взаимосвязи, т. е. общее устройство мира, задают и характер интерпретации: наличие или отсутствие объектов, событий, признаков, их соответствие или несоответствие имеющимся представлениям и нормам, интерпретация речевых и неречевых действий (отказ, несогласие, опровержение, запрет, инструкция, указание, предписание и т. д.). Отсутствие характеристики, или оценки, или иного признака, или его несоответствие также могут интерпретироваться как отрицательные [2, с. 15].

Таким образом, категория отрицания является языковой универсалией, выраженной в форме понятийной категории, в основе выделения которой лежат принципы семантической общности и многоуровневой размещенности. Понятийная категория отрицания, находясь за пределами языка-системы, получает свою непосредственную и разнообразную реализацию через языковые средства. Ядром понятийной категории отрицания выступает соответствующий ей набор формальных средств выражения, которые являются традиционными средствами реализации категории отрицания: имплицитные средства, эксплицитно выраженные формальные показатели.

Значение категории отрицания комплексно и включает в себя два блока информации: семантический и прагматический.

Первый – семантический – аспект значения отрицания соотносится с объективной действительностью, его проявление наблюдается при фиксации при помощи средств отрицания отсутствия явления, события во времени и пространстве, несоответствия того или иного факта, предмета или их свойств и качеств в действительности. В семантический объем отрицания входят такие значения, как от-

существование, лишенность, различие, сопротивление, отказ, несогласие, запрет, противопоставление и др.

Второй аспект значения категории отрицания – прагматический – включает в себя субъективное отношение, оценку, переживание означаемого факта, явления, их свойств и качеств, субъективную реакцию на этот факт, явление, их свойства и качества через использование средств выражения отрицания.

Закон отрицания отрицания позволяет обосновать спиралевидный характер направления развития суждений, включающих в себя отрицание отрицания. Направленность отрицания отрицания повторяет уже пройденные этапы, но повторяет их иначе, в других условиях и на более высокой ступени: отсутствие отрицания – движение по кругу, абсолютное отрицание – движение по прямой; отрицание отрицания – движение по спирали (прямая – круг – спираль).

Когнитивная специфика языковой интерпретации отрицания обусловлена его непосредственной зависимостью от основных познавательных процессов. Процесс интерпретации отрицательных высказываний заключается во взаимодействии энциклопедического и языкового типов знания, интерпретирующего (модусного) и интерпретируемого на системном и функциональном уровнях языковой репрезентации.

Библіографічні посилання

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М. : Иностранная литература, 1955. – 416 с.
2. Болдырев Н. Н. Интерпретирующая функция языка / Н. Н. Болдырев // Вест. Челяб. гос. ун-та. – 2011. – № 33 (248). – Филология. Искусствоведение. Вып. 60. – С. 11–16.
3. Булах Н. А. К вопросу о выражении грамматической категории отрицания в индоевропейских языках / Н. А. Булах // Уч. записки Яросл. пед. ин-та. – Ярославль, 1957. – Вып. 3. – С. 27–85.
4. Голованова Д. А. Особенности семантики отрицания в дипломатическом тексте // Д. А. Голованова // Вест. МГИМО-университета. – 2013. – № 6 (33). – С. 269–274.
5. Дондуа К. Д. Грамматическое отрицание как проблема общего языкознания / К. Д. Дондуа // Статьи по общему и кавказскому языкознанию. – Л., 1975. – С. 27–39.
6. Есперсен О. Философия грамматики / О. Есперсен. – М., 1958. – 404 с.
7. Иовчук М. Т. Краткий очерк истории философии / М. Т. Иовчук, Т. И. Ойзерман, И. Я. Щипанов. – М. : Мысль, 1971. – 790 с.
8. Кіркowska І. С. Інтерпретація концепту заперечення в мовній системі / І. С. Кіркowska // Наук. зап. Нац. ун-ту «Острозька академія». Серія «Філологічна». – 2014. – Вип. 42. – С. 73–75.
9. Отрицание // Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Сов. энцикл., 1990. – С. 354.
10. Николаева Т. М. Функции частиц в высказывании (на материале слав. языков) / Т. М. Николаева. – М., 1985. – 168 с.
11. Пешковский А. М. Русский синтаксис в научном освещении / А. М. Пешковский. – М. : Языки слав. культуры, 2001. – 510 с.

Надійшла до редколегії 04.02.15

УДК 811.161.1'272'42

O. E. Kolomoychenko, M. Yu. Atanova

Oles Honchar Dnipropetrovsk National University

THE ROLE OF PROPER NAME WORKING WITH THE AUTHENTIC TEXT

This article deals with the role of proper names, descriptive names, the problem of their understanding while working with the authentic text. The aim of this article is to determine the specialties of understanding the proper name meaning of while working with the authentic text. One may and must consider as one of the sources of meaning of teaching reading modern authentic texts that assist more durable mastering of socio and cultural information. Application of modern information technologies in a great deal assists enriching of meaning of teaching reading by means of authentic texts from the Internet resources. Nowadays in the paradigm of forming of personality of a new type, capable to carry out the acts of cross-cultural communication it does not make sense to doubt the benefit of application of authentic texts in the process of teaching of foreign languages and cultures. Today we are interested in complexity of authentic text, which allows students from the first-ever contact to «deep» in «life» of the studied language with all its globality, with all its many-sided nature of national connections and try to define our way in the world of foreign signs, which are organized in text. Boundaries between cross-cultural specific and internationally known appellatives are becoming more movable nowadays. Thus, our task is to create students' reference character of integral activity of reading, correct perception of proper names for overcoming the language and cultural barriers.

Key words: proper name, descriptive name, authentic text, theonim, ideonim.

Коломойченко А. Е., Атанова М. Ю. Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара. **РОЛЬ ВЛАСНОЇ НАЗВИ ПРИ РОБОТІ З АУТЕНТИЧНИМ ТЕКСТОМ**

Розглянуто власні імена, прецедентні назви в аспекті проблеми визначення їх значення під час роботи з аутентичним текстом. Зазначено, що власні назви відносяться до тих мовних засобів, які дають можливість у надзвичайно лаконічній формі передати великий смисловий і емоційний зміст, тому питання про значення власного імені стає надзвичайно актуальним при міжкультурних і міжмовних контактах. Виявлено особливості розуміння значення власних назв під час роботи з аутентичним текстом.

Ключові слова: власна назва, прецедентне ім'я, аутентичний текст, теонім, ідеонім.

Коломойченко А. Е., Атанова М. Ю. Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара. **РОЛЬ ИМЕНИ СОБСТВЕННОГО ПРИ РАБОТЕ С АУТЕНТИЧНЫМ ТЕКСТОМ**

Рассмотрены имена собственные, прецедентные имена в аспекте проблемы определения их значения при работе с аутентичным текстом. Отмечено, что имена относятся к тем языковым средствам, которые дают возможность в чрезвычайно лаконичной форме передать большое смысловое и эмоциональное содержание, поэтому вопрос о значении имени собственного становится чрезвычайно актуальным при межкультурных и межъязыковых контактах. Выявлены особенности понимания значения имени собственного при работе с аутентичным текстом.

Ключевые слова: имя собственное, прецедентное имя, аутентичный текст, теоним, идеоним.

This article deals with the problem of understanding of proper names while working with authentic texts. The prosperity of the research in this area is specified by the importance of perception and understanding of another ethnos's culture that allows avoiding communicative breakdowns during communication with representatives, who belong to different language society.

The most used authentic texts for working with students are: the newspaper article, reportage, internet-communication with all its displays, as these texts have emotive, attitudinal, expressive character, and this attitude is not individual, but social.

The newspapers of any time reflect modern to them life, therefore the names used by them belong primarily to up-to-dateness, while the names tested by time and transmitting immutable eternal truths prevail in artistic text. Journalistic texts must, on the one hand, mainly use the names that are actual «here and now», on the other hand, they constantly call to classic heritage. Proper names included in a classic layer are contained in a reader's background knowledge; the names related to up-to-dateness belong to those, who are in the spotlight of public in this historical moment [1, p. 148].

The questions of language usage in the mass communication processes are considered in A. N. Vasilyeva, V. Ilchenko [2], O. A. Laptev G. Yu. Solganik [5], A. V. Khodorenko, Teun van Dijk, Martin Montgomery and many other scientists. The structure and content media language have studied under a wide variety of schools and directions: in terms of sociolinguistics, pragmatics, semiotics, psycholinguistics, discourse analysis and others.

Nowadays in the paradigm of forming the personality of a new type, capable to carry out the acts of cross-cultural communication it does not make sense to doubt the benefit of application of authentic texts in the process of teaching of foreign languages and cultures. Today we are interested in complexity of authentic text, which allows students from the first-ever contact to «deep» in «life» of the studied language with all its globality, with all its many-sided nature of national connections and try to define our way in the world of foreign signs, which are organized in text.

Application of modern information technologies in a great deal assists enriching of maintenance of educating to reading by means of authentic texts from the Internet resources. Exactly the application of information and communication technologies provides the modern approach in teaching foreign languages, promotes the efficiency of students' independent work and stimulates their cognitive interest. Using the information and communication technologies, we cause instrumental motivation of student, i. e. motivation following from the positive attitude toward the certain type of work. Everything that is related to information technologies is familiar to a modern student and the construction of educating on their basis, undoubtedly, causes interest and impresses students.

The Internet is an accessible source of «fresh» information including text. However every teacher must remember that the authenticity of text «will work» in case that he will be able to create an authentic situation on a lesson (M. Brin) in the conditions of «artificial» environment through «authenticity» of educational tasks providing «authenticity» of their perception simultaneously. As R. K. Min'iar-Beloruhev marked, a teacher is called to carry out the role of «a scenario writer», «a stage-director» and «an actor» in one person, being, according to E. I. Passov, a conventional «native speaker» of the studied language, and also, we will dare to notice, and culture of the country of the studied language. [3]. In other words, a modern teacher must be «authentic» personality, possessing all necessary competences, including behavioral and, maybe, «portrait», which in the aggregate with extra linguistic and proxemic components favor the creation of character of teacher of foreign languages, approaching him to «authentic personality». Such phenomenon will allow us, mediately, to provide «authenticity» of a situation in a language group, prepossessing to more adequate perception of other parameters of authenticity [4].

The purpose of this article is to determine the characteristics of understanding proper name at work with the authentic text (based on newspaper articles, reports, Internet communications «BBC», «The New York Times» and others).

The selected names are not homogeneous and can represent the next groups, occurred in the texts of the chosen sources:

1. Proper names of people are the names of the real people;

Fashion & Style

In the Studio | Victoria Beckham

Victoria Beckham chats with **Vanessa Friedman** about being a working mother in charge of a growing fashion label at her minimal office in the Battersea area of South London (The New York Times, Febr., 15, 2015).

Politics

Senator Joni Ernst, the newly elected Republican from Iowa, gave the official response to **President Obama's** State of the Union address on Tuesday.

2. Precedent names are the individual names, associated or 1) with well-known text pertaining, as a rule, to the number of precedent, or 2) with a situation well-known to the native speakers and acting as a precedent, 3) name-symbol, indicative on some standard totality of certain qualities [2].

Major figures included a diverse collection of writers: **Mark Twain**, **Henry James**... [BBC].

The names of Mark Twain and Henry James possess the specific of precedent-ness, because the mention of the names of the known literary figures creates an associative row with the certain semantic meaning. The names were used for the nomination of single referents, but not in the capacity of qualificator for description of some features of object.

Jim Carrey is the comic actor's name which has made American public laugh since 1979; in the given example the name specifies on circumstance that the performances of the object of expression are so funny that will surpass Jim Carrey's expressions. The comparison serves as the means of achievement of additional vividness of text.

*He'll (Lund) face bigger tests but it might be nice to give him a chance before persistently announcing he's crap just because he isn't **Richard Hill*** [6].

In the given example a fan tells about Lund, a young player of the national team of England. The name of a rugby-player, whose place he took the in the command, is Richard Hill used as a symbol of experience and technical mastery, that a new player does not have now. Here, the qualities, which, in fans' opinion, this player symbolizes, in the precedent name of concrete sportsman imply.

3. Theonims are the names of Gods in polytheistic religions:

Aphrodite is the Greek goddess of love, beauty, pleasure, and procreation. Her Roman equivalent is the goddess Venus. She is identified with the planet Venus (Wikipedia).

4. Ideonims are the names of objects of spiritual culture:

*When **Adam** delved and **Eve** span who was the gentleman?* (Wikipedia).

This reality is used for ironical relational expression to the man boasting of his genealogy.

A newspaper and magazine political journalism resorts to the help of such names, in semantic of which national and cultural component of value is highlighted.

So, for example, one of the key characters, interpreting the mentality of Englishmen, is the character of John Bull, who possesses negative connotation. John Bull is the symbol of typical Englishman, which was created by a caricaturist and writer John Arbathnot in 1712. John Bull's stature and burliness symbolize the imperial manners of England, which was remaining as a colonial state for many years. John Bull got the simplified interpretation in wide circles of folk mass, securing all negative features for oneself (England and Englishmen as power-loving nation) [1, p. 157].

The same process of simplifying passed a symbol of America «Uncle Sam» (represented as an old man with a grey goatee, in a cylinder and a suit with stars and stripes

of the American flag; symbol of government of the USA and American democracy); A «Uncle Sam» could pass both positive and negative character of Americans. We will give an example of fragment from the newspaper article, where these names are used: *On one of the pictures a scamp-boy **John Bull** drops paint from a brush to the nose of the old woman Europe with a contented look. The inscription «grandmother allows everything» complemented a picture. On the other picture, «Europe» sitting on a throne stops ears, so that not to listen to Kruger's petitions. «**Uncle Sam**» also seems to be deaf* [7].

As a rule, for the adequate understanding it is necessary to reveal etymology of the name, features of its properties which served as the basis for description, and if necessary, to produce transformation. Complications can arise up while working with the precedent names, because dependences on their fame in the limits of not only the English-language lingvocultural community but also other society; modification of this name will be different in accordance with the concrete situation of their use. The degree of plenitude of coincidence of characters in the cultures of marked societies predetermines the two basic ways of translating: direct and transforming. In case of approaching of the precedent name to universal units, its equivalent value both for the English culture and for the other (Biblical words, mythologems, names from works of world literature, names of the real historical figures), as a rule, transformation is not required, most characteristic is an elementary transfer of graphic or voice form of the name: transliteration/transcription. At the partial coincidence or absolute lack of coincidence of character the transformation has obligatory character; translations by analogy, descriptive, semantic transformations, specifying and commenting translations are frequently used.

*Two weeks later after bank robber **John Hickinbottom** left jail, he tried to rob another bank. He demanded the cashier hand over all the cash in the bank. There was a queue of all people waiting for their pension money. They said, «We don't want this! Get out!» **Hickinbottom** refused so one of the customers hit him in the face. All the pensioners helped to get the robber on the ground and wait the police (BBC).*

In this example the correct interpretation of value of the name («full unlucky person») is very important, because it exposes the essence of all text.

The ability to recreate characters of lingvocultural community that are expressed by the different proper names determines the possibility of overcoming language and cultural barriers.

Библиографические ссылки

1. **Захарова М. А.** Семантика и функционирование аллюзивных имен собственных (на материале англоязычных художественных и публицистических текстов) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Захарова Мария Анатольевна. – Самара, 2004. – 192 с.
2. **Ильченко В. І.** Експресія власних назв як засіб публіцистики : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.01.08 «Журналістика» / В. І. Ильченко. – К., 2003. – 20 с.
3. **Миньяр-Белоручев Р. К.** Методика обучения французскому языку : учеб. пособ. для студентов пед. ин-тов / Р. К. Миньяр-Белоручев. – М. : Просвещение, 1990. – 224 с.
4. **Пассов Е. И.** Мастерство и личность учителя: на примере деятельности учителя иностранного языка / [Е. И. Пассов, В. П. Кузовлев, Н. Е. Кузовлева, В. Б. Царькова]. – 2-е изд., исправл. и дополн. – М. : ФЛИНТА : Наука, 2001. – 240 с.
5. **Солганик Г. Я.** Газетные тексты как отражение важнейших языковых процессов в современном обществе (1990–1994 гг.) / Г. Я. Солганик // Журналистика и культура русской речи. – 1996. – Вып. 1. – С. 13–25.
6. Интернет-форум [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://forum.planet-rugby.com/index.php>.
7. Газетное интернет-издание [Электронный ресурс]. – Режим доступа : polit.ru/article/2007/03/29/petuhov.

Надійшла до редколегії 18.02.15

УДК 801.311

О. Г. Косьянова

*Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара***ШЛЯХИ ДОСЛІДЖЕННЯ КЛЮЧОВИХ КОНЦЕПТІВ
В АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ**

Розглянуто проблеми відбору ключових слів у текстах англomовного політичного дискурсу. Проаналізовано актуальні класифікації концептів у політичному дискурсі. Визначено поняття «ключове слово». Особливу увагу приділено дискурсоутворюючим ключовим словам, які забезпечують смислову основу і цілісність тексту. Зроблено висновок, що відбір ключових слів та їх похідних у текстах англomовного політичного дискурсу є основним шляхом виявлення актуальності концептів.

Ключові слова: політичний дискурс, концепт, ключове слово, актуальність, лінгвокультурний концепт.

Косьянова О. Г. Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара. **ПУТИ ИССЛЕДОВАНИЯ КЛЮЧЕВЫХ КОНЦЕПТОВ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ**

Рассмотрена проблема отбора ключевых слов в текстах англоязычного политического дискурса. Проанализированы актуальные классификации концептов в политическом дискурсе. Определено понятие «ключевое слово». Особенное внимание уделено дискурсообразующим ключевым словам и их производным, обеспечивающим смысловую основу и целостность текста. Сделан вывод о том, что благодаря отбору ключевых слов и их квалификаторов в англоязычном политическом дискурсе можно судить об актуальности концептов в тексте.

Ключевые слова: политический дискурс, концепт, ключевое слово, актуальность, лингвокультурный концепт.

Kosyanova O. G. Oles Honchar Dnipropetrovsk National University. **WAYS OF CONCEPTS' SELECTION IN THE ENGLISH POLITICAL DISCOURSE**

The aim of the paper is to analyze the conceptual sphere of the English political discourse, to reveal the discourse-generating concepts and its derivatives. Among the problems solved in the paper are to determine nominative characteristics of the linguocultural concepts, to reveal the conceptual qualifiers, to describe the linguostylistic devices serving as a means of textual actualization of the concepts. The definition, content, interpretation as well as discourse analysis are employed in the paper. The notion «key word» is defined as the word that helps to reveal the real sense of the researched content. The main criteria and classifications of the topical concepts' selection are given in the paper. The results of the research show that by selecting the key words and their derivatives in the English political discourse it is possible to see the topicality of the concepts. The results may be used for further development of political discourse, in theoretical and special scientific courses on cognitive linguistics, linguoculturology and political discoursology.

Key words: political discourse, concept, key word, topicality, linguocultural concept.

Інтенсивний розвиток політичних технологій, зростаюча роль засобів масової інформації, театралізація політичної діяльності викликають підвищену увагу суспільства до теорії та практики політичної комунікації.

Політичний дискурс – це явище, з яким ми маємо справу щодня. Домінантною темою та рушійною мотивацією цієї сфери спілкування вважається боротьба за владу. Суспільство з відкритим та демократичним життям характеризується особливою увагою до мови політики.

Актуальність статті зумовлена зростаючим значенням політичної комунікації у сучасному суспільстві, оскільки в умовах демократичного соціального устрою питання влади обговорюється дуже відкрито. Рішення цілої низки політичних питань залежить від адекватної інтерпретації проблеми завдяки мові.

Метою статті є визначення основних шляхів аналізу концептуальної сфери англomовного політичного дискурсу та виявлення ключових дискурсоутворюючих та похідних концептів досліджуваного тексту.

Питання та проблеми сучасного стану політичного дискурсу розглядають у своїх працях такі вчені, як В. Карасик [5; 6], О. Шейгал [13], І. Кирилова [7], А. Вежбицька [2], та ін. Дискурс-аналіз починається з аналізу тексту, на якому й ґрунтується. Текст вважається дискурсом, коли аналіз ознак тексту переходить у дискурсивне освітлення. Центром аналізу дискурсу є максимально об'ємна інтерпретація тексту, яка досягається шляхом залучення інтерпретації екстралінгвістичного контексту й обґрунтовується когнітивними процесами сприйняття тексту, прагматичних параметрів та зв'язком з іншими текстами.

Учені одноставні в думці, що засобом вираження концептів є мова. Лінгвокультурні концепти вербалізуються на різних рівнях мови, проте пріоритетним, за Н. Красавським, є лексичний рівень, на якому «найбільш очевидно і безпосередньо фіксуються в знаковій формі арте- і ментофакти матеріальної і, відповідно, духовної культури людини, у якому відбиваються ціннісні орієнтації того або іншого соціуму, система його моральних, етичних та естетичних уподобань», який «ілюструє особливості менталітету конкретного лінгвокультурного співтовариства» (Цит. по: [11, с. 182]). С. Воркачов, висувуючи тезу про особливу привабливість для дослідників лінгвокультурних концептів, розкритих у семантиці лексичних одиниць [3, с. 41], аргументує свою думку в такий спосіб: «Вивчення концептів саме цього рівня дозволяє лінгвістам отримувати з лексичних одиниць мови багату інформацію про систему цінностей того або іншого народу, що, в свою чергу, сприяє розкриттю особливостей його бачення і розуміння світу» [Там само, с. 81].

У нашій науковій розвідці тезу С. Воркачова було взято за основу. Уважаємо, що думку ученого можна розвинути, стверджуючи, що лексичні одиниці є засобами актуалізації лінгвокультурних концептів не тільки в текстовому, а й дискурсивному просторі, оскільки жодне мовне явище не може бути описано поза його вживанням, тобто без урахування дискурсивних аспектів. Лінгвоконцептуальний аналіз дискурсу дозволяє встановити наявність того або іншого лінгвокультурного концепту, що вербалізується в межах того або іншого типу / виду дискурсу, а при дискурсивно-когнітивному підході відправною точкою в дослідженні концепту стає вивчення в першу чергу не самого лінгвокультурного концепту, а дискурсу як сфери його побутування [Там само, с. 83].

Дослідники сходяться на думці, що будь-який дискурс слід вважати «концептуальним» за своєю природою. Так, наприклад, статусно-орієнтований, інакше інституціональний, дискурс є доменом для безлічі лінгвокультурних концептів. Доречно навести думку М. Олешкова, який вважає, що «кожен тип інституціонального дискурсу містить у своїй основі базовий концепт, який імпліцитно проявляє себе на рівні макроінтенції мовців (у політичному дискурсі базовим концептом є концепт «влада»), а також локальні концепти, породжувані вже в самому дискурсі» [10, с. 79]. У свою чергу В. Карасик пропонує розрізняти в кожному типі інституціонального дискурсу три різновиди концептів: генеративні (центральні, дискурсоутворюючі), дериваційні (похідні) та нейтральні концепти [6, с. 85].

У політичному дискурсі концепти класифікуються за різними підставами. Так, аналізуючи словниковий склад мови як ключ до етнофілософії, історії та політології, А. Вежбицька виділяє концепти – терміни філософії та політології, такі як «parliament», «oath», «democracy», з одного боку, і неспеціальні концепти, які містяться в словах «freedom», «justice», «truth», – з іншого. На думку вченої, концепти другої групи є культуроспецифічними, оскільки в них закодовані певні способи концептуалізації світу, а не об'єктивна картина дійсності [2, с. 76].

У політичному дискурсі як типі інституціональної комунікації Е. Моргун виділяє ядрові й периферійні концепти, а як синонім слова *ядровий* використовує термін *фундаментують* концепт [8, с. 34].

Іще одну класифікацію концептів, що функціонують у політичній сфері, пропонує О. Шейгал. Учена виокремлює дискурсоутворюючі одиниці, які складають змістовно-тематичне ядро і формують жанрову структуру дискурсу. Авторка класифікує концепти з точки зору основних аспектів філософського осмислення політичного світу: політичної онтології, ідеології та аксіології [13, с. 25].

Враховуючи варіативність у вживанні термінології, ми будемо дотримуватися понять «дискурсоутворюючого концепту» як одиниці лінгвокогнітивного рівня, що складає змістовно-тематичне ядро і формує жанрову структуру дискурсу, і «похідного концепту» як інваріанту дискурсоутворюючого концепту. Засобом доступу до відповідних концептів є ключові слова.

Поняття «ключове слово» зустрічається в різних лінгвістичних напрямках, та його загальноприйнятого визначення не існує, оскільки в кожній специфічній галузі знання на перший план виходять ті або інші релевантні для дослідників ознаки і функції. Поняття ключа широко використовується в різних галузях. Так, наприклад, А. Бабайлова трактує текст як «ієрархію розумових завдань, ключі до їх розв'язання, так само як засоби – стимулятори діяльності реципієнта з дешифрування авторського комунікативного наміру» [1, с. 7]. На її думку, «пошук ключів до дешифрування змістово-сислової інформації тексту виводить на рекурентні одиниці різних планів і рівнів, які в процесі текстової діяльності виконують роль «сислових віх» [Там само, с. 8]. Таким чином, ключові слова забезпечують сислову основу і цілісність тексту. За набором ключових слів можна відновити вихідний текст, якщо відомі достатня кількість ключових слів і порядок їх появи в початковому тексті [9, с. 73].

Грунтовною розвідкою з проблематики репрезентації ключових слів у культурі є праця А. Вежбицької «Розуміння культур за посередництвом ключових слів», в якій формулюється важливий принцип, що пов'язує лексичний склад мови і культуру, – «принцип ключових слів» [2, с. 35]. Ключові слова, за твердженням дослідниці, це «слова, особливо важливі й показові для окремо взятої культури» [Там само, с. 35]. Це не просто маркери певного культурно-етнічного утворення, це лексичні одиниці, котрі пов'язують в одне ціле мову й ментальність конкретного народу. Важливо відзначити, що в цьому трактуванні ключові слова важливі остільки, оскільки вони відкривають доступ до ключових концептів і «ядрових цінностей» культури. У дослідженнях А. Вежбицької представлено цілу систему критеріїв для відбору ключових слів. Проте вважаємо, що вони не є константними, оскільки важко припустити наявності кінцевої кількості ключових слів для певної культури. Найбільш значущими аспектами є частотність, культурна розробленість, загальноживаність, висока фразеологічна та пареміологічна активність [Там само, с. 36].

Уважаємо, що серед перерахованих ознак ключових слів найбільш релевантними для дослідження концептосфери політичного дискурсу будуть частотність, а також культурна і соціальна значущість. Аспекти соціальної й культурної значущості важливі, оскільки ключові слова, відкриваючи доступ до культури взагалі, є конкретними індикаторами властивостей суспільної свідомості на певному історичному етапі. У зв'язку з цим доречно говорити про «соціально релевантні слова» (А. Бабушкін), про «ключові слова поточного моменту» (Т. Шмельова), про «слова-хронофакти» (З. Фоміна), які акцентують не просто лінгвокультурну специфіку концептів, що ними репрезентовано, а швидше їх актуальність у певний момент часу [1, с. 35].

Ключовими для пропонованої розвідки є ідеї О. Тіткової, чиї роботи присвячено дослідженню рекурентних одиниць. Дослідниця визначає рекурентну одиницю як таку, що «відповідає критеріям частотності та соціальної значущості в певний період часу» [12, с. 81]. Тут важливо зазначити, що мова йде про знаменні слова, оскільки службові слова, хоча і відрізняються найбільшою частотою, не відповідають іншим критеріям відбору ключових слів. Рекурентні одиниці є актуальними словами і відповідно репрезентують актуальні для даного суспільства концепти. «Оформлення актуальної лексики в самостійну ланку лексикону є мовним віддзеркаленням соціального концепту: людська свідомість утримує певні лексичні одиниці як маркери когнітивних блоків інформації» [Там само, с. 84]. О. Тіткова, розвиваючи ідею «культурних констант» Ю. Степанова, стверджує, що рекурентні мовні одиниці є «не культурні константи, а культурно-соціальні “змінні”, що відображають відповідні концепти, які змінюють один одного у часі, у свідомості більшості представників соціуму» [Там само, с. 80]. Виділяючи основні критерії частотної лексики, дослідниця, крім частотності, соціальної значущості та часового параметра, називає локальний параметр, маючи на увазі культурну специфіку рекурентних одиниць, і, більше того, соціально значущих концептів [Там само, с. 81].

Таким чином, якщо основними параметрами відбору актуальних слів і, відповідно, концептів є часовий і локальний, то можна вибудувати певну класифікацію таких концептів за часовою ознакою для конкретної лінгвокультурної спільноти. Згідно з такою класифікацією всі актуальні (а відповідно, соціально та особистісно значущі) концепти можна умовно поділити на дві групи: актуальні завжди (і тому зараз) і актуальні зараз, або, іншими словами, «постійно» і «змінно» значущі.

Ідея про рекурентні одиниці й концепти, які ними репрезентуються, перегукується з ідеєю В. Карасика про класифікацію концептів на підставі трансляційної ознаки [6, с. 12]. На думку вченого, трансльованість є найважливішою характеристикою концепту. На підставі цієї ознаки концепти можна визначити як активно трансльовані й пасивно трансльовані. При цьому активність і пасивність трансляції безпосередньо залежить не тільки від змісту концепту, але й від соціальних, економічних, політичних та інших умов життя конкретного суспільства. На підтвердження такої думки В. Карасик наводить приклад так званих «концептів, що згасають» і «концептів, що з'являються». Окрім того, оскільки концепт – сутність динамічна, в процесі трансляції може відбуватися його змістова модифікація, яка «полягає у частковій зміні образу, описових ознак і ціннісної складової концепту» [Там само, с. 14]. Існують стабільні у своєму змісті та їх розумінні всім співтовариством концепти, саме вони є гарантією ефективної комунікації. До числа активно трансльованих і змістово стабільних В. Карасик відносить архетипічні концепти, образно називаючи їх концептами-вірусами, які можуть стрімко поширюватися в суспільстві й «заражати» великі маси людей: «якщо деяка ідея, що отримала мовне втілення, перестає сприйматися критично, наділяється ціннісним і символічним змістом, то така ідея починає стрімко поширюватися в людському суспільстві» [Там само, с. 68].

Т. Іванова, вивчаючи слогани передвиборчих кампаній американських президентів, зазначає, що для американського суспільства традиційно «постійно» значущими є такі концепти, як «American values – democracy, freedom, humanrights: the new freedom (Wilson), the new American revolution (Reagan), а також концепти, актуальні незалежно від соціально-політичних умов у державі, такі, наприклад, як *family, goodness, honesty, kindness*, що представляють загальнолюдські цінності та стосуються особистісної зони психологічного простору лю-

дини: *father of his country* (Washington), *a government as good as the people* і *I will never lie* (Carter), *I want a kinder, gentler America* (Bush), *the square deal* (Roosevelt), *the fair deal* (Truman), *putting people first* (Clinton)» [4, с. 324].

До «змінно» значущих дослідниця відносить концепти, які «...стають актуальними для даного товариства тільки за певних економічних та соціально-політичних умов». Слогани *just say no* (to drug and alcohol) (Reagan) і *war on drugs* (Bush) були актуальні, тому що концепт «наркоманія» став соціально та особистісно більш значущий. Іншими прикладами «змінно» значущих концептів американського політичного дискурсу є *world order*, *government spending*, *taxes*, а також *terror* і *national security*, що стали такими після подій 11 вересня [Там само, с. 325].

Таким чином, відбір ключових слів текстів англомовного політичного дискурсу дозволив зробити висновки про актуальність тих або інших концептів, які ними репрезентовані. Подальший аналіз допоможе розкрити їх змістовий потенціал і простежити процеси їх смислової модернізації, якщо такі мають місце, і, отже, судити про механізми структурування концептуальних систем.

Бібліографічні посилання

1. **Бабайлова А. Э.** Текст как продукт, средство и объект коммуникации при обучении неродному языку : социопсихоллингвист. аспекты / А. Э. Бабайлова ; под ред. А. А. Леонтьева. – Саратов : Изд-во Сарат. ун-та, 1987. – 151 с.
2. **Вежбицкая А. Е.** Понимание культур через посредство ключевых слов / А. Е. Вежбицкая; пер. с англ. А. Д. Шмелева. – М. : Языки слав. культуры, 2001. – 288 с.
3. **Воркачѳв С. Г.** Методологические основания лингвоконцептологии / С. Г. Воркачѳв // Теоретическая и прикл. лингвистика. – Воронеж, 2002. – С. 79–95.
4. **Иванова Т. В.** Ключевые слова как репрезентанты актуальных концептов в американском предвыборном дискурсе / Т. В. Иванова // Ползуновский вестн. – Барнаул, 2006. – Ч. 1. – № 3. – С. 324–328.
5. **Карасик В. И.** Институциональные концепты / В. И. Карасик // Vita in lingua. – Краснодар, 2007. – С. 256.
6. **Карасик В. И.** Иная ментальность / [В. И. Карасик, О. Г. Прохвачева, Я. В. Зубкова, Э. В. Грабарова]. – М. : Гнозис, 2005. – 352 с.
7. **Кириллова И. К.** Fraternity как базовый концепт англоязычного университетского дискурса (лингвосомиотический аспект) / И. К. Кириллова // Коммуникативные аспекты современной лингвистики и лингводидактики. – Волгоград, 2009. – С. 389–397.
8. **Моргун Е. А.** Когнитивно-прагматический анализ системы концептов в инаугурационных речах американских президентов [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 «Германские языки» / Е. А. Моргун. – СПб, 2011. – Режим доступа : http://www.ceninauku.ru/page_27730.html (дата обращения: 26.05.2012).
9. **Мурзин Л. Н.** Текст и его восприятие / Л. Н. Мурзин, А. С. Штерн. – Свердловск : Изд-во Урал. ун-та, 1991. – 171 с.
10. **Олешков М. Ю.** Лингвоконцептуальный анализ дискурса (теоретический аспект) / М. Ю. Олешков // Дискурс, концепт, жанр. – Нижн. Тагил, 2009. – С. 68–85.
11. **Сороченко Е. Н.** Вербальные способы экспликации концепта «любовь» в романе И. А. Гончарова «Обломов» / Е. Н. Сороченко // Язык. Текст. Дискурс. – Ставрополь, 2005. – Вып. 3. – С. 181–187.
12. **Титкова О. И.** О перспективах лингвистического исследования рекуррентных единиц лексикона / О. И. Титкова // Филол. науки. – 2003. – № 2. – С. 79–86.
13. **Шейгал Е. И.** Культурные концепты политического дискурса. Коммуникация: теория и практика в различных социальных контекстах / Е. И. Шейгал // Коммуникация – 2002 : матер. междунар. научно-практич. конф. – Пятигорск, 2002. – С. 24–26.

Надійшла до редколегії 25.02.15

УДК 881.161.1.81'373.4

Н. В. Кузнецова

ГВУЗ «Днепропетровская медицинская академия МЗ Украины»

СТРУКТУРНЫЕ СВОЙСТВА СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОЛЯ МЕДИЦИНСКИХ НАИМЕНОВАНИЙ В ПОВЕСТИ БОРИСА МОГИЛЕВСКОГО «МОЛОДОСТЬ СЕЧЕНОВА»

На материале биографической повести Бориса Могилевского «Молодость Сеченова» рассмотрены особенности построения семантического поля медицинских наименований. Установлены базовые признаки данного поля, основанные на его структурных составляющих. Проведен отбор лексических единиц, моделирующих семантическое поле медицинских наименований. Языковой материал распределен по микрополям МП-1, МП-2 и МП-3, в составе которых в свою очередь выделены лексико-семантические и гиперо-гипонимические группы. Отмечен упорядоченный, строго установленный характер выражения лексических единиц в структуре исследуемого поля, анализ которых раскрывает многомерные внутренние и внешние аспекты системных взаимосвязей лексем.

Ключевые слова: семантическое поле, микрополе, структура поля, гипероним, гипоним, лексико-семантическая группа, гиперо-гипонимическая группа.

Кузнецова Н. В. ДВНЗ «Дніпропетровська медична академія МЗ України». **СТРУКТУРНІ ВЛАСТИВОСТІ СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ МЕДИЧНИХ НАЙМЕНУВАНЬ У ПОВІСТІ БОРИСА МОГИЛЕВСЬКОГО «МОЛОДІСТЬ СЕЧЕНОВА»**

На матеріалі біографічної повісті Бориса Могилевського «Молодість Сеченова» розглянуто особливості побудови семантичного поля медичних найменувань. Визначено базові ознаки даного поля, засновані на його структурних складових. Відібрано лексичні одиниці, що моделюють семантичне поле медичних найменувань. Мовний матеріал розподілено за мікрополлями МП-1, МП-2, МП-3, у складі яких у свою чергу визначено лексико-семантичні та гіперо-гіпонімічні групи. Відзначено упорядкований, строго встановлений характер вираження лексичних одиниць у структурі досліджуваного поля, аналіз яких розкриває багатовимірні внутрішні і зовнішні аспекти системних взаємозв'язків лексем.

Ключові слова: семантичне поле, мікрополе, структура поля, гіперонім, гіпонім, лексико-семантична група, гіперо-гіпонімічна група.

Kuznetsova N. V. SE «DMA of Health Ministry of Ukraine». **STRUCTURAL PROPERTIES OF THE SEMANTIC FIELD OF MEDICAL ITEMS IN THE STORY OF BORIS MOGILEVSKY «МОЛОДОСТЬ СЕЧЕНОВА»**

The language is studied according to the method of semantic fields applied to the language of fiction. There are considered the features of construction of the semantic field of medical items in the story of Boris Mogilevsky «Молодость Сеченова», the selection of lexical units, which model the semantic field of medical items. There are shown the basic signs of the given field, based on its structural components. The language material is distributed on microfield describing each group from the point of view of its systemic organization. Examples given in the article show an orderly, strictly established character expression of lexical units in the structure of the test field. Allocation of core unit's complex indicates the presence of three large microfield: MP-1, MP-2 and MP-3, which are lexico-semantic group, hypero-hyponymic group. Its analysis reveals the internal and external aspects of system interconnections lexemes. The use of hypero-hyponymic groups LSG shows the expansion of its volume, and therefore, LSG acquires the ability to consistently join in microfield different lexical units, including part of several semantic fields.

The results will contribute to the further, better understanding of the field structures of language writer the disclosure varied character of relations between the units of the system.

Key words: semantic field, microfield, structure of the field, hyperonym, hyponym, lexical-semantic group, hypero-hyponymic group.

В последние десятилетия среди лингвистов получил широкое распространение полевой принцип описания языковых явлений, применимый к изучению семантических изменений в языке, в том числе при анализе художественного тек-

ста. Многоэлементная структура текста строго упорядочена и выстроена соответственно иерархии лексических единиц, используемых автором. Каждая такая единица может обрастать дополнительными оттенками, что меняет свойства лексико-семантических группировок. Внимание лингвистов привлекают системные связи между значениями слов, а также сочетание единиц разных уровней в пределах литературного произведения.

Целью нашей работы является выделение основных комплексных единиц семантического поля медицинских наименований и описание их функционирования на примере биографической повести Бориса Могилевского «Молодость Сеченова». Исследовательский интерес к определению состава лексических единиц путем распределения их по микрополям приближает нас к пониманию особенностей лексики периода жизни известного русского ученого-физиолога.

Для достижения поставленной цели в статье решаются следующие **задачи**:

- 1) выяснить взгляды языковедов на поле как лингвистическое явление;
- 2) рассмотреть основные принципы построения семантического поля;
- 3) произвести отбор лексических единиц и смоделировать СП медицинских наименований на материале повести Б. Могилевского;
- 4) распределить имеющийся языковой материал по микрополям, входящим в состав СП медицинских наименований, и описать каждую группу с точки зрения ее системной организации.

Материалом послужили лексические единицы, отобранные из первых четырех глав повести Б. Л. Могилевского «Молодость Сеченова», в которых рассказывается о юных годах будущего ученого, о трудных поисках своей дороги в науке. Использовались данные толковых и медицинских словарей, словарей синонимов и антонимов.

Семантическое поле понимается как определенная иерархическая структура, в составе которой объединяются разные лексические единицы. Пересечение последних в пределах данной структуры раскрывает системные отношения между ее компонентами, а наложение семантических полей друг на друга демонстрирует системность языка в целом.

Исследователи указывают на продуктивность использования полевой концепции в сравнении с традиционной уровневой, которая оставляет в стороне целый ряд важных языковых явлений. В частности, уровневая модель, по мнению лингвистов З. Д. Поповой и И. А. Стернина, представляет собой лишь прием экономного представления отношений между отдельными языковыми единицами и не дает никаких аргументов, доказывающих, что в языке действительно существуют некоторые уровни [8, с. 12–13]. Другими словами, принцип построения от низшего к высшему, который является ведущим в уровневой модели, не передает всей полноты взаимодействия ее составляющих. В то же время полевой принцип описания языковых явлений подчинен идее определения системы языка в виде совокупности полей, переходящих друг в друга и имеющих многоуровневый характер. На примере использования полевой модели допустимо объяснить сферы, прорезающие уровни, о которых говорит В. Г. Адмони, что гораздо сложнее и многообразнее применительно к общему принципу строения языковой системы. Названные языковые сферы включают средства разных уровней и образуют полевые структуры [8, с. 14].

Первые попытки выделения семантических полей были предприняты в трудах немецких ученых Й. Трира и В. Порцига, общим для которых является предположение о невозможности описания значения слова без обращения к лексическим единицам, входящим в семантическое поле. Исследователи предлагают разные принципы выделения полей. На это обращает внимание Ю. С. Степанов, указывая на разделение понятий «лексического» и «понятийного» поля в теории

Й. Трира [11, с. 48]. Лексическое поле покрывает только часть понятийного поля, а понятийное оказывается в плане выражения составленным подобно мозаике. Считается, что признание полного совпадения между словесными и лексическими полями обусловило главную ошибку Й. Трира. Иной принцип выделения полей, называемых «элементарными семантическими», предложен в работе В. Порцига. Подход В. Порцига, по мнению Ю. С. Степанова, стал основой быстро развивающихся в разных странах исследований по выявлению глубинной семантической структуры языка [Там же, с. 49].

Теория полей Й. Трира и В. Порцига получила широкое распространение среди лингвистов. Исследованием полевых структур занимались А. А. Уфимцева, Д. Н. Шмелев, С. Д. Кацнельсон, Ю. Д. Апресян, Г. С. Щур, Ю. Н. Караулов, А. В. Бондарко, Л. А. Новиков, Н. Д. Голев, Е. И. Диброва и другие ученые.

К вопросам изучения лексики как системы, разграничения ее по семантическим или понятийным полям в своих работах обращается А. А. Уфимцева. На материале английского языка автор показывает системный характер лексических явлений, подчеркивает их тесную связь между собой и взаимообусловленность грамматическим строем языка [15, с. 6–48].

Г. С. Щур определяет поле как способ существования и группировки лингвистических элементов с общими инвариантными свойствами [8, с. 14; 10].

Способом отражения действительности называет поле Ю. Н. Караулов. В своей монографии «Общая и русская идеография» он выделяет следующие свойства поля: 1) связь его элементов, 2) системный характер связей, 3) взаимоопределяемость элементов (либо парадигма, либо набор корреляций, либо сеть понятийно-логических отношений), 4) самостоятельность семантического поля, 5) специфичность в разных языках (историческая обусловленность, неповторимость национальных особенностей внешних связей полей друг с другом) [4, с. 33–34].

А. В. Бондарко основным принципом построения функциональной грамматики считает описание системы функционально-семантических полей, их пересечений и взаимных связей. Ученый выделяет группировки ФСП, в частности: 1) группировка полей с акциональным (предикативным) ядром, 2) группировка полей с предметным (субъектно-объектным) ядром, 3) группировка полей с качественнo-количественным (атрибутивным) ядром, 4) группировка полей с обстоятельственным ядром [2, с. 41–42]. На материале поля аспектуальности он решает проблемы сопоставительного и диахронического исследования функционально-семантических полей, рассматривает аспекты грамматической теории поля [Там же, с. 76–88].

При построении словарной статьи мотивационно-ассоциативного словаря Н. Д. Голев, вслед за А. В. Бондарко, определяет как функционально-семантическое ассоциативное поле связанных со стимулом слов. Исследователь рассматривает структуру данного поля, его изучение с точки зрения тождества/различия формально-семантических соотношений, учитывая удаленность ассоциаций от ядра поля, генетическую удаленность, семантическую общность ассоциаций [3, с. 9–11]. Н. Д. Голев выделяет параметры описания мотивационно-ассоциативных полей слов-стимулов: 1) соотношение формально-семантических, формальных и неформальных (собственно семантических) ассоциатов, 2) пестрота/кучность реакций, 3) характер вариативности ассоциатов по отношению к слову-стимулу по форме и по семантике, степень их мутации, 4) количество отказов, 5) количество описательных выходов и под. [3, с. 27].

Единой трактовки в понимании семантического поля на данный момент нет, также как нет обобщенной типологии группировок и критериев их выделения.

В данной статье мы опираемся на определение семантического поля как иерархической структуры множества лексических единиц, объединенных общим (инвариантным) значением и представляющих в языке определенную семантическую сферу. Лексические единицы включаются в определенное СП на основании того, что они содержат объединяющую их гиперсему, например: «время» – для всех обозначений времени, «цвет» – для всех цветообозначений и т. п. [13, с. 111]. Семантическое поле характеризуется однородностью элементов, поэтому его единицами, как правило, являются лексико-семантические варианты многозначных слов, выражающие соответствующее понятие, и однозначные слова. Понятийно неоднородные ЛСВ распределяются по разным полям.

При анализе семантического поля мы будем учитывать следующие основные признаки понятия поля, выделенные И. А. Стерниным: 1) поле представляет собой инвентарь элементов, связанных между собой системными отношениями; 2) элементы, образующие поле, имеют семантическую общность и выполняют в языке единую функцию; 3) поле объединяет однородные и разнородные элементы; 4) поле образуется из составных частей – микрополей, число которых должно быть не меньше двух; 5) поле имеет вертикальную и горизонтальную организацию. Вертикальная организация – структура микрополей, горизонтальная – взаимоотношения микрополей; 6) в составе поля выделяются ядерные и периферийные конститuentы. Ядро консолидируется вокруг компонента-доминанты; 7) ядерные конститuentы наиболее специфицированы для выполнения функций поля, семантически используются, выполняют функцию поля наиболее однозначно, наиболее частотны по сравнению с другими конститuentами и обязательны для данного поля; 8) между ядром и периферией осуществляется распределение выполняемых полем функций: часть функций приходится на ядро, часть – на периферию; 9) граница между ядром и периферией является размытой, нечеткой; 10) конститuentы поля могут принадлежать к ядру одного поля и периферии другого поля или полей; 11) разные поля отчасти накладываются друг на друга, образуя зоны постепенных переходов, что является законом полевой организации системы языка [12, с. 30–31].

Перейдем к анализу семантического поля медицинских наименований на материале повести Бориса Могилевского «Молодость Сеченова».

Отметим, что о самом авторе анализируемого произведения известно немного. Борис Могилевский – это псевдоним русского писателя Бориса Львовича Октябрьского (1908–1987), чьи детские и юношеские годы прошли в Харькове. Он окончил Литературный институт им. Горького, жил и работал в Москве. Его литературное творчество связано с написанием серии биографических и художественно-биографических книг, входящих в издание «Жизнь замечательных людей». Наиболее известны его произведения «Илья Ильич Мечников. Повесть о трудах и днях великого русского биолога», «Гемфри Деви», «Жизнь Пирогова. Повесть о великом хирурге и педагоге» и др.

Лексика, относящаяся к медицинской сфере, имеет весьма разветвленную структуру и представляет собой систему – семантическое поле, отражающее общезыковые системные качества: центр, периферию, иерархию лексико-семантических группировок. Внутри анализируемого семантического поля можно выделить три микрополя, а именно: МП-1 содержит анатомо-физиологическую терминологию, в МП-2 включены термины, относящиеся к клинической и инструментальной диагностике, в МП-3 представлены фармацевтические наименования и рецептура. В составе каждого из микрополей выделяются лексико-семантические группы – организации слов, объединенных общим базовым компонентом, обобщающим несколько различных родовых сем (гиперсем) [13, с. 59].

В состав лексико-семантических групп могут входить гиперо-гипонимические группы, в которых одно слово (гипероним) обозначает родовое понятие, а остальные слова (гипонимы) называют видовые понятия.

МП-1 (анатомо-физиологическая терминология) состоит из двенадцати лексико-семантических групп, включающих лексемы, представленные именами существительными, прилагательными и глаголами:

ЛСГ существительных и прилагательных, называющих принадлежность к растительному или животному миру: *органическая природа, органические тела, живая природа, мертвая природа, одноклеточные животные, многоклеточные животные, микробы, болезнетворные организмы*;

ЛСГ существительных и прилагательных, называющих живое целое или его часть: *человеческий организм, человеческое тело, тело животных, органы дыхания*;

ЛСГ существительных, называющих скелет или часть скелета человека и позвоночных животных: *косточка, бугорок*;

ЛСГ существительных, обозначающих часть лица человека: *глаза, правый глаз*;

ЛСГ существительных и прилагательных, называющих орган или часть органа тела человека или животных: *сердце, мышца, сердечная мышца, скелетная мышца, пищевод, пищеварительный канал, пищеварительные железы, желудок, толстые кишки, печень, блуждающий нерв, нервы возбуждения*;

ЛСГ существительных, называющих жидкость: *кровь, желчь*;

ЛСГ существительных, называющих кровеносные сосуды: *артерии, вены*;

ЛСГ существительных и прилагательных, называющих отдел нервной системы: *мозг, мозг человека, головной мозг, человеческий мозг*;

ЛСГ существительных, называющих систему однородных клеток и продуктов их жизнедеятельности: *ткани*;

ЛСГ существительных и прилагательных, характеризующих процесс, связанный с жизнедеятельностью организма: *дыхание, пищеварение, кровообращение, выделение, возбуждение, свертываемость крови, катар слизистых оболочек, раздражение симпатической нервной системы, психическая деятельность*;

ЛСГ существительных, указывающих на способность организма реагировать: *чувствительность*;

ЛСГ глаголов, обозначающих действие, связанное с усвоением в процессе жизнедеятельности организмов: *перевариваться*.

В МП-2 (термины клинической и инструментальной диагностики) входят одиннадцать лексико-семантических групп:

ЛСГ существительных и прилагательных, называющих учебные дисциплины, медицинские науки или их разделы: *химия, органическая химия, неорганическая химия, латынь, латинский язык, физика, ботаника, биология, зоология, медицина, физиология, сравнительная анатомия, патологическая анатомия, общая патология, частная патология, терапия, научная микробиология, хирургия, врачебное дело, диагностика, клиника внутренних болезней*;

ЛСГ существительных, называющих нездорового человека, получающего медицинскую помощь: *больной, пациент*;

ЛСГ существительных, с помощью которых переданы ощущения физического страдания: *боль, головная боль*;

ЛСГ существительных и прилагательных, называющих действие, вызываемое болезненным состоянием: *глубокий обморок, жар*;

ЛСГ глаголов, характеризующих ощущения, физические страдания: *болеть, заболеть*;

ЛСГ существительных, называющих болезнь и ее распространение: *кашель, тяжелая болезнь, тяжелый недуг, внутренние болезни, симптомы болезни, заушница (свинка), саркоматозная опухоль лба, эпидемия холеры*. В составе данной ЛСГ микрополя-2 развивается гиперо-гипонимическая группа *болезнь – заушница (свинка), холера*, в которой слово *болезнь* является гиперонимом, а лексемы *заушница (свинка), холера* – гипонимы.

ЛСГ существительных, называющих специалиста с высшим или средним медицинским образованием: *врач, лечащий врач, врач-клиницист, доктор, медик, эскулап, анатом, хирург, знахарь, терапевт, фельдшер, служитель лазарета, лабораторный служитель*. Эта ЛСГ содержит гиперо-гипонимическую группу *врач – терапевт, анатом, хирург, клиницист*, где слово *врач* – гипероним, а лексемы *терапевт, анатом, хирург, клиницист* – гипонимы.

ЛСГ глаголов, обозначающих действие, связанное с деятельностью медицинского работника: *препарировать, лечить, вдуть воздух в вену*;

ЛСГ существительных, называющих процесс действия и метод врачебного исследования: *лечение, метод лечения, вылуцение, перкуссия, аускультация, выстукивание, выслушивание*. Ряд лексем данной ЛСГ находятся в отношениях гипонимии, а именно: *метод лечения* (гипероним) – *перкуссия, аускультация, выстукивание, выслушивание* (гипонимы).

ЛСГ существительных, называющих действие, состояние, процесс в ответ на какое-либо воздействие: *реакции соединения, реакции разделения, химические превращения*;

ЛСГ существительных, называющих лечебное заведение, учреждение и их отделы: *клиника, больница, лазарет, анатомическая аудитория*.

Три лексико-семантические группы образуют МП-3 (фармацевтические термины):

ЛСГ существительных, называющих вещество, применяемое для лечения, медикамент: *лекарство, средство для врачевания, антикатаральная панацея, нашатырь «салмоника»* (нашатырь по-латыни «*Salammoniacum*»). Лексемы *лекарство – нашатырь* находятся в составе данной ЛСГ в отношениях гипонимии, образуя гипероним *лекарство* и гипоним *нашатырь*.

ЛСГ существительных, называющих количество лекарства: *доза рвотного, мера слабительного*;

ЛСГ существительных, называющих медицинский инструмент и его составные части: *хирургические инструменты, микроскоп, скальпель, стеклянные приборы, термометры, весы, плессиметр, молоток, молоточек, паяльная трубка*. Гиперо-гипонимическая группа в составе данной ЛСГ представлена номинациями *хирургические инструменты – скальпель, плессиметр*, где *хирургические инструменты* – это гипероним, а *скальпель и плессиметр* – гипонимы.

Из приведенных примеров следует, что все выделенные группы слов находятся между собой в отношениях иерархии, имеют упорядоченный, строго установленный характер выражения и образуют сложную структуру – семантическое поле. Анализ лексических единиц, представленных в биографической повести Б. Могилевского «Молодость Сеченова», раскрывает многомерные внутренние и внешние аспекты системных взаимосвязей лексем.

Известно, что значение гипонима семантически сложнее, чем значение гиперонима, поэтому использование гипонимов в тексте наряду с гиперонимами

придає словам додаткову смислову навантаження, конкретизує означуване. Використання гіперо-гіпонімічних груп в складі ЛСГ свідчить про розширення їх обсягу, а значить, ЛСГ набувають можливість послідовно об'єднуватися в мікрополя різних лексических одиниць, в тому числі входити в склад декількох семантичних полів. Це сприяє створенню єдиної, цілісної структури тексту, яка відображає бачення автором оточуючого світу.

Отримані результати будуть сприяти подальшому, більш глибокому осмисленню полевих структур мови письменника, розкриттю різноманітного характеру відносин між одиницями системи.

Розглянуті групування лексических одиниць можуть виступати об'єктом вивчення в методі викладання російської мови як іноземної, так як опора на художній текст при закріпленні навчального матеріалу грає важливу роль в навчанні студентів-іноземців, сприяє більш ефективному і швидкому засвоєнню медическої лексики.

Бібліографічні посилання

1. **Александрова З. Е.** Словарь синонимов русского языка / З. Е. Александрова. – М., 1986. – 600 с.
2. **Бондарко А. В.** Принципы функциональной грамматики и вопросы аспектологии / А. В. Бондарко. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 208 с.
3. **Голев Н. Д.** Мотивационно-ассоциативный словарь русского языка: теоретические основания и лексикографическая концепция / Н. Д. Голев // Вестн. Томск. гос. ун-та. Филология. – 2011. – № 3 (15). – С. 17–30.
4. **Караулов Ю. Н.** Общая и русская идеография / Ю. Н. Караулов. – М. : Наука, 1976. – 356 с.
5. **Львов М. Р.** Словарь антонимов русского языка / М. Р. Львов. – М., 1984. – 384 с.
6. **Могилевский Б. Л.** Молодость Сеченова. Живи в опасности! Биографические повести / Б. Л. Могилевский. – М. : Дет. лит-ра, 1976. – 352 с.
7. **Ожегов С. И.** Словарь русского языка / С. И. Ожегов. – М., 1991. – 917 с.
8. **Попова З. Д.** Лексическая система языка / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – М. : Книжн. дом «Либроком», 2009. – 172 с.
9. **Русско-украинский словарь научной терминологии.** Биология. Химия. Медицина. – К., 1996. – 660 с.
10. Словарь русского языка : в 4 т. / под ред. А. П. Евгеньевой. – М., 1981–1984.
11. **Степанов Ю. С.** Основы общего языкознания / Ю. С. Степанов. – М. : Просвещение, 1975. – 271 с.
12. **Стернин И. А.** Лексическое значение слова в речи / И. А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1985. – 139 с.
13. **Столярова Л. П.** Базовый словарь лингвистических терминов / Л. П. Столярова, Т. С. Пристайко, Л. П. Попко. – К. : Изд-во Гос. акад. руков. кадров культуры и искусств, 2003. – 192 с.
14. Толковый словарь русского языка : в 4 т. / под ред. Д. Н. Ушакова. – М., 1934–1940.
15. **Уфимцева А. А.** Опыт изучения лексики как системы / А. А. Уфимцева. – М. : Изд-во АН СССР, 1962. – 288 с.
16. **Щур Г. С.** Теории поля в лингвистике / Г. С. Щур. – М. : Наука, 1974. – 256 с.

Надійшла до редколегії 05.02.15

УДК 371.134

Н. А. Литовченко

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

РОЗВИТОК МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ДІЛОВОЇ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Розглянуто етапи формування й розвитку міжкультурної комунікативної компетенції студентів вищих навчальних закладів. Виявлено основні методи і технології викладання ділової англійської мови у контексті міжкультурного підходу до викладання іноземних мов. Проаналізовано навчальний матеріал, що забезпечить перенесення знань з лінгвістики, мовного досвіду, стратегій і досвіду навчання при вивченні іноземних мов.

Ключові слова: міжкультурна компетенція, мультикультуралізм, міжкультурний підхід, метод, матеріали навчання.

Литовченко Н. А. Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара. **РАЗВИТИЕ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ СТУДЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ИЗУЧЕНИЯ ДЕЛОВОГО ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА**

Рассмотрены этапы формирования и развития межкультурной коммуникативной компетенции студентов высших учебных заведений. Выявлены основные методы и технологии преподавания делового английского языка в контексте делового межкультурного подхода к обучению иностранным языкам. Проанализирован учебный материал, который обеспечит перенос лингвистических знаний, языкового опыта, стратегий и опыта преподавания при изучении иностранных языков.

Ключевые слова: межкультурная компетенция, мультикультурализм, межкультурный подход, метод, учебные материалы.

Lytovchenko N. A. Oles Honchar Dnipropetrovsk National University. **THE DEVELOPMENT OF INTERCULTURAL COMPETENCE OF STUDENTS WHILE LEARNING BUSINESS ENGLISH**

The article deals with the analysis of development of inter-cultural competence of students of higher educational establishments (i. e. universities). It reveals some basic methods and techniques of teaching Business English in the context of multicultural approach to foreign language teaching.

The aim of the article is to investigate the means of developing intercultural competence of students during the course of Business English. The main objectives are the following: to define the notion of 'intercultural communication' and 'intercultural competence'; to study the formation of communicative skills of the university students; to develop the system of exercises that promotes intercultural competence.

Intercultural communication is an interpersonal communication in the specialized context when interlocutors possess various cultural values. This fact provokes a lot of problems in communication. There are several stages of intercultural competence formation: from negation of cultural differences to intercultural integration. Multicultural context is vital in connection with the intercultural communication. Some acts of speech are the subject of cultural variations. Business games prove to be the best way of developing intercultural competence in the course of Business English.

The prospects of further research may be in analysis of different types of business games and conducting the experiment.

Key words: intercultural competence, multiculturalism, approach, method, teaching materials.

Для сучасного інформаційного суспільства характерні процеси глобалізації, інтеграції і міжкультурна взаємодія. Постійно збільшується роль іноземної мови як засобу комунікації і інтеграції у світове суспільство. На сьогодні однією із найактуальніших проблем є розвиток міжкультурної комунікативної компетенції студентів вишів, що надасть їм змогу вільно спілкуватися у міжнародному просторі.

Оволодіння студентами вміннями іншомовного спілкування передбачає формування у них достатнього рівня комунікативної компетенції, яка містить мовну та мовленнєву, соціокультурну та соціолінгвістичну, дискурсивну і стратегічну компетенції [3, с. 16].

Метою даної статті є дослідження засобів розвитку міжкультурної компетенції студентів у процесі вивчення ділової іноземної мови. Мета роботи зумовила наступні **завдання**: з'ясувати значення поняття міжкультурної комунікації та міжкультурної компетенції; дослідити формування комунікативної компетенції студентів вищих навчальних закладів; проаналізувати навчальний матеріал, який би найкраще забезпечував розвиток міжкультурної комунікативної компетенції.

Нагадаємо, що термін «міжкультурна комунікація» (або «міжкультурна інтеракція») вперше використали Г. Трейгер і Е. Голл у роботі «Культура і комунікація. Модель аналізу» (1954), де визначали її як ідеальну ціль, до якої має прагнути людина у бажанні якнайкраще адаптуватися до навколишнього світу [2, с. 2]. Однак варто зазначити, що міжкультурні відмінності, проблема співвідношення культури і комунікації цікавили філософів ще з античних часів, а особливо у XVII–XX ст. (Л. Вітгенштайн, Г. Гадамер, І. Кант, Ф. Ніцше, З. Фрейд, О. Шпенглер та ін.)

Поняття «міжкультурної компетенції» набуло широкого розповсюдження на початку 1970-х рр., коли відбувалося становлення міжкультурної комунікації як самостійного наукового напрямлення. Майже за півстоліття зарубіжні й вітчизняні дослідники, зокрема Н. І. Алмазова, А. В. Анненкова, Б. Р. Могилевич, С. Г. Радул, Ю. В. Яценко, присвятили значну кількість праць вивченню «міжкультурної компетенції» [1, с. 224].

У даній статті ми розглядаємо міжкультурну компетенцію як комплекс аналітичних та стратегічних можливостей, який розширює інтерпретаційний спектр індивіду у процесі міжкультурної взаємодії із представниками другої культури [4, с. 23]. Взявши за основу три фундаментальних і найбільш суттєвих аспекти мови, – лінгвістичний, психологічний і соціальний, – вчені співвіднесли їх з відповідним підходом до вивчення іноземної мови. При цьому під лінгвістичним аспектом мови розуміють її фізичне вираження, тобто звукову або графічну форму. Психологічний аспект вносить у поняття «мова» процесуальний зміст і дозволяє лінгвістам розглядати мову як діяльність, а методистам – навчання іноземній мові як процес формування здатності до мовної діяльності. Виділення соціального аспекту зумовлене соціальною, тобто комунікативною, функцією мови.

На думку Дж. Баста, міжкультурна комунікація здійснюється, якщо відправник і одержувач повідомлення належать до різних культур, якщо учасники комунікації усвідомлюють культурні відмінності один одного. По суті, міжкультурна комунікація – це завжди міжперсональна комунікація в спеціальному контексті, коли один учасник виявляє культурну відмінність іншого. Така комунікація викликає безліч проблем, пов'язаних з різницею в очікуваннях і упередженнях, які властиві кожній людині і, природно, різні в різних культурах. Ознаки міжкультурних відмінностей можуть бути інтерпретовані як відмінності вербальних і невербальних кодів у специфічному контексті комунікації. При цьому кожен учасник культурного контакту володіє своєю власною системою правил, що функціонують так, щоб відіслані й отримані послання могли бути закодовані і розкодовані [6, с. 125].

Однією із важливих проблем міжкультурного спілкування є розуміння актів мовної діяльності в мультикультурному контексті. Акти мовної діяльності, прикладом подяка, вибачення, запитання, варіюються міжкультурно, і належне вико-

ристання мовних актів є предметом культурних варіацій. Таким чином, успішна міжкультурна комунікація потребує особливих знань не-носіїв мови щодо значення певних мовних актів.

Знання лише іноземної мови, якою розмовляє інша національна спільнота, є недостатнім для ведення успішної міжкультурної комунікації. Згідно з результатами проведеного дослідження, ми можемо стверджувати, що явище міжкультурної компетентності є надзвичайно актуальним у контексті сучасного глобалізованого світу. Виділяють шість типових послідовних стадій, що вказують на прогресивний розвиток сприйняття чужої культури у процесі міжкультурної комунікації: заперечення відмінностей культур, захист власної культури, мінімізація культурних відмінностей, визнання та сприйняття існування міжкультурних відмінностей [5, с. 58].

Безумовно, студенти, майбутні фахівці, повинні бути готовими до міжкультурного спілкування із представниками інших країн, до вибору відповідного стилю міжкультурної поведінки та бути здатними до підтримки діалогу, при цьому вміти використовувати та знаходити нестандартні рішення у незнайомих міжкультурних ситуаціях.

Ми погоджуємося з думками тих дослідників, які вважають, що найдоцільнішими методами міжкультурного тренінгу є інтерактивні рольові і ділові ігри, багатоаспектний аналіз специфічних для даної культури комунікативних ситуацій, дослідницькі проекти з міжкультурної проблематики, які можна виконати з використанням наукової літератури або матеріалів з Інтернету, а також на основі свого досвіду після перебування в умовах іншої культури [1; 5; 8].

За способом комунікації ділове спілкування розподіляють на усне і письмове. Усна комунікація відбувається в умовах особистого контакту партнерів. У письмовій комунікації вони розділені простором і часом, що дозволяє їм зосередитися на змісті і формі письмового тексту. Ділове спілкування як документально фіксована форма комунікації характеризується чіткістю, ясністю викладення інформації. У діловій комунікації намагаються уникати неоднозначності висловлювань, яка може супроводжувати усну комунікацію. Це пояснюється тим, що письмові тексти, на відміну від усних, мають юридичну силу [7, с. 56].

За нашими спостереженнями, у навчальній діяльності найважливішу роль відіграє усна комунікація. Інтерактивні методи (ділові та рольові ігри, дискусії тощо) дають студентам змогу опанувати мистецтво ведення переговорів з іноземцями, якщо в них розвивати вміння і навички працювати командно, з урахуванням культурних особливостей ділового партнера.

На заняттях з іноземної мови можливо використовувати такі різновиди ігор: сюжетні, ситуаційно-рольові, ділові. У залежності від рівня комунікативних умінь студентів (високий, середній, низький) обираються найбільш адекватні запитання, які вимагають від студентів умінь легко і швидко приймати умови, запропоновані ситуацією, а також імпровізувати.

Ділова гра включає в себе імітаційні вправи, ігрове проектування, аналіз ситуації. При цьому формується комплекс комунікативних умінь і умінь відчувати партнера зі спілкування, умінь ідентифікувати себе з ним, знаходити способи досягнення позитивного кінцевого результату. Проведення занять проходить у різних формах: бесіди, конференції, диспути. Ділові ігри створюють для їх учасників умови, за яких студенти повинні усвідлювати сутність ситуації; визначити особисте ставлення до ситуації; розуміти позицію співбесідника; імітувати ситуацію із реального життя.

Паралельно з іншими видами роботи на заняттях ефективним є використання проектної методики в якості активізації пізнавальної діяльності студентів. У контексті розвитку нових освітніх технологій навчальні проекти посідають особливе місце як засіб максимального наближення особистості до реального життя та залучення її до розв'язання конкретних завдань у просторі міжособистісного та ділового спілкування і співпраці. Якщо раніше освіта розглядалася як сума знань, то зараз вона трактується як засіб для інтеграції особистості у навколишній світ, що вимагає вміння спілкуватись і співпрацювати.

Завдяки проектній діяльності студенти можуть самостійно вибрати тему своєї творчої роботи; використовуючи різні джерела інформації, вибрати спосіб її демонстрації. Крім того, за допомогою методу проектів студентам надається прекрасна можливість використовувати англійську мову в ситуаціях повсякденного спілкування.

Проектна діяльність сприяє вдосконаленню навичок роботи студентів із комп'ютером та іншими сучасними технічними засобами. Студенти освоюють електронні версії словників, довідників, енциклопедій; розширюють мовні знання; підвищують рівень практичного використання англійської мови.

Для майбутньої професійної діяльності студентам важливо також навчитися складати ділові листи різного змісту (запрошення, запит, пропозиція, замовлення, підтвердження, реклама та інші). Тренінг телефонних розмов, ведення переписки електронною поштою (складання електронних листів, SMS-повідомлень тощо) теж належать до ключових завдань, виконання яких сприятиме розширенню досвіду студентів у діловій міжкультурній комунікації.

Перспективи подальшого дослідження вбачаються нам у вивченні різних типів ділових ігор, розробці власних завдань для розвитку міжкультурної компетенції і проведенні навчально-дослідного експерименту.

Бібліографічні посилання

1. **Азимов Э. Г.** Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э. Г. Азимов, А. Н. Шукин. – М., 2009. – 448 с.
2. **Герман Н. Ф.** Лингвокультурная идентичность субъекта современной межкультурной коммуникации : автореф. дис. ... канд. культурологии : спец. : 24.00.01 «Теория и история культуры» / Н. Ф. Герман. – Челябинск, 2009. – 20 с.
3. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти : вивчення, оцінювання / наук. ред. укр. видання д-р пед. наук С. Ю. Ніколаєва. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с.
4. **Могилевич Б. Р.** Межкультурная коммуникация в контексте социологии культуры / Б. Р. Могилевич // Изв. Саратов. ун-та. Серия: Социология. Политология. – 2009. – Вып 4. – Т. 9. – С. 21–25.
5. **Яценко Ю. В.** Сутнісний зміст формування іншомовної комунікативної компетентності у студентів ВНЗ / Ю. В. Яценко // Вісн. Черкас. нац. ун-ту імені Богдана Хмельницького. Серія : Пед. науки. – 2009. – Вип. 149. – С. 57–59.
6. **Basta J.** The role of the communicative approach and cooperative learning in higher education / J. Basta // Facta Universitatis. Series: Linguistics and Literature. – Vol. 9. – № 2. – 2011. – P. 125–126.
7. **Edge J.** Essentials of English Language Teaching / J. Edge. – P. : Longman, 1993. – 142 p.
8. **Penny Ur.** A Course in Language Teaching / Ur. Penny. – P. : Cambridge University Press, 1991. – 375 p.

Надійшла до редколегії 24.02.15

УДК 801.311

А. А. Люта

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

СЛОВОТВОРЧІ МОДЕЛІ АНГЛІЙСЬКИХ СКОРОЧЕНЬ І АБРЕВІАТУР

Проаналізовано способи творення скорочень та аббревіатур в англійській мові. Розкрито визначення термінів «аббревіатура» та «акронім» і різниця між ними; аббревіатуру розглянуто як похідну одиницю, яка складається з усечених слів, що входять до вихідного словосполучення, або з усечених компонентів вихідного складного слова. Надано детально структуровану класифікацію скорочень.

Ключові слова: скорочення, аббревіатура, акронім, типологія скорочень, когнітивна структура.

Лютая А. А. Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара. **СЛОВООБРАЗУЮЩИЕ МОДЕЛИ АНГЛИЙСКИХ СОКРАЩЕНИЙ И АББРЕВИАТУР**

Проанализированы способы образования сокращений и аббревиатур в английском языке. Раскрыты значения «аббревиатура» и «акроним» и различия между ними; аббревиатура рассмотрена как производная единица, состоящая из усеченных слов, которые входят в состав исходного словосочетания, или из усеченных компонентов исходного сложного слова. Представлена детально структурированная классификация сокращений.

Ключевые слова: сокращение, аббревиатура, акроним, типология сокращений, когнитивная структура.

Liuta A. A. Oles Honchar Dnipropetrovsk National University. **WORD FORMATIVE MODELS OF ENGLISH SHORTENINGS AND ABBREVIATIONS**

Having reviewed numerous works of such prominent scientists as O. S. Ahmanova, M. V. Belozerov, I. R. Galperin and a lot of others the operational definitions were accepted for succeeding investigation. The object of the article is examination of shortenings and abbreviations of modern English. The subject of the given article is the means of the shortenings creation. The aim of the work is to study ways of English shortenings enriching, creation, their use and functions. In order to attain the aim the following tasks were set: 1) to describe the process of shortenings formation in modern English language; 2) to mark out basic types of shortenings which function in modern English. The article deals with the study of the main peculiarities of shortenings and the ways of their formation. The subject of the article is of great interest due to the fact that shortenings are considered to be an important and constantly changing aspect of development in English which arouses considerable interest among linguists and requires reconsideration and revision of out-of-date views. The definitions and distinctive peculiarities of such terms as «abbreviation» and «acronym» are presented in the article. The above mentioned article also contains a structured classification of shortenings in details.

Key words: shortening, abbreviation, acronym, typology of shortenings, cognitive structure.

В англійських наукових і професійних текстах значне місце займають найрізноманітніші види скорочень. Зростання числа скорочень, що знаходять застосування в сучасній англійській мові, є абсолютно закономірним. Оскільки скорочені слова функціонують самостійно, фіксуються в лексикографічних джерелах і нерідко стають відомішими, ніж їх джерела (*radar* – *радар*, *sonar* – *сонар*, *laser* – *лазер*), їх можна вважати лексичними одиницями науково-технічної мови. **Актуальність** дослідження зумовлена тенденцією, яка існує в сучасній англійській мові щодо спрощення. **Мета** нашої статті полягає в дослідженні способів творення, збагачення скорочень в англійській мові та їх функціонування. Поставлена мета зумовила необхідність розв'язання таких завдань: 1) виділити основні типи

скорочень, що функціонують у сучасній англійській мові; 2) описати процеси утворення скорочень у сучасній англійській мові.

Згідно з визначенням групи дослідників, які займаються вивченням проблеми скорочень в українській мові (В. І. Карабан, І. В. Корунець, С. І. Влахов, С. П. Флорін), «аббревіатури – це іменники, що складаються з усічених відрізків слів, що входять в синонімічне словосполучення, останній з яких (опорний компонент) може бути цілим, неусіченим словом» [6, с. 124].

Р. Г. Петровський зазначає, що в написаному слові основна частина інформації групується на його початку. Цю думку підтримує й А. П. Журавльов, стверджуючи, що «відповідно до теорії фонетичного значення слів – перша звукобуква в слові передає вдвічі більше інформації, ніж наступні звукобукви» [1, с. 60]. Згідно з цим аббревіатури є принципово іншою когнітивною структурою, ніж нескорочені слова. Вони не є семантичним аналогом повного словосполучення, і в концептуальній системі індивіда ці мовні одиниці, як правило, представляють різні когнітивні структури. Це не виключає використання словосполучень – аналогів аббревіатур у письмовій науковій мові. Аббревіатури з'являються у ній з метою скорочення тексту, але не як результат створення нової когнітивної структури. Репрезентована аббревіатурами когнітивна модель як один з елементів концептуальної системи індивіда є гранічно стабільною. Когнітивна структура аббревіатурних одиниць, в основу якої покладено універсальний для ментальних процесів механізм компресії, може бути репрезентована у мові двома різновидами: а) складноскороченими словами; б) аббревіатурами.

Сьогодні в сфері науки дискутуються питання про межі варіювання морфеми, морфемного членування слів, про субморфи (або «квазіморфи») як кінцеві одиниці морфемного членування, можливість виокремлення в словоформах «порожніх» (асемантичних) міжморфемних відрізків. Згідно з морфологічним аналізом, проведеним О. С. Кубряковою, похідні слова поділяються за принципом членування на безумовно і умовно членовані. Безумовно членовані похідні слова складаються з морфем. «Морфема визначається як мінімальна значима одиниця, тобто така одиниця, що має певну змістову фонетичну форму і не поділяється на прості одиниці такого ж типу. Наприклад, *successful* складається з морфем *success* і *ful*, які є безумовно членованими. Умовно членовані похідні слова складаються з морфологічних компонентів, які виокремлюються тільки у ряді похідних слів зіставної морфологічної структури. У слові *disconnect* – *dis* і *con* є морфами, а *nect* – квазіморфом» [5, с. 22].

Науковець О. М. Шевельова, аналізуючи структурні особливості телескопічних лексем, дійшла до висновку, що «уламки» таких слів становлять особливу групу компонентів умовно членованих похідних, які включають морфи і неунікальні (здатні повторюватися в різних лексичних одиницях) кореневі та службові квазіморфи. Оскільки «уламок» – одиниця субморфемного рівня, то за необхідністю тлумачення значення шляхом співвідношення структури з цілою морфемою «уламок» зберігає лексичне значення мотивуючого слова. Оскільки телескопічні похідні розглядаються нами як один зі структурних типів аббревіатур, то аналіз структури телескопічних утворень виявляється правильним для аббревіатурних одиниць у цілому. Таким чином, аббревіатура може бути розглянута як похідна одиниця, яка складається з усічених слів, що входять до вихідного словосполучення, або з усічених компонентів вихідного складного слова, яка може складатися як з морфем, так і з квазіморфів [7, с. 17].

Проведений аналіз дозволив встановити, що в англійській мові скорочення за звуковим і графічним оформленням прийнято ділити на аббревіатури й акроніми.

Існують три групи аббревіатури: 1) складові, 2) складно-складові, 3) ініціальні.

Складові, в свою чергу, поділяються на: а) апокопу; б) аферезис; в) синкопу; г) стягнення.

Виділяють чотири групи складно-складових аббревіатур: а) зрощення; б) накладки; в) вставки; г) частково скорочені складні слова.

Ініціальні аббревіатури поділяються на а) літерні та б) акроніми, які, в свою чергу, також поділяються на дві підгрупи: усічення та об'єднання; в) ініціально-складові; г) ініціально-словні.

Аббревіатури утворюються від початкових букв знаменних слів словосполучення: **AA** (antenna array) – антенні ґрати, **RWM** (read-write memory) – оперативна пам'ять, **kVA** (kilovolt-ampere) – кіловольт-ампер. При їх вимовленні по назвах букв наголос падає на останню букву. Літери скорочення можуть бути написані з точками, але в сучасній англійській мові їх зазвичай уникають [4, с. 136].

Існує різниця між аббревіаціями та акронімами. Акроніми – це скорочення, які, на відміну від аббревіатур (читаних, вимовних і сприйманих по назвах літер), читаються і сприймаються як звичайні лексичні одиниці. Акроніми утворюються з різних поєднань літер (з перших літер, від перших декількох з останньою та ін.) [2, с. 29]. До них відносяться приведені вище терміни-скорочення *radar*, *laser*, *maser*. Відмітимо, що перекладацькими відповідностями цих одиниць в українській мові є саме ці акроніми, а не багатослівні терміни: *radar* (Radio Detection and Ranging – радіовиявлення і визначення відстані), *laser* (Light Amplification by Stimulated Emission of Radiation – оптичний квантовий генератор), *maser* (Microwave Amplification by Stimulated Emission of Radiation – мікрохвильове посилення за допомогою індукованого випромінювання). Ці скорочення-акроніми попали в українську мову як нові терміни, утворені методом транслітерації. Такі одиниці легко входять в термінологію і швидко асимілюються в мові.

Також до акронімів відносять те, що може бути терміноване методом стягнення або усікання двох слів і об'єднання їх в одне за моделлю складних слів: *blends* або *portmanteau words* (слово-гібрид, утворене шляхом контракції двох основ).

Виникають нові складні терміни з двох слів шляхом з'єднання початкової частини одного слова з останньою частиною другого слова: *tranceiver* – приймач-передавач (transmitter receiver), *informatics* – інформатика (information electronics).

Інколи, наприклад, в науково-технічних текстах використовуються скорочення двох видів:

- текстові (авторські), які функціонують в межах тільки цього тексту; текстові (авторські) скорочення пояснюють в тексті або подають окремим списком скорочень до цього тексту;
- загальноприйняті, які фіксуються в офіційних довідниках і є частиною лексичної системи мови.

Скорочене вживання довгих однослівних і багатослівних термінів є результатом дії тенденції, що призводить до створення зручних для вимови, читання і сприйняття термінів-скорочень.

За структурою науково-технічні скорочення можна розділити на [3, с. 48]:

- літерні: *B* (bandwidth – ширина смуги частот), *E* (electric field strenght – напруженість електричного поля), *PP* (periferal processor – периферійний процесор), *DOS/VS* (disk operating system/virtual storage – дискова операційна система, що реалізовує віртуальну пам'ять), *Dwg* (drawing – креслення, малюнок), *tmtr* (transmitter – передавач);
- складові: *magamp* (magnetic amplifier – магнітний підсилювач), *magtape* (magnetic tape – магнітна стрічка), *preamp* (preamplifier – попередній підсилювач);

– усічені слова: *rect* (rectifier – підсилювач), *app* (apparatus – прилад, апарат), *aut* (automatic – автоматичний), *man* (manual, manually – ручне, вручну);

– літера (склад) + слово: *compole* (commutating pole – допоміжний або додатковий полюс), *NC* (programming language – мова програмування для систем числового програмного управління);

– літери і склади (склади і букви): *Abs E* (absolute error – абсолютна помилка), *Bur(of) Stds* (Bureau of standards – бюро стандартів), *cir bkr* (circuit breaker – вимикач);

– літероцифрові: *AI* (*A one*) – першосортний.

Треба вказати, що скорочення характеризуються високою омонімічністю, і чим менше число знаків, тим вона вища. У списках скорочень навіть до галузевих словників букви (А, В, АС) означають найрізноманітніші не пов'язані між собою поняття й предмети. Нові терміни в науково-технічних текстах можуть бути утворені від імен авторів нових теорій, відкриттів. Такі терміни – власні імена – спочатку «сильно» пов'язані з конкретним ім'ям і, природно, пишуться із великої літери, але потім багато які з них стають повноправними членами термінологічної системи, набувають граматично оформленого вигляду й нерідко пишуться з маленької літери.

Сьогодні в англійській мові спостерігається тенденція до скорочення будь-якого терміну. Існує значна кількість типологій скорочень. Розділення аббревіатур на види до певної міри умовне, оскільки аббревіатура – явище багатогранне і неоднозначне. Загальноприйняте розділення аббревіатур на три великі групи: 1) графічні; 2) лексичні; 3) синтаксичні. Аббревіатури кожної групи підлягають подальшій типології. Наприклад, графічні аббревіатури, що функціонують у медичній сфері, поділяють на стандартні та широко відомі, але обмежені функціонально рамками напівофіційної медичної документації: *T.S.T.H.* – «*too sick to send home*» – ще не повністю видужав для відправлення із стаціонару додому; *H.B.D.* – «*has been drinking*» – «хворий на алкоголізм»; *G.O.N.* – «*God only knows*» – тільки Богові відомо.

Прогрес розвитку технологій зумовлює утворення нових лексичних одиниць, зокрема за останні десятиліття в англійській мові виникла величезна кількість аббревіатур та аббревіатурних одиниць. Головними способами словотвору є словоскладання (складання двох основ) та афіксація. Серед композитів переважають складні неологізми, утворені з простих основ, а також складні слова синтаксичного типу, що виникли внаслідок функціональної переорієнтації. На основі вищезазначених положень можна зробити висновок, що лексичні новотвори потребують глибшого вивчення та аналізу.

Бібліографічні посилання

1. **Ахманова О. С.** Очерки по общей и русской лексикологии / О. С. Ахманова. – М. : Учпедгиз, 1957. – 295 с.
2. **Белозеров М. В.** Лінгвістичний статус інновацій (на матеріалі нової економічної лексики англійської мови) / М. В. Белозеров // Мовні і концептуальні картини світу. – К., 2001. – С. 28–31.
3. **Гальперин И. Р.** Очерки по стилистике английского языка / И. Р. Гальперин. – М. : Высш. шк., 1971. – 482 с.
4. **Іванишин О. М.** Терміносполуки у фреймовій структурі англійського науково-технічного тексту / О. М. Іванишин // Мовні і концептуальні картини світу : зб. наук. праць. Спец. випуск : Мови, культури, переклад у контексті Європейського співробітництва. – К., 2001. – С. 135–137.
5. **Кубрякова Е. С.** О тексте и критериях его определения / Е. С. Кубрякова // Текст. Структура и семантика. – М. : Высш. шк., 2001. – С. 72–81.

6. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика / Я. И. Рецкер. – М. : Междунар. отношения, 1974. – 216 с.
7. Шевелёва О. М. Теория перевода: статус, проблемы, аспекты / О. М. Шевелёва. – М. : Наука, 1988. – 215 с.
8. The Oxford English – Russian Dictionary. – Oxford-Moscow : Oxford University Press, 1999. – 734 p.

Надійшла до редколегії 26.02.15

УДК 811.161. 2'367.622.21

Ю. Є. Манохіна

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

СИНТАГМАТИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ІМЕННИКОВИХ ІННОВАЦІЙ ІЗ СЕМАНТИКОЮ ЗБІРНОСТІ В МОВІ ЗМІ

Репрезентовано тематичні групи (ТГ) іменникових новотворів із семантикою збірності, досліджено їх синтагматичні зв'язки в мові ЗМІ. Доведено, що семантико-словотвірні неологізми-іменники із семантикою збірності об'єднуються у такі ж ТГ, що й узуальні збірні іменники, і характеризуються такою ж сполучуваністю.

Ключові слова: іменники із семантикою збірності, семантико-словотвірні інновації, синтагматичні зв'язки, мова ЗМІ.

Манохіна Ю. Е. Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет. **СЕМАНТИЧЕСКАЯ РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ИМЕН СУЩЕСТВИТЕЛЬНЫХ С СЕМАНТИКОЙ СОБИРАТЕЛЬНОСТИ В ЯЗЫКЕ СМИ**

Представлены тематические группы (ТГ) новообразованных имен существительных с семантикой собирательности, исследованы их синтагматические связи. Доказано, что семантико-словообразовательные неологизмы-существительные с семантикой собирательности объединяются в такие же ТГ, что и узуальные собирательные существительные, и характеризуются аналогичной синтагматикой.

Ключевые слова: имена существительные с семантикой собирательности, семантико-словообразовательные новообразования, синтагматические связи, язык СМИ.

Manokhina Yu. Ye. Kharkiv National Automobile and Highway University. **SEMANTIC REPRESENTATION OF THE INNOVATIVE NOUNS WITH SEMANTICS OF COLLECTIVITY IN THE MEDIA LANGUAGE**

The thematic groups of the new formed nouns with semantics of collectivity are represented in the paper. The similarity of the named thematic groups with the common ones is found, which is causing similar to the common compatibility with adjectives, adjectival pronouns, numerals and verbs in the media language. The basic condition for the connection of the new formed nouns with semantics of collectivity with the different parts of speech is the availability of common semes as well as the transparency of semantics as the most part of the lexical innovations with semantics of collectivity is formed similarly to the existing in modern Ukrainian language forms according to standard models.

Key words: nouns with semantics of collectivity, semantic and word forming innovations, syntagmatic relations, media language.

Для української мови кінця ХХ – початку ХХІ століття характерні структурно-семантичні зрушення. Перетворення в соціально-політичний, економічний, науково-технічний та культурний сферах відобразилися в лексико-семантичній системі, яка найбільш чутлива до змін в інформаційно-комунікативному просторі. Як зазначає О. А. Стишов, «зовнішні імпульси мовних змін, номінативні й

комунікативні потреби зумовлюють інтенсивні модифікації національного лексикону, зокрема появу значної кількості неологічної лексики, семантичну переорієнтацію лексики, зовнішні та внутрішні запозичення в сучасну літературну мову» [8, с. 4].

Різні аспекти інноваційних явищ відображені в лінгвістичних студіях вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема Г. Й. Винокура, Г. М. Вокальчук, К. Ю. Голобородько, С. Я. Єрмоленко, О. О. Жижомі, Н. Ф. Клименко, Ж. В. Колоїз, О. С. Кубрякової, В. В. Лопатіна, А. М. Нелюби, О. А. Стишова, Е. І. Ханпіри та ін.

Авторськими новотворами чи не найбільше рясніє мова засобів масової інформації. Дослідники зазначають, що зокрема ЗМІ становлять сферу функціонування мови, яка постійно поповнюється новими словами, де найбільш інтенсивно відбувається творчий процес перевірки, відбору й закріплення в широкому вжитку неологізмів, виникнення яких зумовлене соціальною потребою [3, с. 6]. Серед них виокремлюються іменники із семантикою збірності (далі ІСЗ), які й привернули нашу увагу.

Як мовне явище авторські новотвори на сьогодні не мають одностайного трактування. О. О. Жижомі визначає їх як «похідні слова, які є номінативними мовленнєвими одиницями з емоційно-експресивним забарвленням, вони ліквідують індивідуально-авторський “лексичний дефіцит”, характеризуються специфічними структурними особливостями й функціями, семантичною та стилістичною маркованістю, розширюють лексикон продуцента у відповідних умовах, ситуаціях, контекстах і є показником процесу мислення творчої мовної особистості» [2, с. 16].

Предметом нашої розвідки є інноваційні іменники із семантикою збірності в текстах публіцистичного стилю, що спеціально не досліджувалися, чим і зумовлюється актуальність цього дослідження.

Мета статті – виявити диференційні синтагматико-парадигматичні ознаки іменників із семантикою збірності, що виникли як авторські новотвори.

Усі дібрані інноваційні іменники із семантикою збірності, як і узуальні, поділяються на дві ТГ: «Назви сукупностей істот» і «Назви сукупностей неістот».

До ТГ «Назви сукупностей істот» належать ІСЗ: *абітура, адміни, анець, антиеліта, антинарод, бандота, бахурня, гастарбайтерство, геймерство, гігапартія, гоппопкомпанія, депшантрапа, диджейство, інт'Юлігенція, екси, елітобратія, елітопартія, євромайдан, квазіпарламент, квазеліта, кліпмейкерство, коала, кумпартія, літначальство, літпокоління, літшпана, мегачерга, моспатріархат, мотобанда, начхальство, німчурня, парижня, партобратія, партначальство, партстража, політбомонд, політприслуга, радіоначальство* тощо.

ТГ «Назви сукупностей неістот» поділяються на підгрупи: «Назви сукупностей предметів», «Збірна назва наїдків, напоїв», «Назви сукупностей чогось, пов'язаного з конкретною особою і названого її прізвиськом», «Назви сукупностей слів», «Назви сукупностей звуків, тонів» тощо.

Підгрупа «Назви сукупностей предметів»: *аморальщина, академка (академбібліотека), аркушат, безгранина, брендятина, брудомазія, веселуха, вертепіана, вірусня, голів'я, гопакерія, екзоти, ексклюзив, етніка, загальщина, закордон, замануха, здобичництво, здобут, золотавоскроння, золотиння, інозем'я, імпровіз, іноквартир'я, кінопоміи, конструктив, кровожилля, лівак, літмафіоз, літсірятина, літреквізит, літресурс, маспродукція, мило, мітинговищина, негатив, неліквід, новоз'яв, ненорматив, непопулярщина, неформат, пірограм, позитив, поконеччя, пострадянщина, приносини, пролетарищина, свіжина, спадичизна, спецбарахло,*

сюр, українофобщина, фільство, фірмуха, фон, химерія, черепиння, хімія, цивільняк, циферія тощо.

Підгрупа «Збірна назва наїдків, напоїв»: *закусенція, кріпляк, перекусон, смакоці* та ін.

Підгрупа «Назви сукупностей чогось, пов'язаного з конкретною особою і названого її прізвищем»: *андруховичівщина, арсеніада, бузиніада, булгакіада, дуравкіана, іродіада, кайдашинство, кіркоровищина, лукашіана, мамайівство, сизоненківщина, хамелеоніада, шустеріада, юценківщина, яцикіана* тощо.

Підгрупа «Назви сукупностей слів»: *водослів'я, літеробрухт, напівмакулатура, маслітература, російськомов'я, сонетарій, суєслов'я, сукнижжя, чорнокнужжя, чужомов'я* тощо.

Підгрупа «Назви сукупностей звуків, тонів»: *інозвуччя, електронщина, повнозвуччя, повнотоння, стозвуччя, темновиння, щедрооголосся* та ін.

Авторські новотвори ІСЗ є одиницями мовлення (не відтворюються як готові мовні одиниці), вони утворюються за поширеними в системі мови словотвірними типами за допомогою продуктивних словотвірних засобів, однак із порушенням звичної внутрішньої валентності, тому їх внутрішня форма прозора, словотвірне значення зрозуміле, а незвичність поєднання форманта з мотивувальним словом спричинює яскраву образність. Найбільш поширеним є суфіксальний спосіб творення, на другому місці – композиція. Найпродуктивніший суфікс *-j-* та його аломорфи, а також суфікси *-ин-, -інн-, -іад-, -от-, -ств-, -ур-*. Проведений нами лінгвістичний експеримент, одним із завдань якого було виявити ступінь розуміння респондентами інноваційної лексики, засвідчив, що значення ІСЗ-новотворів, уведених вони в контекст чи ні, носіями мови з'ясовані в основному правильно. Зауважимо, що, незважаючи на інноваційний характер ІСЗ *бандво*, 94,6 % респондентів визначили його негативну оцінку, що пояснюється прозорою внутрішньою формою цього новотвору та виразною оцінною семантикою форманта *-в(о)*.

Синтагматичні зв'язки інноваційних ІСЗ, що входять до ЛСГ «Назви сукупностей осіб», з якісними прикметниками, які в свою чергу складають семантичні групи «Емоційно-психічний стан, воля, темперамент людини», «Фізичні й фізіологічні характеристики», «Різні зовнішні ознаки людини», «Інтелектуальні якості людини», «Вік людини», «Підпорядкованість, залежність, ієрархія», «Загальна позитивна чи негативна оцінка», «Приналежність», «Сприйняття органами чуття», характеризуються низькою продуктивністю. Серед названих ЛСГ прикметників найбільш продуктивними є «Інтелектуальні якості людини», «Риси характеру, морально-етичні якості, духовний світ людини», «Вік людини». Так, оказіональний ІСЗ *бандота*, який А. М. Нелюба тлумачить як «збірне до бандит; збірне до учасників банди» [5, с. 15], поєднується в препозиції з якісним прикметником *тупий*, що входить до ЛСГ «Інтелектуальні якості людини»: *Наперекір цій тупій бандоті ми таки виграли усі три тури* [Там само]. Наявність спільних сем «особа», «інтелектуальні якості» уможливує подібну сполучуваність.

Прикметник *агресивний* має значення «наступальний, ворожий» [1, с. 7], у широкому розумінні його можна віднести до ЛСГ «Риси характеру, морально-етичні якості, духовний світ людини». Лексичне значення цього прикметника є універсальним, оскільки уможливує синтагматичні сполуки з іменниками різних тематичних груп: назв істот і назв неістот. *Сплески її бачимо в 20-ті й 30-ті, коли такі постаті, як Зеров, послідовно витіснялися на маргінеси малокультурною, але агресивною пролетарициною* [Там само, с. 101]. Під інноваційним ІСЗ *пролетарицина* розуміється «збірне до всього негативного, що пов'язано з пролетарем» [Там само].

Певно, до цієї ж групи прикметників доцільно віднести слово *талановитий*, що має значення: 1. Який має великі здібності, талант. 2. Який виконано з талантом; який відзначається великою майстерністю [1, с. 1229]. У контексті *Зростає увага видавців до талановитих новоз'явів і золотої спадщини супроводжується байдужою поблажливістю...* [3, с. 81] okazіональний ІСЗ *новоз'яв* позначає все, що є новоз'явленим. Наявність спільних сем «позитивна конотація», «сукупність» реалізують можливість такого поєднання лексем.

Серед якісних прикметників, що належать до ЛСГ «Вік людини», наявне слово *юний*, що у відповідному контексті в препозиції поєднується з okazіональним ІСЗ *україння* (збірне до українця) [6, с. 100]: *Ген на узліссі хрест мовчить, Та не мовчить людське сумління – Вмирало юне україння В міжчассі здіблених століть, – То біль стоїть!* [Там само].

Серед відносних прикметників продуктивною семантичною групою є та, що називає ознаку за приналежністю: *Не загартований безробіттям, дефіцитом та холодом вітчизняний політбомонд був безжалебно виштовхнутий обабіч політичного життя, в світ «купи-продай» та крихітних зарплат* [Там само, с. 74]. Лексема *вітчизняний* має значення «створений у своїй державі; не іноземний» [1, с. 149], *бомонд* – так говорять про пересічних людей, які, не склавши собі ціни, відзначаються пихою і зверхнім ставленням до інших [Там само, с. 59]. Наявність спільних сем «ознака за приналежністю», «особа», «сукупність» уможливило таке сполучення.

Окрім випадків сполучуваності з якісними і відносними прикметниками, okazіональні ІСЗ реалізують свої синтагматичні властивості і з присвійними прикметниками. Відомо, що присвійні прикметники виражають належність предмета певній людині, (рідше) тварині, а ще рідше – іншому предмету: *Не зовсім макулатура (ще є щось цінне у таких творах). Але ця, до речі, дуже різна белетристика якось ніяковіє поміж завалів попси чи нової книжкової напівмакулатури* [5, с. 76]. *Полиці в багатьох книгарнях, як і раніш, тріщали від всякої читацької непопулярщини* [4, с. 79]. Підібне сполучення можливе, оскільки обидва слова мають спільні семи «належність», «сукупність», «особа», «предмет».

Продуктивною на створення синтагматичних відношень з okazіональними ІСЗ є ЛСГ прикметників на позначення ознаки часу: від конкретних назв місяців до розмитих часових відрізків. Наприклад: *Назву цю започаткували талановиті Микола Вінграновський, Іван Драч, Євген Гуцало, Борис Олійник та інші, які ліхтарями засвітилися над морем радянської літсірятини* [6, с. 51]. Відносний прикметник *радянський* в певному контексті позначає точно визначений відрізок часу.

До ЛСГ «Внутрішня наповнюваність» належить прикметник *цілковитий*, що має значення «який виявляється цілком, не частково; повний, абсолютний» [1, с. 1365]. Цей прикметник легко поєднується з okazіональним ІСЗ *некнижжя*, що є «збіркою назвою всього, що не є книгою, не належить до книг» [6, с. 63]. Завдяки спільним семам «предмет», «сукупність», «абсолютний» можливе функціонування такого сполучення: *Але те, що робить він сьогодні, за цілковитого некнижжя, заслуговує на повагу* [Там само].

Трапляються поодинокі випадки вживання форм найвищого ступеня порівняння якісних прикметників, а також значення збільшеної міри ознаки, що передається за допомогою префікса *пре-*. Наприклад: *Найдорожчий пірограм тут коштує до трьох неоподатковуваних мінімумів* [Там само, с. 72] і *Окрім того, що воно цінний харчовий продукт, це ще й пречудова... закусенція* [Там само, с. 35].

Використані форми вжиті із стилістичною метою і вказують на те, що в названому предметі ознака виражена найбільшою мірою.

Як свідчить аналізований матеріал, іменники із семантикою збірності найчастіше сполучаються з такими прикметниковими займенниками: присвійний *свій*, вказівний *цей*, відносний *весь*, неозначений *який-небудь*, заперечний *жоден*: **Ця попівня** напасницька і дика **Не** знає честі й Господа не зна, Бо їхній бог – імперії владика, **Ненаситенний** кров'ю Сатана [1, с. 75].

Як показує фактичний матеріал, okazіональні ІСЗ, що складають групи «Назви сукупностей осіб» і «Назви сукупностей неосіб», продуктивно сполучаються з означальними прикметниковими займенниками, зокрема із займенником *весь* (*увесь*), який вказує на узагальнення всіх предметів якогось класу: ...**майже вся роселіта** звихнулася на великодержавному шовінізмі та марить відновленням імперії, але в межах СРСР [6, с. 86].

Неозначені прикметникові займенники передають чітко не окреслену якість предмета або інші його ознаки: *Бо, повторюю, всупереч популярній у нас думці, малоросійство то не москвофільство і не ще яке-небудь фільство. То – неміч, хвороба, каліцтво внутрішньонаціональне* [4, с. 120–121]. Заперечний займенниковий прикметник *жоден* є другою формою вираження заперечення при основному запереченні, що здійснюється за допомогою частки *не*, наприклад: **Жодних позитивів** у роботі Генпрокуратури я не бачу [Там само, с. 94].

Сема «дискретна множинність» уможливило функціонування словосполучень, у яких ІСЗ поєднуються із неозначено-кількісним числівником: *До речі, так складає іспити декілька відсотків абітури, а це, погодьтеся, не так уже й мало* [Там само, с. 31].

Не викликає сумніву сполучуваність okazіональних ІСЗ з дієсловами, оскільки синтагматика дієслова як лексичної одиниці тісно пов'язана з його синтаксичними функціями, зокрема з його первинною функцією бути предикатом. Роль дієслова-предиката визначає, яким буде склад речення, які відношення з ним матимуть партнери, як характеризуватимуть вони дієслово. Інноваційні іменники із семантикою збірності, позначаючи суб'єкт дії, можуть мати потенційно синтагматичні відношення з дієсловами таких самих семантичних груп, як і узуальні ІСЗ. Дібраний же фактичний матеріал засвідчує, що okazіональні ІСЗ «Назви сукупностей осіб», на відміну від узуальних ІСЗ цієї ж семантичної групи, не сполучаються з дієсловами на позначення дій осіб, спрямованих на об'єднання (*збиратися, групуватися, товпитися, юрмитися, сходитися*), чи дій осіб, спрямованих на роз'єднання (*поділитися на, розбігтися, розпорошитися, розбрестися, розійтися, розсіятися, розбиватися на*).

Найбільш продуктивними на утворення синтагматичних сполучень з ІСЗ-новотворами є семантичні групи дієслів на позначення фізичної діяльності та фізичного стану людини. Дії, притаманні одній особі, може виконувати певна сукупність осіб, яка уявляється як єдине неподільне ціле: *Твій вибір обов'язково врахують. І «мега-блоки», і «гігантій» самі наввипередки кинуться виконувати* хоча б окремі пункти «Програми захисту українців» [7, с. 99]. Наявність спільних сем «сукупність», «фізична діяльність» уможливлюють функціонування таких сполучень.

Дієслово *з'явитися*, що називає разовий вияв дії з відтінком раптовості, може сполучатися з okazіональними іменниками зі значенням збірності, назвами істот і назвами неістот, оскільки в семантиці цього дієслова відсутні обмеження у вживанні. Наприклад: *Та недавно в джунглях з'явилася ще одна брудомазія...*

(збірна назва всього, що пов'язано з дією, названою словосполученням *мазати брудом*) [6, с. 14]. Оказіональний ІСЗ *брудомазія* з наведеного контексту позначає лише збірну назву предметів у широкому розумінні, і значення його не буде змінюватися зі зміною контексту, бо для цього аналізований ІСЗ не має відповідної семи «істота». Натомість оказіональний ІСЗ *мегачерга* може називати велику чергу і людей, і машин, і под. *Нагадаю, мегачерги на кордоні з'явилися внаслідок масового виходу польських митників у відпустку чи захворювання* [Там само, с. 54].

ІСЗ-назви установ, організацій, державних органів мають синтагматичні зв'язки з дієсловами із семантикою бажання, зокрема з дієсловом *зазіхати*: *Як може Моспатріархат зазіхати на українську Діву? Де оте хвалене українське козацтво, що навчилося виливати чарки з леза шаблі у свої пельки?* [Там само, с. 57].

Таким чином, ІСЗ-новотвори утворюють ТГ, подібні до ТГ, що об'єднують узуальні ІСЗ. Ми вважаємо, що це зумовлює сполучуваність інноваційних ІСЗ з прикметниками, прикметниковими займенниками, числівниками, дієсловами, аналогічну до сполучуваності узуальних ІСЗ. Основною умовою поєднання оказіональних ІСЗ зі словами різної частиномовної належності є наявність спільних сем, а також прозорість семантики, оскільки значну частину лексичних інновацій із семантикою збірності утворено за аналогією до наявних в сучасній українській мові форм за типовими моделями.

Бібліографічні посилання

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. В. Т. Бусел]. – К. : Ірпін'я : Перун, 2009. – 1736 с.
2. **Жижомо О. О.** Індивідуально-авторські новотвори в поетичному дискурсі 80–90-х років ХХ століття : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. О. Жижомо. – Донецьк, 2003. – 18 с.
3. **Мітчук О. А.** Нові слова та їх значення у мові мас-медіа Рівненщини : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. А. Мітчук. – Л., 2006. – 18 с.
4. **Нелюба А.** Лексико-словотвірні інновації (1983–2003) : [словник] / А. Нелюба. – Х. : Майдан, 2004. – 136 с.
5. **Нелюба А.** Лексико-словотвірні інновації (2004–2006) : [словник] / А. Нелюба, С. Нелюба. – Х. : Майдан, 2007. – 144 с.
6. **Нелюба А.** Лексико-словотвірні інновації (2008–2009) : [словник] / А. Нелюба. – Х. : ХІФТ, 2010. – 116 с.
7. **Нелюба А.** Словотворчість незалежної України 1991–2011 : [словник] / А. Нелюба. – Х. : ХІФТ, 2012. – 604 с.
8. **Стишов О. А.** Динамічні процеси в лексико-семантичній системі та в словотворі української мови кінця ХХ ст. (на матеріалі мови засобів масової інформації) : автореф. дис. ... д-ра філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. А. Стишов. – К., 2003. – 35 с.

Надійшла до редколегії 24.02.15

РОЛЬ ФРАНСУА ДЕ МАЛЕРБА У ЗАПОЧАТКУВАННІ НОВОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ТРАДИЦІЇ У ФРАНЦІЇ

Розглянуто поняття мовного пуризму у співвідношенні з французькою національною лінгвістичною традицією, виділено два типи пуризму: реактивний та трансформаційний, та названо їх представників А. Етьєнна та Ф. де Малерба. Вивчено історичні, соціально-політичні, філософські й культурні передумови впровадження мовної реформи у Франції XVII ст. Доведено, що Малерб виступив як виразник соціальних потреб мови і його трансформаційний пуризм був соціально й культурно зумовлений. Встановлено, що він започаткував нову національну лінгвістичну традицію у Франції, яка полягає в регулюванні французької мови як цементуючої основи національної єдності.

Ключові слова: лінгвістична традиція, мовний пуризм, нормалізація, нормативна (прескриптивна) норма, узус, реформа, Малерб, *bon usage*.

Палькевич Е. С. Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара. **РОЛЬ ФРАНСУА ДЕ МАЛЕРБА В УСТАНОВЛЕНИИ НОВОЙ НАЦИОНАЛЬНОЙ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ТРАДИЦИИ ВО ФРАНЦИИ**

Рассмотрено понятие языкового пуризма в соотношении с французской национальной лингвистической традицией, выделены два типа пуризма: реактивный и трансформационный, и названы их представители А. Етьенн и Ф. де Малерб. Изучены исторические, социально-политические, философские и культурные предпосылки внедрения языковой реформы во Франции XVII ст. Доказано, что Ф. де Малерб выступил как выразитель социальных потребностей языка и его трансформационный пуризм был социально и культурно предопределен. Установлено, что он положил начало новой национальной лингвистической традиции во Франции, которая заключается в регулировании французского языка как цементирующей основы национального единства.

Ключевые слова: лингвистическая традиция, языковой пуризм, нормализация, нормативная (прескриптивная) норма, узус, реформа, Малерб, *bon usage*.

Pal'kevych O. S. Oles Honchar Dnipropetrovsk National University. **ROLE OF FRANÇOIS DE MALHERBE IN INTRODUCTION OF NEW NATIONAL LINGUISTIC TRADITION IN FRANCE**

The object of investigation in the article is linguistic activity of François de Malherbe and the subject of the investigation is his role and influence on foundation of new French language tradition. The relevance of the investigation determined by the fact that new approaches to investigation of language standard, is perspective and on time in the world linguistics.

Political and economical integrity of France in XVII century require definite language politics. French language before this century does not only separate from Latin into independent formation but has official status of language of king's administration and receives further development in previous period. Literature language was satiated with borrowings from ancient languages and Italian and it was necessary to control their influences. This control started by Henri Estienne, representative of «reactive» purism, which appears as reaction on occupation of linguistic territory of the country. François de Malherbe identifies purism as «transformative» mean because France needs definite new language theories. His purist reform was modern as France of that period has necessary historical, socio-political, philosophical and cultural preconditions to introduction of new doctrine and French language became first alive language of Europe. It is obvious that Malherb began the tradition of reglementation of french language as concrete basis of national union that exists up to now.

Key words: linguistic tradition, language purism, normalization, reform, Malherbe, *bon usage*.

Національна лінгвістична традиція у Франції полягає в позиціонуванні французької мови в якості єдиного мовного варіанта в країні, у забезпеченні її словникової чистоти, «не забрудненості» та збереженні її первозданного потенціалу,

тобто у впровадженні політики мовного регулювання як об'єднуючого елемента французької нації. Така мовна політика є офіційною і широко пропагованою з боку централізованого державного апарату.

Історія мовного регулювання у Франції нараховує щонайменше п'ять століть, бо бере свій початок у період становлення національної держави у Франції в XVII столітті. Валентина Бурбело зазначає, що «XVII сторіччя є початком нової епохи в розвитку французької словесності, класичною добою сучасної французької мови і літератури», та вказує на формування в цей період «нових засад валоризації мовленнєвої діяльності та популяризації її рефлексії» [1, с. 7]. На наш погляд, розвиток французької словесності в XVII столітті починається з упровадження пуристичної доктрини Франсуа де Малерба, сформульованої ним у переписці з друзями та, особливо, в «Коментарі до Депорта» («*Commentaire sur Desportes*») у 1606 р. Більш того, ми вважаємо, що саме його мовна нормалізація в умовах «нової суспільно-культурної моделі» [Там само, с. 7], яка складається в XVII сторіччі, закладає основи національної лінгвістичної традиції у Франції.

Загальновідомо, що Ф. де Малерб є реформатором французької мови. При цьому він не є автором конкретного лінгвістичного трактату. Більш того, як про це свідчить видатний історик французької мови Фердінанд Брюно, він ніколи навіть не хотів писати «догматичний трактат» [8, с. 5]. Вище зазначений «Коментар до Депорта» – це його нотатки на полях одного з екземплярів книги поезій послідовника Плеяди, поета другої половини XVI ст. Філіпа Депорта. Попри це, канадські дослідники французької мови й культури Ж.-Б. Надо й Ж. Барлоу вважають, що «дуже мало індивідів так сильно вплинуло, як Малерб, на погляд усього народу на свою мову» й пропонують називати французьку мову не мовою Мольєра, як це зазвичай заведено, а саме мовою Малерба [17, с. 80] (усі цитати подаються в нашому перекладі. – О. П.). Ф. Брюно зазначає, говорячи про Францію: «він мав в історії нашої літератури величезне значення й такий вплив на нашу мову, який ми не зможемо не визнати» [8, с. 5]. А Ніколя Буало прославляє його прищестя, сказавши в 131 строфі «Поетичного мистецтва» своє відоме «Аж ось прийшов Малерб...» («*Enfin Malherbe vint...*») [20].

В історії французької мови Ф. де Малерб залишився перш за все як автор мовного пуризму, який визначається як «ставлення, згідно з яким використання мови повинно підпорядковуватись ідеальній нормі, яка має на меті надавати перевагу так званому “чистому” використанню» [2]. В цьому зв'язку Ф. Брюно зазначає, що «мало було людей більш здатних очолити цей рух, ніж він» [9, с. 2]. Вважається, що саме Ф. де Малерб запропонував ідеалізоване, обов'язкове вживання мовних одиниць, яке було зафіксоване в класичний період розвитку французької мови. Сам Ф. де Малерб не говорить про встановлення мовної норми. Наближене до цього поняття «*bon usage*», яке Ігор Ласка перекладає як «правильний узус» [3, с. 87], з'являється саме з-під його пера, але, як відомо, пов'язується з іменем його учня й послідовника Жана-Клода Фабра де Вожля. І саме Фабра де Вожля разом з Морісом Гревісом, автором дескриптивної граматики (яку він не випадково називає «*Le bon usage*», 1936 р.) часто відносять до стовпів сучасної французької кодифікації.

Розповсюджене Ф. де Вожля з 1647 року поняття «*bon usage*», а також основні застави малербських зауважень вже доволі ґрунтовно вивчено. Ф. Брюно створив солідну базу дослідження, детально проаналізувавши як суть і процес народження, так і фактори успіху запропонованих реформ, місце їх упровадження, персоналії, умови тієї епохи [8; 9]. Рене Фромилаг розкрив зміст малербської доктрини та її місце в еволюції французької поезії того часу, висвітлив моральну сторону особистості Малерба, вплив, який на нього зробили різні літературні кола [12].

Але й досі в багатьох лінгвістів, на жаль лише іноземних, не вщухає інтерес до «*bon usage*». Буквально нещодавно (2013 р) у Франції вийшла наукова збірка під назвою «*Bon usage et variation sociolinguistique. Perspectives sociolinguistiques et traditions nationales*», в якій зібрані статті 28 дослідників з Франції, США, Великобританії, Польщі, Швейцарії, Бельгії, Голландії [7]. У збірці аналізується, якою мірою «*bon usage*» є типово французький концепт і як подібні ідеї, термінологія й моделі приживаються в інших національних традиціях. Також на основі цього поняття розглядається процес переходу від узусу до «правильного узусу», тобто від об'єктивної норми, яка передбачає присутність різних статистично переважаючих варіантів мовного вжитку, до прескриптивної (аксіологічної) норми. І тому робиться наукова розвідка цих різних варіантів, які існували у Франції XVII ст., з точки зору їх можливості перейти до «*bon usage*» та вивчення пропозицій різних реформаторів, сучасників Вожля й Малерба: їх попередників (А. Етьєнна, Л. Мегре), послідовників (більш суворого пуриста Д. Буура, більш відкритого до діакронічних впливів на явище «*bon usage*» Ж. Менажа), їх критиків (Ля Мота Ле Вале, Камю) та інших.

У сучасному вітчизняному мовознавстві французький «правильний узус» майже не вивчається, але відзначимо дослідника французького перекладознавства І. Ласку, який аналізує творчість Ф. де Малерба й Ф. де Вожля з точки зору їх впливу на становлення нового стилю перекладу у Франції середини XVII сторіччя, а також порівнює певні постулати автора «Ремарок» з поглядами на правильне мовне вживання його сучасників [3, с. 75–77, 87–93].

Отже, **об'єктом** нашого дослідження в цій статті буде лінгвістична діяльність Ф. де Малерба, а **предметом** дослідження – його роль та значення у становленні нової французької мовної традиції. **Актуальність** дослідження зумовлена, по-перше, тим фактом, що нові підходи до дослідження мовної норми, особливо норми нормативної (прескриптивної), яку, безперечно, впроваджує мовний пуризм, є перспективними й своєчасними в світовій лінгвістиці, а по-друге, тим, що творчість Ф. Малерба є не справедливо забутою сучасними дослідниками, на відміну від внеску інших реформаторів його часу.

Згідно з Пітером Берком, існує дві гіпотези, які стосуються взаємозв'язку між пуризмом як феноменом і пуристами: перша передбачає, що пуризм породжує пуристів, а друга, навпаки, стверджує, що пуристи породжують пуризм [10]. Якщо Ф. де Малерб й інші пуристи, не дивлячись на особисті визначні якості, є виразниками соціальних потреб мови, то таке пояснення явища пуризму буде грати на користь першої гіпотези П. Берка. Щоб це з'ясувати, а також для досягнення нашої головної **мети** – визначення ролі Ф. де Малерба як нормалізатора французької літературної мови – необхідно вирішити наступні **завдання**: 1) встановити історичні, соціально-політичні, філософські й культурні передумови пуризму у Франції в XVII сторіччі; 2) визначити його лінгвістичну доцільність та встановити, чи був він закономірним етапом еволюції літературної мови; 3) співвіднести бачення пуризму Ф. де Малербом з мовним досвідом й осмисленням французької мови усіма членами цього мовного співтовариства Франції тієї епохи.

Франція XVII сторіччя – це впливова європейська держава, яка здолала наслідки внутрішніх суперечок попередніх часів і набула нового політичного обличчя – абсолютизму, тобто ототожнення держави з верховною владою, з монархом, влада якого не повинна ніким і нічим обмежуватися. Генріх IV, який поклав край релігійним війнам у Франції виданням в 1598 р. Нантського едикту, зміцнює авторитет короля. Він продовжує почату Франциском I централізацію влади, яка зростає протягом правління Людовіка XIII й сягне свого апогею за часів Людовіка XIV. Королі домагаються повного контролю над усіма провінціями, володіють

монополює правом на видання законів, обов'язкових для всієї держави, включаючи закони про податки і військову службу. Саме у Франції принципи абсолютної монархії знаходять своє найбільш повне здійснення. Соціальні ролі в суспільстві чітко розподіляються: політична влада належить аристократам, королівським придворним, а економічна – буржуазії, але всі й усе підпорядковуються монарху. Так, у цей період Франція стає уніфікованою, політично сформованою країною з чіткою соціальною ієрархією.

Об'єднання країни створює сприятливі умови для її економічного розвитку. Державне втручання в економіку Франції в XVII сторіччі досягає найбільшої сили. Генеральний контролер фінансів Короля-Сонця Ж. Кольбер наповнює казну шляхом введення системи протекціоністських заходів для забезпечення активного розвитку торгівлі. Основними каналами нагромадження капіталу стають також державні позики (система державного боргу) та податкова система (впроваджена М. Сюліє ще за часів Генріха IV). Той факт, що за чисельністю населення (близько 15 млн.) Франція не знає рівних собі у Західній Європі того часу, свідчить про її фінансову потужність. Політична й економічна уніфікація країни робить її справді впливовою державою.

Політична й економічна цілісність вимагають відповідної мовної політики. Тим паче, що французька мова до початку XVII сторіччя вже не тільки однозначно відокремлюється від латини в самостійне утворення, набуває офіційного статусу мови королівської адміністрації (завдяки едикту Вілле-Котре («*Ordonnance de Villiers-Cotterêt*») 1539 року, підписаному королем Франциском I), а й зазнає великого розвитку у попередній період. Збагачення мови здійснюється завдяки інтенсивній словотвірчій діяльності поетів, письменників і філологів XVI сторіччя, а також появи численних запозичень з інших мов. Йдеться про такі постаті, як Ж. Кальвін, релігійний реформатор XVI сторіччя, М. Монтень, відомий філософ й есеїст, реформатори мови та граматики Ш. де Бовель, Ж. Торі, Ж. Пелетьє дю Ман, Дж. Пальсграв, Л. Мегре, титан Відродження, блискучий письменник і вчений Ф. Рабле, поет П. Фабрі, а також, безперечно, поети «Плеяди» (Ронсар, дю Белле, де Баїф, Дора, Белло, де Тіар і Жодель) та їх послідовники. В опублікованому в 1549 році трактаті «Захист і звеличення французької мови» (так званому маніфесті «Плеяди») Ж. дю Белле формулює теоретичні засади групи, серед яких використання міфологічної образності, неологізмів і лексичних запозичень, збагачення синтаксису зворотами, характерними для латинської та грецької мов [14, р. 58].

Але це стосується лише мови літературної, яка є мовою певної соціолінгвістичної групи, а саме – аристократії, але існує й «вульгарна мова», як каже Ф. Брюно [8], мова широкого загалу буржуазії і народу. Тобто у Франції на початку XVII сторіччя існує соціолінгвістична ієрархізація мови.

Крім того, не дивлячись на те, що «Плеяда» (й інші діячі) здійснила колосальний вплив на затвердження французької мови як основної мови літератури й науки (особливо медицини, математики, філософії та історії), їх бажання звільнити французьку мову від давніх мов (грецької й латинської) мало дещо зворотній вплив. Як зазначає К. Ажеж, результатом збагачення словника стало «збільшення його підпорядкування цим мовам у тому сенсі, що саме грецька та латинська мови слугували основою для створення наукових неологізмів» [13, р. 59]. Це стосується також і запозичень, більшість з яких було зроблено саме з давніх мов чи з італійської, яка набула широкого розповсюдження при дворі Катерини де Медичі й Генріха III. Саме тому постає необхідність боротьби проти засилля цих впливів на французьку мову. Її починає Анрі Етьєнн у своєму «Трактаті про відповідність французької мови грецькій» 1561 року (*Traité de la conformité du langage français avec le grec*), наполягаючи, що французька є найкращою з сучасних мов і вищою

навіть за латину, а в «Двох діалогах про нову італіанізовану французьку мову» 1578 року (*Deux Dialogues du nouveau langage françois italianisé*) виступає проти вторгнення в неї італійських слів [10]. Крім «італіанізмів» А. Етьєнн бореться проти латинізмів, архаїзмів, діалектизмів і технічних термінів з метою «підтримати чистоту французької мови» (*«maintenir la pureté de la langue française»*) [16] і, звичайно, є пуристом і попередником Ф. де Малерба в питаннях очищення словника французької мови.

Виходячи з того, що зв'язок історії мови з суспільною історією країни є аксіомою сучасної лінгвістики, підсумуємо наступне: створення передумов нової державності (абсолютної монархії) у Франції на початку XVII сторіччя та її повне затвердження вже в середині століття, яке спричинило її політичну й економічну уніфікацію, чітку соціальну ієрархізацію суспільства, з одного боку, та посилило соціолінгвістичну ієрархізацію французького узусу, з іншого, потребувало мовної реформи. І ця мовна реформа повинна була очистити французьку мову від надлишків попереднього сторіччя, яке М. Ушон визначає як *cornucopia*, ріг достатку [Ibid., p. 173], і встановити нову мовну норму, новий ідеал. Цим ідеалом стає мовний пуризм Ф. де Малерба, який вимагає від мови чистоти, ясності й здорового глузду. Пуризм, як правило, розглядається як найбільш радикальна форма унормування мови, «наднорма» (*la surnorme*) [13, p. 65], бо йдеться не лише про виявлення й стандартизацію зразкових норм, а й про обов'язкове видалення з ужитку певних узусів (тобто існуючих загальноприйнятих реалізацій мови) і нав'язування, як каже Ж. Гармаді, певного «естетичного ідеалу» [Ibid., p. 19]. Наведені вище факти свідчать про необхідність запровадження пуризму у Франції початку XVII сторіччя, бо відомо, що потреба в пуризмі виникає саме в періоди, коли відбуваються кардинальні трансформації суспільства, і що він базується не лише на суто мовних чи літературних міркуваннях. До того ж нормалізація – це тривалий процес, пуризм – більш предметний і дієвий її прояв, бо зазвичай він бореться з конкретними мовними явищами, які «забруднюють» мову і від яких він намагається її очистити: іншомовними запозиченнями, неологізмами, архаїзмами, діалектизмами, просторічними елементами («низькими словами»). Як було зазначено, Франція Малерба потребує реформи, а реформа передбачає «суттєві зміни в механізмі діяльності об'єкта ... зміну основних принципів, які ведуть до принципово нового результату...». На відміну від «удосконалення» чи «модернізації» реформа виступає як механізм *корінного перелому* сталих процесів, традицій тощо» [5].

Спробуємо з'ясувати природу малербського пуризму. Він може бути, як у А. Етьєнна, реакцією на «вторгнення» іноземних та діалектних слів у творчість поетів «Плеяди». Такий пуризм П. Берк називає «реактивним» (*purisme de réaction*) і пояснює, що в такому разі пуристи захищають «лінгвістичну територію» [10] країни як частину її культурного простору. Але треба пригадати, що причини негативної реакції на надмірність запозичень з італійської мови в А. Етьєнна та Ф. де Малерба різні. Перший був італофобом у зв'язку з його релігійними переконаннями: кальвініст Етьєнн ненавидів антигугенотську політику Катерини де Медичі. Таке ставлення до королеви й королівського двору він поширив і на її пристрасть до усього італійського. Як зазначає П. Берк, А. Етьєнн був прикладом загальної «антидворової» тенденції (*la tendance «anticour»*), яка була притаманна тій епосі [Ibid.]. Малерб, у свою чергу, навпаки, був придворним поетом Генріха IV з 1605 року й зберіг цей статус і за часів Людовіка XIII. Саме при дворі він очолив школу і став авторитетним «метром» [14, p. 60; 18, p. 83], «справжнім гуру» [18, p. 81] з питань мови. Тому він був, скоріше, прибічником думки, відповідно до якої «соціальна мобільність слів» [10] розглядається як погроза соціальному порядку країни. Цю ідею підтверджує й К. Ажеж, коли каже,

що Ф. де Малерб, як і письменники, що ввійшли до складу Французької Академії, був роялістом і ратував за «зміцнення мови як відображення зміцнення держави» [14, р. 65]. Генріх Наваррський, коли прийшов до влади, поставив на меті максимально відсторонитись від попередніх керівників держави як політично, перервавши низку кривавих релігійних війн та централізувавши владу, так і культурно, порвавши зі старою естетикою (бароко) і встановивши нову художню доктрину (класицизм). Не самотійно, звичайно, а саме за допомогою Малерба. Так, поет Ф. де Малерб стає, з одного боку, одним із засновників нового художнього напрямку в літературі, а з іншого (бо це речі, пов'язані між собою) – реформатором, революціонером французької мови. Як каже Ф. Брюно, «його прищестя означає повну зміну режиму як для мови, так і для літератури» [9, р. 3]. Тим паче, що «потреба в більш розумному підході до мови, почуття «надмірності», в яку себе заманили поети «Плеяди», виникає ще до його появи» [Ibid., р. 2]. Л. Елікс називає цю потребу «бажанням уніфікації» (*volonté unificatrice*) і стверджує, що XVII сторіччя характеризується саме затвердженням норм як в мистецтві, так і в мові [15, р. 73]. З огляду на це, Франція переходить від «реактивного» пуризму А. Етьєнна (в термінології П. Берка) до «трансформаційного» (*purisme de transformation*) [10] Ф. де Малерба, тобто до нової теорії мови.

У цій теорії, крім введення догмату чистоти й ясності висловлювання, поет-реформатор наполягає на необхідності побудови художніх творів на засадах розуму. Він перший запроваджує раціоналістичну форму мислення по відношенню до мови. Поняття раціоналізму, чистого розуму як єдиного знаряддя відкриття істини буде описано пізніше в 1637 році Р. Декартом у його «Міркуванні про метод» («*Discours de la methode*»), в якому філософ пояснить, що висловлювання повинно здійснюватись на основі чистого розуму, «щоб всі розуміли, від найбільш проникливих до жінок» [16, р. 174]. Не дивлячись на те, що суворість його мовної реформи коштувала Малербу прізвиськ «тирана слів» (*tyran des mots*) і «доктора в негативі» (*docteur en négative*) [9, с. 6], безперечною заслугою «метра» французької мови є той факт, що він примушував письменників і поетів свого часу дотримуватись саме цього принципу використання мови: використання з метою бути зрозумілим для більш широкого кола читачів. Про це свідчить його згадка в «Коментарі» про портових вантажників (*les crocheteurs du Port-au-Foin*). Ж. Роже розуміє цей пасаж Малерба так, що портові вантажники були його метрами (вчителями) з мови [19, р. 38]. Ф. Брюно зазначав, що «Малерб не допускав того, щоб існувало якесь слово, яке портові вантажники не розуміли б і не знали» [9, р. 6]. Але одночасно він вимагав, щоб письменники були дуже ретельні у виборі мовних засобів, щоб уникати «грубості цього портового мовлення» [Ibid., р. 6]. Ми зупинимось на коментарі Лотара Вольфа, який так підсумовує цей постулат: «Малерб встановлює нормативну норму (зразковий узус) на основі вживання, зрозумілого навіть вантажникам з Пор-о-Фуен» (порту для сіна) [20].

Таким чином, мова Ф. де Малерба, на відміну від зарозумілої мови поетів «Плеяди», стає зрозумілою не тільки представникам «вищого світу», а й простим робітникам XVII сторіччя і знаходить підтримку в його колег і учнів, завдяки яким пуристична реформа впливає на подальший розвиток французької словесності. Якщо ідеї Малерба розповсюдились так сильно, то це тому, що «його лінгвістичний пуризм був абсолютно сучасним» [18, р. 85], і тому, що його ідеї «повністю відповідали духу часу» [Ibid., р. 81]. Його своєчасність пояснюється тим фактом, що у Франції цього періоду виникають необхідні передумови для впровадження нової доктрини, спроможної моделювати мовну свідомість носіїв французької мови:

– зміна феодальних виробничих відносин на капіталістичні;

- затвердження нової форми правління державою (абсолютна монархія), яка призводить до її централізації та соціально-політичної уніфікації;
- встановлення нового художнього ідеалу (класицизму), що впроваджує жорстке підпорядкування естетичним канонам (нормам);
- активний розвиток французької мови в період Відродження та набуття нею статусу офіційної;
- її забруднення надмірними італійськими, латинськими запозиченнями в попередній період, яке потребує «очищення»;
- популярність філософського напрямку раціоналізму як віддзеркалення народного світогляду тієї епохи.

Завдяки своєчасності й необхідності малербська реформа призводить до позитивних наслідків: найпоширеніша в ренесансну епоху італійська втрачає свою гегемонію в XVII сторіччі на користь французької, яка стає найбільш престижною живою мовою в Європі. Ця мова підпорядковується нормативним правилам, подібним до класичних мов.

Очевидно, що трансформаційний пуризм Ф. де Малерба був соціально й культурно зумовленим і реформатор виступив як виразник соціальних потреб мови. Своєю реформою, яка була закономірним етапом мовної еволюції у Франції в той період, Франсуа де Малерб започаткував традицію регламентації французької мови як цементуючої основи національної єдності, яка є актуальною й донині.

У подальшому перспективним було б більш детально дослідити когнітивний аспект тяжіння французів до мовного регулювання, його витоки та його функціонування, починаючи з XVII століття і дотепер.

Бібліографічні посилання

1. **Бурбело В.** Комунікація та дискурсивні практики в класичну добу французької словесності (XVII ст.) / В. Бурбело // Структурно-семантичні і когнітивно-дискурсивні парадигми сучасного романського мовознавства : матер. IV всеукр. наук. конф. романістів. – Д. : Інновація, 2013. – С. 7.
2. Енциклопедичний словник французької мови Ларусс (Larousse) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/purisme/65150>.
3. **Ласка І. В.** Мовна доктрина Малерба і французьке перекладознавство XVII сторіччя / І. В. Ласка // Записки з романо-германської філол. – 2012. – Вип. 2 (29). – С. 87–93.
4. **Ласка І. В.** Правила bon usage Вожля в контексті французького перекладознавства / І. В. Ласка // Наук. записки. Сер.: Філол. – Острог, 2012. – Вип. 25. – С. 75–77.
5. Реформа [Електронний ресурс] : – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki/>.
6. **Скрелина Л. М.** История французского языка для институтов и факультетов иностранных языков / Л. М. Скрелина. – М. : Высш. шк., 1972. – 311 с.
7. *Don usage et variation sociolinguistique. Perspectives diachroniques et traditions nationales* / [sous la direction de W. Ayres-Bennett et M. Seijido]. – Lyon : ENS EDITION, 2013. – 338 p.
8. **Brunot F.** La doctrine de Malherbe d'après son «Commentaire sur Desportes» [Ressource électronique] / F. Brunot. – P. : Armand Colin, 1891. – Mode d'accès : <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k235950/f5.image.r=ferdinand%20brunot.langFR>.
9. **Brunot F.** La formation de la langue classique (1600–1660) / F. Brunot // Histoire de la langue française des origines à 1900. – P. : Armand Colin, 1909. – Tome III. – P. 1–6.
10. **Burke P.** Langage de la pureté et pureté du langage [Ressource électronique] / P. Burke. – Mode d'accès : <http://terrain.revues.org/3142>.
11. Dictionnaire mondial des littératures Larousse [Ressource électronique]. – Mode d'accès : <http://www.larousse.fr/encyclopedie/litterature/Estienne/173184#vsvRzLqv5Qdsu4U3.99>.
12. **Fromilhague R.** Malherbe, technique et création poétique / R. Fromilhague. – P. : A. Colin, 1954. – P. 580–588.

13. **Garmadi J.** La sociolinguistique [1re éd.] / J. Garmadi. – P. : Presses universitaires de France, 1981. – P. 19.
14. **Hagège C.** Le français, histoire d'un combat / C. Hagège. – P. : Editions Michel Hagège, 1996. – P. 59–62.
15. **Hélix L.** Histoire de la langue française / L. Hélix. – P. : Ellipses, 2011. – P. 173.
16. **Huchon M.** Histoire de la langue française / M. Huchon. – P.: Librairie Générale Française, 2002. – P. 173–174.
17. **Leclerc J.** Histoire de la langue française [Ressource électronique] / J. Leclerc. – ch. 5. – Mode d'accès : http://www.axl.cefan.ulaval.ca/francophonie/HIST_FR_s5_Renaissance.htm.
18. **Nadeau J.-F.** Le français, quelle histoire! / J.-F. Nadeau, J. Barlow. – Edition SW Télémaque, 2011. – P. 79–87.
19. **Roger J.** XVIIe siècle français. Le Grand Siècle / J. Roger. – P. : Ed. Seghers, 1962. – P. 38.
20. **Wolf L.** La normalisation du langage en France [Ressource électronique] / E. Bédard, J. Maurais // La norme linguistique. – Québec, 1983. – Mode d'accès : http://www.cslf.gouv.qc.ca/bibliotheque-virtuelle/publication-html/?tx_iggecpplus_pi4%5Bfile%5D=publications/pubf101/f101p1b.html.

Надійшла до редколегії 27.02.15

УДК 811.111.81'42

Г. М. Пасько

Національна металургійна академія України (м. Дніпропетровськ)

ОСОБЛИВОСТІ МЕТАФОРИЧНОЇ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ДЕЯКИХ МЕТАЛУРГІЙНИХ РЕАЛІЙ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Розкрито сутність понять «концепт» та «концептуальна метафора», простежено аналоговий механізм творення концептуальної метафори CONVERTER is a VOLCANO. Схарактеризовано роль чинника фонових знань як обов'язкової умови утворення та декодування концептуальної метафори. За принципом антропоцентризму простежено вияв концептуальної метафори CONVERTER is a HUMAN.

Ключові слова: концепт, концептуальна метафора, дискурс, домен, фонові знання, антропоцентризм.

Пасько А. М. Национальная металлургическая академия Украины (г. Днепропетровск). **ОСОБЕННОСТИ МЕТАФОРИЧЕСКОЙ КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИИ НЕКОТОРЫХ МЕТАЛУРГИЧЕСКИХ РЕАЛИЙ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ**

Раскрыта сущность понятий «концепт» и «концептуальная метафора», прослежен аналоговый механизм образования концептуальной метафоры CONVERTER is a VOLCANO. Охарактеризована роль фактора фоновых знаний как обязательного условия образования и декодирования концептуальной метафоры. В соответствии с принципом антропоцентризма прослежено выражение концептуальной метафоры CONVERTER is a HUMAN.

Ключевые слова: концепт, концептуальная метафора, дискурс, домен, фоновые знания, антропоцентризм.

Pasko H. M. The National Metallurgical Academy of Ukraine (Dnipropetrovsk). **PECULIARITIES OF METAPHORICAL CONCEPTUALIZATION OF SOME METALLURGICAL REALIA IN THE ENGLISH LANGUAGE**

The paper discloses the topical problem of study of conceptual metaphors denoting metallurgical realia. The purpose of the paper is to analyze the peculiarities of metaphorical conceptualization of metallurgical realia "The Bessemer's Converter" in the English language. The purpose raises the following tasks: 1) definition of the notions concept, conceptual metaphor; 2) disclosure of the formation of conceptual metaphors CONVERTER is a VOLCANO and CONVERTER is a HUMAN by

analogy. The methods of the study are the descriptive method and the method of conceptual analysis. In the formation of CM CONVERTER is a VOLCANO a source concept is represented by VOLCANO and its differential features – *eruption, hot gases, fumes, sparks, burning, flame, fire, explosion, loud popping sounds, molten metal* etc. In the structure of CM CONVERTER is a HUMAN the source concept HUMAN transfers such human features as *mouth* and acoustic ability to produce a loud deep sound – *roar* into the target concept. The analysis of CM denoting metallurgical realia is a promising trend of modern cognitive linguistic studies, which helps disclose the cognitive processes of CM creation as an important aspect of ethnic conscience cognition.

Key words: concept, conceptual metaphor, discourse, domain, background knowledge, anthropocentrism.

Орієнтація сучасної лінгвістичної науки на когнітивно-дискурсивну парадигму студій мовних та мовленнєвих явищ у рамках дискурсів різних типів зумовлена потребою пояснити ментальні механізми отримання, зберігання та передачі знань/інформації людиною, а також необхідністю вивчення інформаційних структур її свідомості, тобто концептів.

Водночас одним із завдань когнітивної семантики постає дослідження асоціативної природи метафоричної аналогізації як безпосереднього вияву результатів когніції етносвідомості. Така аналогізація є характерною для багатьох сфер функціонування мови і традиційно базується на запозиченні атрибутів одного концепту для позначення іншого. Зокрема площиною для вияву явища метафоричного перенесення постає науково-популярний дискурс.

Дослідження концептуальної (або когнітивної) метафори (КМ), започатковане представниками американської лінгвістичної школи Дж. Лакоффом та М. Джонсоном, отримало подальший розвиток у працях багатьох теоретиків сучасної лінгвістичної науки (А. М. Баранов, С. А. Жаботинська, З. Ковечез, Н. І. Панасенко та ін.). КМ широко розглядається в дискурсі ЗМІ (Ю. М. Кириллова, С. Я. Колтишева, А. Ю. Перескокова), політичному (Т. С. Вершиніна, Х. П. Дацишин, Ю. А. Соловйова, О. А. Солопова), художньому (Є. В. Шустрова), педагогічному (Є. Г. Кабаченко) та інших дискурсах. Досвід дослідження технічних КМ у художній картині світу належить Н. І. Борковець, проте функціонування КМ саме в науково-популярному дискурсі за напрямом металургія не є дослідженим у повній мірі, що свідчить про *актуальність* теми пропонованої наукової розвідки.

Мета статті – дослідити особливості метафоричної концептуалізації металургійної реалії «конвертер Бесемера» в англійській мові. Мета передбачає вирішення таких *завдань*: 1) дефінувати поняття «концепт», «концептуальна метафора»; 2) простежити аналоговий механізм творення CM CONVERTER is a VOLCANO та CONVERTER is a HUMAN.

Методами дослідження обрано описовий метод та метод концептуального аналізу.

Оскільки існування КМ неможливе без концептів – її «донорського» та «цільового» доменів, розглянемо поняття «концепт» у сучасній науковій лінгвістичній думці. Концепт входить до кола наукових досліджень таких авторитетних вітчизняних та зарубіжних науковців, як Ф. С. Бацевич, А. П. Загнітко, В. І. Карасик, В. А. Маслова, М. В. Піменова, З. Д. Попова, І. А. Стернін, які постулюють, що концепт – глобальна одиниця мисленнєвої діяльності, квант структурованого знання [9, с. 7; 3, с. 34]; багатовимірне смислове утворення з ціннісним, образним та поняттєвим складниками [4, с. 132]; семантичне утворення, марковане лінгвокультурною специфікою, що певним чином характеризує носіїв етнокультури [8, с. 50]. Важливість концептів як когнітивної категорії визначається їхньою «здатністю забезпечувати людині сприйняття предметного світу (формування предметних образів зі змішаності плям, ліній, точок, світлотіні і под., що виникає в її перцептивному полі» [5, с. 16].

Коли людина сприймає один концепт через атрибути іншого на підставі певної їхньої подібності, мова йде про КМ. Метафора твориться на ґрунті психологічних асоціацій за схожістю, що виникають у людей внаслідок емпіричного пізнання предметів і явищ навколишньої дійсності [12, с. 164]. З позиції традиційної логіки, у процесі досвідного пізнання властивості окремих предметів – їхні «об'єктивні сторони» – перекваліфікуються в ознаки, «...завдяки яким розпізнають предмет, відрізняючи його від інших предметів чи ототожнюючи з деякими з них на підставі виявлення спільних властивостей» [11, с. 19–20]. Таким чином, КМ може бути декодована лише *a posteriori*, адже, як справедливо твердять Дж. Лакофф та М. Джонсон, «жодна метафора не може сприйматись і навіть не може бути адекватно представлена незалежно від її емпіричних підстав» [7, с. 402].

Структуру КМ формують домен-джерело та цільовий домен, поєднані певним набором зв'язків [13, с. 15]. З. Ковечез зазначає, що КМ охоплює два концепти й формально виглядає як $A \in B$, тобто концепт А розуміється через концепт В [Ibid., р. 39]. А. М. Баранов зазначає, що механізм когнітивної метафоризації є близьким до моделі міркування за аналогією, що має в основі передачу знань між двома концептуальними полями: джерелом чи базою та метою, при цьому для аналізу їхньої структури вчений застосовує метамову фреймів та сценаріїв (див. за: [1, с. 254–255]). За С. А. Жаботинською, в основу КМ покладено субфрейм подібності компаративного базисного фрейму – ДЕЩО-референт є нібито як ДЕЩО-корелят. У процесі компаративного зіставлення двох концептів відбувається перехресне картування – проекція характерних ядерних рис концептуального референта на концептуальний корелят [2, с. 3–4].

Аналоговий механізм когнітивної метафори є багатовекторним, адже концепти-ресурси зіставляються з цільовими концептами за найрізноманітнішими функціями та ознаками. Так, наприклад, у фольклорному дискурсі С. Г. Лазутін виокремлює шість типів утворення метафоричних загадок, в яких предмети (образи) зіставляються наступним чином: 1) на основі їхньої загальної зовнішньої схожості; 2) за кольором; 3) зближуються на основі ознак їхньої внутрішньої організації; 4) порівнюються за їхньою функцією, роллю в побутовому житті народу; 5) за особливостями їхнього руху, співвідношенням рухомого і нерухомого; 6) можуть зближуватися на підставі деяких однакових рис і ознак у їхній поведінці [6, с. 98–99].

Важливу роль у створенні та декодуванні КМ відіграє чинник фонових знань – імпліцитно наявних у комунікантів знань загальнолюдського, специфічно національного або ситуативного характеру, що передують комунікації, сприяють її успішному протіканню і разом з тим запобігають різного роду комунікативним девіаціям та невдачам. Так, наприклад, аналогізація конвертера Бесемера саме з вулканом постає результатом відбиття рефлексивного досвіду, набутого на основі фонових знань у галузі географії. Конвертер Бесемера зіставляється з вулканом саме на функціональній основі, тобто за схожістю ознак та виконуваних функцій: розплавлений метал – лава, викид – виверження, аналогічні процеси виділення газів у повітря та характерні «димові» хмари.

Попри те, що природне явище виверження вулкану не є характерною реалією для більшості людей, воно знайоме кожному з уроків географії, з науково-популярної літератури чи засобів масової інформації, тому, навіть не бачивши вулкан особисто, людина зберігає у свідомості певний візуальний образ – концепт VOLCANO (ВУЛКАН) як складову загальнолюдських фонових знань. Такий концепт має притаманні йому атрибути – характерні ознаки, що відрізняють його від інших концептів і водночас роблять його дещо схожим з деякими з них. Так,

ознаками активної вулканічної діяльності, які проєктуються на діяльність конвертера, постають такі, як власне виверження (*eruption*) та його невід'ємні атрибути – висока температура (*hot*), іскри (*sparks*), горіння (*burning*), вогонь (*flame, fire, fiery*), гази, що випускаються в повітря (*gases, fumes, fly out/ went high into the air*), вибухи (*explosion*), шум (*loud popping sounds*), розплавлена рідка субстанція (*molten metal*), наприклад: ... *a new eruption began...*; *However, after ten minutes the eruption subsided and it was found that the iron was free of impurities* [14, p. 57]; *He thought his vessel was large and tall enough, so nothing would fly out of it except hot gases and few sparks; Hardly ten minutes had passed after the blow was turned on when a jet of sparks emerged from the hole in the lid, growing stronger and stronger with every instant until it turned into a huge shaft of flame. Then loud popping sounds could be heard, and molten metal and slag went high into the air; ... a fiery fountain-head...* [16, p. 65].

У процесі виверження вулкану в повітрі можна спостерігати «димову хмару», що простягається на багато кілометрів та часто є причиною відміни авіарейсів. Цей сценарій перенесено на діяльність конвертера, коли спалювання в залізі вуглецю та марганцю породжує сліпучі вогняні спалахи, яскраве світло яких можна побачити на відстані кількох миль: *When the air blast is turned on, a shower of sparks bursts from the mouth of the converter. Immediately thereafter appear short ruddy flames and a dense cloud of reddish-brown fumes caused by the burning of the silicon and manganese in the iron. The ruddy flames become more luminous, changing to a yellowish white, and increase in length until the tongue of flame extends for about thirty feet. So brilliant are the flames caused by the burning of the carbon that they sometimes light up the sky with a glare visible for miles* [15, p. 47–48].

Виверження вулкану є надзвичайно небезпечним явищем, тому перебування в межах його викидів для людини неприпустиме. Так само й процес плавки чавуну в конвертері для очищення його від домішок і перетворення на сталь є ризикованим та небезпечним через високу температуру плавлення та викиди газів. В обох випадках людина може спостерігати вибухонебезпечні явища лише здалеку, наближення до джерела «виверження» становить загрозу для життя. Така аналогія уможливорює перенесення атрибутів, характерних для концепту-джерела VOLCANO на його цільовий концепт – CONVERTER, що ілюструє наступний приклад: *The was no way of approaching the 'volcano' and turning off the blow, and Bessemer found himself in the position of a helpless observer: a fire or even an explosion could happen any instant* [16, c. 65]; *Bessemer and his workers could only retreat and hope for the best* [14, p. 57].

Нарешті, у металургійному контексті присутня вербалізація власне концепту VOLCANO на позначення конвертера Бесемера: *The converter looked very much like a volcano during an eruption; ... a few minutes later the 'eruption' ceased. The metal tapped from the 'extinct volcano' was malleable iron* [Ibid., p. 57].

Водночас фізіологічні характеристики антропоцентра так само можуть виступати джерелом для утворення КМ, коли мова йде про такий артефакт, як конвертер. У цьому традиційно виявляється принцип антропоцентризму, коли «людина розглядається як центр і найвища мета світобудови» [10, с. 34]. Таким чином, здатність конвертера утворювати певні звуки (*loud popping sounds*), що супроводжують процес плавлення заліза, уподібнюється до звуку ревіння, притаманному живій істоті (людині або тварині) – *a deep roar*, а частина обличчя *mouth* позначає отвір у верхній частині конвертера (*the hole in the lid*) на основі функціональної подібності з ротом людини, що дає підстави говорити про існування **KM CONVERTER is a**

HUMAN (КОНВЕРТЕР є ЛЮДИНА): *For about ten minutes the glare continues, and during that time the converter emits a deep roar caused by the violent generation of gas within it* [15, с. 48]; *The top of the converter is cut off to form a mouth through which molten metal is charged and discharged* [14, p. 47]; *...huge flames and showers of sparks shot out of the mouth of the converter...* [Ibid., p. 57]. Загалом використання метафоричних одиниць на позначення металургійних реалій спрощує їх сприйняття адресатом, робить складне простим, адже адресат при цьому спирається на фонові знання, тобто знайомий і зрозумілий йому життєвий досвід.

Отже, у творенні КМ CONVERTER is a VOLCANO концептом-джерелом є VOLCANO та його диференційні ознаки – *eruption, hot gases, fumes, sparks, burning, flame, fire, explosion, loud popping sounds, molten metal* тощо. У складі КМ CONVERTER is a HUMAN донорський концепт проектує на цільовий артефакт такі атрибути людини, як рот (*mouth*) та акустичну здатність продукувати звук ревіння (*roar*). Обидва випадки демонструють функціональну подібність концептів-ресурсів VOLCANO та HUMAN до цільового концепту CONVERTER.

Метафори є інтегрованою частиною різних сфер комунікації, а тому дослідження КМ на позначення металургійних реалій є перспективним напрямом сучасних когнітивних лінгвістичних студій, що дасть змогу простежити когнітивні механізми творення КМ як важливого аспекту вияву когнітивної діяльності певної етносвідомості.

Бібліографічні посилання

1. **Жаботинская С. А.** Концепт/домен: матричная и сетевая модели / С. А. Жаботинская // Культура народов Причерноморья. – 2009. – № 128. – Т. 1. – С. 254–259.
2. **Жаботинская С. А.** Концептуальная метафора: процедура анализа для множественных данных / С. А. Жаботинская // Актуальні проблеми менталінгвістики : зб. наук. пр. за матер. VII Міжнар. наук. конф. – Черкаси, 2011. – С. 3–6.
3. **Загнітко А. П.** Сучасні типології концептів: когнітивний, лінгвокультурологічний, прагматичний аспекти / А. П. Загнітко // Наук. вісн. Херсон. держ. ун-ту. Сер. : Лінгвістика. – 2010. – Вип. 11. – С. 33–46.
4. **Карасик В. И.** Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.
5. **Кошелев А. Д.** Об основных парадигмах изучения естественного языка в свете современных данных когнитивной психологии / А. Д. Кошелев // Вопр. языкознания. – 2008. – № 4. – С. 15–40.
6. **Лазутин С. Г.** Поэтика русского фольклора / С. Г. Лазутин. – М. : Высш. шк., 1989. – 208 с.
7. **Лакофф Дж.** Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры : сб. – М., 1990. – С. 387–415.
8. **Маслова В. А.** Когнитивная лингвистика : учеб. пособ. / В. А. Маслова. – 3-е изд., перераб. и дополн. – Мн. : ТетраСистемс, 2008. – 272 с.
9. **Попова З. Д.** Основные черты семантико-когнитивного подхода к языку / З. Д. Попова, И. А. Стернин // Антология концептов / [под ред. В. И. Карасика, И. А. Стернина]. – Т. 1. – Волгоград, 2005. – С. 7–10.
10. **Селіванова О. О.** Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К., 2010. – 844 с.
11. **Тофтул М. Г.** Логіка : підруч. / М. Г. Тофтул. – 2-е вид., допов. – К. : ВЦ «Академія», 2008. – 400 с.
12. **Чарыкова О. Н.** Метафора в национальной концептосфере / О. Н. Чарыкова // Новое в когнитивной лингвистике : матер. I Междунар. науч. конф. «Изменяющаяся Россия: новые парадигмы и новые решения в лингвистике». – Кемерово, 2006. – С. 163–168.

13. **Kövecses Z.** Metaphor : a practical introduction / Z. Kövecses. – Oxford University Press, 2002. – 285 p.
14. More Progress in Steel Production // Алехина М. С. Английский язык для металлургов / М. С. Алехина. – М., 2001. – С. 57.
15. The Bessemer Converter // Металлургия / [подбор текстов, комментариев и словарь А. Г. Савинского]. – М., 1959. – 207 с.
16. **Venetsky S.** From campfire to the plazma / S. Venetsky. – Moskow : Mir Publishers, 1989. – 165 p.

Надійшла до редколегії 25.02.15

УДК 801.311

Н. Д. Писаренко

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

О КОМПОЗИЦИИ РЕКЛАМЫ

Исследованы структурные особенности рекламных текстов в языковедческом и прагматическом аспектах. Рассмотрены особенности рекламной структуры, необходимые составляющие композиции рекламы: рекламный лозунг, или заголовок, зачин, содержание, заключение. Выделены развернутая классическая композиция рекламного текста и свернутая композиционная структура, когда отсутствует какая-либо композиционная часть или две части могут сочетаться. Проанализированы различные приемы, позволяющие сделать структуру рекламы особенно привлекательной: повтор ключевого слова, использование эпифоры, вопросно-ответных конструкций, антитезы.

Ключевые слова: слова-сигналы, рекламный лозунг, рекламный зачин, основное содержание рекламы, вывод, свернутая композиция рекламы.

Писаренко Н. Д. Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара.
ПРО КОМПОЗИЦІЮ РЕКЛАМИ

Досліджено структурні особливості рекламних текстів у мовознавчому та прагматичному аспектах. Розглянуто особливості рекламної структури, необхідні складові композиції реклами: рекламний лозунг, або заголовок, зачин, зміст, висновок. Виділено розгорнуту класичну композицію рекламного тексту і згорнуту композиційну структуру, коли відсутня будь-яка композиційна частина або дві частини можуть поєднуватися. Проаналізовано різні прийоми, що дозволяють зробити структуру реклами особливо привабливою: повтор ключевого слова, використання епіфори, питально-відповідних конструкцій, антитези.

Ключові слова: слова-сигнали, рекламний лозунг, рекламний зачин, основний зміст реклами, висновок, згорнута композиція реклами.

Pysarenko N. D. Oles Honchar Dnepropetrovsk National University. **ON THE COMPOSITION OF ADVERTISING**

The article examines structural features of advertising texts in the linguistic and pragmatic aspects. Advertising texts are insufficiently investigated and classified from the point of view of structural features influence on advertising on the consumer, which allows us to define the research as timely and relevant. The aim of our study is to show the features of advertising structures, necessary components of the composition of advertising: advertising slogan or title, introduction, contents, conclusion.

Detailed classic layout of the advertising text and compressed composite structure are distinguished when there is no composite part or two can be combined. The article describes different techniques which make the structure of advertisement especially attractive: repeating a keyword, using an epiphora, inquiring constructions, antithesis. The composition of advertising focuses on important components, the so-called strong words and catchwords which draw the attention of the consumer. They are easily perceived by the ear and memorized. The signal word, which refers to the object of advertisement or hints at it, indicates the subject of advertisement. The article also high-

lights keywords that create an advertising image for the potential consumer presenting the necessary information about the object of advertisement.

Key words: word signals the advertising slogan, advertising intonation, the main content of advertising conclusion, rolled composition advertising.

Исследования рекламных текстов в разных языках проводились в различных направлениях: общее описание особенностей рекламных текстов (У. Аренс, К. Бове, М. М. Кохтев, В. Л. Музыкант, А. В. Литвинова); анализ стилистических, лексико-синтаксических, прагматических, фонетических особенностей рекламных текстов (Л. О. Баркова, И. В. Грилихес, Г. М. Кузнецова, Д. Огилви, Дж. Дайер); исследования отдельных вербальных компонентов рекламных текстов: заголовков, рекламных девизов-слоганов, товарных знаков (М. М. Кохтев, И. О. Соколова, О. П. Стоянова); социальные и психологические характеристики языка рекламы (Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов, Н. М. Лисица, М. Шадсон) и ряд других языковых аспектов [3; 5].

Несмотря на то, что языковые проблемы рекламы исследуются достаточно широко, вне поля зрения остается детальное освещение проблемы структурных особенностей рекламных текстов в языковедческом и прагматическом аспектах. Поскольку главная цель рекламного текста – побудить адресата рекламы к покупке определенного товара, то все его языковые особенности, в том числе и структурные, подчиняются данной прагматической цели. Недостаточно исследованы и систематизированы рекламные тексты именно под углом влияния структурных особенностей рекламы на потребителя. Вышесказанное позволяет определить наше исследование как своевременное и актуальное.

Материалом для исследования послужили рекламные тексты телевидения, газет, уличных плакатов, а также сети Интернет на русском и украинском языках.

Сегодня существует множество определений рекламы. Наиболее распространенное: реклама – это информация о потребительских свойствах товаров и видов услуг с целью создания спроса на них; популяризация произведений литературы, искусства и др. [2]. Д. Огилви писал, что «хорошая реклама похожа на пьесу или выступление актера, она должна быть понятной и одновременно вызывать определенные эмоции» [7, с. 76]. Рекламное сообщение обычно состоит из вербальной составляющей (текста) и невербальной составляющей (изображения, звукового и музыкального сопровождения и т. п.). А. В. Литвинова выделила критерии рекламы: объективность и конкретность описания рекламируемого объекта, правильность выдвинутых в его пользу аргументов, наличие в рекламе необходимой информации, направленность на адресат [5].

Для рекламного текста характерна многоуровневая норма: языковая, стилевая, композиционная.

Под композиционной нормой рекламы понимается системное использование смысловых структур в целях оптимального развертывания влияющего изложения [6, с. 14]. Очевидно, что при составлении рекламного текста необходимо учитывать многие моменты, в том числе неисчерпаемые возможности языка, оптимальную композиционную структуру, психологию воздействия на получателя рекламы и психологию восприятия рекламного текста. Необходимо иметь в виду, что рекламный текст в наше стремительное время читается по-особенному. И начинают его читать с рекламного заголовка, который должен нести огромное количество семантической и эмоциональной информации.

Как правило, мы воспринимаем информацию или активно, в тех случаях, когда она нам нужна, интересна, или пассивно, подсознательно. Произвольное внимание требует некоторого напряжения, связанного с тем, что мы сознательно хотим увидеть или услышать. Если мы хотим, например, обратиться в платную

поликлинику, мы целенаправленно ищем рекламу, сообщающую о медицинских услугах. В газетах рекламные объявления обычно размещаются в общих тематических блоках, например: транспорт, медицина и др. Ряд тематических рекламных газетных блоков подразделяется на разделы «куплю/ продам», что упрощает поиски необходимой рекламы, но другие рекламные блоки не имеют подобной конкретики. Рекламные тексты, безусловно, должны быть снабжены определенными маячками, чтобы можно было быстро найти необходимую рекламу (информацию). Интернет, на наш взгляд, такие услуги предоставляет более качественно и разносторонне, чем газетные аналоги, поэтому по интернету мы можем завершить поиски необходимой информации значительно быстрее. Но, во-первых, пока еще не всем слоям населения интернет доступен, и, во-вторых, он не содержит всей необходимой и полной рекламной информации (по крайней мере в нашей стране).

В восприятии и воздействии рекламного текста большую роль играет его композиция. Говоря о важности композиции рекламы и влиянии ее на реципиента, С. Бердышев выделил общие закономерности построения рекламы [1, с. 40]. Создание рекламы, безусловно, индивидуальное творчество, тем не менее можно выделить некоторые композиционные элементы рекламы: рекламный лозунг, или заголовок, зачин, содержание, заключение [3, с. 69].

Рекламный лозунг – это ударная строка в композиции. Это не просто первая и тщательно обработанная фраза, но выражение, способное мгновенно восприниматься и запоминаться на долгое время без всякого усилия со стороны читателя [3]. Практика выработала некоторые требования к рекламному лозунгу: чтобы привлечь внимание к рекламе, он должен быть лаконичным, обращенным непосредственно или косвенно к читателю; содержать мысль, связанную с темой рекламы, и сообщать таким образом минимальную информацию реципиенту; содержать ударное слово / слова, склоняющее к энергичным действиям; побуждать к чтению текста; размещаться над основным текстом и выделяться, например: *Вы хотите научиться вести банковское дело так, как это умеют в Швейцарии? У вас появилась такая возможность!* Рекламный лозунг выражает основную идею: *У вас проблемы – у нас решение* (реклама консультативно-методического семинара по проблемам организации и функционирования коммерческих банков).

Рекламный зачин поддерживает лозунг: он помогает понять выгоду, пользу, преимущество предложения, обещает что-либо, заставляет прочитать следующую часть текста: *У вас отличная фигура! Такой комплимент станет для Вас привычным после 10 сеансов в нашем центре.* Первая фраза – рекламный лозунг, вторая – рекламный зачин, далее следует основная часть, в которой дается подробная информация. В содержании основной части рекламного текста говорится о достоинствах рекламируемого объекта, приводятся аргументы в его пользу, убеждающие потребителя последовать призыву рекламы. Заключение призвано закрепить основную мысль, рассеять сомнения, которые могут возникнуть у читателя, окончательно убедить его в справедливости всего изложенного. В нем возможны этикетные формулы типа: *Мы рады Вам; мы благодарим Вас за внимание* и др., которые несомненно приятны потенциальному потребителю, например: *Дякую за довіру! Ваш Курячий* (реклама-благодарность народного депутата гражданам, голосовавшим за него). Могут также указываться адреса и телефоны. Такова развернутая классическая композиция рекламного текста, но может быть и свернутая композиционная структура, когда отсутствует какая-либо композиционная часть или две части могут совмещаться.

Приведем ряд примеров: (1) *Иностранные языки за 20 дней!*

(2) *Краткосрочные курсы иностранных языков к Вашим услугам.*

(3) *«Репетитор»* объявляет набор на интенсивные курсы английского, немецкого, французского языков. Обучаем разговорной речи по эмоционально-смысловому методу, даем знания по грамматике. При успешном обучении слушатели овладевают лексическим запасом 1500 единиц.

(4) *Метод обучения очень эффективен! Ждем Вас! Тел. ...*

В тексте прослеживается четкая композиция рекламы: (1) рекламный лозунг, (2) зачин, (3) основное содержание, (4) заключение.

Не менее эффективными могут быть тексты и со свернутой композиционной структурой: (1) *10–15 кг за один месяц!* (2) *Хотите похудеть? Тел...* В этом примере композиция состоит из двух частей: (1) рекламного лозунга, который выражает все содержание рекламы, и (2) заключения, в котором назван телефон; все остальные подробности, интересующие получателя, можно узнать по телефону.

Однако свернутой композицией следует пользоваться весьма осторожно, так как отсутствие той или иной части в рекламе может в некоторых случаях привести к информативной недостаточности сообщения или к его эмоциональной ущербности. Читатель должен запомнить содержание рекламного текста. И здесь следует учитывать такие когнитивные составляющие процесса памяти, как запоминание, сохранение, забывание и восстановление, поскольку текст рассчитан не только на сиюминутное воздействие, но и на долговременное. Главный процесс – запоминание. Реклама должна содержать некоторые словесные стимулы, которые позволили бы прочно запомнить текст, чтобы в нужный момент его воспроизвести и воспользоваться предложением, – это слово-сигнал, ключевые слова.

В рекламе можно выделить так называемые сильные, ударные слова, на которые обращает внимание потребитель. Они должны легко восприниматься на слух и запоминаться [4, с. 68–69]. Слово-сигнал, называющее объект рекламы или намекающее на него, сигнализирует о теме рекламы. Выделяются также ключевые слова, которые создают для потенциального потребителя рекламный образ и содержат необходимую информации об объекте рекламы [3]. Например, реклама *Покупайте ароматный арабский кофе!* сдержит слово-сигнал *кофе* и ключевые слова *ароматный, арабский*.

Ключевые слова, являясь сильными, ударными, обращают на себя внимание потребителя и быстро запоминаются: *А свято де? Свято є!* (реклама спиртных напитков). Слово *свято* – ключевое. Если *свято*, значит, по мнению рекламодателей, должно быть и спиртное. Слова-сигналы часто используются в политических рекламах, например: *Народу – Редька, владі – хрін* (на фоне портрета кандидата в народные депутаты Редьки). Обыгрывая фамилию, делая ключевым слово *редька*, составители рекламы, очевидно, забыли или не поняли известную пословицу *хрен редьки не слаще*. Ключевое слово *редька*, на наш взгляд, подчеркнуло нелепость рекламы, и цель, к которой стремились рекламодатели, не была достигнута. Поэтому важно, чтобы слова-сигналы, ключевые слова были уместны и однозначны, тогда они выполняют свою роль.

Реклама должна ориентироваться и на другое внимание – непроизвольное, когда сознание сосредотачивается на тексте рекламы в силу особенностей этого объекта как раздражителя. В качестве последнего чаще всего выступают слова, структурные компоненты фразы, хотя могут быть и другие средства, например рисунки. Необходимо учитывать, какую позицию в структуре рекламы занимает сильный словесный раздражитель. Это связано с использованием стилистических и композиционных приемов. Вряд ли обратит на себя внимание читателя рекламный текст, начинающийся фразой *Организация сдаст в аренду производственную площадь 150 кв. м*. Если же изменить её структуру, задав вопрос потенциальному

потребителю: *Вам нужна производственная площадь?*, то текст получит иное звучание: эта фраза сразу выделит его из ряда подобных реклам.

Возможно также использование приема повтора ключевого слова: *Храните деньги в банке. Банк – ваш надежный друг*. Этот прием позволяет несколько раз упомянуть название товара или услуги, тем самым воздействуя на потребителя.

Использование эпифоры в рекламе призвано во что бы то ни стало убедить клиентов (например, клиентов банка), что, позвонив по таким-то телефонам с определенной просьбой, они никогда не услышат отказа:

Мы всегда готовы Вам помочь!

Быстрый кредит? – Да!

Билеты на транспорт? – Да!

Оплата коммунальных услуг? – Да!

В этом фрагменте рекламы применен и прием вопросно-ответных конструкций, имитирующих диалог между фирмой (банком) и ее потенциальными клиентами. Построение композиции рекламы таким образом позволяет еще больше заинтересовать реципиента.

Весьма актуально и эффективно использование в композиции рекламы *антитезы* – оборота речи, построенного на столкновении противоположных понятий и способствующего усилению выразительности текста и лучшему его запоминанию. *Минимум времени – максимум покупок* (заголовок рекламы нового универмага); *Минимум затрат – максимум эффекта* (заголовок рекламы стирального порошка); *В холод – тепло, в жару – прохлада принесет вам кондиционер фирмы SAMSUNG*; *Летом – комфорт и прохлада, зимой – тепло и уют с одеялом фирмы «Дормео»*. Удачно найденная антитеза позволяет подчеркнуть достоинства рекламируемого товара или услуги.

В конечном счете вся реклама призвана возбуждать интерес потребителя. Интерес – это избирательное отношение личности к объекту в силу его жизненного значения и эмоциональной привлекательности. Следовательно, возникает мотив расчета, пользы для потребителя, что должно быть доказано логическими аргументами и усилено эмоциональным описанием объекта. Первоначально именно эмоциональная привлекательность рекламируемого товара или услуги может заинтересовать потребителя, тогда как другие потребительские мотивы им осознаются позже. Среди них – выгода, любовь, страх (например, страх перед возможным пожаром, «потопом» в квартире заставляет семью застраховать имущество) [4].

Реклама должна быть оригинальной, ей противопоказаны штампы и монотонность, снижающие устойчивость и концентрацию внимания. И все же в большинстве случаев неизбежны и речевые стандарты, к которым относятся, например, словосочетания *наш телефон, пользуйтесь услугами, телефон для справок, справки по телефону...* В рекламе возникают и штампы, представляющие собой избитые выражения с потускневшим лексическим значением и стертой эмоциональностью: *цветы – лучший подарок для женщины; косметика – отличный подарок для женщины; томатный сок полезен для здоровья*. Безусловно, стандартный текст менее действен, чем текст, содержащий эмоциональные элементы. Снижает доверие к рекламе и уменьшает ее эффективность и использование незнакомых слов, огромное количество непонятных терминов и иностранных слов, приводящее к так называемой сухости языка.

Таким образом, реклама не только двигатель торговли, но и стимул для развития речевой деятельности. Потребность в рекламной информации о различных типах товаров предопределяет появление особых типов текста-рекламы, требующих особой структуры, особых слов, которые бы привлекали внимание покупателя, фокусировали его внимание на том или ином товаре.

Библиографические ссылки

1. Бердишев С. Н. Эффективная наружная реклама / С. Н. Бердышев. – М., 2008. – 285 с.
2. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства : підруч. для студентів філол. спец. вищих навч. закладів / М. П. Кочерган. – К. : Академія, 2001. – 368 с.
3. Кохтев Н. Н. Стилистика рекламы : метод. пособ. / Н. Н. Кохтев. – М. : МГУ, 2004. – 92 с.
4. Кохтев Н. Н. Психология восприятия и композиция рекламы / Н. Н. Кохтев // Культура рус. речи. – 1991. – № 4. – С. 67–71.
5. Литвинова А. В. От заголовка к слогану / А. В. Литвинова // Вестн. МГУ. Сер. 10. Журналистика. – 1996. – № 3. – С. 3–35.
6. Литвинова А. В. Современный слоган в России / А. В. Литвинова // Вестн. МГУ. Сер. 10. Журналистика. – 1995. – № 6. – С. 13–18.
7. Огилви Д. Откровения рекламного агента / Д. Огилви. – М. : Просвещение, 1994. – 310 с.

Надійшла до редколегії 12.02.15

УДК 81'38-115(045)

О. М. Попова, Ю. В. Кабанчук

Маріупольський державний університет

ОСОБЛИВОСТІ НАПИСАННЯ ДІЛОВИХ ЛИСТІВ У ВЕЛИКОБРИТАНІЇ ТА УКРАЇНІ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Зроблено спробу комплексного аналізу ділових листів у Великобританії та Україні. Проаналізовано реальні ділові листи Великобританії та України, на їх основі розглянуто схожість і відмінності в англійському та українському діловому листуванні сьогодення на прикладі порівняння лексики, структури та реквізитів ділових листів обох країн.

Ключові слова: діловий лист, кореспонденція, лексика, реквізит, термінологія.

Попова Е. Н., Кабанчук Ю. В. Мариупольский государственный университет.
ОСОБЕННОСТИ НАПИСАНИЯ ДЕЛОВЫХ ПИСЕМ В ВЕЛИКОБРИТАНИИ И УКРАИНЕ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

Сделана попытка комплексного анализа деловых писем в Великобритании и Украине. Проанализированы реальные деловые письма Великобритании и Украины, на их основе рассмотрены сходства и различия в английской и украинской деловой переписке настоящего времени на примере сравнения лексики, структуры и реквизитов деловых писем обеих стран.

Ключевые слова: деловое письмо, корреспонденция, лексика, реквизит, терминология.

Popova O. N., Kabanchuk Y.V. Mariupol State University. **PECULIARITIES OF BUSINESS LETTER WRITING IN GREAT BRITAIN AND UKRAINE: COMPARATIVE ANALYSIS**

Business correspondence is spreading and gaining new areas of the business world. This is due to the increasing number of contacts between business partners. Today, the topic of business correspondence is considered by many scholars, but the comparative analysis of the characteristics of writing texts and structure of business letters in the UK and Ukraine are insufficiently developed. Taking into consideration the importance of issues related to business communications, the comparison of writing business letters in the UK and Ukraine will be really actual.

The present article aims to analyze the text and structure of business letters in the UK and Ukraine and carry out the comparative analysis. To achieve this goal the certain problems have been solved: to determine the lexical and grammatical features of business letters; to compare the details and structure of English and Ukrainian business letters. The following methods were used: the search method, analysis and synthesis method, method of systematization and generalization.

The specific features of writing business letters in the UK and Ukraine were studied and analyzed on the basis of the large factual material. It allows us to follow the rules of design, structure and elements of business letters, use the special pattern business vocabulary in the correspondence of these countries. Writing business letters both in Ukraine and in the UK requires a certain expertise, a deep understanding of the lexical and grammatical features of writing this type of text.

Key words: business letter, correspondence, vocabulary, requisites, terminology.

Постановка проблеми та її актуальність. Ділове листування є одним з найважливіших складників усього процесу письмової ділової комунікації. Поняття ділового листування включає в себе не тільки грамотне складання листа, а й питання про дотримання етики та культури написання, використання відпрацьованих структурних схем листа, застосування встановлених правил ведення ділового листування, стилю та оформлення листа.

Ділове листування останнім часом все більше поширюється і завойовує нові сфери в діловому світі. Це пов'язано з технічним прогресом, збільшенням кількості контактів між діловими партнерами. Ділова кореспонденція стає всеосяжною галуззю ділової комунікації. На жаль, небагато компаній повною мірою враховують значення ділового листування, побудованого на основі перевірених у світі правил ведення письмової ділової комунікації. Іноді ділове листування ведеться таким чином, що не тільки не сприяє розвитку бізнесу, а й часто робить негативний вплив на імідж компанії. Враховуючи велику значимість питань, пов'язаних з діловою комунікацією, все більшу зростаючу роль ділового листування в сучасному світі, актуальним буде порівняння особливостей написання ділових листів у Великобританії та в Україні.

Ступінь вивченості проблеми. Сьогодні тему ділового листування порушують у своїх наукових працях такі українські, вчені як І. О. Деркач, А. М. Коленченко, А. Л. Котковець. Проблеми мовної взаємодії в діловому листуванні вивчає Т. В. Савченко, реквізити ділових листів – Ю. Р. Матвеев, структурою ділових листів займається Л. П. Ступін. Однак недостатньо розробленим є порівняльний аспект вивчення особливостей написання текстів і структури ділових листів у Великобританії та Україні.

Стаття має *мету* проаналізувати текст та структуру ділових листів у Великобританії та Україні, зробити їх порівняльний аналіз. Реалізації поставленої мети сприяє вирішення певних *завдань*: 1) розглянути характерні особливості ділового листування; 2) визначити лексико-граматичні особливості ділового листа в Великобританії та в Україні; 3) порівняти реквізити та структуру англійських та українських ділових листів.

Об'єкт дослідження – ділове листування як один із засобів спілкування в сучасному світі. Предмет дослідження – особливості написання ділових листів у Великобританії та Україні.

Листування являє собою обмін діловими листами, телексами, факсами, які, з одного боку, характеризуються рядом спільних рис, а з іншого – відрізняються специфічними, властивими для кожного виду особливостями. Текстові особливості, характерні для ділового листа, включають часте вживання стереотипних словосполучень і фраз, використання термінів і кліше. Діловий лист характеризується певною композиційною структурою тексту і особливою офіційністю, яка зумовлена наявністю складних граматичних оборотів і книжкової лексики. Діловий лист є особливою формою офіційного тексту, якому притаманні об'єктивність, інформативність, конвенційність, стандартизованість, нейтральність лексичних засобів, використання усталених кліше та термінології, чіткість логічного викла-

ду, структурованість та обов'язкове дотримання форми, які сприяють виконанню функцій ділової кореспонденції. Ділові листи мають свої певні властивості, які притаманні тільки офіційно-діловому стилю спілкування.

Діловий лист, як і будь-який текст, є єдністю змісту і форми, тому він може бути описаним як двостороння структура, яка складається з рівня інформації змісту та рівня форми. Ділові листи об'єднані певним загальним змістом, вони наділені документальною силою, є семантично завершеними, мають особливі граматичну та комунікативну структури. Адекватна інтерпретація ділового листа залежить від певної компетенції, яка включає розуміння лексичних, стилістичних та прагматичних особливостей цього типу тексту [6, с. 169]. Написання ділового листа як в Україні, так і в Великобританії потребує певної компетентності, глибокого розуміння лексико-граматичних особливостей написання такого типу тексту. Необхідно зазначити, що однопланові та двопланові лексичні одиниці складають групу спеціальної ділової лексики, вони є постійними компонентами ділових листів у Великобританії та Україні та слугують для конкретизації інформації, допомагають декодувати інформацію ділового листа. При формуванні навичок написання ділових листів у Великобританії та Україні потрібно знання їх композиційних особливостей, володіння офіційно-діловим стилем.

У міжнародному листуванні слід дотримуватися єдиних правил оформлення й обробки ділової документації. Ці правила розробляють національні служби стандартизації в межах Міжнародної організації зі стандартизації (ISO – International Organization for Standardization) [2, с. 43]. На сьогодні в цій організації представлено національні органи 130 держав. Міжнародні стандарти ISO не мають статусу обов'язкових. Будь-яка країна світу має право застосовувати їх або не застосовувати. Крім стандартів ISO, оформлення міжнародної документації регулюють й інші міжнародні нормативні документи, зокрема міжнародні договори, інструкції та рекомендації міжнародних організацій (наприклад, Усесвітнього поштового союзу). Термінологію у сфері документації на міжнародному рівні регламентують стандарти ISO серії «Документація й інформація» (ISO 5127–1:1983, ISO 5127–2:1983, ISO 5127–3:1988 та ін.).

Завдяки зусиллям міжнародних організацій більшість елементів ділових листів стандартизовані й уніфіковані. Це сприяє інформативності ділової документації, полегшує її сприймання та оцінювання спеціалістами. Однак залишаються деякі розбіжності в оформленні ділових листів у нашій країні та в Великобританії. Насамперед це стосується оформлення бланка листа, складу його обов'язкових реквізитів, їх розміщення та правил оформлення.

При проведенні дослідження було проаналізовано більш ніж двадцять ділових листів Великобританії та України, які наведені в науковій літературі та все-світній мережі Інтернет. На основі проведеного аналізу було складено порівняльний перелік реквізитів, які можуть мати ділові листи в Великобританії та Україні (див. табл.).

Таблиця

Перелік реквізитів ділових листів

№	Реквізити у Великобританії	Реквізити в Україні
1.	«Заголовок» листа (« <i>The Letterhead</i> »);	«Назва міністерства» (для державних структур);
2.	«Вказівка на посилання» (« <i>The Reference Line</i> »);	«Назва й адреса адресанта»;
3.	«Дата» (« <i>The Date</i> »);	«Номер і дата листа»;

4.	«Внутрішня адреса» (« <i>The Inside Address</i> »);	«Назва й адреса установи (закладу) адресата, його посада, прізвище та ініціали»;
5.	«Вказівка на конкретну особу «До уваги» (« <i>The Attention Line</i> »);	«Заголовок листа»;
6.	«Вступне звертання» (« <i>The Salutation</i> »);	«Текст (зміст)»;
7.	«Посилання на загальний зміст / тему листа» (« <i>The Subject Line</i> »);	«Перелік додатків (якщо надсилаються) із зазначенням кількості сторінок»;
8.	«Основний текст листа» (« <i>The Body of the Letter</i> »);	«Посада; звання; ранг; статус адресанта»;
9.	«Заклучна формула ввічливості» (« <i>The Complimentary Close</i> »);	«Підпис, ініціали та прізвище адресанта»;
10.	«Підпис» (« <i>The Signature</i> »);	«Печатка» (якщо необхідно);
11.	«Позначка про наявність додатків» (« <i>The Enclosure</i> »);	«Віза виконавця, підпис на копію» (якщо необхідно).
12.	«Позначка про надсилання копій на інші адреси» (« <i>CC Notation</i> »);	
13.	«Доповнення» (« <i>Post Scriptum</i> »).	

Розглянувши реквізити ділових листів двох країн, можемо зробити висновки, що у листах Великобританії на відміну від листів України присутні такі реквізити, як «Вказівка на конкретну особу «До уваги» («*The Attention Line*»), «Вступне звертання» («*The Salutation*»), «Заклучна формула ввічливості» («*The Complimentary Close*») та «Доповнення» («*Post Scriptum*») [5, с. 39]. В Україні, в свою чергу, для ділових листів державних структур обов'язковим реквізитом є «Назва міністерства». Відбиток печатки в англійському діловому листі не проставляють. Проаналізуємо реквізити, що є аналогічними у ділових листах двох країн.

Реквізит «*The Letterhead*» в англійських ділових листах – це «Відомості про відправника». Обов'язковий реквізит. Його розміщують у лівому верхньому куті чи в центрі верхньої частини бланка. Містить таку інформацію: логотип та назва організації, її поштова й телеграфна адреси, номери телефонів і факсів, e-mail адреса тощо. Назва організації, на думку О. В. Коновченко, містить характеристику її правової форми (повністю або скорочено) [3, с. 13]: 1) *Company (Co.)* – компанія; 2) *Limited (Ltd.)* – товариство з обмеженою відповідальністю; 3) *Incorporated (Inc.)* – корпорація. В оформленні цього реквізиту заохочується відкрита пунктуація, що означає майже цілковиту відсутність розділових знаків. В українських ділових листах англійському реквізиту «*The Letterhead*» відповідають реквізити «Назва міністерства» (для державних структур) та «Назва й адреса адресанта». «Назва організації» – автора листа, повинна відповідати назві, зазначеній у його установчих документах. Скорочену назву організації зазначають тоді, коли її офіційно зафіксовано в статуті (положенні про організацію). Скорочену назву подають у дужках (або без них) нижче повної, окремим рядком у центрі. Довідкові дані про організацію містять поштову адресу, номери телефонів, факсів, телексів, рахунків у банку, адресу електронної пошти тощо; їх розміщують нижче назви організації або структурного підрозділу.

Реквізит «Вказівка на посилання» («*The Reference Line*») – вихідний номер листа відправника або отримувача в Великобританії. Містить цифрові або буквені позначки автора листа, друкарки, відділу, номера справи тощо. Це необов'язковий реквізит міжнародного листа: за кордоном ним майже не користуються. Друкують у верхній лівій частині листа безпосередньо під реквізитом «Заголовок», уводять за допомогою позначки *Ref.* (скорочено від *Reference* – «посилання»). Згідно з

українським законодавством «Реєстраційний індекс» складають з його порядкового номера, який можна доповнювати за рішенням організації індексом, справи за номенклатурою справ, інформацією про кореспондента, виконавця тощо. Місце розташування цього реквізиту залежить від бланка та виду листа. Якщо документ підготували дві чи більше організацій, то реєстраційний індекс складають із реєстраційних індексів кожної з цих організацій, які проставляють через правобічну похилу риску згідно з послідовністю підписів авторів документа.

Реквізит «Дата» («The Date») зазначає дату відправлення листа. Це обов'язковий реквізит у Великобританії. Друкують нижче від попереднього реквізиту праворуч так, щоб остання цифра закінчувала рядок правого поля листа (у листах до Великобританії), або ліворуч без відступу від межі лівого берега (у листах до США). До складу дати входять число, місяць та рік. Дату в англomовних країнах прийнято позначати лише словесно-цифровим способом. В Україні реквізит «Дата документа» – це дата його підписання, затвердження, прийняття, зареєстрування, яку оформлюють цифровим способом. Елементи дати наводять арабськими цифрами в один рядок у послідовності: число, місяць, рік. Наприклад: 15.01.2001. Дату дозволено оформлювати у послідовності: рік, місяць, число. Наприклад: 2001.01.15.

Реквізит «Внутрішня адреса» («The Inside Address») – відомості про отримувача. Обов'язковий реквізит у Великобританії. Адресу повторюють на конверті. Як правило, розміщують у лівому верхньому куті нижче від рядка з датою. Рядки реквізиту вирівнюють із лівого боку без абзацного відступу від межі лівого берега. Оформлюючи реквізит «Внутрішня адреса», використовують мінімальну кількість розділових знаків. В оформленні реквізиту «Внутрішня адреса» в Великобританії та Україні є суттєві відмінності. У Великобританії, якщо листа адресовано посадовій особі і відоме її прізвище, спочатку ставлять слово-індекс, зазначають ім'я, прізвище і посаду отримувача, нижче – назву фірми, нижче – поштову адресу. В Україні, якщо ділового листа надсилають посадовій особі, назву установи зазначають у називному відмінку, а посаду і прізвище адресата – у давальному.

Реквізит «Вказівка на загальний зміст / тему листа» («The Subject Line») – заголовок до тексту. Необов'язковий реквізит: в англomовному листуванні його часто не наводять, особливо якщо загальний зміст листа чітко визначено в першому реченні. Однак наявність вказівки на загальний зміст листа мобілізує увагу адресата, спрямовує його в русло певного кола питань. Вказівку на тему листа наводять безпосередньо перед основним текстом після звертання на окремому рядку. У вітчизняному діловодстві цей реквізит завжди розміщують перед звертанням. Якщо лист стосується однієї проблеми, то тему можна означити і перед звертанням. Якщо ж листування стосується кількох контрактів, то тему листа зручно зазначати відразу після звертання. В Україні «Заголовок до тексту» листа повинен бути узгоджений з назвою листа і містити короткий виклад його основного смислового аспекту.

Найголовніший реквізит ділового листа – це «Основний текст листа» («The Body of the Letter»). У Великобританії його друкують нижче від вказівки на загальний зміст листа через 3–4 інтервали на всю ширину аркуша – від межі лівого берега до межі правого. Текст міжнародного ділового листа складається з таких логічних компонентів:

– вступ (*Introduction*) – висловлюють подяку адресату за попередні контакти (надіслане повідомлення, відповідь на свій лист, зустріч) та зазначають причину написання листа;

– основна частина (*Details*) – викладають суть питання: положення, факти й цифри, які потрібно довести до уваги адресата;

– підсумок (*Close*) – роблять висновки, повідомляють про плани на майбутнє тощо, а також висловлюють подяку за співпрацю, сподівання на її продовження в майбутньому та швидке отримання відповіді.

Для формулювання вступної та заключної частин тексту використовують стандартні мовні звороти як у Великобританії, так і в Україні [1, с. 3–4].

Текст листа поділяють на абзаци відповідно до наявних логічних компонентів. Середня кількість абзців у діловому листі – від трьох до п'яти. У стандартизованих листах таких абзців, як правило, два: перший містить змістову частину документа, другий становить стереотипну заключну фразу ввічливості. Традиційно відступ на початку абзацу не роблять, а абзаци відокремлюють один від одного одинарним інтервалом. Розділові знаки в тексті листа вживають відповідно до правил пунктуації.

В українському законодавстві зазначено, що текст ділового листа повинен бути викладений стисло, грамотно, зрозуміло, без повторів та вживання слів і зворотів, які не несуть смислового навантаження. Текст оформлюють у вигляді суцільного складного тексту, анкети, таблиці або поєднання цих форм. Якщо частини листа мають різні смислові аспекти або текст листа містить декілька рішень, висновків тощо, його треба розбити на розділи, підрозділи, пункти, підпункти, які нумерують арабськими цифрами і друкують з абзацу.

Наступний реквізит ділового листа – це «Заключна формула ввічливості» («*The Complimentary Close*») – загальноприйнята стандартна формула ввічливості, що є невід'ємною частиною етикету ділового листування. Обов'язковий реквізит у Великобританії. Розташовують безпосередньо під основним текстом документа ліворуч (найчастіше) без відступу від межі лівого берега або праворуч. Починають з великої літери, після заключного компліменту завжди ставлять кому, хоча останнім часом заохочується відкрита пунктуація. «Заключна формула ввічливості» може мати різний характер залежно від ступеня близькості кореспондентів, їхнього стилю спілкування тощо.

Ще один реквізит «Підпис» («*The Signature*») є обов'язковим у Великобританії. Має фіксоване місце в композиційній схемі листа: його завжди розміщують під заключною формулою ввічливості: якщо комплімент ліворуч, то і підпис ліворуч, якщо комплімент праворуч, то і підпис праворуч. В англійських листах, як правило, проставляють один підпис. Підпис складається з таких елементів, які подають у стовпчик один під одним: 1) особистий підпис автора листа; 2) повне ім'я та прізвище автора листа; 3) посада автора листа. Підпис в українських ділових листах складається з назви посади особи, яка підписує лист, особистого підпису, ініціалу(-ів) і прізвища.

Реквізит «Позначка про наявність додатків» («*The Enclosure*») – необов'язковий реквізит в англійських ділових листах. Друкують у нижній лівій частині документа без відступу від межі лівого берега. Використовують такі позначки залежно від кількості додатків: 1) *Enclosure*;, *Encl.*: «Додаток»; 2) *Enclosures*;, *Enc.*: «Додатки». Як правило, уживають скорочений варіант. Після позначки наводять назви доданих документів і кількість сторінок додатка. В свою чергу, в українських ділових листах «Відмітку про наявність додатків» розміщують під текстом листа. Наявність додатків, повну назву яких наводять у тексті, фіксують за такою формою: Додаток: на 5 арк. у 2 прим. Якщо лист має додатки,

повних назв яких немає у тексті, то ці назви треба подати після тексту, зазначивши кількість аркушів у кожному додатку та кількість їхніх примірників.

У Великобританії існує такий необов'язковий реквізит, як «Доповнення / постскрипtum» («P. S.»). Використовують, коли листа вже підписано, але з'явилася потреба зафіксувати додаткову інформацію. Для цього наприкінці листа після підпису оформлюють доповнення, використовуючи скорочення P. S. (від лат. *post scriptum* – «після написаного»), за такою схемою: P. S. текст доповнення. Наприкінці постскрипту знову ставлять підпис. Бажано цим реквізитом не зловживати. В Україні такий реквізит не вживається.

Суттєва різниця в реквізитах ділових листів у Великобританії та Україні полягає в тому, що в Великобританії не існує такого реквізиту, як відбиток печатки. В Україні відбитком печатки організації засвідчують на листі підпис відповідальної особи. Перелік документів, на які ставлять відбиток печатки, визначає організація на підставі нормативно-правових актів. Його подають в інструкції з діловодства організації. Відбиток печатки ставлять так, щоб він охоплював останні кілька літер назви посади особи, яка підписала документ.

Таким чином, у результаті проведеного дослідження можна побачити, що існують як схожості, так і відмінності в діловому листуванні в Великобританії і Україні. Перш за все, це відмінності в складі реквізитів, їх кількості. Треба зазначити, що практика англійського ділового листування, що спирається на встановлені правила та стандарти, більш гнучка порівняно із вітчизняним досвідом написання ділових листів. Існуючі відмінності іноді можуть стати перешкодою для оперативного отримання достовірної інформації. Це перш за все наявність різних підходів до розміщення реквізитів на бланку листа. До того ж дотримання встановлених правил в оформленні листів має суб'єктивний характер. Якщо фірма вважає за доцільне суворо дотримуватися основних вимог міжнародних стандартів, то зовнішній вигляд її ділової документації може відповідати визначеним нормам. Однак якщо керівництво фірми не приділяє серйозної уваги питанням оформлення ділових паперів, то надіслані фірмою ділові листи можуть не мати чіткості, а іноді й бути недостатніми за інформаційним змістом.

Перспективою дослідження є практичний розгляд ділових листів не лише Великобританії та України, а також Росії. Це дозволить зробити більш глибокий науковий аналіз досліджуваного питання.

Бібліографічні посилання

1. **Деркач І. О.** Особливості ділового письма англійською мовою / І. О. Деркач // 36. наук.-метод. праць. – Мелітополь, 2008. – Вип. 12. – С. 1–5.
2. **Коленченко А. М.** Комерційне листування / А. М. Коленченко // Секретар-референт. – 2006. – №1. – С. 42–45.
3. **Коновченко О. В.** Міжнародне листування : навч. посіб. / О. В. Коновченко. – Х. : Нац. аерокосм. ун-т ім. М. Є. Жуковського «ХАІ», 2012. – 98 с.
4. **Котковець А. Л.** Стиль англомовної ділової кореспонденції [Електронний ресурс] / А. Л. Котковець. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/3_ANR_2013/Philologia/2_126425.doc.htm.
5. **Матвєєв Ю. Р.** Обов'язкові реквізити міжнародного листа / Ю. Р. Матвєєв // Секретар-референт. – 2006. – № 01 (38). – С. 38–41.
6. **Савченко Т. В.** Особенности речевого взаимодействия деловых партнеров (на материале русского, английского и французского языков) / Т. В. Савченко // Вестн. Удмурт. ун-та. – 2007. – № 5. – С. 167–170.

7. **Ступин Л. П.** Письма по-английски на все случаи жизни : учеб.-справ. пособие для изучающих англ. язык / Л. П. Ступин. – СПб. : Просвещение, 1997. – 207 с.
8. Уніфікована система організаційно-розпорядчої документації. Вимоги до оформлення документів : ДСТУ 4163-2003. – [Чинний від 2003.09.01]. – К. : Держспоживстандарт України, 2003. – IV, 26 с.

Надійшла до редколегії 03.02.15.

УДК 81'373.46

Л. Н. Проскурина

Национальный авиационный университет (г. Киев)

ОНОМАСИОЛОГИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ ТЕРМИНОВ-КОМПОЗИТОВ В ТЕХНИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ РЕМОНТА ЛЕТАТЕЛЬНЫХ АППАРАТОВ

З позицій когнітивної ономасіології проаналізовано терміни ремонту літальних апаратів, які утворено шляхом композиції. Розглянуто основні ономасіологічні моделі термінів-комполітів, описано види термінологічних комполіцій за предметно-логічною ознакою.

Ключові слова: терміни ремонту літальних апаратів, термінологія літальних апаратів, складання основ, ономасіологічна структура, понятійна категорія.

Проскурина Л. Н. Национальный авиационный университет. **ОНОМАСИОЛОГИЧЕСКИЕ МОДЕЛИ ТЕРМИНОВ-КОМПОЗИТОВ В ТЕХНИЧЕСКОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ РЕМОНТА ЛЕТАТЕЛЬНЫХ АППАРАТОВ**

С позиций когнитивной ономасиологии проанализированы термины ремонта летательных аппаратов, образованные путем композиции. Рассмотрены основные ономасиологические модели терминов-комполитов, описаны разные виды терминологических комполитий по предметно-логическому признаку.

Ключевые слова: термины ремонта летательного аппарата, сложение основ, ономасиологическая структура, понятийная категория.

Proskurina L. N. National Aviation University. **ONOMASIOLOGICAL MODELS OF THE COMPOSITE TERMS IN TECHNICAL TERMINOLOGY OF THE FLYING MACHINES REPAIR**

In modern complex terminologies, which include the fly mechanism repair, the information volume of the formed concept is increasing through the composition: due to the term-elements promoting specialization of the logical subject semantics.

The purpose of this article is to give onomasiological and cognitive characteristics of terms-composites fly mechanism repair using onomasiological models, to show the conceptual mechanisms of formation of complex names. To achieve this goal, the solving of the following practical tasks is needed: 1) to determine the onomasiological structure of composites; 2) to allocate onomasiological basis and onomasiological sign suffixal terms-composites; 3) selecting categorical signs of denotatum to show the formation mechanisms of cognitive models of composites. Terms-composites of fly mechanism repair sphere are a combination of categorical meanings, thus conceptual categories relate to specific elements of the term identified by onomasiological analysis. In the structure of the suffixal composites-nouns the onomasiological bases are: -тель, -чик, -атор/-изатор, -ание/-ение, -ость, -отк-, -к-. As generating bases both perfect and imperfect verbs, and the names: nouns and adjectives. The composition process encompasses both the terms and term-elements (including adjectives and participles).

Key words: terminology of the flying machines repair, onomasiological structure, conceptual category, the term composite.

Образование производных терминов путем сложения основ, композиции или сложением слов (юкстапозиции) – один из самых доступных, логически

обоснованных и продуктивных способов решения проблемы языковой экономии при усложнении понятий. Этот способ является одним из самых продуктивных также в технических терминологиях.

Терминологический корпус сферы ремонта летательных аппаратов относится к числу современных комплексных терминосистем, развивающихся под влиянием научно-технического прогресса, влекущего за собой усложнение концептуальной структуры сформированных концептов. Появление нового концептуального признака, увеличение информационного объема концепта требует языкового выражения и происходит с помощью композиции.

По мнению Е. С. Кубряковой, мир, в самых общих чертах уже давно описанный и рассортированный, теперь еще больше субкатегоризируется. В актах номинации фиксируется все большее количество признаков реальных [6, с. 17]. Как правило, эти признаки репрезентируются с помощью терминологических элементов, отражающих специализацию семантики логического субъекта, но лишенных самостоятельной номинативной функции. Поэтому процесс композиции охватывает как термины, так и терминологические элементы (включая прилагательные и причастия). Изучение закономерностей образования терминологических композитов позволит раскрыть тенденции формирования исследуемой терминологии и продемонстрировать наиболее актуальные концептуальные зоны.

Цель настоящей статьи – с помощью ономазиологических моделей представить ономазиологическую и когнитивную характеристику терминов-композитов ремонта летательных аппаратов, показать понятийные механизмы образования сложного наименования. Для достижения этой цели необходимо: 1) определить ономазиологическую структуру композитов; 2) выделить ономазиологический базис и ономазиологический признак суффиксальных терминов-композитов; 3) выделив категориальные признаки обозначаемого, показать механизмы формирования когнитивных моделей композитов.

Источником материала исследования послужила выборка терминов-композитов из учебной литературы по ремонту летательных аппаратов [2; 11], включающая более 240 сложных терминов, 131 сложносоставной термин (всего 10 % проанализированного корпуса терминов ремонта летательных аппаратов).

Как известно, ономазиологический метод направлен на объяснение связи ономазиологической структуры со структурами знаний об объекте номинации [3; 7; 8]. Так, образование производного слова представляет собой процесс подведения обозначаемого под одну из базовых категорий человеческого опыта, которая формирует ономазиологический базис обозначаемого, после чего базису приписывается ономазиологический признак, формируемый основой мотивированного слова. Таким образом, структура производного слова имеет двучастный характер и складывается из ономазиологического базиса и приданного ему ономазиологического признака [7, с. 196–197].

В корпусе терминов ремонта летательных аппаратов обнаружены композиты, образованные как способом чистого сложения, так и сложно-аффиксальными способами. В качестве словообразовательных средств при образовании сложных терминов используются типичные для технической терминологии суффиксы и в некоторых случаях префиксы. В структуре суффиксальных композитов-существительных ономазиологическими базисами выступают суффиксы **-тель**, **-чик**, **-атор/-изатор**, **-овк-**, **-ание/-ение**, **-ость**, **-отк-**, **-к-**. В качестве производящих основ могут выступать как глаголы совершенного и несовершенного вида, так и имена существительные и прилагательные. Сложно-суффиксальные композиты с соединительной гласной образуются по следующим моделям:

- 1) «основа существительного + основа глагола + -тель»: *маслоотделитель, маслоочиститель, краскораспылитель, тензопреобразователь*;
- 2) «основа существительного + основа глагола + -ник»: *маслоотстойник, воздухозаборник*;
- 3) «основа существительного + основа глагола + -чик»: *тензодатчик*;
- 4) «основа существительного + основа глагола + -тор»: *светосигнализатор*;
- 5) «основа существительного + основа глагола + -ание/-ение»: *нагароотложения, боромеднение, зубодолбление, зубозакругление*;
- 6) «основа существительного + основа существительного + -ид, -ит»: *графитоэпоксид, стеклоэпоксид, бороэпоксид, асботекстолит*;
- 7) «основа глагола + основа глагола + -тель»: *течеискатель*;
- 8) «основа глагола + основа глагола + -чик»: *вибродатчик*;
- 9) «основа глагола + основа глагола + -к(а)»: *виброгалтовка*;
- 10) «основа прилагательного + основа глагола + -отк(а)»: *термообработка*;
- 11) «основа прилагательного + основа прилагательного + -ость»: *тугоплавкость*;
- 12) «основа прилагательного + основа прилагательного + -овк(а)»: *пневмोजовка*.

Основные категориальные значения выделенных моделей композитов – «предмет – устройство, прибор», «материал», «процессы (технологические, физические, химические, внутри веществ)». Суффиксальные ономазиологические модели номинаций приборов и деталей передают следующие значения:

- 1) «вещество + действие, совершаемое над этим веществом»: *маслоотделитель, маслоотстойник, маслоочиститель, краскораспылитель, пленкообразователь, воздухозаборник*;
- 2) «явление + действие, совершаемое с помощью этого явления»: *светосигнализатор, вибродатчик, тензодатчик, пневмодатчик*.

Сложные бессуффиксные образования, опорная основа которых выполняет функцию базиса, описываются следующими семантическими моделями: «место + предмет», «величина + предмет», «источник энергии + предмет» *бронхоскоп, пьезоакселерометр, пневмодрель*. Опорная часть означает «предмет».

Композиты с общим категориальным значением «материал» образуются по моделям:

- 1) «вещество + вещество» *бороуглерод, хромомолибден, кремнемарганец* (существительные-компози́ты с сочинительной связью), причем по этой же модели образуются и трехкомпонентные терминыэлементы: *сплав хромомолибденовый, пенополихлорвинил*;
- 2) «вещество + структура»: *углеволокно, стекловолокно, фторопласт, фенопласт, пенорезина, пеностекло, пеноуретан*;
- 3) «состав / способ получения вещества + вещество»: *термопласт, органический пластик, псевдосплав*.

Существительные-компози́ты с общим категориальным значением «процесс» (технологический, физический, химический, внутри веществ) создаются по следующим моделям:

- 1) «вещество + процессы, происходящие с этим веществом»: *нагароотложения, боромеднение*;
- 2) «явление + действие, совершаемое с помощью этого явления»: *термообработка, рентгенодефектоскопия, рентгенооскопия*;
- 3) «явление + процессы, происходящие с этим явлением»: *лучепреломление*;

4) «элемент детали + процесс, совершаемый над этой деталью»: *зубодолбление, зубозакругление, зубопротягивание, зубострогание, зубофрезерование, зубообработка, зубопритирка*;

5) «явление + процессы, происходящие из-за этого явления»: *вибровозбуждение, виброупрочнение, виброиспытание, виброизмерение поверхностей, виброгалтовка, виброперегрузка*;

6) «величина процесса + название процесса»: *микросмещения*.

Ономасиологические модели композитов с общим категориальным значением «качество (предметов, устройств и величин)» репрезентируют следующие значения:

1) «параметр/качество + процесс»: *тугоплавкость, теплостойкость, термостойкость, теплопроводность, термopочность, сверхпластичность, сверхпроводимость, легкоплавкость, легкоъемность*;

2) «размер + качество»: *разнотолщинность, равнопрочность, разностенность*;

3) «явление + отношение процесса к этому явлению»: *атмосферостойкость, ударопрочность, ударостойкость, износостойкость, ремонтпригодность, взрывобезопасность, гидрофильность поверхности, огнестойкость, виброактивность, вибростойкость, водостойкость, энергонапряженность*.

Среди способов образования сложных слов выделяют истинное и неистинное словосложение, которое в романском языкознании принято называть «композицией», т. е. сложением, и «юктапозицией», то есть соположением. По мнению лингвистов, юктапозиция не предполагает эллипсиса, это лишь простое объединение слов, сближенных случаем употребления. Их значение состоит из значений моделей однословных терминов, включенных в юктапозицию.

С помощью сложносоставных терминов-юктапозитов номинируются вещества и материалы (*растворитель-эмульгатор, смесь хром-олово, смесь никель-титан*), явления (*эхо-сигнал, фреттинг-коррозия*), инструменты и оборудование (*болт-заклепка, бак-отсек, образцы-свидетели, рольганг-накопитель, система «покрытие-основа», шар-зонд*), документы (*карты-классификаторы, блок-схема*), методы (*эхо-метод*).

Современные терминологии развиваются за счет распространения терминов терминологическими – прилагательными и причастиями. Дальнейшее усложнение понятия происходит за счет присоединения нового элемента к имеющемуся терминологическому элементу в виде основосложения.

Среди сложных прилагательных выделяем следующие словообразовательные модели:

1) «основа существительного/прилагательного + основа глагола + -очн-»: *приемо-сдаточный акт, операция шлифовально-затыловочная*;

2) «основа прилагательного + основа существительного + -онн-»: *спай контактно-реакционный*;

3) «основа прилагательного + основа существительного + -н-»: *подъемно-транспортное оборудование, приточно-вытяжная вентиляция, покрытие защитно-декоративное*;

4) «основа прилагательного + основа существительного + -ов-»: *подетально-групповая специализация*;

5) «основа прилагательного + основа прилагательного + -н-»: *поверхностно-активные вещества, анероидно-мембранные приборы*;

6) «основа прилагательного + основа глагола + -альн-»: *обработка карусельно-шлифовальная, обработка фрезерно-центровальная*;

7) «основа существительного + основа существительного + -еск/-ическ-»: *электрохимическая защита, операция химико-термическая.*

Данные модели передают следующие значения:

1) «имеющий отношение к действию/процессу»: *коррозионно-усталостный процесс, универсально-сборочное оборудование;*

2) «имеющий отношение к предмету»: *приспособление объемно-каркасное, операция токарно-револьверная;*

3) «называющий качество явления/предмета»: *индикатор буквенно-цифровой, брак-дефектная единица продукции, излучатель ртутно-кварцевый.*

Сложные активные причастия настоящего времени образуются по следующим моделям:

1) «основа причастия + основа глагола + -ущ/-ющ-»: *моюще-консервирующая жидкость;*

2) «наречие + основа глагола + -ущ/-ющ-»: *быстропротекающие процессы, сталь быстрорежущая;*

3) «основа существительного + основа глагола + -ущ/-ющ-»: *краска звуко-изолирующая, перегородка радиопоглощающая.*

Ономасиологические модели сложных активных причастий передают следующие значения: «явление + совершение действия над явлением»; «качество совершаемого действия»; «действие + дополнительное действие».

Сложные пассивные причастия прошедшего времени создаются в соответствии со следующими словообразовательными моделями:

1) «основа существительного/прилагательного + основа глагола + -анн-»: *объемно-центрированная решетка, электроосажденный хром, соединение клее-клепанное;*

2) «наречие + основа глагола + -анн-»: *высоколегированные стали.*

Ономасиологические модели сложных пассивных причастий передают значения «качество произведенного действия»; «явление, с помощью которого произведено действие», «материал, с помощью которого произведено действие».

Общие категориальные значения данных моделей – «процессы», «приборы», «материалы», «действия (операции)», «метод». Например, названия производственных операций ремонта образуются по следующим моделям:

1) «направление движения + действие»: *операция вертикально-протяжная, операция вертикально-расточная, операция вертикально-сверлильная, бесцентрово-шлифовальная операция, внутришлифовальная операция;*

2) «способ + способ»: *операция химико-термическая;*

3) «деталь + действие»: *операция болторезная, операция вальцетокарная, операция вальцешлифовальная, операция гайконарезная;*

4) «действие + действие»: *операция доводочно-притирочная, обдирочно-шлифовальная;*

5) «вещество/ явление + действие»: *операция абразивно-отрезная, операция алмазно-расточная;*

6) «форма + действие»: *круглошлифовальная, плоскошлифовальная, поперечно-строгальная, продольно-строгальная, радиально-сверлильная.*

В данной терминологии нередко в качестве дополнительного признака используется количественный показатель (основа числительного от нуля до четырех). Количественный показатель выполняет уточняющую функцию, характеризую явления, детали, материалы и др. Подобные термины образуются по следующим моделям:

1) «основа числительного + основа существительного + -н-»: *шов односторонний, двухсторонний; шов однорядный, двухрядный, трехрядный; ключ гаечный*

двухсторонний, односторонний доступ, приборы трехкоординатные, двухпроводные, трехпроводные сплавы; нагрузка одноколесная, материал нуль-мерный, одномерный; тележка четырехколесная;

2) «основа числительного + основа глагола + -н-»: *резьба многозаходная, однозаходная;*

3) «основа числительного + основа существительного + -ов-»: *патрон четырехкулачковый, патрон трехкулачковый, сталь двутавровая.*

Как мы видим, содержание терминов-композиций сферы ремонта летательных аппаратов представляет комбинацию категориальных значений, при этом понятийные категории соотносятся с конкретными элементами термина, выявленными с помощью ономаσιологического анализа.

В терминологии ремонта летательных аппаратов можно выделить ономаσιологические модели, характерные как для технических терминологий вообще, так и для терминологии ремонта летательных аппаратов. Наибольшее количество композиций образуется в концептуальной зоне «Производственный процесс РЛА». Выделение когнитивных и ономаσιологических моделей позволило выявить закономерности в образовании сложных терминов в терминотерминологии.

Библиографические ссылки

1. Базовый словарь лингвистических терминов. – К. : Изд-во Гос. академии руководящих кадров культуры и искусств, 2003. – 192 с.
2. Голего Н. Л. Ремонт летательных аппаратов / Н. Л. Голего. – М. : Транспорт, 1984. – 422 с.
3. Гусева И. Г. Когнитивно-дискурсивный анализ межотраслевой экологической терминологии в области рыбного промысла (на материале английского языка) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / И. Г. Гусева. – М., 2004. – 16 с.
4. Ивина Л. В. Лингво-когнитивные основы анализа отраслевых терминотерминологий (на примере англоязычной терминологии венчурного финансирования) / Л. В. Ивина. – М. : Академический проект, 2003. – 304 с.
5. Кубрякова Е. С. Лингвистическая сущность номинации: когнитивно-семиотические характеристики / Е. С. Кубрякова // *Słowo. Tekst. Czas VII*. Новые средства языковой номинации в новой Европе. – Szczecin : Wydawnictwo naukowe uniwersytetu Szczecińskiego, 2004. – S. 15–20.
6. Кубрякова Е. С. Язык и знание: На пути получения знаний о языке: части речи с когнитивной точки зрения. Роль языка в осознании мира / Е. С. Кубрякова. – М. : Языки слав. культуры, 2004. – 555 с.
7. Кубрякова Е. С. Части речи в ономаσιологическом освещении / Е. С. Кубрякова. – М. : Наука, 1978. – 116.
8. Кручинский Г. А. Ремонт авиационной техники (теория и практика) / Г. А. Кручинский. – М. : Машиностроение, 1984. – 256 с.
9. Кручинский Г. А. Технологические процессы ремонта летательных аппаратов и авиационных двигателей / Г. А. Кручинский. – М. : МГТУ ГА, 2002. – 124 с.
10. Лейчик В. М. Когнитивное терминоведение – пятый этап развития терминоведения как ведущей научной дисциплины рубежа XX–XXI веков / В. М. Лейчик // Когнитивная лингвистика: новые проблемы познания : сб. науч. тр. [под ред. Л. А. Манерко]. – М. : Рязань, 2007. – Вып. 5. – С. 121–132.
11. Очагов С. В. Технология конструкционных материалов / С. В. Очагов. – М. : МГТУ ГА, 2004. – 88 с.

Надійшла до редакції 23.02.15

Л. В. Романюк

*Донецький національний університет (м. Вінниця)***ПРИКМЕТНИК ЯК НОМІНАТИВНИЙ ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ
ЛОКАТИВНОСТІ У СТРУКТУРІ ФРАЗЕОЛОГІЧНОЇ ОДИНИЦІ**

Розглянуто механізми, моделі та специфічні риси утворення фразеологічних одиниць із семантикою локативності, їх конотативний, оцінний, стилістичний потенціал. Увагу зосереджено на прикметникові, що є одним з номінативних засобів утворення фразеологічних одиниць. Виокремлено семантичні групи у межах поля локативності, досліджено закономірності параметризації простору.

Ключові слова: прикметник, компонент, фразеологічні одиниці (ФО), номінативні лексичні одиниці, конотація, локативність.

Романюк Л. В. Донецький національний університет (г. Вінниця). **ПРИЛАГАТЕЛЬНОЕ КАК НОМИНАТИВНОЕ СРЕДСТВО ВЫРАЖЕНИЯ ЛОКАТИВНОСТИ В СТРУКТУРЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ ЕДИНИЦЫ**

Рассмотрены механизмы, модели и специфические черты образования фразеологических единиц с семантикой локативности, их коннотативный, оценочный, стилистический потенциал. Внимание сосредоточено на имени прилагательном как одном из номинативных средств образования фразеологических единиц. Выделены семантические группы в пределах поля локативности, исследована параметризация пространства.

Ключевые слова: прилагательное, компонент, фразеологические единицы (ФЕ), номинативные лексические единицы, коннотация, локативность.

Romanyuk L.V. Donetsk National University (Vinnytsia). **ADJECTIVE AS A NOMINATIVE MEANS OF LOCATIVITY IN THE STRUCTURE OF PHRASEOLOGICAL UNITS**

The article reviews mechanisms, models and specific features of the phraseological units formation with locative semantics, their connotative, evaluative, stylistic potential. The focus is on the adjective that is one of the nominative means of phraseological units formation. On the basis of the collected and analysed matters semantical groups within the field of locativity are distinguished, patterns of space, point, place parameterization in quantitative and qualitative terms are examined, measurable characteristics of locum as a space and as a subject are defined. Pragmatic use of the adjective defined as the part of phraseological field of locativity. It's an anthropocentric nature of spatial relations. It has studied the features of updating pragmasemantic locative categories: subcategory of the person; subcategory of the subject; subcategory of the place and time; subcategory of the abstractions. The adjectives-components and procedural phraseological units have been analysed and the role of antonymic and synonymous relationships in the phraseological verbalization has been defined. Features of the adjective use for spreading idioms to enrich internal idiomatic way has been examined.

Key words: adjective, component, phraseological units (PhU), nominative lexical units, connotation, locativity.

Сучасна лінгвістична наука особливу увагу приділяє проблемам дослідження людського фактора в мові. Фразеологія є надзвичайно вдячним та багатобічючим джерелом виокремлення антропологічного начала вербальності. Механізми моделювання таких структурно та значеннєво специфічних одиниць, як фразеологізми, потребують особливого підходу з боку лінгвістики. Слід особливу увагу звернути на процеси вербалізації провідних формантів мовно-культурної картини світу. Це простір і час, життя і смерть, що певним чином є вербалізованими на мовному рівні.

Природно, що для фразеологічної вербалізації найбільш продуктивною виявилася група номінативних одиниць. Актуальність даної статті зумовлена необ-

хідністю дослідити репрезентацію фразеологічної вербалізації локативності за допомогою номінативних одиниць, зокрема прикметника.

Проблема компонентного складу ФО (фразеологічної одиниці) перебуває серед наукових інтересів багатьох вітчизняних лінгвістів (Л. Г. Авксентьев, І. Б. Іванова, Л. Г. Скрипник, Л. М. Пелепейченко, В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко та ін.). Механізм формування фразеологічного значення на основі або за участю компонента-прикметника розглядалася О. В. Логіною, О. М. Чепасовою, а специфіка поліцентричних фразеосемантичних полів досліджувалася О. О. Селівановою, Ж. Б. Усенко-Чорною, Л. М. Пелепейченко та ін. Локативність як вербальний параметр опрацьовано у працях М. Ф. Алефіренка, В. М. Телія, С. Б. Фоміної тощо.

Мета статті полягає в окресленні суті процесу фразеологічної вербалізації з виокремленням вербалізаторів фразеологічних одиниць із семантикою локативності. Досягнення мети передбачає вирішення завдання охарактеризувати особливості номінативного потенціалу прикметника у складі ФО в межах семантичної категорії локативності.

Засоби фразеологічної вербалізації локативності за формальними ознаками поділяють на номінативні (субстанційні, ад'єктивні та адвербіальні компоненти), процесуальні (дієслова зі значенням переміщення, руху в просторі), релятивні (афікси, прийменники та сполучники чи сполучникові слова). Номінативними називаються такі лексичні одиниці, які прямо або опосередковано виступають номінаціями локативності на фразеологічному рівні, оформлюючи його в категоріях предметності, непроцесуальної ознаки. Номінативні одиниці «покривають» мікрополе статичної локативності – місце, локусу.

До номінативних засобів вираження локативності належать прикметники, з якими пов'язане уявлення про форму як ознаку простору. Через ад'єктив відбувається параметризація простору в кількісному та якісному відношеннях, об'єктивуються вимірні ознаки локусу як простору і як предмета. У прикметнику виразно представлено антропоцентричний характер просторових відношень, що виявляється на рівні синтаксису.

Компонент-прикметник виконує структурно й семантично фразеотвірну роль, що призводить до втрати традиційної семантики, граматики та актуалізації нових лексико-граматичних і синтагматичних зв'язків. Наприклад: тільки тепле місце – *місце лишилося (тепле місце)* [8, с. 496], загнати в кут – *загнати в глухий кут* [Там само, с. 407].

Під час формування ФО на основі нефразеологічного словосполучення кожен компонент втрачає своє семантичне ядро, актуалізуючи лише такі специфічні семи, котрі й беруть участь у продукуванні нового фразеологізму. Прикметники-компоненти ФО у роботі розділено на декілька семантичних груп у межах поля локативності: колір (*червоний, білий, чорний*), просторові якості (*довгий, короткий, правий, лівий, великий, малий, вузький, широкий*), фізичні якості (*невірний, вторований, темний, старий, сухий*). У межах категорії локативності відносно-присвійні прикметники змінюються на якісні. О. О. Потебня зазначав: «У міру того, як зв'язок прикметника відносного з його першообразним іменником стає у свідомості більш і більш віддаленим, збільшуючи його відстороненість, безвідносність та якісність, оскільки якісність прикметника є лише друге ім'я його відносності. Разом із тим, цей прикметник стає виразом якості постійної» [3]. Як компонент фразеологізму прикметник зазнає семантичних перетворень на рівні категорійного, субкатегорійного та індивідуального значень.

У складі ФО компонент-прикметник належить до певної предметно-тематичної групи, до фразеосемантичного поля локативності. Наприклад, *вузьке місце* [8, с. 161], *широкий жест* [Там само, с. 963], *вовче гніздо* [Там само, с. 175],

тепленське гніздечко [8, с. 175] втрачають зв'язок із предметно-тематичною групою ознаки представників тваринного світу. Проте обов'язковим складником таких ФО є атрибутивний компонент, який у вільному вживанні визначає семантику тваринності.

У процесі фразеотворення вибирається така сема, що виражає через виділення певної властивості культурні, міфопоетичні, традиційні конотації певного колективу мовців щодо, наприклад, тварини. У цьому випадку спостерігається узгодження семантично залежного та семантично головного компонентів у складі образної структури ФО. Наприклад: *зелений (давати зелену вулицю* [Там само, с. 332]), *золотий (купатися в золоті* [Там само, с. 344]), *золота середина* [Там само, с. 343], *білий (білий світ* [Там само, с. 30]), *червоний (проходити червоною ниткою* [Там само, с. 946]) втрачають зв'язок із семантикою визначення кольору чи матеріалу.

Фразеологізми на позначення локативності з компонентом-прикметником можна поділити на такі прагмасемантичні категорії: субкатегорія особи; субкатегорія предмета, місця і часу; субкатегорія абстракцій [2; 6].

Прикметники, що організують категорію предметно-локальних ФО, виконують певні функції. Такі фразеологізми (наприклад, *вирушати в останню путь* [8, с. 591], *не остання спиця в колесі* [Там само, с. 591]) мають фразеотвірний прикметник. Семантичний центр припадає на прикметник, відсутність останнього у складі фразеологізму руйнує образ і саму одиницю. Фразеологізм *прокрустове ложе* [Там само, с. 708] виникає на основі давньогрецького міфу про розбійника на прізвисько Прокруст (грецькою «той, хто розтягує»), який відповідно до розмірів свого ліжка для гостей або витягував нещасних, або відрубав їм ноги. Прикметник «прокрустове» є змістотвірним, оскільки вказує на певний конкретний міфологічний персонаж.

У структурі фразеологізму прикметник-компонент трансформує свої значення в пріоритети: змінює індивідуальне лексичне значення в системі ієрархічно зв'язаних сем на компонент значення в образній структурі ФО. Відносний прикметник у складі ФО зазнає додаткового впливу на свою семантику. Він може існувати водночас із властивостями первинної функції (виявляти ознаку предмета у зіставленні з іншими) й розвивати якісне значення. Належність до розряду активізується тільки у структурі певного фразеологізму. Наприклад: *золоте дно* [Там само, с. 344] (якісне значення «створений із золота, невичерпне джерело статків»), але *золота середина* [Там само, с. 343] (на протигагу кінцю і початку), *золотий фонд* [Там само, с. 344] (відносно абстрактне значення, виявлене у зіставленні з іншими реаліями). Присвійні прикметники-компоненти, зазнаючи змін після кількох стадій семантичних трансформацій, через процеси вторинної номінації втрачають первинну комунікативну мету. Це стосується ФО з прозорою семантикою та міфолого-історичною, літературною генезою. У семантиці зберігається елемент зіставлення як «там», як «такий простір»: *аріаднина нитка* [Там само, с. 15], *бочка Данаїд* [Там само, с. 220].

У предметних фразеологізмів моделі «прикметник + іменник на позначення локативності» фразеологічне значення формується на основі просторових субкатегорійних та категорійних сем граматично домінантного компонента, а прикметник створює індивідуальне значення та конотації цілісної ФО. Щодо номінативного потенціалу прикметника у складі предметних фразеологізмів, то найбільш продуктивна модель – двокомпонентна. У такій структурі прикметник – структурно та семантично обов'язковий складник. Наприклад: *світ – по широких світах* [Там само, с. 963], *шлях – кривавий шлях* [Там само, с. 966], *місце – вузьке місце* [Там само, с. 495], *насиджене місце* [Там само, с. 495]. Найменшу продуктивність

мають присвійні прикметники-компоненти ФО поля локативності: *аріаднина нитка* [8, с. 15], *висіти домкловим мечем* [Там само, с. 220], *бочка Данайд* [Там само, с. 220].

Відносні прикметники можуть трансформуватися в якісні у складі ФО, оскільки вони мають достатньо великий номінативний потенціал: *до кривавого поту* [Там само, с. 396], *крокодилові сльози* [Там само, с. 401], *кругова порука* [Там само, с. 402], *вірний шлях* [Там само, с. 131], *до гробової дошки* [Там само, с. 199], *із гороб'ячий скік* [Там само, с. 191] тощо. Найактивніше у фразеологічній вербалізації беруть участь багатозначні, власне українські прикметники, наприклад: *з далекого далеко* [Там само, с. 219], *у дальні світи* [Там само, с. 220], *вузьке місце* [Там само, с. 161], *ставати на слизьку дорогу* [Там само, с. 825], *народитися під щасливою зіркою* [Там само, с. 970].

Якісно-обставинні фразеологізми співвіднесені з прислівниками та визначають просторові позиції «Я – простір». Продуктивними моделями є: якимось чинном (застигла форма), в якомусь світлі, в якомусь порядку, у якійсь формі. У таких твірних моделях компонент-прикметник є обов'язковим і структурно, і семантично. Ці властивості дозволяють у межах фразеосемантичного поля формувати синонімічні та антонімічні зв'язки. Наприклад: *на офіційному рівні – на неофіційному рівні*; *рівна дорога* [Там само, с. 736] – *бита дорога* [Там само, с. 263]; *високий рівень – достатній рівень*.

Склад процесуальних фразеологізмів визначає наявність дієслівного компонента або його еквівалента. Такі дієслова-компоненти зберігають інваріанту семантику дії як такої, можливість формувати категорійні значення ФО. Особливість процесуального фразеологізму в тому, що усі його компоненти зберігають формальні ознаки, але змінюють семантику і прагматику. Це й визначає правила використання прикметника у складі процесуальних фразем. Наприклад: *влучити в живу рану* [Там само, с. 138], *виводити на вірний шлях* [Там само, с. 131]; *залізати у високі високості* [Там само, с. 312], *бути на сьомому небі* [9, с. 386], *не взятися ні за холодну воду* [Там само, с. 388].

В українській літературній мові процесуальні фразеологізми із семантикою локативності утворюються за продуктивною моделлю: «дієслово + прикметник + іменник (непрямий відмінок)»: *грати першу скрипку* [8, с. 75], *відтісняти на задній план* [Там само, с. 127], *іти к бісовому батьку* [Там само, с. 350], *іти протоптаними стежками* [Там само, с. 713]. Прикметники-компоненти процесуальних фразеологізмів найчастіше належать до розряду якісних: кольори (*держати в чорному тілі* [Там само, с. 950], *чорно перед очима* [Там само, с. 950], *бачити в рожевому світлі* [Там само, с. 743], *дивитися крізь рожеві окуляри* [Там само, с. 743], *давати зелену вулицю* [Там само, с. 332]); просторові якості (*відкласти у довгий ящик* [Там само, с. 255], *бути на короткій нозі* [Там само, с. 391], *близький світ* [7, с. 3], *семимильними кроками* [9, с. 408], *коротка кишка* [8, с. 391]); якісно-оцінні (*сидіти на чужому возі* [Там само, с. 143], *загнати у сліпу вулицю* [Там само, с. 161], *мокрого місця не залишити* [Там само, с. 743], *лежати на смертному ложі* [Там само, с. 448]).

Як засіб вербалізації у фразеології використовуються також антонімічні, синонімічні зв'язки. Внутрішня форма процесуальних фразеологізмів утворюється за умови протиставлення антонімічних або ж синонімічних прикметників-компонентів: *від Аза до Іжиці* [Там само, с. 19]; *Альфа і Омега* [Там само, с. 20]. Можливим є застосування іншої моделі: *бити в лоб* [Там само, с. 27] – *бити у тім'я* [Там само, с. 27], *у п'яти бити* [Там само, с. 725] – *у голову бити* [Там само, с. 185]. Однакове значення ФО вербалізоване за допомогою антонімічних лек-

сем, які мають спільну сему «частини тіла». Ця спільність уможлиблює використання антонімічних пар у синонімічних ФО.

У ФО із семантикою локативності компонент-прикметник може підлягати метафоризації, докорінно змінюючи своє значення, а компонент дієслова (особливо багатозначний) зберігає своє формальне граматичне значення й розвиває характерну для нього сему, що передає семантику спрямованої дії, процесу ФО загалом. Наприклад: *йти уторованим шляхом* [8, с. 966], *виводити на вірний шлях* [Там само, с. 966], *йти шляхом найменшого опору* [Там само, с. 966]. Наведена модель є продуктивною в українській фразеології завдяки властивості формувати конотації фразеологізмів.

Процесуальні ФО використовують прикметник-компонент для поширення ідіоми з метою збагачення внутрішнього образу. Наприклад: *бути в старій скрині* [5, с. 175], *бути на божій дорозі* [Там само, с. 309]. Усі процесуальні фразеологізми із семантикою локативності такого типу структуровані за моделлю «дієслово + прикметник + іменник»: *очі на мокрому місці* [8, с. 599], *дивитися в завтрашній день* [Там само, с. 235], *наставляти на вірну путь* [Там само, с. 131], *відходити у довічний сон* [Там само, с. 120]. Компонент-прикметник, який виконує конотативну або уточнювальну функцію, збагачує фразеологічний образ: *мати довгі руки* [Там само, с. 471]. У таких ФО прикметник є конкретизатором фразеологічного значення, а за розрядом може бути якісним (*міряти великою мірою* [Там само, с. 72], *бути у великій пригоді* [Там само, с. 72]), відносним (*потрапити в залізні руки* [5, с. 165], *вийти сухим з води* [Там само, с. 64]), присвійним (у минулому) прикметником (*йти до бісового батька* [8, с. 467], *іди до чортової матері* [Там само, с. 466], *перебувати на пташиних правах* [5, с. 32], *не ступала людська нога* [8, с. 454]).

Семантична структура фразеологізмів може бути замкненою за наявності компонента-прикметника. За відсутності такого компонента залишається незавершеною образна структура, наприклад: *зайти в кут* [5, с. 170].

Прикметник як компонент ФО бере участь у формуванні конотацій ФО поля локативності: позитивної або негативної оцінки фразеологічного образу, може бути виразником рівня експресивності та емотивності. Наприклад: *під відкритим небом* [8, с. 27], *відсунути на задній план* [Там само, с. 126], *зрушити з мертвої точки* [Там само, с. 483], *болюче місце* [Там само, с. 495].

Фразеологізм *стояти на божій дорозі* [Там само, с. 264] складається не з елементів лексичних значень дієслова та іменника, а є квінтесенцією християнської міфологеми. Використовуваний прикметник вносить суттєві зміни до значення та структури (трикомпонентність), додає узагальнене значення ФО, сакральний елемент оцінки, сему експресивності «дуже».

Дистантність створюється прикметниками, які можуть вказувати на ставлення до особистості (предмета) – *потрапити у добрі руки* [Там само, с. 71], *на останніх днях* [Там само, с. 252]; до місця – *золоте дно* [Там само, с. 251]; до абстракції (міфологеми) – *виводити на широку дорогу* [Там само, с. 264].

Конотативну функцію у маркуванні загального значення фразеологізму виконують переважно якісні прикметники: *чужий, хороший, вторований, вузький* тощо; проте використовуються присвійні (ті, що були присвійними) або відносні прикметники: *божий, дерев'яний, осиновий, останній, великий, кругленький*.

Як окрему групу слід розглядати фразеологізми на позначення локативності, що утворилися шляхом експлікації об'єктного дієслова і предметної ФО, остання у складі новоутвореної одиниці виконує роль іменного компонента: *наступити на мозоль* [Там само, с. 502] – *випадати з поля зору* [Там само, с. 9]. Ці

ФО утворені за моделлю підрядного словосполучення та приєднання до нього об'єктного дієслова. Основою є предметний фразеологізм.

У складі фразеологічної моделі «дієслово + предметний фразеологізм» прикметник не бере участі у творенні нового фразеологічного значення, оскільки він входить до складу предметної одиниці. Наприклад: *чужі руки* [8, с. 771], *птах низького польоту* [9, с. 404], *верства келебердянська* [Там само, с. 348].

Отже, можемо зробити висновки: прикметники у складі просторових ФО проходять декілька етапів семантичних трансформацій; компонент-прикметник може зумовлювати належність ФО до певних семантичних груп, впливати на диференціацію індивідуального фразеологічного значення. У складі ФО локативності компонент-прикметник є достатньо продуктивним фразеотвірним засобом. Процесуальні поля локативності мають відкриту моделювальну систему, тобто не обмежені у новотворах. Крім того, нові ФО марковані індивідуальною модальною, оцінною кваліфікацією.

Бібліографічні посилання

1. **Іванова І. Б.** Стереотипи мовленнєвої діяльності у фразеології: архетипи або відчуження / І. Б. Іванова // Мова і культура. – К., 2008. – Вип. 10. – Т. 3. – С. 13–17.
2. **Логинова О. В.** Фразеологические возможности компонентов-прилагательных / О. В. Логинова // Фразеология в аспекте науки, культуры, образования : сб. науч. ст. – Челябинск, 2001. – С. 80–82.
3. **Потебня А. А.** Мысль и язык / А. А. Потебня. – К. : СИНТО, 1993. – 191 с.
4. **Телия В. Н.** Русская фразеология : семант., прагмат. и лингвокультуролог. аспекты / В. Н. Телия. – М. : Языки рус. культуры, 1996. – 286 с.
5. **Ужченко В. Д.** Фразеологія сучасної української мови : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – К. : Знання, 2007. – 494 с.
6. **Чепасова А. М.** Фразеология русского языка : [книга для юношества] / А. М. Чепасова. – Челябинск : ЧГПУ, 1993. – 215 с.
7. **Дубровський С. В.** Московсько-українська фразеологія / С. В. Дубровський. – К., 1917. – 147 с.
8. Фразеологічний словник української мови. – К. : Наук. думка, 1993. – 984 с.
9. Шкільний словник української мови: синоніми, антоніми, омоніми, пароніми, фразеологізми / уклад. Т. К. Співак. – Х. : Весна, 2008. – 432 с.

Надійшла до редколегії 12.02.15

УДК 811.161.2:81'276.6:34

Н. В. Руколяньська

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

ПОЛІСЕМІЯ В ТЕРМІНОЛОГІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Досліджено явище полісемії у сучасній українській термінології кримінально-процесуального права, проаналізовано основні типи багатозначних лексем, що функціонують у субмові зазначеної галузі, виявлено джерела їх виникнення та особливості функціонування.

Ключові слова: полісемія, правнича термінологія, кримінально-процесуальна термінологія, метонімія, метафора, зовнішня полісемія, внутрішня полісемія.

Руколянская Н. В. Днепропетровский государственный университет внутренних дел. **ПОЛИСЕМИЯ В ТЕРМИНОЛОГИИ КРИМИНАЛЬНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРАВА УКРАИНЫ**

Исследовано явление полисемии в современной украинской терминологии уголовно-процессуального права, проанализированы основные типы многозначных лексем, функционирующих в субязыке указанной отрасли, выявлены источники их возникновения и особенности функционирования.

Ключевые слова: полисемия, юридическая терминология, уголовно-процессуальная терминология, метонимия, метафора, внешняя полисемия, внутренняя полисемия.

Rukolyanskaya N. V. Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs. **POLYSEMY IN TERMS OF CRIMINAL AND PROCEDURAL LAW OF UKRAINE**

As law rules are objected by language means, studying relations between the language and law that are the important forms of cultural realization is urgent and topical. The aim of the article is to find and describe polysemy in the modern terminology of Ukrainian criminal and procedural law (CPL). The aim stated needs fulfilment of the following tasks: 1) to determine polysemous terms in the given sublanguage; 2) to figure out reasons of polysemy existing in the terminology of CPL; 3) to determine types of polysemantic lexemes and carry out their linguistic analysis.

So, polysemy of criminal and procedural legal terms can be explained by different causes: ancient origin of legal terms and its intensive development today; different interpretations of the same terms by specialists of different spheres or schools of the field; internal and external polysemy with the obvious leading position of the last; more often it is illustrated by simple terms, namely nouns taken from other fields of law. Along with the specific demonstration of polysemy for the filed studied, general language types are also taken place (metonymy dominates among them). It is explained by the fact that terminology is a part of general language vocabulary.

Key words: polysemy, legal terminology, criminal and procedural terminology, metonymy, metaphor, external polysemy, internal polysemy.

Початок ХХІ століття ознаменувався посиленням процесу інформатизації, універсалізацією та спеціалізацією нових знань [12, с. 40]. Накопичення наукових даних у кожній галузі неодмінно призводить до їх систематизації, завдяки якій визначаються основні поняття, досліджуються теоретичні проблеми термінознавства в контексті сучасних напрямів лінгвістичного аналізу. Особливу увагу фахівців привертають специфічні ознаки терміна як лексичної одиниці, визначення його природи та специфіки функціонування як у загальнолітературній, так і в мові спеціального призначення, і, відповідно, у фаховому тексті, який демонструє мову спеціальності в дії.

Мова права реалізується саме через правовий текст як сучасний спеціальний тип комунікації, специфіка якого полягає передусім у спеціальній сфері застосування. Цей текст має бути: 1) носієм якісної, досконалої у поняттєвому і мовному плані правової інформації; 2) точним, лаконічним у відтворенні змісту; 3) зрозумілим як для передавачів певної правової інформації, так і для тих, хто її приймає, що необхідно для конструктивного діалогу між комунікантами; 4) достатньо інформативним і переконливим для повноцінної та якісної правової діяльності. Однією з особливостей правового тексту є і те, що він має часто доленосне значення у житті людини. Крім того, розвиток права завжди пов'язаний із розвитком мови, що відтворює зміни, які в ній відбуваються. Тому можна сказати, що мова – невід'ємний елемент становлення і розвитку права, оскільки впливає на процеси право- і законотворення.

Оскільки норми права об'єктивуються мовними засобами, то вивчення взаємовідношень між мовою і правом, які є важливими формами реалізації культури, не втрачає своєї актуальності. Висвітлюючи питання нормалізації та впорядкування правничої термінології, неможливо обійти увагою проблему полісемії в різних її субмовах, зокрема кримінально-процесуальній. Посилення інтересу до означеної проблеми обумовлене, в першу чергу, практичними потребами правової

сфери життя українського суспільства: необхідністю забезпечити кодифікованою термінологією повсякденну діяльність адвокатів, суддів, слідчих та ін.

Семантичні та лексико-граматичні процеси в термінології сучасної української мови, зокрема правничої, є об'єктом дослідницької уваги і теоретиків, і практиків, і викладачів вишів. Серед них Н. В. Артикуца [1], С. А. Воробйова, Ю. Є. Зайцев, Н. В. Соломашенко [2], Л. Є. Гапонова [3], Г. С. Онуфрієнко [13; 14], Г. Ю. Пастернак [15], С. А. Толста [18], Л. І. Чулінда [19] та ін.

Мета статті – виявлення й опис полісемії в сучасній термінології українського кримінально-процесуального права (КПП). Поставлена мета вимагає виконання таких **завдань**: 1) виявити у субмові зазначеної галузі права полісемічні терміни; 2) з'ясувати причини появи полісемії у термінології КПП; 3) визначити різновиди багатозначних лексем і провести їх лінгвістичний аналіз. Матеріалом для дослідження обрано тексти статей чинного «Кримінального процесуального кодексу України» (КПК) [7] та Коментар до цього нормативно-правового акта [8].

Питання термінологічної полісемії в різних терміносистемах дослідники об'єктивно вважають одним із найскладніших та найдискусійніших. Це підтверджують окремі матеріали наукових розробок, автори яких описують окреслене явище в різних галузевих терміносистемах, зокрема водного господарства (Л. Д. Малевич), поліграфічній (В. С. Марченко), біологічній (Л. О. Симоненко), садівничій (Л. М. Костенко), кардіологічній (Р. І. Стецюк), маркетинговій (Д. П. Шапран), органічній хімії (Н. А. Цимбал) та ін.

Дослідження полісемії, започатковані з часів античності та середньовіччя, отримали своє продовження в мовознавстві XIX–XX століть, у результаті чого виокремилися три основні напрями у її вивченні. Представники першого (К. С. Аксаков, В. А. Звегінцев, Р. О. Якобсон та ін.) спробували охопити окремі значення полісемічного слова на основі симетрії мовного знака у так званому «загальному» чи «сукупному» значенні слова, що повністю розчиняє в собі полісемію як семантичне явище. Прихильники другого (Д. М. Овсянико-Куликовський, О. О. Потебня, Л. В. Щерба та ін.) не визнають полісемії, яку вони розглядають з погляду мовця (з контекстуальних позицій). За концепцією третього напрямку (з позиції слухача) значення багатозначного слова не створюються контекстом, а зумовлюються та викликаються системою і тому існують поза контекстом (Р. А. Будагов, В. В. Виноградов, Т. П. Ломтев, М. П. Муравицька та ін.). Враховуючи переваги та недоліки наведених вище напрямів, О. Д. Огуй пропонує поєднати розуміння полісемії з позиції мовця та слухача і розглядати її як мовне явище, що відображується у словниках (з позиції слухача), та як прояв мовлення через текст (з позиції мовця) [11, с. 83–85].

Багатозначність, прояви якої в термінології об'єктивно і закономірно є вужчими, ніж у загальнолітературній мові, з'являється тому, що в системі понять, як зазначає Л. О. Симоненко, є такі, що тісно пов'язані між собою причинно-наслідковими та іншими відношеннями [16, с. 103]. Полісемія, на думку Л. А. Лисиченко, відбиває парадигматичні зв'язки значень слова, наявні у мовній структурі, а полісемічне слово є не що інше, як мікросистема з чіткою організацією складових частин [9, с. 27]. Здатність слова, а отже, і терміна як мовного знака поняття, до багатозначності – невід'ємна властивість мови й основа семасіологічних законів. Це забезпечує мові для її функціонування можливість економії мовних засобів і багатостороннього їх використання. Полісемія термінів, як доводить В. П. Даниленко, природний вияв природних законів розвитку лексики. І хоча її можна стримувати, проте вона знаходитиме вихід у термінологію, що є складовою частиною лексики загальнолітературної мови [5].

Досліджуючи правничі терміни на предмет їхньої одно- та багатозначності, ми зафіксували такі три групи термінологічних одиниць:

1) однозначні в мові права загалом і в мові КПП зокрема (наприклад: *слідчий* – «службова особа органів прокуратури, внутрішніх справ, служби безпеки, податкової міліції, обов'язком якої є провадження досудового слідства» [20, с. 251] та «суб'єкт кримінального процесу, уповноважений провадити досудове (попереднє) слідство» [21, с. 242]);

2) дво- чи багатозначні в мові права та в мові КПП (наприклад: *підозрюваний* – 1) особа, затримана по підозрінню у вчиненні злочину; 2) особа, до якої застосовано запобіжний захід до винесення постанови про притягнення її як обвинуваченого [7, с. 32] й «особа, затримана за підозрою у скоєнні злочину, або особа, до якої застосовано запобіжний захід до винесення постанови про притягнення її як обвинуваченого» [21, с. 448]);

3) багатозначні в мові права, але однозначні в мові КПП (наприклад: *прокурор* – «1) посадова особа, що стежить за дотриманням і правильним виконанням законів; 2) державний обвинувач на судовому процесі» [17, с. 766] та «суб'єкт кримінального процесу, який здійснює нагляд за додержанням законів органами попереднього слідства, дізнання та оперативно-розшукової юрисдикції, підтримує державне обвинувачення в суді та здійснює представництво інтересів громадян або держави в суді, а також здійснює нагляд при застосуванні примусових заходів, пов'язаних з обмеженням свободи громадян» [8, с. 108]).

У досліджуваних текстах зафіксовано поодинокі приклади полісемічних термінів кримінально-процесуального права. Більшою є група тих, що виявляють двозначність у мові права, проте є однозначними у КПП.

Однією з причин полісемії в термінології галузі є недостатня вивченість і визначеність певних понять, і зокрема нових, що не дає можливості подати їхню чітку й однозначну дефініцію, яка включала б усі їх ознаки, а не лише істотні. Термінологізація відбувається і внаслідок перенесення назви з існуючого предмета чи явища на новий за подібністю (метафора) чи суміжністю (метонімія), які в загальнолітературній мові сприяють створенню образності, а в спеціальній номінації використовуються для утворення нових термінів. Зв'язок зі словом, яке дало ім'я новому термінові, зберігається лише у формі семантичної мотивованості останнього.

Внаслідок метонімічних перенесень найменувань виявляють багатозначність такі базові терміни мови КПП (ті, що позначають вузькоспеціальні поняття кримінально-процесуального права і становлять його ядро), коли:

– результат дії позначають через назву самої дії, наприклад: *виконання вироку* – 1) діяльність суду та інших правозастосовчих органів, яка полягає у практичній реалізації приписів вироку, що набрав законної сили; 2) стадія українського кримінального процесу, яка розпочинається з моменту набрання вироком законної сили і в якій втілюються у життя судові рішення, зафіксовані цим вироком [20, с. 41]; *забезпечення позову* – 1) сукупність заходів, що забезпечують реальність виконання майбутнього судового рішення; 2) одна з гарантій захисту інтересів позивача [Там само, с. 96];

– назву органу позначено через назву дії, для виконання якої він призначений, наприклад: *карний розшук* – 1) комплекс оперативно-розшукових та інших передбачених законом заходів з метою виявлення злочинів та осіб, що їх скоїли, а також виявлення осіб, які переховуються від слідства й суду; 2) система органів МВС України, на які покладено виконання наведених завдань [Там само, с. 127]; *суд* – 1. Державний орган, який розглядає цивільні, кримінальні та деякі адміністративні справи; // Приміщення для судових засідань; 2. Розгляд цивільної

або кримінальної справи; судовий процес, розправа; 3. Судове засідання; 4. Вибірний громадський орган, який розглядає справи про порушення порядку, чинить негідну поведінку і т. ін.; розгляд таких справ; 5. Думка про кого-, що-небудь, оцінка когось, чогось [10, т. 4, 445];

– предмет позначено назвою дії, для виконання якої він призначений, наприклад: *застава* – 1) один із засобів забезпечення зобов'язань у цивільно-правових відносинах; 2) у кримінальному процесі – запобіжний захід, який полягає у внесенні на депозит органу досудового розслідування або суду грошей або передавання їм інших матеріальних цінностей з метою забезпечення належної поведінки чи виконання обумовлених зобов'язань особою, за яку внесено заставу [20, с. 106]. Як показують наведені приклади, за своєю структурою терміни-метоніми можуть бути й однослівними, й багатослівними. Такий різновид багатозначності В. П. Даниленко називає «категорійною багатозначністю» [5, с. 68], оскільки він ґрунтується на тому, що зміст деяких понять складається із ознак, які одночасно належать до кількох поняттєвих категорій (дії і предметів тощо).

Поміж термінів-метафор, які виникають на основі семантичних асоціацій у мисленні людини, нами зафіксовано такі терміни: *розкриття злочину, притягнути до кримінальної відповідальності, порушити кримінальну справу, голова районного суду, затягувати розслідування*.

У терміносистемі КПП група термінів-метонімії значно переважає групу термінів-метафор, що узгоджується із загальнотермінологічною тенденцією, характерною для східнослов'янських мов [Там само, с. 66]. Поява цих типів семантичних процесів призводить до розвитку омонімії, а відмежувати полісемант від омоніма дозволяє наявність значеннєвих зв'язків та генетичної спорідненості.

На багатозначність термінів у правничій термінології звертають увагу й укладачі спеціальних термінологічних словників із різних галузей права: відмінні значення терміна фіксують за порядковими номерами або через крапку з комою і супроводжують тлумаченням. Наприклад: *судове рішення* – 1) збірне поняття, яке охоплює усі акти, прийняті судом (суддею) у результаті процесуальної діяльності і які є обов'язковими до виконання всіма службовими особами та громадянами. До с. р. належать вироки (у кримінальних справах), рішення (у цивільних справах), ухвали, постанови (у кримінальних та цивільних справах); 2) постанова суду першої інстанції, якою цивільна справа вирішується по суті... [20, с. 265].

Дослідження дозволило виявити два різновиди полісемії:

а) зовнішню (міжсистемну, міжгалузеву, експліцитну), під якою розуміємо багатозначність загальноживаного слова, один чи декілька лексико-семантичних варіантів якого мають термінологічне значення. Наприклад: іменник *скарга* – це 1. Висловлення незадоволення, суму нарікання на неприємності, біль, горе і т. ін. 2. *юр.* Офіційна письмова чи усна заява про незаконні або неправильні дії якої-небудь особи, установи і т. ін (*касаційна скарга, апеляційна скарга, скарга потерпілого*) [10, т. 4, с. 225]; іменник *міліція* (лат.) – 1) назва народного ополчення спеціального призначення в деяких країнах; 2) в Україні та деяких інших державах, що постали на території колишнього СРСР, складова частина системи Міністерства внутрішніх справ, відповідає за охорону громадського порядку, здійснює захист майнових та інших прав громадян, а також проводить розшук і знешкодження злочинців [17, с. 643]; субстантивованій прикметник *неповнолітній* – який не досяг повноліття; малолітній; особа, яка не досягла віку, з якого закон визнає їх повністю дієздатними (в Україні та багатьох країнах світу – 18 років) [10, т. 2, с. 858; 20, с. 165];

б) внутрішню (внутрішньосистемну, імпліцитну), під якою розуміємо полісемію слів, всі лексико-семантичні властивості яких мають термінологічні

значення, тобто це полісемія власне термінів. Наприклад: іменник *санкція* (лат.) – 1) частина норми права, у якій міститься вказівка на міру відповідальності за порушення диспозиції норми; 2) засіб економічного впливу, що застосовується до підприємств, установ, які порушують договірну фінансову, касову, кредитну дисципліну [20, с. 246]; віддієслівний іменник *обвинувачення* – 1) зміст обвинувальної тези, сформульованої в постанові про притягнення особи як обвинуваченого, в обвинувальному висновку, постанові про призначення справи до судового розгляду, обвинувальній промові, обвинувальному вироку; 2) діяльність уповноважених законом органів та осіб, що полягає в доказуванні винуватості притягнутої до кримінальної відповідальності особи [Там само, с. 170].

Якщо зовнішньосистемна полісемія не стає на заваді функціонуванню термінології, оскільки у межах розгляданого матеріалу за багатозначними термінами такого типу закріплене одне значення, то внутрішньосистемна полісемія може зумовити помилкове трактування окремих термінів. Ефективним засобом розмежування значень таких термінів-полісемантів виступає фаховий текст, оскільки в юридичній сфері може виникнути необхідність максимально чіткої межі між поняттями.

У досліджених текстах статей КПК України і Коментаря до нього виявлено терміни-бісеманти (*адвокатура* – 1) організація, колегія адвокатів; 2) діяльність адвоката [17, с. 30]) і терміни-полісеманти (*постанова* – 1) нормативний акт органу законодавчої влади – Верховної Ради України – з організаційних питань (про порядок введення в дію закону, про результати розгляду Верховною Радою якогось питання тощо); 2) нормативний акт вищого органу виконавчої влади – Кабінету Міністрів України – з загальних питань, питань економіки, промислової політики, освіти, культури тощо; 3) процесуальний документ, який приймають: орган дізнання, слідчий, прокурор на стадії порушення кримінальної справи, провадження попереднього слідства, віддання обвинуваченого до суду з різних процесуальних питань; суддя одноособово з питань, що виникають у ході судового слідства; 4) рішення вищого суду з приводу перегляду вироку, рішення, ухвали, що вступили в законну силу; 5) акт Пленуму Верховного Суду України, що містить роз'яснення з загальних питань судової діяльності та з питань застосування законодавства, які виникають при розгляді судами кримінальних і цивільних справ [4, с. 116]). Поміж проаналізованих полісемічних одиниць переважають ті, що мають два значення.

Здійснений аналіз також показав, що полісемія в термінології КПП залежить від формальної структури термінологічної одиниці: терміни-слова частіше набувають багатозначності, ніж складені терміни, оскільки додаткові компоненти в структурі останніх виконують функцію деталізаторів і конкретизаторів значення. Наприклад: *виконання вироку* – заключна стадія кримінального судочинства, в якій реалізується вирок суду, що набрав чинності [Там само, с. 23]; *обвинувальний висновок* – процесуальний документ, у якому слідчий підводить підсумок попереднього слідства у справі і формує обвинувачення певної особи у вчиненні злочину з наведенням конкретних доказів [Там само, с. 98]; *оголошення розшуку* – в кримінальному процесі дія щодо обвинуваченого або підсудного, коли місцеперебування цих осіб не встановлено [Там само, с. 102].

У процесі дослідження з'ясовано, що багатозначність в аналізованих текстах виявляють як вузькоспеціальні терміни, так і залучені з інших суміжних галузей права та міжправові. Це підтверджують такі приклади: залучений із кримінального права термін *убивство* – умисне чи з необережності позбавлення життя людини і злочин проти особи, який посягає на найвищу соціальну цінність – право на життя [20, с. 33]; з цивільного права складений термін *довірена особа* –

1) особа, якій довіритель доручає виконувати за нього певні функції, що засвідчується нотаріально; 2) особа, яка в період кампанії з виборів до Верховної Ради України і місцевих рад має завдання ознайомити виборців з кандидатом у депутати відповідної ради, проводити за нього передвиборчу агітацію [20, с. 83]; термін *збитки* – 1) в цивільному праві – витрати, зроблені кредитором, втрата або пошкодження майна, а також недержані кредитором доходи, які він одержав би за умови виконання боржником зобов'язання; 2) у фінансовому праві – відбиті в коштах перевищення витрат підприємства, установи та організації над їхніми доходами [Там само, с. 108]; вузькоспеціальний термін *кримінальний процес* – 1) діяльність органів та осіб щодо порушення, розслідування, судового розгляду і винесення рішення по кримінальній справі; 2) галузь права (кримінально-процесуального), яке регулює цю діяльність; 3) правова наука, яка вивчає цю діяльність; 4) наукова дисципліна, в ході викладання якої студенти вивчають теорію кримінального процесу, кримінально-процесуальне право і кримінально-процесуальну діяльність [6, с. 6].

Багатозначні терміни набувають різних синонімів і антонімів відповідно до кожного із значень. Так, іменник *захисник* як термін КПП – це «особа, яка в порядку, встановленому законом, уповноважена здійснювати захист прав і законних інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, засудженого, виправданого та надання їм необхідної юридичної допомоги при провадженні у кримінальній справі» [7, с. 32], і логічно є синонімом до термінів *адвокат* й *особа, яка провадить захист*, та антонімом до терміна *обвинувач* – «особа, яка підтримує обвинувачення у суді першої інстанції під час розгляду кримінальної справи» [21, с. 391]. Як термін спортивної чи військової термінології *захисник* (1. Той, хто захищає, обороняє когось, щось від нападу, замаху і т. ін. 4. Той, хто у складі спортивної команди здійснює захист під час гри у футбол, хокей і т. ін. [10, т. 2, с. 110]) утворює синонімічні зв'язки з іменниками *оборонець*, *заступник* та антонімічну пару з іменником *нападник* (1. Той, хто нападає з метою агресії, пограбування, поневолення; загарбник. 2. Гравець футбольної, хокейної та інших спортивних команд, який атакує противника, щоб забити м'яч, шайбу в його ворота [Там само, т. 2, с. 772]).

Отже, дослідження явища полісемії в сучасних текстах українського КПП на матеріалі статей чинного КПК та Коментаря до нього дозволило сформулювати низку висновків: 1) багатозначність термінів в обстеженому матеріалі є помітною, що можна пояснити різними причинами: давніми коріннями правничої галузі й інтенсивним розвитком її сьогодні; різним тлумаченням одних і тих же термінів спеціалістами різних напрямів або шкіл галузі; міжкатегоріальністю. Відбиваючи поступальний хід розвитку науки, полісемія виражає у семантичній структурі номінацій принципи категоризації фрагментів об'єктивної дійсності, тенденції розвитку терміносистеми; 2) виявлена багатозначність термінів КПП на рівні тексту репрезентована внутрішньою і зовнішньою полісемією, але з очевидним переважанням останньої; 3) разом із специфічними для дослідженої термінології виявами полісемії мають місце і загальномовні різновиди (серед них переважає метонімія), бо ж термінологія – невід'ємна складова частина лексики загальноповживаної мови; 4) згідно з вимогами до терміна (зокрема бути однозначним), що склалися в українському термінознавстві впродовж століть, терміни-полісеми в текстах КПП зафіксовані як поодинокі приклади, і це не суперечить принципам творення і використання термінів в окремій терміносистемі; 5) полісемію в КПП найчастіше ілюструють однослівні терміни, зокрема іменники, та переважно залучені з інших галузей права.

Результати дослідження багатозначності в термінології КПП сприятимуть вдосконаленню термінографічної практики, результатом якої можуть стати

навчальні словники термінів галузі. У цьому контексті доцільно також дослідити терміни-неологізми, що є полісемічними, та вмотивувати причини й шляхи їх багатозначності.

Бібліографічні посилання

1. **Артикуца Н. В.** Основи вчення про юридичний термін і юридичну термінологію / Н. В. Артикуца // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць. – К., 2005. – Вип. VI. – С. 84–89.
2. **Воробйова С.** Російсько-українсько-англійський словник правничої термінології (труднощі терміновживання) / С. Воробйова, Ю. Зайцев, Н. Соломашенко; [за заг. ред. Ю. Зайцева]. – К. : Українська Правнича Фундація, 1994. – 553 с.
3. **Гапонова Л. Є.** Формування української криміналістичної термінології : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. Є. Гапонова. – Д., 2012. – 20 с.
4. **Головченко В. В.** Юридична термінологія : довідник / В. В. Головченко, В. С. Ковальський. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 224 с.
5. **Даниленко В. П.** Русская терминология. Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 246 с.
6. Кримінальний процес України : підручн. / Є. Г. Коваленко, В. Т. Малярченко. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – 688 с.
7. Кримінальний процесуальний кодекс України. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України». – Х. : Одіссей, 2012. – 360 с.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / відп. ред. : С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. – Х. : Одіссей, 2013. – 1104 с.
9. **Лисиченко Л. А.** Термінологія сучасної української літературної мови. Семантична структура слова / Л. А. Лисиченко. – Х., 1977. – 115 с.
10. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. / укл. : В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. – К. : АКОНІТ, 2001.
11. **Огуй О. Д.** Полісемія в синхронії, діакронії та панхронії: Системно-квантитативні аспекти полісемії в німецькій мові та мовах Європи / О. Д. Огуй. – Чернівці : Золоті литаври, 1998. – 370 с.
12. **Онуфрієнко Г. С.** Неолексеми гібридної природи в стилістичній панорамі близькоспоріднених слов'янських мов / Г. С. Онуфрієнко // Лексико-граматичні інновації в сучасних східнослов'янських мовах : матер. III Міжнарод. наук. конф. / упоряд. Т. С. Пристайко. – Д. : Пороги, 2007. – С. 39–42.
13. **Онуфрієнко Г. С.** Системно-структурна організація термінологічного ярусу мови права / Г. С. Онуфрієнко // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених. – Сімферополь, 2005. – Вип. 8. – С. 225–233.
14. **Онуфрієнко Г. С.** Термінологічний ярус мови права як об'єкт загального та українського мовознавства / Г. С. Онуфрієнко // Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи : зб. матер. науково-практич. конф. – К., 2006. – С. 24–37.
15. **Пастернак Г. Ю.** Семантичні процеси в українській економічно-правовій термінології / Г. Ю. Пастернак // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць. – К., 2005. Вип. VI – С. 117–120.
16. **Симоненко Л. О.** Біологічна термінологія / Л. О. Симоненко // Склад і структура термінологічної лексики української мови. – К., 1984. – С. 94–107.
17. Словник іншомовних слів: 23 000 слів і термінологічних словосполучень / укл. Л. О. Пустовіт та ін. – К. : Довіра, 2000. – 1018 с.
18. **Толста С. А.** Правнича термінологія в законодавчих актах України : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / С. А. Толста. – К., 2006. – 18 с.
19. **Чулінда Л. І.** Українська правнича термінологія : навч. посіб. / Л. І. Чулінда. – К. : Магістр–XXI сторіччя, 2005. – 112 с.

20. Юридичні терміни. Тлумачний словник / В. Г. Гончаренко, П. П. Андрушко, Т. П. Базова та ін.; за ред. В. Г. Гончаренка. – 2-ге вид., стереотип. – К. : Либідь, 2004. – 320 с.
21. Юридичний словник-довідник / за ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : Феміна, 1996. – 696 с.

Надійшла до редколегії 27.02.15

УДК 811.161.2'367.6

Д. В. Рязанцева

Харківський національний автомобільно-дорожній університет

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ У СФЕРІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИКМЕТНИКА У СУЧАСНОМУ РОЗМОВНОМУ СТИЛІ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Розглянуто інноваційні процеси у сфері функціонування прикметника у сучасному розмовному стилі української мови, зокрема особливості функціонування ненормативних оцінних форм прикметників української мови. Проаналізовано прагматичний, насамперед аксіологічний, заряд таких форм.

Ключові слова: інновація, прагматичний заряд, оцінна форма, розмовний стиль, прикметник української мови.

Рязанцева Д. В. Харьковский национальный автомобильно-дорожный университет. **ИННОВАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В СФЕРЕ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ИМЕНИ ПРИЛАГАТЕЛЬНОГО В СОВРЕМЕННОМ РАЗГОВОРНОМ СТИЛЕ УКРАИНСКОГО ЯЗЫКА**

Рассмотрены инновационные процессы в сфере функционирования имени прилагательного в современном разговорном стиле украинского языка, в частности особенности функционирования ненормативных оценочных форм имен прилагательных украинского языка. Проанализировано прагматическое, в особенности аксиологическое наполнение таких форм.

Ключевые слова: инновация, прагматический заряд, оценочная форма, разговорный стиль, имя прилагательное украинского языка.

Riazantseva D. V. Kharkiv National Automobile and Highway University. **INNOVATIVE PROCESSES IN THE SPHERE OF FUNCTIONING OF THE ADJECTIVE IN THE MODERN UKRAINIAN LANGUAGE CONVERSATIONAL STYLE**

Innovative processes in the sphere of functioning of the adjective in the modern Ukrainian language conversational style, including the peculiarities of the usage of non-standard forms of evaluative adjectives of the Ukrainian language are considered in the article. Productive new trend in modern Ukrainian speech is the usage of occasional, non-typical for the Ukrainian language forms of degrees of comparison of adjectives. The purpose of this scientific article is to describe innovative processes in the sphere of functioning of adjective in the conversational style of modern Ukrainian language as well as to analyze the peculiarities of expression of a number of pragmatic values by adjectives. Non-typical for the Ukrainian language usage of the forms of comparison of adjectives are considered in the article as a productive trend in modern speech, and such forms are not perceived as occasional or abnormal form of words, which is proved by the results of the author's linguistic experiment. The usage of non-standard forms of adjectives in the conversational speech gradually becomes a language trend and comes to the pages of published editions, that is why it is so important to have a clear distinction between language games, conscious rejection of language rules and coarse language errors, which are violations of the rules of grammar and lexical rules of the Ukrainian language. This phenomenon is negative trend speech.

Keywords: innovation, pragmatic potential, evaluative form, conversational style, adjective of the Ukrainian language.

Мовні засоби вираження оцінки здавна привертають увагу вчених. Їх систематизація в українській мові дала змогу надати оцінці статус лінгвістичної категорії, що виражається одиницями всіх мовних рівнів. Лінгвістичні дослідження другої половини XX – початку XXI ст. (праці Н. Арутюнової, Ф. Бацевича, О. Бондарка, В. Виноградова, І. Вихованця, О. Вольф, Н. Гуйванюк, А. Загнітка, Г. Золотової, Т. Космеди, О. Кубрякової, О. Ремчукової, О. Халіман, Л. Щерби, Р. Якобсона та ін.) скеровані на функційне вивчення категорії оцінки в аспекті тлумачення закономірностей уживання мовних одиниць відповідно до конкретних (оцінних) цілей мовця. Оцінка у названих дослідженнях характеризується як прагматична, дискурсивно зорієнтована категорія, а оцінні засоби – як носії прагматичного значення в комунікативному процесі.

Антропоцентричний напрям сучасних лінгвістичних досліджень та відсутність завершеної репрезентації категорії оцінки викликає необхідність продовження розробки пов'язаних з нею проблем. Майже не вивченою проблемою у прагмалінгвістичному аспекті є природа значення оцінки, що виражається словами різних частин мови, а також функції граматичних одиниць як засобів вираження оцінних значень з урахуванням їх прагматичних характеристик. Саме ці чинники зумовлюють актуальність дослідження.

На думку Ш. Баллі, усі категорії оцінних слів походять від прикметника [1, с. 271]. Дослідники також зауважують, що оцінність «є первинною семіологічною функцією прикметника як частини мови, її частиномовної специфіки, що відрізняє прикметник від інших частин мови» [8, с. 275]. Хоча ад'єктив посідає центральне місце в системі засобів вираження оцінки, оцінна семантика прикметників належить до маловивченого аспекту аксіологічних досліджень. Продуктивною новою тенденцією у сучасному мовленні українців є вживання okazіональних, нетипових для української мови форм ступенів порівняння прикметників.

Мета цієї наукової розвідки – описати інноваційні процеси у сфері функціонування прикметника у сучасному розмовному стилі української мови, проаналізувати особливості вираження прикметниками низки прагматичних значень. Основою дослідження стали теоретичні праці Т. Космеди, І. Кононенко, О. Сиротиніної та ін., а також академічні граматики української мови.

Розглянемо функціонування інноваційних ад'єктивних лексем у сучасному розмовному мовленні українців. Розмовний стиль – функційний стиль мовлення, що слугує для неформального спілкування, коли автор ділиться з оточуючими своїми думками чи почуттями, обмінюється інформацією з побутових питань в неофіційній обстановці. У ньому використовують переважно розмовну й просторічну лексику, спостерігається відсутність чіткої регламентації літературних норм. Таке мовлення характеризується деякою довільністю у відборі лексичних засобів.

Для розмовного стилю характерні емоційність, образність, конкретність, простота, порушення мовних норм, оскільки виникнення думки та її мовне вираження є синхронним процесом, і мовець не завжди встигає правильно оформити свою думку. Живомовний лексичний струм надзвичайно цікавий для вивчення потенціалу мовної системи як «можливостей мовної категоризації світу, моделей його номінування, так і потенціалу технік, засобів, насамперед словотворчих, мовного втілення таких моделей» [3, с. 89].

На думку О. Сиротиніної [7, с. 261], мовці створюють одиниці, що суперечать правилам, оскільки в розмовній ситуації діє закон глибини висловлювання, що визначається обсягом оперативної пам'яті людини, тому мовцю потрібно піклуватися про те, щоб його інформація була максимально швидко, легко й правильно сприйнята, та створювати влучні, комунікативно важливі висловлювання.

Визначальною рисою сучасного розмовного дискурсу є досить широке використання інтернет-ресурсів, поява численних форумів, інтернет-щоденників, де користувачі вільно обмінюються думками, висловлюють свої міркування та оцінюють певні події і явища в соціумі. Фіксуємо уживання ненормативних метафоризованих форм, утворених від відносних прикметників, що їх використовують для відгуків, сповнених позитивної оцінки, у сучасній інтернет-комунікації, порівн.: *Вважаю, що І. М. – це геній, якого ще просто не визнали, бо це декому не вигідно. Його вже потрохи «уходять», а це лише зайвий раз підтверджує — що він геній: найрозумніший, найкрасивіший, найсміливіший, найрішучіший, **найміжнародніший, найпольський, найанглійський, найсалатовіший, найгалантніший, найаудиторніший** тощо...* (відгуки про викладачів) [6, с. 130]; *Десятку лідерів народного голосування очолив рок-гурт «Кому вниZ», які висувуються у номінації музика, вони набрали сто сорок голосів. Їхня творчість завжди перебувала в орбіті української держави. «**Національніший, якісніший і патріотичніший** рок-гурт годі й уявити», – заявив член Комітету підприємців Ігор Голик [Там само, с. 130]; *Адже тоді я б не змогла зрозуміти основного – світ набагато **безмежніший**, ніж будь-хто може собі уявити...* [Там само, с. 131]; *Іспит. хохо. **найавтоматичніший** з автоматів за все моє життя евер. Навіть Комарова перевірили* [Там само, с. 131].*

Неузуальні ступеньовані форми прикметників уживаються також для вираження негативного ставлення до певних предметів або явищ, порівн.: *А проте **найксенофобськішим** твором з усієї шкільної програми, безперечно, є роман «Айвенго», який належить перу сера Вальтера Скотта* [Там само, с. 132]; *Та цей футболіст **найдерев'яніший** серед усіх бразильців! Оце так пара буде з Адріано!* [Там само, с. 132]; *Україну називають однією з **найтуберкульозніших** країн Європи* [Там само, с. 132]; *А, і ще поруч там є страшний **найсовковіший** (навіть гірший, ніж на стадіоні «Спартак») громадський туалет* [Там само, с. 133]. Кожна з наведених мовленнєвих ситуацій демонструє актуалізацію відповідної граматичної потенції, наданої мовною системою.

Отже, нетипові для української мови форми вживання ступенів порівняння прикметників стають продуктивною тенденцією в сучасному мовленні і вже не сприймаються як okazіоналізми або аномальні форми слів, що також доводять результати проведеного автором лінгвістичного експерименту [Там само, с. 38–46].

Респондентам було запропоновано вказати, яку оцінку виражає слово *найостанніший* у наведеному контексті: *Це найостанніший матч у кар'єрі Андрія Шевченка* (Із розмовного мовлення). 68,4 % учасників експерименту схарактеризували дану прикметникову форму як таку, що виражає негативну оцінку, 66,7 % використали би це слово в своєму мовленні. 34,6 % наголосили, що часто чують це слово в повсякденному спілкуванні, а 29,5 % зазначили, що використали б цю форму для збільшення емоційності висловлювання [Там само, с. 180].

Проте потрібно відрізнити мовну гру, свідоме відхилення від мовних норм або нові мовні тенденції від грубих мовних помилок, що є неприпустимим порушенням граматичних і лексичних норм української мови, репрезентує негативні мовні тенденції.

Унаслідок суцільної вибірки речень-прикладів з інтернет-джерел, виступів політиків та діячів культури й усного мовлення було виявлено деякі типи помилок, що виокремлюються найчастіше, а саме: порушення норм утворення ступенів порівняння прикметників, напр.: *більш складніша ситуація; самі справжні гоніння, більш легший, найбільш легший, більш простіший, найбільш простіший* і под. Це випадки контамінації простої і складеної форм ступенювання. Літературними, як відомо, є форми: *більш легкий, легший, найбільш легкий, найлегший, більш про-*

стий, простіший, найбільш простий, найпростіший. Проте саме неправильний варіант українці найчастіше використовують у сучасному мовленні, інтернет-«спілкуванні», зокрема зафіксовано низку подібних висловлювань у мові політиків, фінансистів та ін., порівн.: *Ситуація стає все більш складнішою* для ВР [Там само, с. 130]; *З соціальними правами ситуація більш складніша*. (К. Левченко, доктор юрид. наук, професор) [Там само, с. 130]; *Зараз ситуація в Європі набагато більш складніша* (О. Чалий, Надзвичайний і Повноважний Посол України [Там само, с. 130]).

Поширена помилка – неправильне узгодження простої форми вищого ступеня, порівн.: *Ці польські апартаменти дешевше від чеських на 30 %* [Там само, с. 130]; *Відповідальність стала набагато серйозніше* [Там само, с. 130].

У наведених прикладах потрібно вжити форми *серйозніша* (*серйознішою*), *дешевші за*, оскільки проста форма вищого ступеня має граматичне значення роду, числа, відмінка й узгоджується з ними.

В усному мовленні найбільшою мірою виявляється внутрішня культура людини. «Живе мовлення – це і є один із щонайважливіших каналів трансмісії культури... Мовлення є безпосереднім дійовим чинником культуротворення...» [2, с. 5].

Культура мовлення не дається людині від народження: її набувають у процесі спілкування. Використання ненормативних форм прикметників у розмовному мовленні поступово стає мовною тенденцією, переходить на сторінки друкованих видань, тому важливим є, як зауважувалося, чітке розрізнення мовної гри, свідомого відхилення від мовних норм та грубих мовних помилок, що вважаємо порушенням правил граматичних і лексичних норм української мови. Таке явище – негативна тенденція мовлення.

В умовах контексту актуалізуються прикметникові опозиційні семи «позитивна оцінка» – «негативна оцінка», що відповідають певній комунікативній меті. І. Кононенко вважає, що вживання прикметників у переносному значенні для моделювання оцінного значення є досить поширеним явищем, що загалом відповідає прагматичній спрямованості оцінювання – вираженню ставлення до референта, що, як правило, супроводжується в мовленні емоційно-образними конотаціями [4, с. 21]. Граматична семантика, що закріплена за певними лексико-граматичними розрядами прикметників, модифікується в мовленні функційними смислами, порушуючи граматичні обмеження та реалізуючи закладені в системі потенції. Пересмислення й зрушення в семантиці певних груп прикметників зумовлюють процеси розширення семантичного обсягу лексем та утворення нових оцінних значень. Користуючись оцінним потенціалом метафоризованих ненормативних прикметників та оцінюючи міру вияву певної ознаки в конкретному предметі або явищі, мовець має змогу більш точно висловити своє негативне або позитивне ставлення до нього, підібрати влучне слово для його оцінки. Численність некодифікованих словниками авторських прикметників дає можливість зробити висновок про з'яву певних словотвірних тенденцій на сучасному етапі розвитку української мови. Інноваційні прикметникові форми є характерними для розмовного стилю української мови, проте у цьому стилі використовуються й форми, утворені з грубими порушеннями граматичних і лексичних норм української мови, що є негативною мовною тенденцією.

Отже, аналіз мовного матеріалу підтверджує думку про те, що ненормативні форми ступенів порівняння прикметників широко використовуються у сучасному розмовному мовленні українців. Ці інновації зумовлені, як видається, тим, що такі форми дають змогу передати більший обсяг інформації, підібрати влучне слово для оцінки певного предмета або явища. Ще однією причиною активного творення інновацій у сучасному мовленні українців є, вочевидь, те, що креативна здат-

ність мови актуалізувала свою дію, оскільки сучасне мовлення потребує нових експресивних засобів для увиразнення, підсилення впливової мовленнєвої дії, мовної інформативності.

Репрезентоване дослідження не вичерпує всього кола питань, пов'язаних із використанням граматичних категорій прикметників як засобу виникнення прагматичної інформації. На сьогодні в українському мовознавстві відсутні лексикографічні джерела, що документують виключно інновації у сфері функціонування прикметника, тому видається правомірним у перспективі створити окремий словник інновацій у сфері граматичних категорій прикметника, що дасть змогу ліквідувати «білі» плями прагматичної граматики і буде корисним для мовленнєвого прогнозування.

Бібліографічні посилання

1. **Балли Ш.** Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли. – М. : Изд-во иностр. лит., 1955. – 416 с.
2. **Ионова И. А.** Морфология поэтической речи / И. А. Ионова. – Кишинев : Штиинца, 1988. – 164 с.
3. **Клименко Н. Ф.** Динамічні процеси в сучасному українському лексиконі : моногр. / Н. Ф. Клименко, Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк. – К. : Видавн. Дім Дмитра Бураго, 2008. – 336 с.
4. **Кононенко І. В.** Прикметник у слов'янських мовах : моногр. / І. В. Кононенко. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2009. – 495 с.
5. **Космеда Т.** Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики : формування і розвиток категорії оцінки : моногр. / Т. А. Космеда. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 349 с.
6. **Рязанцева Д. В.** Прикметник сучасної української мови у вимірах граматики оцінки : моногр. / Д. В. Рязанцева. – Харків. : Міськдрук, 2014. – 228 с.
7. **Сиротинина О. Б.** Разговорная речь в системе функциональных стилей современного русского языка / О. Б. Сиротинина. – М. : Едиториал, 2003. – 312 с.
8. **Тетерина И. Л.** Функциональный аспект атрибутивного словосочетания модели «прилагательное + существительное» / И. Л. Тетерина // Семантико-функциональные поля в лексике и грамматике : межвуз. сб. науч. тр. – Ленинград, 1990. – С. 103–109.

Надійшла до редколегії 27.02.15

УДК 811.111'07

Ю. В. Сердечний

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

РОБОТА З МОВЛЕННЄВИМИ ПОМИЛКАМИ НА ЗАНЯТТІ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ: ПАРАФРАЗА ЧИ ЕКСПЛІЦИТНА КОРЕКЦІЯ?

Розглянуто два підходи до виправлення мовленнєвих помилок студентів – парафраза та експліцитна корекція, проаналізовано їх переваги й недоліки, наведено приклади застосування кожного з цих методів.

Ключові слова: комунікативний підхід у викладанні іноземної мови, парафраза, експліцитна корекція, правильність, вільне володіння мовою.

Сердечный Ю. В. Днепропетровский национальный университет имени Олеса Гончара. **РАБОТА С РЕЧЕВЫМИ ОШИБКАМИ НА ЗАНЯТИИ ПО ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ: ПАРАФРАЗ ИЛИ ЭКСПЛИЦИТНАЯ КОРРЕКЦИЯ?**

Рассмотрены два подхода к исправлению речевых ошибок студентов – переформулирование и эксплицитная коррекция, проанализированы их преимущества и недостатки, приведены примеры использования обоих подходов.

Ключевые слова: коммуникативный подход в преподавании иностранного языка, парафраз, эксплицитная коррекция, правильность, беглость.

Serdechny Yu. V. Oles Honchar Dnipropetrovsk National University. **DEALING WITH SPEECH ERRORS IN FL CLASS: RECASTS OR EXPLICIT CORRECTION?**

The article deals with two approaches to the correction of students' speech mistakes – recasts and explicit correction – and analyzes their benefits and flaws.

The correction of speech mistakes is an essential part of the ESL/EFL classroom work. It also occupies a prominent place in ELT literature and continues to be controversial and divisive issue.

Recasts are an attempt to imitate the way in which real-life correction happens. They are an indirect, tentative and gentle way of giving feedback in which the teacher reformulates all or part of an utterance into a correct or more appropriate version of what a learner is trying to say. In contrast to the recast, explicit correction takes place when the teacher intervenes by pointing out where and how the learners are wrong. It can also entail asking the student to repeat the corrected version of the utterance. It reflects the traditional view of the teacher's duties in the classroom. If the students are receptive to recasts (and this is usually the case with the higher level learners of English), their usefulness as a correction technique is not in dispute. However, in the EFL environment and at the beginner, elementary or lower intermediate levels, explicit correction can significantly expedite the process of language learning by providing direct feedback about the rules and the limits of language use.

Key words: communicative approach in foreign language teaching, recasts, explicit correction, accuracy, fluency.

Поряд з поясненням нового матеріалу, його відпрацюванням, закріпленням та оцінюванням, виправлення мовленнєвих помилок, як в усній, так і в письмовій формі, є обов'язковою та невід'ємною частиною роботи над іноземною мовою в аудиторії. Йому також приділяється значна увага в методичній та дослідній літературі з викладання іноземних мов. Разом з тим, ця проблема і сьогодні залишається дискусійною та викликає суперечки серед фахівців. Виправлення мовленнєвих помилок студентів охоплює широкий діапазон питань. Головними з них є: *Що виправляти? Хто повинен виправляти? Які коригувальні техніки використовувати? Коли виправляти?* і навіть *Чи повинен викладач виправляти помилки взагалі?*

Ця стаття зосереджує увагу на мовленнєвих помилках в англомовному контексті та двох техніках їх виправлення, а саме парафрази (*recasts, reformulation*) та експліцитній корекції (*explicit correction, direct feedback*), запропонованих британськими та американськими авторами.

Парафрази є спробою імітувати шлях, яким здійснюється коригування помилок в реальному спілкуванні. Як правило, це те, як люди на вулиці або в магазині реагують на мовні помилки іноземців або як батьки виправляють своїх дітей. Парафрази – це непрямий, обережний і ввічливий спосіб реагування, в який викладач переформулює все або частину висловлювання, надає студенту більш коректну або відповідну мовленнєвій ситуації версію того, що студент хоче сказати. Наприклад:

Студент: *I have gone to the cinema last night.*

Викладач: *You went to the cinema? What did you see?*

Студент: «*Skyfall*».

У цьому прикладі викладач надає правильну форму *went*, не порушивши природного потоку мовлення і зберігши наголос на змістові висловлювання. Парафрази дуже популярні на заняттях за методикою комунікативного навчання іноземним мовам (Communicative Language Teaching (CLT)). Вони вважаються ефективним засобом надання студентам можливості помічати різницю між їх

мовленням та мовленням компетентних мовців або носіїв мови. Той факт, що вони не заважають комунікації, також пояснює їх популярність серед прихильників комунікативного методу.

На противагу парафразам, експліцитне корегування має місце, коли викладач втручається в процес комунікації і прямо вказує на помилку. Воно також може включати повторення студентом виправленої версії висловлювання. Виправданою причиною експліцитного коригування може бути бажання багатьох студентів, аби їх помилки виправлялися саме таким чином. Це є відображенням традиційних поглядів на роль викладача в аудиторії. Часто студенти скаржаться на те, що їх недостатньо виправляють, і рідко на те, що викладач занадто часто вдається до коригування.

Для викладачів корисно знати, чим викликана та чи інша помилка: занадто загальним застосуванням правила, браком знання, неухважністю, мовною інтерференцією або двозначністю висловлювання. Двозначність виникає тоді, коли студент вживає граматично правильну конструкцію, але вона не відображає змісту висловлювання. Наприклад, якщо студент питає *How long are you in London?*, то має він на увазі *How long are you going to stay in London?* чи *How long have you been in London?* Перше питання є більш розмовним, друге є вірогідно тим, про що хотів запитати мовець.

Хоча методика виправлення помилок не завжди відрізняється в залежності від того, викладається англійська мова як друга чи як іноземна, британський дослідник Крис Пейн (Chris Payne) вважає, що в першому випадку, тобто в англійському середовищі, парафраза набуває особливого значення [5, с. 52].

Американський вчений Стівен Крашен (Stephen Krashen) висуває гіпотезу про те, що діти засвоюють свою першу мову через «ввід зрозумілої інформації» («comprehensible input»), яка трохи перевищує рівень розуміння її дитиною, але з якої вона може зробити правильний висновок щодо значення цієї інформації. На погляд дослідника, ввід зрозумілої інформації може також бути засобом засвоєння другої мови. Коли студент робить помилку, викладач повинен прореагувати на неї за допомогою парафрази, яка надає першому мовну інформацію, трохи вищу за рівень його володіння англійською на даний момент. С. Крашен вважає, що експліцитне коригування мовленнєвих помилок може мати негативний ефект на бажання учня висловлюватися іноземною мовою і майже не допомагає її засвоєнню [3, р. 34].

Британський автор Річард Шмідт (Richard Schmidt) підкреслює роль спостереження (noticing) в оволодінні мовою і стверджує, що ми засвоюємо її саме через спостереження, звертаючи увагу на нові її одиниці. Він робить висновок про те, що «підсвідоме вивчення мови є неможливим, і спостереження – це необхідна і достатня умова для конвертування того, що вводиться в те, що засвоюється» [6, р. 130].

Існують різні думки щодо ефективності парафраз у залежності від здатності студентів помічати «реформовану мову». Деякі дослідники, як, наприклад, Петсі Лайтбаун (Patsy Lightbown) та Ніна Спада (Nina Spada), стверджують, що студенти інколи не реагують на парафразу як засіб корегування і розглядають її радше як реакцію викладача на зміст їх висловлювань, а не на їх форму. На думку авторів, якщо учні на занятті з англійської мови як другої не помічають парафраз і не отримують експліцитної корекції, вони все ж таки мають перевагу перед тими, які вивчають цю мову як іноземну, в тому плані, що вони не залежать від викладача як єдиного джерела цієї мови. За межами аудиторії у них є достатньо можливостей почути і побачити мову, що вивчається, що сприяє процесам спостереження та подальшого засвоєння правильних звукових форм, лексичних одиниць та граматичних конструкцій цієї мови [4, р. 25].

На занятті з англійської мови як іноземної, коли ця мова вивчається не в англомовному середовищі, спостерігається дещо інша ситуація. Як вказують П. Лайтбаун і Н. Спада, в цьому випадку студенти мають набагато менші можливості спостерігати використання англійської мови за межами аудиторії і їх «занурення» в мову є мінімальним. Якщо помилки таких учнів, які переважно стикаються з англійською тільки на заняттях, виправляти тільки за допомогою парафраз, то цей природний спосіб може не спрацювати і можливості вивчення правильної мови можуть бути втрачені. В такому випадку корисним може бути експліцитне корегування, така собі пряма «негативна реакція» викладача на невідповідності в їх мовленні [4, р. 46].

У деяких методологічних дослідженнях на предмет комунікативного навчання іноземним мовам висловлюється стурбованість, що недостатня експліцитна корекція помилок може призвести до їх «закарбовування» (fossilization) на ранньому етапі. Закарбована помилка стає постійною рисою другої або іноземної мови студента і майже не піддається виправленню [7; 8].

У викладанні іноземних мов сьогодні спостерігається розумна практика селективного корегування помилок з особливою увагою до тих, що затемнюють зміст висловлювання і тим самим заважають комунікації. В таких ситуаціях потрібно зважувати на співвідношення правильності мовлення та його природності. Загальноприйнятий підхід у викладанні англійської мови говорить про те, що в разі, якщо метою навчання є правильність, то найбільш доречним буде пряме виправлення помилок, але ми не повинні виправляти чи переривати студентів під час виконання видів роботи, спрямованих на вироблення навичок природного мовлення. В цьому випадку викладач дає свою оцінку після завершення виконання студентом мовного завдання, аби не порушувати процесу комунікації. Проблема «правильність проти природності» базується на ставленні викладача до помилок студентів, а не на їх стилях вивчення мови. Навряд чи всі студенти зважають на це співвідношення під час роботи в аудиторії. Більш того, багато з них бажають, аби їх постійно виправляли. Якщо у них є зацікавленість у правильності їх мовлення в усіх випадках усної і письмової комунікації (а це характерно для студентів, чийм основним фахом є саме англійська мова), вони можуть не завжди прихильно ставитися до намагань викладача до створення природних ситуацій спілкування на занятті без прямого виправлення помилок.

Корегування помилок у будь-який спосіб може викликати низку потенціальних проблем, і обидві техніки, що розглядаються в цій статті, мають свої недоліки. Надмірне використання експліцитної корекції може створити атмосферу тривоги, напруження та навіть стресу на занятті, може знизити мотивування студентів і позбавити їх бажання висловлюватися на іноземній мові. Парафрази зазвичай не мають такого негативного психологічного ефекту, але у них є інша вада: в іншомовному спілкуванні на занятті викладач повинен обов'язково бути стороною діалогу, оскільки у випадку комунікації в режимі «студент–студент» така форма корекції помилок буде виглядати неприродно.

Другим важливим моментом, який потрібно враховувати викладачеві, є те, що парафрази можуть ненавмисне подавати мовні явища, які є правильні за формою, але некоректними за вживанням. Американські автори Марк Бертрам (Mark Bartram) та Ричард Волтон (Richard Walton) наводять наступний приклад:

Студент: *I'm keen on go to the cinema this evening.*

Першим бажанням викладача є виправити *go* на *going* і перефразувати речення: *I'm keen on going to the cinema this evening.* Граматично фраза буде виглядати цілком правильно, але краще перефразувати все речення так, як би його

сформулював носій мови: *I feel like going to the cinema tonight* або *I fancy going to the cinema tonight* [1, p. 81].

Самокорекція учнів та виправлення помилок один одного також повинні бути в арсеналі викладачів, які намагаються виховувати самостійність студентів у навчанні та їх навички взаємної допомоги. Але незалежно від того, яка техніка виправлення помилок вибирається, треба завжди враховувати її вплив на студентів в аудиторії. Ми повинні пам'ятати, що коли учні спілкуються англійською мовою, то їх найпершим пріоритетом є донести зміст до співрозмовника, а не навчальна мета того чи іншого завдання.

Британські методисти Джим Камінгс (Jim Cummings) та Крис Девісон (Chris Davison) пишуть про те, що «останні аудиторні дослідження показали, що більш експліцитні форми реакції викладача на помилки студентів сприяють більш високому рівню правильності та володіння іноземною мовою, ніж імпліцитні форми у виді парафрази» [2, p. 152].

Як висновок варто зазначити, що, якщо студенти позитивно реагують на парафразу (як правило, це студенти більш високих рівнів володіння іноземною мовою), її користь як методу виправлення помилок не підлягає сумніву. Разом з тим, у випадку вивчення англійської як іноземної, коли студенти стикаються з нею тільки протягом декількох годин на тиждень в аудиторії, і особливо на початкових етапах її вивчення, експліцитна корекція значно прискорює процес вивчення мови, подає чіткі вказівки стосовно правил та меж її використання. Письмове мовлення продовжує становити проблему з огляду на дві розглянуті техніки, оскільки в даному випадку пряме корегування видається більш релевантним через його зручність для викладача та нестачу місця на сторінці зошита студента. В цьому випадку парафрази можуть мати форму підкреслювання помилки в письмовій роботі, надання підказок, як цю помилку виправити, та зобов'язання студента зробити самостійну корекцію з обов'язковою перевіркою результатів викладачем.

Багато викладачів сьогодні радо сприймають ідею комунікативного методу викладання щодо переваги природності мовлення над його правильністю. Але бажання чути і бачити природне іншомовне мовлення своїх студентів не означає, що викладач не повинен надавати їм максимальну допомогу в досягненні високих рівнів правильності використання фонетичних, лексичних та граматичних одиниць. При розумному балансі використання як парафраз, так і експліцитних корективних технік буде ефективним як для студентів, так і для викладачів.

Бібліографічні посилання

1. **Bartram M.** Correction / M. Bartram, R. Walton. – Boston : Thomson Heinle, 2002. – 181 p.
2. **Cummings J.** International handbook of English language teaching / J. Cummings, C. Davison. – New York – Heidelberg : Springer, 2007. – 179 p.
3. **Krashen S. D.** Principles and practice in second language acquisition / S. D. Krashen. – Oxford : Pergamon Press, 1982. – 201 p.
4. **Lightbown P.** How languages are learned / P. Lightbown, N. Spada. – Oxford : OUP, 1999. – 205 p.
5. **Payne Ch.** Castaway / Ch. Payne // English Teaching professional. – 2012. – № 80. – P. 51–53.
6. **Schmidt R. W.** The role of consciousness in second language learning [Electronic resource] / R. W. Schmidt // Applied linguistics. – 1990. – № 11 (2). – Access mode : <http://applied.oxfordjournals.org/content/11/2.toc>.
7. **Cameron L.** Teaching languages to young learners / L. Cameron. – Cambridge : CUP, 2001. – 179 p.
8. **Krashen S.** The natural approach. Language acquisition in the classroom / S. Krashen, T. Terrell. – Oxford – London – New York : Pergamon Press, 1983. – 304 p.

Надійшла до редколегії 27.02.15

М. С. Смирнова

*Мариупольський державний університет***ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ДИСКУРСИВНОЇ СТРАТЕГІЇ РЕЛІГІЙНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ У ПРАВОСЛАВНІЙ ПРОПОВІДІ XX СТОЛІТТЯ**

Проаналізовано вербалізацію дискурсивної стратегії релігійної ідентифікації у православній проповіді XX століття. Окреслено основні дослідження з цієї проблематики, надано дефініцію поняття дискурсивної стратегії релігійної ідентифікації; пояснено, чим саме ця стратегія відрізняється від стратегії конфесійної ідентифікації, запропонованої іншими дослідниками. Проаналізовано основні тактики, якими вербалізується стратегія релігійної ідентифікації, а також виділено мовно-мовленнєві прийоми їх реалізації.

Ключові слова: дискурсивна стратегія релігійної ідентифікації, дискурсивні тактики, православна проповідь.

Смирнова М. С. Мариупольский государственный университет. **ВЕРБАЛИЗАЦИЯ ДИСКУРСИВНОЙ СТРАТЕГИИ РЕЛИГИОЗНОЙ ИДЕНТИФИКАЦИИ В ПРАВОСЛАВНОЙ ПРОПОВЕДИ XX ВЕКА**

Проаналізована вербалізація дискурсивної стратегії релігійної ідентифікації в православній проповіді XX століття. Розглянуті основні дослідження по цій проблематиці, дана дефініція поняття дискурсивної стратегії релігійної ідентифікації; уточнено, чим саме ця стратегія відрізняється від стратегії конфесійної ідентифікації, запропонованої іншими дослідниками. Проаналізовані основні тактики і прийоми вербалізації стратегії релігійної ідентифікації.

Ключевые слова: дискурсивная стратегия религиозной идентификации, дискурсивные тактики, православная проповедь.

Smirnova M. S. Mariupol State University. **VERBALIZATION OF THE RELIGIOUS IDENTIFICATION DISCURSIVE STRATEGY IN THE ORTHODOX SERMON OF THE XXTH CENTURY**

Our research deals with the analysis of the strategies and tactics of religious Orthodox sermons of the XX century. Currently, the interest in religion in general, in the institution of religion and communication within this institution in particular, remains high. The existence of religious discourse is obvious, and the studies of this object in different areas of the humanities continue to grow. The article represents the fragment of our research dealing with the verbalization of the religious identification discursive strategy in the Orthodox sermon of the XXth century. The topicality of the research is caused by the limitless potential influence of pragmatic factors on speech functioning as well as by the lack of specific studies dealing with the description of the discursive strategies and tactics of the Orthodox sermon. The primary task of our work is to analyze the ways how the religious identification discursive strategy is implemented in the Orthodox sermon given by Russian, Ukrainian, English and Greek priests of the XXth century. In the article the author considers the basic scientific works on this issue, the concept of the 'religious identification discursive strategy' and specifies how exactly this strategy differs from the concept 'denominational identification discursive strategy' proposed by the other researchers. The article analyzes the basic tactics and techniques of the religious identification strategy verbalization.

Key words: religious identification discursive strategy, discursive tactics, Orthodox sermon.

Постановка проблеми. Поняття комунікативних стратегій досліджували такі зарубіжні та вітчизняні лінгвісти, як В. З. Дем'янков, О. Л. Факторович, О. І. Шейгал, І. В. Труфанова, Є. В. Ключев, Г. Г. Матвеева, М. М. Добрякова, Ю. М. Іванова, О. С. Іссерс, Є. В. Шевченко, І. І. Гулакова, Н. А. Ощепкова, Т. П. Третьякова, О. Л. Федорова, В. О. Мулькеева, О. Н. Паршина, М. П. Чуріков, О. В. Саприкіна, О. Є. Ярославцева, І. Є. Фролова, К. Заламун, Т. А. ван Дейк, А. Тіллманн, В. Хол-

лі, Г. Вольф та інші. Аналізом релігійного дискурсу з точки зору стратегіо-тактичної репрезентації займалося на пострадянських теренах не так багато науковців, серед них виокремимо К. В. Бобирьову, Г. О. Савіна та А. Г.-Б. Салахову, на праці яких ми спиралися у нашому дослідженні.

Актуальність дослідження обумовлена безмежним потенціалом впливу прагматичних чинників на мовленнєве функціонування та відсутністю спеціальних досліджень, присвячених опису дискурсивних стратегій і тактик православної проповіді, зокрема на матеріалі декількох мов.

Об'єкт дослідження – православна проповідь російсько-, україно-, англо- та грекомовних священиків ХХ сторіччя. **Предмет** – дискурсивна стратегія релігійної ідентифікації. **Метою** статті є аналіз вербалізації дискурсивної стратегії релігійної ідентифікації у православній проповіді ХХ століття. Дана мета визначила таке коло **завдань** дослідження: 1) уточнити зміст поняття «дискурсивна стратегія релігійної ідентифікації» і її характеристики; 2) розглянути основні прийоми вербалізації дискурсивної стратегії релігійної ідентифікації.

Дискурсивна стратегія релігійної ідентифікації має на меті окреслити коло не тільки між сакральним та профанним світами, а й чітко визначити релігійний простір, у якому перебуває сам проповідник і його паства, від інших світоглядних позицій.

У своїй монографії А. Г.-Б. Салахова пропонує позначити цю стратегію як «стратегію конфесійної ідентифікації» [5, с. 74]. Але на нашу думку, це дещо звужений варіант, бо термін *конфесія* часто вживається для опису різних саме християнських церков, наприклад, православ'я, католицизму і багатьох варіантів протестантизму. Цей термін також використовується і для опису гілок юдаїзму (ортодокси, консерватори, реформатори та реконструктори) та зрідка для гілок ісламу (суніти та шіїти). Тобто при порівнянні православ'я з іншими християнськими конфесіями, використання даної назви буде правомірним. Однак дуже часто у проповідях мовець ідентифікує зібрання «християнами», тому термін *конфесія* не є доречним, мова може йти в таких випадках саме про релігійну ідентифікацію.

Стратегія релігійної ідентифікації в православній проповіді націлена на співвіднесення адресатів та реципієнтів з групою людей, об'єднаних релігійними інтересами. В основі цієї стратегії лежить опозиція «свій» – «чужий». Суть стратегії конфесійної ідентифікації – викликати у слухачів почуття приналежності до групи «православних віруючих». Стратегія конфесійної ідентифікації реалізується як на вербальному, так і на невербальному рівні комунікації. До невербальних засобів ідентифікації А. Г.-Б. Салахова відносить умови проповідування, коли всі присутні свідомо збираються в певному місці, поведінка в якому строго детермінована. Вони приходять туди для специфічного спілкування зі священиком і знаходяться в оточенні певних людей, займаючи в храмі, як правило, своє певне місце. Храм є тією унікальною обстановкою, в якій панує особлива атмосфера. Комунікативна стратегія конфесійної ідентифікації у православних проповідях реалізується за допомогою двох комунікативних прийомів. Це прийоми «визначення кола своїх» і «обмеження кола чужих», що ґрунтуються на протиставленні «свій» – «чужий». Під «своїми» розуміються члени «релігійної спільноти», які протиставляються «чужим», а саме «світському, секулярному, мирському суспільству». Кожен з цих двох комунікативних прийомів у свою чергу виявляє наступні комунікативні ходи в процесі актуалізації в дискурсі: «віра» – «невіра», «добро» – «зло» і «конфесія» – «соціум» [5, с. 75].

У процесі аналізу православної проповіді було встановлено, що дискурсивна стратегія релігійної ідентифікації реалізується за допомогою таких тактик та прийомів.

Тактика самоідентифікації – комунікативним прийомом цієї тактики є використання «МИ»-групи, під якою розуміється вся православна спільнота, до якої входять не тільки присутні під час проповіді, а й усі православні християни (миряни та духовенство), а також православні, які спочили: англ. «*We honor saints such as...*» (Fr. Stephen J.). Використання «МИ»-групи від православної громади є типічним для тактики ствердження догматів, віровчення, наприклад: англ. «*We believe therefore that Mary, who is without personal sin and was chosen because of her goodness to be the Mother of God, must at least have been assumed, without corruption, into heaven*» (fr. Peter Seizer); «У першу неділю після П'ятдесятниці — дня народження Церкви Христової, ми молитовно вишановуємо усіх святих, від віку угодиливших Богові. Ми, члени Церкви земної, віддаємо свою шану та засвідчуємо молитовне єднання з членами Церкви небесної» (митр. Володимир (Сабодан). Використання звороту «as followers of...» також застосовується для означення рамок прийнятої для християнина моделі поведінки та мислення: англ. «*As followers of Jesus Christ, we are promised that we shall all be deified...*» (Питер Сайзер)).

Для тактики самоідентифікації характерні наступні конструкції: рос. «Мы, православные христиане...», укр. «Як православні християни, ми...», англ. «*As Orthodox Christians, we greet one another (by Fr. John Abdalah)*»; «*We, the Orthodox Christians, today, honour and give gratitude to all those who struggled for Orthodoxy*» (V. Rev. Archimandrite Panteleimon P. Lampadarios); «*...today, in the twentieth century we, the Orthodox Christians, are called to confess our faith before a society which denies religion...*» (V. Rev. Panteleimon P. Lampadarios), грец. «Ὅλα αὐτὰ ἀποδεικνύουν ὅτι ὅλοι οἱ Χριστιανοί, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, μποροῦμε νὰ φθάσουμε στὴν ἡσυχία καὶ δι' αὐτῆς στὴν θεωρία τοῦ Θεοῦ» (Μητρ. Ιερόθεος Βλάχος).

Проповідник, описуючи два світи – секулярний та духовний, використовує тактику ствердження, акцентуючи на тому, що християни вже зробили свій вибір, а потім пояснює та окреслює його: грец. «Κάναμε ἤδη τὴν ἐπιλογή μας καὶ εἶναι μία καὶ μοναδική γιὰ ὅλους μας. Ὁ Χριστός καὶ ἡ ὀρθόδοξη Ἐκκλησία Του με τὰ πανάγια μυστήριά της. Ὁ Ἰησούς Χριστός, ὁ Θεάνθρωπος Κύριος καὶ τὸ Εὐαγγέλιό Του. Ναι, διαλέξαμε τὸ Σωτήρα Χριστό, τώρα καὶ πάντοτε καὶ στοὺς ἀπεράντους αἰῶνας τῶν αἰώνων, Ἀμήν. (Πρωτοπρεσβύτερος π. Στεφάνος Αναγνωστόπουλος).

Стратегічна мета проповідника також досягається при актуалізації **компаративної тактики**, коли порівнюються або контрарні феномени у суспільстві, або мова йде про суспільно прийняту норму, життєвий факт, і в опозицію доводиться ідея, що у церковному середовищі речі проходять інакше: англ. «*The Church, however, and faithful members of the Church, does not forget those who pass through the royal doors of eternity and enter the holy of holies*» (Fr. Stephen J.). Для цього використовуються актомовленнєві маркери – *however, but, still, yet* + PS tense. Задля розділення простору буття на профанний та сакральний світи проповідник також використовує контрастивну тактику, щоб слухач міг самовизначитись, до якого із світів його тягне власна природа: «*We are either God's children, His family, His creatures, His obedient servants, or the servants of something else*» (Fr. James C. Meena). Крім того, ця тактика може використовуватись, коли священник розповідає про норми, прийнятні для суспільства або деякої спільноти, а потім чітко окреслює, що все вищезазначене не відноситься до справжньої віри: «*...But this is not our Orthodox faith*» (V. Rev. Fr. Alexander Schmemmann).

Задля надання позитивної характеристики церковного середовища проповідник використовує **тактику апеляції до авторитету**, звертаючись до **прикладів життя святих**. У віруючих людей є приказка «скажіть мені, хто ваші святі, і я скажу вам, яка ваша Церква», бо будь-яка церква оголошує святими лише тих, хто втілює у своєму житті релігійний ідеал, який бачиться даною Церквою. Тактика реалізується як безпосереднім цитуванням отців Церкви, так і різними прийомами метафоризації при описі особистості святого чи взагалі феномену святості: англ. «*St. Paul once wrote about the saints he knew, calling them a "cloud of witnesses" around the Church*» (Fr. Stephen J.).

Окреслюючи приналежність до християнської спільноти, священники нерідко використовують **тактику апеляції до Священного Писання**, акцентуючи на тому, що християнська віра об'єднує всіх людей, незалежно від національності, раси, статі, освіти тощо: англ. «*There is neither Jew nor Greek, there is neither slave nor free, there is neither male nor female; for you are all one in Christ Jesus. And if you are Christ's, then you are Abraham's offspring, heirs according to promise*» (Fr. Stephen J.).

Використовуючи **тактику акцентуалізації**, проповідник наголошує на прийнятності та важливості для віруючого саме православної спрямованості на певні дії, необхідні для очищення душі, наприклад – покаяння, послухання, піст тощо: англ. «*It is important for our Orthodox Catholic faithful to recognize the need for obedience*» (Rev. Robert E. Lucas). Також перед назвою Церкви у ряді випадків проповідник додає прикметник «свята» для того, щоб підкреслити її святість, що закріплена у «символі віри» православних християн. Так, віруючі дотримуються думки, що Церква є Свята, бо вона освячена самим Ісусом Христом і встановленими ним святими таїнствами, в яких подається віруючим благодать Святого Духа. Християни не порушують святість Церкви своєю гріховністю, оскільки вони завжди можуть себе очищати через таїнство покаяння, а нерозкаяні грішники, як мертві члени, відсікаються від тіла Церкви або видимою дією церковної влади, або невидимою дією суда Божого: англ. «*Our Holy Orthodox Catholic Faith could not have endured until the present times if the faithful did not keep their positions of condescending obedience to the will of the Holy Spirit expressed so often through our diocesan bishops*» (Rev. Robert E. Lucas); «*In order to serve his fellow man, Holy Mother Church, and above all, Almighty God, man must serve as he is instructed to serve, he must obey the rules of life for the betterment of others*» (Rev. Robert E. Lucas).

Окреслюючи приналежність до певної релігійної спільноти, проповідник використовує **тактику конкретизації**, характеризуючи цю спільноту: англ. «*The Church was intended to be a spiritual power center, using prayer to bring things to pass*» (V. Rev. Fr. Michael Baroudy); «*And there is a church wherever two or three true Christians are met to pray in His name*» (V. Rev. Fr. Michael Baroudy).

Розкриваючи історичні ресурси Церкви, проповідник використовує **тактику застереження**, аби застерегти паству від можливих маніпуляцій з боку політичних, ідеологічних та комерційних організацій для задоволення їх амбіцій: англ. «*We live in a time when there is an ongoing surge to have the Orthodox Church reflect the power and glory of the world. Within the Church itself there are movements seeking to use the body of Christ as a support for political and philosophical ideologies that ultimately have no grounding in the crucified and resurrected Lord. Their origin and fruits are of the world. Literature claiming to be Orthodox often reads like a campaign speech for the political right while the political left resounds with its own*

passing self righteousness» (Metropolitan Theodosius of All America and Canada). Тактика застереження використовується для того, щоб віруючі були наготові при зустрічі з сектантськими організаціями, які проповідник також номінує «ворогами, гіршими за вовків», наголошуючи, що подібні зібрання є навіть не проста ересь, а сатанинські зборища: грец. «*Ούτε καν αίρεσις είναι. Σατανική οργάνωσις, διαβολική οργάνωσις να, αλλά ούτε αίρεσις είναι καν. Όλοι αυτοί είναι λύκοι μέσα στο μαντρί της Ορθοδόξου Εκκλησίας μας*» (Πρωτοπρεσβύτερος π. Στεφάνος Αναγνωστόπουλος).

Проповідник може звертатися до **тактики згуртування віруючих проти спільної загрози**, ворога, втіленням якого може бути диявол, гріх, секулярне суспільство, атеїсти, марксисты тощо, наприклад: грец. «*Άλλοι φανεροί εχθροί της Ορθοδόξου Εκκλησίας με διωγμούς και μαρτύρια, με εξορίες και φυλακίσεις, με βασανιστήρια στα στρατόπεδα συγκεντρώσεως υπήρξαν και οι άθεοι μαρξιστές*» (Πρωτοπρεσβύτερος π. Στεφάνος Αναγνωστόπουλος).

Висновок. Таким чином, нами було проаналізовано вербальну репрезентацію спеціальної дискурсивної стратегії релігійної ідентифікації у православній проповіді ХХ століття. Встановлено, що дискурсивна стратегія релігійної ідентифікації реалізується у тексті за допомогою тактик конкретизації, самоідентифікації, апеляції до авторитету, апеляції до Священного Писання, акцентуалізації, компаративізації, застереження, згуртування віруючих проти спільної загрози.

Перспективою нашого дослідження є ізо- та аломорфний аналіз дискурсивних стратегій і тактик жанру православної проповіді на матеріалі російської, української, англійської та новогрецької мов.

Бібліографічні посилання

1. **Бобырева Е. В.** Религиозный дискурс: ценности, жанры, языковые характеристики : монография / Е. В. Бобырева. – Волгоград : Перемена, 2007. – 385 с.
2. **Ван Дейк Т. А.** Язык. Познание. Коммуникация : пер. с англ. / сост. В. В. Петрова; под ред. В. И. Герасимова; вступ. ст. Ю. Н. Караулова и В. В. Петрова / Т. А. Ван Дейк. – М. : Прогресс, 1989. – 312 с.
3. **Иссерс О. С.** Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О. С. Иссерс. – Омск : ЛКИ, 1999. – 288 с.
4. **Савин Г. А.** Коммуникативные стратегии и тактики в речевом жанре современной православной проповеди : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01. / Савин Геннадий Александрович. – М., 2009. – 207 с.
5. **Салахова А. Г.-Б.** Конфессиональная языковая личность: коммуникативные стратегии и тактики : монография / А. Г.-Б. Салахова. – Челябинск : Энцикл., 2013. – 166 с.
6. **Труфанова И. В.** О разграничении понятий: речевой акт, речевой жанр, речевая стратегия, речевая тактика / И. В. Труфанова // Филол. науки. – Ростов, 2001. – № 3. – С. 56–65.
7. **Формановская Н. И.** Речевое общение: коммуникативно-прагматический подход / Н. И. Формановская. – М. : Рус. яз., 2002. – 216 с.
8. **Фролова И. Е.** Регулятивный потенциал стратегии конфронтации в англоязычном диалогическом дискурсе: инструментальный и принципы анализа / И. Е. Фролова // Когниция, коммуникация, дискурс. – 2013. – № 7. – С. 111–130.

Надійшла до редколегії 23.02.15

Д. П. Соколов

Горлівський інститут іноземних мов
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»

ФРЕЙМ ЯК ФОРМАТ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ЗНАНЬ ПРО ОДИНИЦІ ПОЛІТИЧНОГО ВОКАБУЛЯРУ (на матеріалі німецької мови)

Розглянуто притаманні політичній лексиці характеристики з точки зору теорії фреймів: проаналізовано їх план вираження як відправна точка процесу концептуалізації плану змісту; встановлено співвідношення стандартної та додаткової інформації, що актуалізується одиницями політичного вокабуляру у контексті; з'ясовано роль досвіду комунікантів у процесі сприйняття цієї інформації, а також визначено особливості процесів поєднання інформаційних масивів, інтерпретації і модифікації знань.

Ключові слова: політичний дискурс, політична лексика, фрейм, контекст, оцінка, інформація.

Соколов Д. П. Горловский институт иностранных языков ДВУЗ «Донбасский государственный педагогический университет». **ФРЕЙМ КАК ФОРМАТ РЕПРЕЗЕНТАЦИИ ЗНАНИЙ О ЕДИНИЦАХ ПОЛИТИЧЕСКОГО ВОКАБУЛЯРА (на материале немецкого языка)**

Рассмотрены характеристики политической лексики с точки зрения теории фреймов: проанализирован их план выражения как отправная точка процесса концептуализации плана содержания; установлено соотношение стандартной и дополнительной информации, которая актуализируется единицами политического вокабуляра в контексте; выяснена роль опыта коммуникантов в процессе восприятия этой информации, а также определены особенности процессов объединения информационных массивов, интерпретации и модификации знаний.

Ключевые слова: политический дискурс, политическая лексика, фрейм, контекст, оценка, информация.

Sokolov D. P. Gorlovka State Institute for Foreign Languages State Higher Education Institution «Donbass State Pedagogical University». **FRAME AS A REPRESENTATION FOR-MAT OF KNOWLEDGE ABOUT THE UNITS OF POLITICAL VOCABULARY (A CASE STUDY OF THE GERMAN LANGUAGE)**

The article investigates the characteristics of the political lexicon in terms of the theory of frames: their expression plane is analyzed as a starting point of the process of conceptualization of the content plane; the attention is given to the correlation of standard and additional information that is set in the context by the political vocabulary units. The investigation of the cognitive features of the political lexicon includes revealing the associative links between the political vocabulary units that denote politically relevant notions and are present in a certain context; and allocating the linguistic and extra-linguistic factors that cause the meaning of the political vocabulary units to be unstable/inconstant in a sequence of discursive events. That is achieved via comprehensive frame-based modeling that enables to explore the interaction of the political vocabulary units in the political discourse. The article also explains the role of the communication experience in the perception of this information and identifies the nature of the processes involved in the data set merging, interpretation and modification of knowledge.

Key words: political discourse, political vocabulary, frame, context, evaluation, information.

Політичний вокабуляр взагалі та ідеологічно навантажена політична лексика зокрема постають одним із головних інструментів реалізації політики та боротьби за владу – за можливість і право нав'язувати свою волю іншим. Одиниці політичного вокабуляру (далі: одиниці ПВ) – це лексеми, що функціонують у політичному дискурсі, мають особливий статус, концентрують у собі частину його інформації, позначають політично релевантні поняття, актуалізуються в контексті тієї чи іншої комунікативної/політичної ситуації та мають комплексну семантич-

ну структуру. Окрім денотативного аспекту значення, для одиниць ПВ характерним є евалюативний (оцінний) і деонтичний потенціал (той, що репрезентує заклик до дії) – одиниці ПВ оцінюють політично релевантні аспекти дійсності та пропонують ті чи інші варіанти дії щодо актуальних питань. Мовний знак отримує статус одиниці ПВ при використанні в політичному дискурсі і втрачає його поза політичним контекстом.

У більшості випадків аналіз одиниць політичного вокабуляру залишається на рівні ізольованої лексики, яка має більшою чи меншою мірою конвенціоналізоване стандартне значення. Однак, беручи до уваги неоднорідність політичного дискурсу, наявність низки часто протилежних думок щодо релевантних питань, численних дефініцій та інтерпретацій ключових понять, ідеологічно навантажені одиниці політичного вокабуляру варто розглядати, перш за все, на рівні контекстуального значення, яке перебуває під впливом певних лінгвальних та позалінгвальних чинників.

Задля розуміння значення того чи іншого вислову, а також правил його використання, необхідно знати відповідну когнітивну структуру, конвенційно закріплену за цим мовним висловом. Пояснення цих процесів, а також відповідні методи дослідження семантики одиниць політичного вокабуляру може запропонувати когнітивна модель значення – теорія фреймів.

М. Мінський, який увів у науковий обіг термін «фрейм», розуміє фрейм як структуру даних, необхідну для створення уявлення про певну типову ситуацію («ein Rahmen ist eine Datenstruktur, um eine stereotype Situation zu repräsentieren» [14, р. 93]). Кожний фрейм зв'язує різноманітні пласти інформації.

Фрейми також можна розуміти як ієрархічні моделі знань, що дозволяють інтерпретувати людський досвід, моделювати людські знання про предмети і явища. Фрейм також конструюють у вигляді вузлів, з яких розходяться зв'язки між частинами поданих знань [15, s. 14], або у вигляді ієрархічно організованої структури інформаційних даних, у якій накопичуються знання про певну типову ситуацію і яка «формує понятійну базу мовного і позамовного досвіду» [3, с. 23–24].

Ч. Філлмором вживає термін «фрейм» щодо груп слів, об'єднувальним фактором для яких постає те, що «вони мотивуються, визначаються і взаємно конструюються особливими уніфікованими конструкціями знання чи зв'язаними схематизаціями досвіду» [5, с. 54].

Актуалізуючись у комунікативній ситуації, фрейми відкривають вакантні позиції – слоти (англ. *slots*, нім. *Leerstellen*), які дозволяють охарактеризувати той чи інший предмет або явище дійсності за допомогою різних (але не довільних) масивів інформації [15, s. 12]. Ця інформація заповнює слоти, які відкриває певний фрейм, та являє собою значення слотів (філери, або заповнювачі, англ. *fillers* – [13, s. 157; 14, s. 93]).

Якщо слоти можуть бути репрезентовані у вигляді питань, які відкриває фрейм, то філери – це відповіді на питання, реалізовані у слотах. Слоти можна поділити на такі групи: ті, що фіксуються експліцитно, та ті, що реалізуються на основі імпліцитних логічних умовиводів. Крім того, певні слоти займають у структурі фрейму центральне місце, та їх вербалізація є облігаторною; інші слоти є факультативними та вербалізуються залежно від релевантних дискурсивних подій та контексту [1, с. 22; 6, с. 91–95]. Реалізація оцінки та деонтичного посилення відбувається шляхом «фокусування» фрейму – у певному контексті суб'єкт політичного дискурсу може вживати відповідні мовні (зокрема, лексичні) засоби та у такий спосіб формувати позитивне або негативне заповнення релевантних слотів.

У рамках цього обговорення під **фреймом** розуміється структура, за якою організуються уявлення, образи, поняття, концепти, що зберігаються в пам'яті

[3, с. 23–24]. Фрейм – це спосіб організації, структурування інформації, яка концентрується в концептах (мисленневих утвореннях, де зберігаються людські знання) і знаходить свій вияв у політичному дискурсі через одиниці ПВ. За допомогою теорії фреймів можна простежити асоціативний зв'язок між релевантними політичними поняттями в певному контексті, пояснити механізми формування семантики одиниць ПВ, тобто механізми об'єктивації політично релевантних концептів мовними засобами.

З погляду теорії фреймів, лексичному значенню притаманні п'ять основних характеристик, які тісно пов'язані з мисленнєвою діяльністю людини:

(1) План вираження номінативної одиниці постає відправною точкою процесу концептуалізації її плану змісту.

(2) Інформація, що складає план змісту номінативних одиниць, нестійка, різнотипна і залежить від контексту; однак вона не є довільною, що пояснюється конвенційною природою мовного знака.

(3) Стандартна інформація залишається релевантною для інтерпретації й розуміння мовного знака, поки вона не заміниться додатковою інформацією, актуалізованою в контексті.

(4) Досвід комунікантів відіграє важливу роль у процесі сприйняття інформації, актуалізованої одиницями політичного вокабуляру.

(5) Концептуальний зміст номінативних одиниць є результатом логічних умовиводів, поєднання інформаційних масивів, інтерпретації і модифікації знань – тобто результатом процесів когнітивної природи [15, с. 12].

З огляду на це, **метою** пропонованого обговорення є з'ясування питання, як наведені характеристики обумовлюють процеси становлення та модифікації семантики одиниць політичного вокабуляру. Для досягнення цієї мети передбачається вирішення низки завдань, кожне з яких відповідає одній із зазначених характеристик, екстрапольованих на семантику одиниць політичного вокабуляру. Матеріалом дослідження є німецькомовні політичні тексти.

Отже, **по-перше**, план вираження, тобто форма номінативної одиниці, постає в якості вихідної точки процесу концептуалізації її плану змісту [13, с. 161].

Як правило, семантичне ядро одиниць ПВ є достатньо масивним, а периферія не має чітко окреслених меж. Поява в тексті таких слів-символів, як *Feminismus*, *Freiheit*, *Krieg*, *Politik*, *Sicherheit* або *Toleranz*, відкриває численні шляхи їх інтерпретації відповідно до інтенцій і політичних цілей мовця. Також немає необхідності наводити дефініцію відповідної одиниці політичного вокабуляру щоразу під час її вживання, оскільки її формальна сторона актуалізує основні семи ядра цієї одиниці ПВ, у контексті ж відбувається подальше уточнення чи модифікація значення релевантної номінативної одиниці. З огляду на те, що цей процес має дві фази – фазу концептуалізації ядра значення релевантної лексеми і фазу концептуалізації його периферії, у політиків немає необхідності «уводити принципово нові лексико-фразеологічні одиниці – достатньо змодельовати таку стійку сполучуваність, котра наповнить уже відоме слово іншим, ніж раніше, змістом і надасть цьому слову потрібну, з точки зору власників-розпорядників інформаційних потоків, конотацію» [2, с. 36].

Номінативні одиниці, що з'являються в тому чи іншому контексті й позначають політичні (перш за все – ідеологізовані) реалії, являють собою свого роду «точки відліку», за посередництва яких у ході умовиводів і на основі знань комунікантів про світ реконструюється семантичний комплекс одиниць політичного вокабуляру. При цьому ступінь актуалізації певних компонентів семантичного комплексу, тобто те, які аспекти значення стають релевантними в певній комунікативній ситуації, залежить від самої ситуації. Номінативні одиниці діють швид-

ше як відсилання до передбачуваних масивів інформації, а не як «контейнер» для цієї інформації. Ч. Філлмор узагальнює цю думку коротким формулюванням: «Слова еволюють фрейми» (цит. за: [9, s. 83–84]).

Поява у промові політика одиниць ПВ, що відзначаються комплексною семантичною структурою, значним конотативним та ідеологічним навантаженням і широкими можливостями сполучуваності та інтерпретації, не тільки реалізує відповідні асоціативні зв'язки, але й постає як відсилання до інформації про минулі випадки вживання цих номінативних одиниць у попередніх політичних текстах та промовах [10, s. 23].

Denn jedes einzelne Opfer dieses Lagers (des KZ-Lagers «Neuengamme». – Д. С.) ruft uns eine deutlich hörbare Warnung zu: Vergesst uns nicht! Wenn wir sie vergessen, wäre das ein letzter Sieg des alten Faschismus. Und ein erster Schritt zum Sieg eines neuen Faschismus dazu. Dazu wollen wir es nicht kommen lassen. – Крістіна Вайс, уповноважена Федерального уряду з культури та ЗМІ, 04.05.2005.

Тут словосполучення *der alte Faschismus* постає відсиланням до періоду правління НСДАП у Німеччині 1933–1945, що в комбінації з лексемами *Opfer* і *(KZ-) Lager* актуалізує логічну послідовність, у якій можуть бути наявні такі елементи, як *Holocaust*, *Adolf Hitler*, *der Zweite Weltkrieg* та ін., яких немає у самому тексті, але імпліцитно їх закладено в ньому. У свою чергу словосполучення *der neue Faschismus* актуалізує інформацію про вияви правого екстремізму в останні роки.

Незважаючи на те, що обсяг інформації, який асоціюється з планом вираження тих чи інших лексем, є конвенціоналізованим, він постає неусталеним у діахронічному вимірі [15, s. 8]. Це змушує політиків постійно поповнювати ідеологічний вокабуляр новими запозиченнями з інших галузей.

Приміром, у 1996–1997 рр. Християнсько-демократичний союз (ХДС) та інші політичні сили Німеччини, що входили з нею до коаліції, провадили політику, спрямовану на зменшення кількості безробітних вдвічі – з чотирьох мільйонів до двох мільйонів осіб. Маючи певну мету, уряд співпрацював з Об'єднанням німецьких профспілок, і для позначення цієї діяльності ХДС активно використовував одиницю ПВ *Bündnis für Arbeit*, яка компактно позначала програму та наміри уряду та цієї партії. Однак унаслідок того, що домогтися успіху в боротьбі з безробіттям так і не вдалося, номінативна одиниця *Bündnis für Arbeit* перед виборами 1998 року отримала негативну деонтичну й оцінну конотацію. Тобто той обсяг інформації, який вона актуалізувала, було доповнено негативними аспектами, одним з яких стала невдача політики ХДС. У результаті знак оцінки цієї одиниці ПВ змінився з позитивного на негативний. Але в подальшому коаліція Соціал-демократичної партії Німеччини (СДПН) і Партії зелених, що здобула владу, інтегрувала цю одиницю ПВ у новий семантичний комплекс, який був доповнений словами з позитивним оцінним і деонтичним значенням та позначав програму дій червоно-зеленої коаліції: «*Bündnis für Arbeit, Innovation und Gerechtigkeit*»:

Die Innovationen und Veränderungen, die unser Land jetzt braucht, sind nur möglich, wenn alle gesellschaftlichen Kräfte mobilisiert werden. Deshalb werden wir ein Bündnis für Arbeit, Innovation und Gerechtigkeit schmieden. – Передвиборча програма СДПН, 1998 р.

У той же час при позначенні політики ХДС ця одиниця ПВ зберегла негативну конотацію, а для диференціації двох тотожних за формою лексем використовувався прикметник «*alt*», який актуалізував інформацію про часи правління ХДС до 1998 року:

An der Frage des Kündigungsschutzes und der sozialen Gerechtigkeit ist 1996 das alte Bündnis für Arbeit gescheitert. – Герхард Шредер, федеральний канцлер Німеччини, 29.05.2002.

На позначення власної політики представники СДПН уживають лексему *Bündnis für Arbeit* без якихось атрибутів:

Im Bündnis für Arbeit haben wir dafür gesorgt, dass jeder Jugendliche, der das will, einen Ausbildungsplatz erhält. – Герхард Шредер, федеральний канцлер Німеччини, 25.07.2000.

Ці приклади ілюструють, що навіть незначні розбіжності в плані вираження релевантних одиниць ПВ можуть спричинити суттєву зміну актуалізованої ними інформації.

По-друге, незважаючи на те, що інформація, яка постає як план змісту номінативних одиниць, нестійка, різноманітна і перебуває у прямій залежності від контексту, вона не може бути довільною, оскільки щодо будь-якої лексеми діє відповідна конвенція, мовна норма, яка втілюється у правилах вживання та сполучуваності цієї лексеми. Іншими словами, у якому б контексті не вживалась та чи інша одиниця ПВ, принаймні один компонент її семантичного ядра буде залишатися актуальним [11, s. 188]. Тому використання одиниць ПВ суб'єктами політичного дискурсу також ґрунтується на чинних правилах їх використання [7, s. 31]. А контекстуальні особливості інформації, актуалізованої одиницею ПВ, більшою чи меншою мірою узгоджуються з її семантичним ядром.

Актуальна дискурсивна практика зумовлює межі варіативності одиниць ПВ, певним чином лімітуючи їх використання в ідеологічному контексті. Вони можуть уживатися членами різних ідеологічних угруповань, отримуючи ті відтінки значення, які потребує конкретна комунікативна чи політична ситуація. Наприклад, якщо номінативна одиниця використовується однією партією як засіб компактного позначення своєї програми дій з позитивним оцінним значенням, то при використанні партією-опонентом ця ж номінативна одиниця, як правило, отримує негативну конотацію. Кінцевий варіант значення залежить від контексту конкретної політичної промови. Разом з тим контекст не конструює абсолютно нового значення мовної одиниці; навпаки – у ньому реалізується один із багатьох «одиничних» варіантів цього значення, що ґрунтуються на семантичних компонентах ядра.

Приміром, поза контекстом лексеми *Politik*, *ruhig* та *Hand* не знаходять між собою скільки-небудь значущого логічного зв'язку і кожна окремо актуалізує абсолютно різні масиви інформації. Але за певних контекстуальних умов ці лексеми утворюють нерозривну семантичну єдність – *Politik der ruhigen Hand*. Це ключове слово поточного моменту запропонував Герхард Шредер для характеристики політики, що провадив його уряд.

Ich bitte also einfach darum, zu verstehen, dass die Bundesregierung den Kurs, den ich beschrieben und begründet habe, beibehalten wird, dass sie sich einer hektischen Debatte nicht anschließen will und aus nationalen wie internationalen Erwägungen nicht darf sowie dass sie ganz entschieden eine Politik weiterverfolgen wird, die in der Finanz- und Wirtschaftspolitik auch deshalb eine Politik der ruhigen Hand genannt wird, weil sie auf Kalkulierbarkeit setzt. Ich bin fest davon überzeugt, dass das mittelfristig das einzige Rezept ist, um die Wachstumsdelle, die in Deutschland weltwirtschaftlich verursacht worden ist, auszugleichen. – Герхард Шредер, федеральний канцлер Німеччини, 26.06.2001.

Ця одиниця ПВ, позначаючи політику уряду, виражає позитивну оцінку денотата й імпліцитно актуалізує такі семи, як 'Stetigkeit', 'Verlässlichkeit' та 'Gelassenheit' [12, s. 58] (про що свідчить як семний склад цієї одиниці ПВ, так і її сполучуваність з іншими лексемами: *Kurs*, *beibehalten*, *weiterverfolgen*, *Kalkulierbarkeit*). У цій промові політик метафорично репрезентує себе як «капітана», який може впевнено провести свій корабель (державу) неспокойним шляхом («den Kurs beibehalten», «sich einer hektischen Debatte nicht anschließen» тощо).

Водночас цей приклад свідчить про те, що одній одиниці ПВ в різних контекстах може бути притаманний як позитивний, так і негативний оцінний потенціал.

Erst dämpfte die gute Konjunktur den Problemdruck, dann, als 2001 die Krise heraufzog, antwortete der Kanzler mit seiner «Politik der ruhigen Hand». – Die Zeit, 25.10.2007.

У наведеному контексті функція одиниці ПВ *Politik der ruhigen Hand* реалізується за рахунок її сполучуваності з лексемами, які мають позитивні оцінні маркери (*gute Konjunktur*), та протиставлення лексемам *Problemdruck* та *Krise*, що виражають негативну оцінку.

Натомість у наведених нижче інших прикладах контекст змінює знак оцінки цієї одиниці ПВ на протилежний:

Vor seiner zweiten Amtszeit legt er (Gerhard Schröder. – Д. С.) mit der Floskel «Politik der ruhigen Hand» noch nach. – Berliner Zeitung, 14.09.2005.

Stattdessen folgten zunächst einige Reförmchen und alsbald die Politik der ruhigen Hand. – Die Zeit, 23.03.2005.

Solcher Rat erinnert fatal an Schröders «Politik der ruhigen Hand», mit der sich der Kanzler vor der letzten Wahl handlungsunfähig gemacht und an den Rand des Machtverlustes gebracht hatte. – Berliner Zeitung, 31.01.2005.

Лексеми з негативним оцінним значенням *Floskel*, *handlungsunfähig*, *fatal*, *Machtverlust*, а також іронічний вислів *einige Reförmchen* сприяють негативній конотації одиниці ПВ *Politik der ruhigen Hand*, внаслідок чого у ній реалізується негативне оцінне і деонтичне значення із додатковими семами 'Untätigkeit', 'Stillstand', 'formelhaft', які відтіснять на другий план ознаки з позитивною конотацією 'Stetigkeit', 'Verlässlichkeit' та 'Gelassenheit'.

Однак незважаючи на відмінності у сполучуваності, що простежуються у наведених висловлюваннях, у будь-якому контексті одиниця ПВ *Politik der ruhigen Hand* зберігає такі семи, як 'Politik', 'SPD', 'Gerhard Schröder', а компонент значення, що являє собою відсилання до денотату цієї номінативної одиниці – до програми СДПН, залишається актуальним як при позитивній, так і при негативній конотації.

По-третє, стабільні компоненти семантичного ядра лексеми являють собою відсилання до стандартної інформації, яка супроводжує цю лексему в більшості контекстів її вживання. Стандартна інформація залишається релевантною для інтерпретації та розуміння мовного знака до тих пір, поки в контексті не будуть актуалізовані додаткові дані, що зберігаються у семантичному ядрі лексеми. Наприклад, слово-символ *Demokratie* має позитивний оцінний і деонтичний потенціал, закріплений конвенційно у ядрі цієї лексеми, що підтверджується сполучуваністю одиниці ПВ *Demokratie* з такими лексемами, як *Volksherrschaft*, *freie Wahlen*, *Verfassung* тощо. Однак позитивні оцінні та деонтичні компоненти превалюють у семантичній структурі лексеми *Demokratie*, поки контекст не актуалізує інформацію, що заміщує собою ці компоненти:

Barrikade, Bürgerkrieg und Königsmord sind die hässlichen und doch zugleich unerlässlichen Seiten von Demokratie, Verfassung und Parlamentsherrschaft gewesen, und es gibt kaum ein nationales Selbstbestimmungsrecht ohne nationalen Befreiungskrieg. – Йошка Фішер, міністр закордонних справ Німеччини.

Для певного ряду слотів, що відкриває фрейм, уже передбачено набір значень, для яких не потрібна пряма експлікація [14, s. 94]. Вони можуть репрезентувати різні аспекти значення одиниць ПВ – як денотативні, так і оцінні й деонтичні компоненти. У стандартному контексті фрейм *Demokratie* у числі інших відкриває слоти «політичні принципи», «система правління» і «складники демократії», які заповнюються такими філерами [*freie Wahlen*], [*demokratischer Verfassung*] і

[*Gleichberechtigung*] відповідно. У наведеному прикладі поява філерів з вираженою негативною конотацією (*Barrikade, Bürgerkrieg, Königs-mord, hässlich*) відтісняє стандартний інформаційний комплекс на другий план. Тому за певних умов уявлення цільової аудиторії про те чи інше явище можуть не збігатися з інформаційним посиланням політика. Заміна стандартної інформації додатковими інформаційними масивами (або зниження її значущості) постає можливою унаслідок дифузності меж між ядром і периферією одиниці ПВ. Семантична периферія часто містить не менш важливу інформацію, ніж ядро, значущість якої зростає в поданому контексті. І оскільки межі між ними нечіткі й рухомі, фрейм *Demokratie* у наведеному прикладі зазнає певних змін, отримує нове інформаційне наповнення, окрім того, відбувається переоцінка позначуваного ним явища позамовної дійсності.

По-четверте, суттєвого значення у процесі сприйняття інформації, актуалізованої релевантними номінативними одиницями, набуває досвід комунікантів. Фрейми постають не об'єктивними даностями, а когнітивними конструкціями, тому генерування фреймів обмежено тільки інтересами комунікантів [9, s. 90]. Окрім того, варто зважити на те, що не всі когнітивні структури реалізуються мовними засобами, а будь-яка реалізація тієї чи іншої когнітивної структури засобами мови не може бути вичерпною. Тому, прагнучи вплинути на цільову аудиторію, політики свідомо або інтуїтивно інтегрують у свої промови такі одиниці ПВ, які якнайкраще б відповідали досвіду й знанням її представників.

Знання про значення номінативної одиниці, тобто знання про правила її вживання, – це інформація про її сполучуваність з іншими номінативними одиницями, про контекст, у якому вона може використовуватись [8, s. 46–47]. Отже, закріплене в тексті політичної промови інформаційне посилання може бути адекватно сприйняте тільки у тому випадку, якщо представники цільової аудиторії уже володіють тим мінімумом знань про релевантні номінативні одиниці, який є необхідним для розуміння закладеної у висловлюванні інформації.

У першу чергу це ствердження стосується тих одиниць ПВ, що компактно позначають політичні програми та наміри, оскільки ці лексеми характеризуються більш високою контекстуальною зумовленістю. Такі номінативні одиниці, як *ver-netzte Sicherheit, Politik der ruhigen Hand, Neue Mitte, Merkelsteuer, Bündnis für Arbeit, rote Socken* та ін., що містять у собі компонент значення, який виражає відсилання до партійної програми, якнайкраще реалізують свій деонтичний потенціал у тому випадку, якщо реципієнт ознайомлений з правилами їх використання, типовим контекстом, де вони вживаються, має загальні уявлення про програми політичних сил Німеччини, що використовують ці одиниці ПВ. Іншими словами, представники цільової аудиторії повинні мати достатній когнітивний досвід, щоб належним чином сприйняти й інтерпретувати інформацію, яку повідомляють політики. А для політиків виконання цієї умови постає ще більш суттєвим, оскільки у такому випадку з меншими затратами можна реалізувати деонтичну функцію одиниць ПВ та політичної промови загалом – переконати опонентів та цільову аудиторію зайняти потрібну позицію щодо актуальних питань.

Нарешті, **по-п'яте**, у політичному тексті одні одиниці політичного вокабуляру використовуються для уточнення значення інших, для утворення необхідної конотації, інформаційного фону, характеристики релевантних об'єктів і явищ позамовної дійсності. Фрейми постають когнітивними комплексами з відкритою структурою, вони постійно розвиваються і взаємодіють. Завдяки цьому за необхідності вдається заповнити брак інформації про один фрейм за рахунок інших уже відомих фреймів. І якщо адресатові відомі інші фрейми, які пояснюють вихідний фрейм (фрейми–зразки), то це дозволяє шляхом логічних висновків, аналізу комунікативної ситуації і супровідних їй обставин отримати інформацію про централь-

ний фрейм висловлювання [4, с. 74]. Отже, концептуальний зміст номінативних одиниць постає результатом когнітивних процесів – логічних висновків, інтеграції інформаційних масивів, інтерпретації даних і модифікації уже наявних знань.

Нерідко, щоб залучити цільову аудиторію на свій бік або репрезентувати власну програму у більш вигідному ракурсі, політики намагаються не стільки логічно побудувати свою промову і навести переконливі аргументи, скільки, розраховуючи у першу чергу на емоційну реакцію цільової аудиторії, наситити своє висловлювання словами-символами з яскраво вираженим оцінним і деонтичним значенням, для яких головним об'єднувальним чинником в актуальному контексті постає асоціативний зв'язок. Можливо, з цієї причини для найбільш складних щодо семантики одиниць політичного вокабуляру з позитивним оцінним значенням (*Freiheit, Demokratie, Sicherheit, Gerechtigkeit* тощо) характерною є і висока, навіть інфляційна частотність використання. У результаті межі їхньої семантичної периферії стають ще більш нечіткими, що уможливлює інтеграцію цих номінативних одиниць практично у будь-який контекст. Наприклад, у промовах федерального президента Німеччини Йоганнеса Рау зустрічаємо протилежні визначення слова-символу *Demokratie*:

Die Demokratie ist ein Geschenk. – 10.10.1999.

Demokratie ist kein Glücksfall, sie ist kein Lotteriegewinn. Demokratie will errungen sein und gestaltet werden. – 15.06.2003.

У першому прикладі завдяки лексемі *Geschenk* активується фрейм, що передбачає наявність, зокрема, таких слотів, як «той, що дарує» і «нагода». На основі логічних умовиводів можемо зробити висновок щодо ще одного аспекту значення: незалежно від наповнення слоту «нагода» (тобто чи присвячено подарунок до якогось свята або визначальної події) фрейм, активований лексемою *Geschenk*, передбачає пасивну позицію об'єкта дії – тієї сторони, що приймає дарунок. У другому прикладі опосередковано активуються фрейми *Kampf* і *Arbeit* («*Demokratie will errungen sein und gestaltet werden*»), які передбачають активну позицію суб'єкта, а інформацію про об'єкт дії у цьому випадку активізує саме одиниця ПВ *Demokratie*.

Наведені характеристики тісно пов'язані між собою, на практиці вони можуть бути виражені більшою чи меншою мірою, але завжди знаходять свій вияв у комплексі. На основі цих характеристик та міжфреймових зв'язків відбувається концептуалізація політичних понять, які позначаються одиницями політичного вокабуляру. У з'ясуванні особливостей та закономірностей цього процесу вбачаємо **перспективу** представленого обговорення.

Бібліографічні посилання

1. **Беляевская Е. Г.** Фрейм «политик» в англоязычном биографическом дискурсе (к методике анализа) / Е. Г. Беляевская // Полит. лингвистика. – 2012. – № 2 (40). – С. 21–26.
2. **Васильев А. Д.** Игры в слова: россияне вместо русских / А. Д. Васильев // Полит. лингвистика. – 2008. – № (2) 25. – С. 35–43.
3. **Приходько А. М.** Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики : моногр. / А. М. Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
4. **Самарина В. В.** Немецкоязычный рекламный дискурс: прагматический, когнитивный и лингвостилистический аспекты : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Самарина Виктория Викторовна. – Х., 2011 – 209 с.
5. **Филлмор Ч.** Фреймы и семантика понимания / Ч. Филлмор // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 23. – Когнитивные аспекты языка : пер. с англ. / сост., ред., вступ. ст. В. В. Петрова и В. И. Герасимова. – М., 1988. – С. 52–92.

6. **Шейгал Е. И.** Семиотика политического дискурса / Е. И. Шейгал. – Москва : Гнозис, 2004. – 324 с.
7. **Ballnuß P.** Leitbegriffe und Strategien der Begriffsbesetzung in den Grundsatzprogrammen von CDU und SPD / P. Ballnuß // H.-J. Diekmannshenke (Hg.). Wörter in der Politik. – Opladen : Westdt. Verl., 1996. – S. 2–76.
8. **Busse D.** Angewandte Semantik / D. Busse // Der Deutschunterricht, 1991. – № 5. – S. 42–61.
9. **Busse D.** Semantik / D. Busse. – Paderborn : Fink, 2009. – 144 S.
10. **Felbick D.** Schlagwörter der Nachkriegszeit / D. Felbick. – B. : de Gruyter, 2003. – 600 S.
11. **Frank K.** Political Correctness: Ein Stigmawort / Karsta Frank // H.-J. Diekmannshenke (Hg.). Wörter in der Politik. – Opladen : Westdt. Verl., 1996. – S. 185–218.
12. **Girnth H.** Sprache und Sprachverwendung in der Politik / Heiko Girnth. – Tübingen : Niemeyer, 2002. – 127 S.
13. **Klein J.** «Frame» als semantischer Theoriebegriff und als wissensdiagnostisches Instrumentarium / J. Klein // I. Pohl (Hg.). Interdisziplinarität und Methodenpluralismus in der Semantikforschung. – Frankfurt am Main : Lang, 1999. – S. 157–183.
14. **Minsky M.** Ein Rahmen für die Wissensrepräsentation / M. Minsky // D. Münch (Hg.). Kognitionswissenschaft. – Frankfurt am Main : Suhrkamp, 2000. – S. 92–133.
15. **Ziem A.** Frames und sprachliches Wissen / A. Ziem. – B. : de Gruyter, 2008. – 485 S.

Надійшла до редколегії 05.03.15

УДК 811.161.1'37

Н. С. Сонник

*ГВУЗ «Приднепровская государственная академия строительства и архитектуры»
(г. Днепрпетровск)*

РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ ПАРАМЕТРИЧЕСКОГО ПРИЗНАКА «ВНУТРЕННЕЕ ПРОСТРАНСТВО» КОНЦЕПТА «ПРОСТРАНСТВО» В РУССКИХ ТЕКСТАХ СТРОИТЕЛЬНОЙ ТЕМАТИКИ

Рассмотрены особенности концептуализации параметрического признака «внутреннее пространство» концепта «пространство» в текстах строительной тематики. Репрезентация внутреннего пространства проанализирована в трех аспектах: статическом, динамическом и аспекте включенности пространства в оболочку. Прослежены основные закономерности и тенденции реализации признака «внутреннее пространство», предложена типология внутреннего пространства по степени открытости / закрытости.

Ключевые слова: концепт «пространство», параметрический признак «внутреннее пространство», тексты строительной тематики, закрытое пространство, открытое пространство.

Сонник Н. С. ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури» (м. Дніпропетровськ). **РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ПАРАМЕТРИЧНОЇ ОЗНАКИ «ВНУТРІШНІЙ ПРОСТІР» КОНЦЕПТА «ПРОСТІР» У РОСІЙСЬКОМОВНИХ ТЕКСТАХ БУДІВЕЛЬНОЇ ТЕМАТИКИ**

Розглянуто особливості концептуалізації параметричної ознаки «внутрішній простір» концепту «простір» у текстах будівельної тематики. Репрезентацію внутрішнього простору проаналізовано у трьох аспектах: статичному, динамічному та аспекті включеності простору до оболонки. Простежено основні закономірності та тенденції реалізації ознаки «внутрішній простір», запропоновано типологію внутрішнього простору за ознакою відкритості / закритості.

Ключові слова: концепт «простір», параметрична ознака «внутрішній простір», тексти будівельної тематики, закритий простір, відкритий простір.

Sonnik N. S. SHEI «Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture» (Dnepropetrovsk). **PARAMETRIC REPRESENTATION OF THE CRITERION «INNER SPACE» IN THE CONCEPT OF «SPACE» IN RUSSIAN TEXTS ON BUILDING TOPICS**

Nowadays cognitive studies remain a fairly popular method of description and inventory of linguistic phenomena, which determines the relevance of the present study. Material for investigation was chosen among nonfiction texts on the topic «Building and Architecture», selected from the Russian National Corpus and united in a subscriber's subcorpus. The purpose of the article is to reveal features, tendencies and patterns of representation of interior space in texts connected with building and architecture. The study analysed the simplest models of combination of criterion «internal space» in the: 1) static aspect; 2) dynamic aspect; 3) aspect of the inclusion of space in an outward form. In the course of study we identified some of the most important criteria for building discourse – the contrasting features of «internal space». Thus, on the basis of the opposition openness / closedness it is possible to note the obvious dominance of small hermetic or non-hermetic spaces with clearly defined boundaries in the building discourse. Types of space with fuzzy and conventional boundaries are less common. It was also observed that in the building discourse not only the object (internal space), but also the subject entering it (dynamic aspect) or located therein (static aspect) is rarely represented as animated.

Key words: *concept «space», parametric criterion «internal space», texts on building topics, closed space, open space.*

Когнитивные исследования продолжают оставаться довольно востребованным методом описания и инвентаризации языковых явлений. С одной стороны, в сферу интересов когнитивной лингвистики попадает все более широкий круг языковых уровней (сначала – грамматика [7], потом – лексика и семантика (например, очень известная, ставшая в свое время научным бестселлером книга [8]), позже – словообразование, фонетика), а с другой – расширяется и конкретизируется интерес к разным сферам функционирования языка (от общенациональных литературных форм до специфических конкретных жанров и узкоспециальных предметно-понятийных областей). Поэтому процессы и способы концептуализации различных смыслов в текстах строительной тематики представляют несомненный интерес и их описание сохраняет высокую степень актуальности.

Кроме того, параметрические концепты реже попадают в поле зрения когнитивистов, чем ментальные. Поэтому исследование концепта «пространство» на специальном материале приобретает дополнительную ценность, хотя интерес к этому концепту (или группе концептов) довольно устойчив [1–5].

Цель статьи – выявить особенности, тенденции и закономерности репрезентации внутреннего пространства в текстах строительной тематики. **Задачи**, реализующие цель исследования, заключаются в 1) анализе простых моделей комбинаторики признака «внутреннее пространство» в статическом, динамическом аспектах и аспекте включенности пространства в оболочку; 2) выявлении других значимых для строительной тематики критериев противопоставления признака «внутреннее пространство».

Материал исследования и методика отбора текстов

Поиск контекстов велся по подкорпусу Национального корпуса русского языка [6] (далее НКРЯ), включающему нехудожественные тексты тематики «строительство и архитектура». На 27 февраля 2015 года подкорпус содержал 1 516 документов общим объемом 92 530 предложений, 1 228 717 слов. По сфере функционирования и типу текста дополнительные фильтры не устанавливались. Таким образом, для выборки потенциально отбирались тексты всех выделяемых разработчиками НКРЯ жанров в рамках обиходно-бытовой, официально-деловой, производственно-технической, публицистической, рекламной, учебно-научной, церковно-богословской, электронной сфер функционирования. В результате в полученной выборке не были представлены только тексты церковно-богословской сферы. Остальные сферы функционирования в том или ином объеме репрезентируют тематику «строительство и архитектура».

Признак «внутреннее пространство» в контексте параметрической структуры концепта «пространство»

При определении параметрической структуры концепта «пространство» мы будем опираться на исследование Е. Н. Евтушенко, которая на материале русских и английских пространственных предлогов и наречий сформулировала перечень универсальных параметрических признаков концепта: 1) вертикальность (различение верхней и нижней части объекта); 2) близость; 3) горизонтальность (различение передней и задней части объекта); 4) внутреннее пространство; 5) внешнее пространство; 6) исходный пункт; 7) конечный пункт; 8) другая / противоположная сторона; 9) пересечение; 10) повсеместность (учет всех или многих направлений); 11) круговое направление; 12) направление вдоль; 13) отделяющее расстояние; 14) минование какого-либо объекта или расстояния [2, с. 100–101].

Далее Е. Н. Евтушенко предлагает различать два типа комбинаторных отношений (простые и сложные) параметрических пространственных признаков. *Простые модели комбинаторики* предполагают сочетание одного из пространственных параметров с компонентом статичности или динамичности. *Сложные модели комбинаторики* подразумевают комбинацию из двух и более пространственных параметров + статический или динамический аспект.

Репрезентация признака «внутреннее пространство» в текстах строительной тематики

Признак «внутреннее пространство» выражается, как правило, наречиями *внутри*, *вовнутрь*, *внутри*, *изнутри* и предлогами *в*, *внутри*, *вовнутрь*, *внутри*, *изнутри* с распространяющими компонентами. Контексты с разговорно маркированной лексемой *вовнутрь* в подкорпусе отсутствуют. Другие лексемы с корнем *-нур-* дают от нескольких десятков до нескольких сотен вхождений. Предлог *в* – одно из наиболее частотных слов русского языка – встречается в более чем 97 % текстов, имеет 42 тысячи вхождений, большая часть из которых реализует семантику *внутреннего пространства*.

По замкнутости / открытости внутренние пространства можно разделить на:

1) относительно герметичные пространства с четко очерченными границами (труба, банка, дом, торговый комплекс и т. п.): *Он наносится методом центробежного «набрызга» с помощью насоса или, как его называют, самоходного пескомета, который, двигаясь **внутри трубы**, равномерно покрывает поверхность* [Надежда Костяева. ЗАО «Реконструкция инженерных коммуникаций» представляет технологию бестраншейной санации и рилайнинга действующих трубопроводов (2003) // Пермский строитель, 2003.02.13].

2) негерметичные пространства с четко очерченными границами (территория завода, город, строительная площадка, бассейн, стадион и т. п.).

Значительно чаще в текстах строительной тематики репрезентируются небольшие негерметичные пространства: *Крупные загрязнения задерживаются в пластиковой сетке, установленной **внутри корпуса скиммера*** [Андрей Вишерский. Бассейн в доме (2004) // Homes&Gardens, 2004.03.02].

Описания пространства больших размеров встречаются нечасто: *Полный «киш-миш», ни о какой «архитектурной среде» и речи нет, не то что **внутри Садового – даже внутри Бульварного кольца!*** [Фрунзенский снесли заранее (форум) (2007)]. *И всего в Переславле **внутри города** 74 лавки, да 6 прилавков, да 4 анбара»* [И. Грачева. Сердце Переяславля Рязанского // Наука и жизнь, 2007].

3) негерметичные пространства с нечеткими границами (поляна, берег, холм, пустырь, озеро, океан и т. п.): *На месте бывшей промзоны **в центре города** по проекту Бейли соорудили несколько «зеленых» районов* [Алеся Лонская, Роджер Бейли. О том, как спасти Москву // Русский репортер, № 45 (223), 17 ноября 2011].

4) пространства с крайне размытыми или условными границами (дом / тыл / родина в соответствующих, объединяющих эти слова значениях; заграница, чужбина и т. п.): *Кирпич, натуральный камень, дерево живут в естественной среде рядом* [Михаил Харит. Этапы большого пути (2002) // Домовой, 2002.05.04].

На фоне того, что в строительных текстах в целом преобладают небольшие пространства с четко очерченными границами, можно отметить, что лексемы *внутри*, *изнутри* употреблялись исключительно в контексте четко очерченных внутренних пространств.

В статическом аспекте признак *внутреннего пространства* выражает смыслы *пребывания внутри пространства*. Следует отметить, что статичность здесь подразумевается в контексте вхождения во внутреннее пространство или покидания его. Сам же процесс или действие, осуществляемые в пределах внутреннего пространства могут быть как статичными, так и динамичными:

Так назывался толстый поперечный брус или бревно, врубленное поперёк здания в верхние венцы сруба внутри дома и поддерживавшее накат из брёвен или их половинок (плах) [Лев Баньковский. Дом-птица и птица в доме // Наука и жизнь, 2009]. *Каждая зона имела отдельный вход с одной из лестниц, расположенных внутри дворца* [С. Маценков. Чердаки Эрмитажа // Наука и жизнь, 2008] – статика + статика.

Когда внутри вели демонтаж перегородок, печей, то весь кирпич тщательно очищали и складировали [Ирина Логинова. Не бывает городов без истории (2004) // Пермский строитель, 2004.10.18] – статика + динамика.

В динамическом аспекте признак *внутреннего пространства* связан со смыслами *вхождения в пространство*. Реализуется он как в контексте открытых пространств, так и в контексте закрытых:

А потом заливаем цементным раствором (1 часть цемента + 2 части песка) полость трубы: если внутри попадёт вода и там замёрзнет, трубу разорвёт [Петр Михайлов. Печь в загородном доме // Наука и жизнь, 2009] – описывается закрытое пространство.

Смысл в том, чтобы обратиться элитной застройкой внутри парка и создать уникальные комфортные условия для жизни – тишина, зелень, пение птиц [Философия элитарности (2004) // Мир & Дом. City, 2004.06.15] – описано открытое пространство.

Кроме статического и динамического аспектов, *внутреннее пространство* может реализовывать семантику «объемности и замкнутости пространства, которое заключено внутри некой оболочки и имеет определенные пределы» [2, с. 103]:

К тому же изнутри вся эта машинерия напоминает гигантскую движущуюся орнаментальную композицию в восточном стиле [Пьеро разумный. Портрет гедониста, создавшего современную Францию (2003) // Мир & Дом. City, 2003.05.15]. *Он осмотрел дом изнутри, вышел и, хоть дом был кирпичный, обошел кругом, выстукал обушком фундамент, и под углами, и вдоль всех стен* [Василий Титов. Краеугольный камень // Огонек. № 33, 1959, 1959]. *Дело улучшилось за счет того, что что сам козырек имел Г-образную форму с изгибом вверх, т. е. внутри места было немно-го больше* [Коллективный заказчик, дизайнер и строители. Кто прав? (2010–2011)].

Рассмотрим теперь проявление категории одушевленности / неодушевленности в контексте внутреннего пространства. Признак «внутреннее пространство», как правило, входит в семантические компоненты объекта действия. Одушевленность внутреннего пространства естественным образом маргинальна для строительного дискурса. А вот субъект действия, находящийся во внутреннем пространстве или входящий в него, может быть как одушевленным, так и нет. Хотя одушевленный субъект в текстах строительной тематики встречается гораздо

реже, чем неодушевленный. Контексты с одушевленным субъектом преимущественно публицистической направленности и напрямую не касаются строительного технологического процесса:

Оказалось, что это монастырь. Входим внутрь. Огромный пустой зал, готические своды, за окнами вспыхивает молния, шум дождя и детские голоса, которые поют псалмы [Архитектурные путешествия (2002) // Домовой, 2002.08.04]. Тем более что просто так с улицы **внутрь не попасть**: пропускная система, как на секретном заводе [Олег Алямов. Архирейтинг (1997) // Столица, 1997.11.11]. Но **заглянешь внутрь стройки** и покачаешь головой – даже наш российский бревенчатый сруб лучше [Игорь Свиначенко. Город на Гармонь-Холмах (1997) // Столица, 1997.06.17].

Нередки случаи взаимодействия смыслов внешнего и внутреннего пространства. Причем возможны различные типы отношений: противопоставление, единство внешнего и внутреннего, перетекание одного в другое:

*В зимнее время приток свежего воздуха обеспечивается естественной тягой, создаваемой разностью температур **внутри и снаружи дома*** [В. Левин-Ширин. Квартира на 25 этаже // Техника – молодежи, 1951] – противопоставление внутреннего и внешнего.

*Итак, вот каким станет возрождённый монумент **снаружи и изнутри**... Чтобы монумент теперь уж точно простоял сто лет, оболочку **и снаружи и изнутри** надо дополнительно защитить* [Борис Руденко. «Рабочий и колхозница». Возвращение // Наука и жизнь, 2009] – единство внутреннего и внешнего.

*В особняке Рябушинского на Малой Никитской последовательно проведён принцип построения здания «**изнутри – наружу**»* [Людмила Сайгина. Чародей русского модерна // Наука и жизнь, 2009]. *Принцип проектирования **изнутри наружу** – один из основополагающих в современной архитектуре* [Алексей Антоновский, Марина Пенкина. Создаем свой дом: замысел (2002) // Homes&Gardens, 2002.05.15] – перетекание внутреннего во внешнее.

Изредка встречаются случаи метафорической интерпретации внутреннего и внешнего пространства:

*У древней пермской избы на фасаде было обычно два окна, как два глаза – **взгляд изнутри дома наружу*** [Лев Баньковский. Дом-птица и птица в доме // Наука и жизнь, 2009].

Заключение

Три простые модели комбинаторики внутреннего пространства (статика, динамика, включенность) вполне свойственны строительному дискурсу. В них репрезентируются как открытые, так и закрытые пространства.

По степени открытости / закрытости преобладают пространства с четко очерченными границами (в частности, лексемы *внутри*, *изнутри* встречаются только в таких контекстах). Пространства с размытыми и условными границами встречаются реже и выражаются преимущественно конструкциями с предлогом *в*.

Признак внутреннего пространства, как правило, входит в структуру объекта действия и является неодушевленным. Субъект же действия может быть и одушевленным, хотя встречается значительно реже неодушевленного субъекта.

Бібліографічні посилання

1. **Березович Е. Л.** Русская топонимия в этнолингвистическом аспекте: Пространство и человек / Е. Л. Березович. – М. : Кн. дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 328 с.
2. **Евтушенко Е. Н.** Концепт «пространственная ориентация» в английской и русской лингвокультурах : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Евтушенко Елена Николаевна. – Волгоград, 2004. – 224 с.

3. Ельцова Л. Ф. Концепты пространства в медицинской терминологии : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Ельцова Любовь Федоровна. – Рязань, 2000. – 198 с.
4. Картины русского мира : пространственные модели в языке и тексте / Р. Н. Порядина, Л. Г. Гынгазова, Ю. А. Эмер [и др.] ; отв. ред. проф. З. И. Резанова. – Томск : UFO-Plus, 2007. – 384 с.
5. Логический анализ языка. Языки пространств / отв. ред. : Н. Д. Арутюнова, И. Б. Левонтина. – М. : Языки рус. культуры, 2000. – 448 с.
6. Национальный корпус русского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ruscorpora.ru>.
7. Lakoff G. Introduction to cognitive grammar / G. Lakoff, H. Thompson // Proceedings of the 1st Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society. – Berkeley, CA. : Berkeley Linguistics Society, 1975. – P. 295–313.
8. Lakoff G. Metaphors we live by / G. Lakoff, M. Johnson. – London : University of Chicago Press, 1980. – 242 p.

Надійшла до редколегії 28.01.15

УДК 811.111.81'38

О. И. Станкевич

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

ОЦЕНКА КАК ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ ПРИЗНАК НЕСТАНДАРТНОГО ФИНАНСОВОГО ОТЧЕТА

Рассмотрена оценочная природа нестандартного финансового отчета, его типы и основные характеристики. Проанализированы разные типы финансовых отчетов, виды информации, присутствующей в текстах того или иного типа, представлены и проанализированы фрагменты финансового отчета компании *Грант Торнтон Клеарр Групп*. Выявлены лингвистические средства создания оценки в англоязычном финансовом отчете и подтвержден его эвалюативный характер.

Ключевые слова: финансовый отчет, виды информации, эвалюатив, оценочное предложение, интеллектуально-оценочные выражения, метафора.

Станкевич О. І. Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара.
ОЦІНКА ЯК ЛІНГВІСТИЧНА ОЗНАКА НЕСТАНДАРТНОГО ФІНАНСОВОГО ЗВІТУ

Розглянуто оцінну природу нестандартного фінансового звіту, його типи і характерні риси. Проаналізовано різні типи фінансового звіту, види інформації, яка присутня в текстах того чи іншого типу, представлено і проаналізовано фрагменти фінансового звіту компанії *Грант Торнтон Клеарр Груп*. Виявлено лінгвістичні засоби створення оцінки в англomовному фінансовому звіті і підтверджено його евалюативний характер.

Ключові слова: фінансовий звіт, види інформації, евалюатив, оцінне речення, інтелектуально-оцінні вирази, метафора.

Stankevych O. I. Oles Honchar Dnipropetrovsk National University. **EVALUATION AS A LINGUISTIC FEATURE OF NON-STANDARD FINANCIAL REPORT**

This article is aimed at researching evaluation as a component of financial report. We set the tasks to examine the main characteristic features of non-standard financial reports and to analyze different types of this kind of texts in order to explore the evaluative component in all the types of non-standard financial reports. So we traditionally define financial report as an obligatory form of accounting and reporting which is made by the economic players in accordance with the requirements of the law. The aim of any financial report is to give the information about financial state of a company (balance sheet), results of activity (income and loss statements), changes of financial state (cash drive report), etc. Such kind of information might be interesting for the large circle of users who are involved in making decision process. That is why it contains certain evaluation. In the pro-

cess of the analysis we pay attention to the fact that financial report bears certain types of information. Depending on the type of information and means of information delivery we mark out standard and non-standard types of report. Standard financial report is usually given in the form of a table where the information is developed horizontally. The standard type of reports is a clichéd one lacking in the expressive means and explicit evaluation. Non-standard reports are rich in linguistic expressive means (lexical, grammatical, stylistic devices) which are used to represent evaluation both explicitly and implicitly. The results of our research may be used to analyze the other types of texts.

Key words: financial report, types of information, evaluative, evaluation sentence, intellectual evaluative expressions, metaphor.

Целью данной статьи является описание оценочной составляющей финансового отчета. Мы поставили следующие **задачи**: определить основные характеристики нестандартного финансового отчета и проанализировать разные типы нестандартного финансового отчета с целью выявления в них эвалюативных элементов. Данной проблематикой занимались многие ученые-лингвисты. При написании данной статьи мы использовали работы И. Н. Титовой, А. С. Сычева, Г. Г. Хаблака и других.

Сразу же стоит оговориться, что в данной статье мы будем опираться на форму нестандартного финансового отчета, который понимается нами, с одной стороны, как текстовая составляющая стандартного отчета, представленного в виде таблицы, где нестандартная часть несет дополнительную и разъясняющую информацию, а с другой – как отдельный текстовый отчет, представленный в печатных или интернет-изданиях для ознакомления (оба вида представляют письменную репрезентацию), и как часть презентации компании (устная репрезентация). Если стандартный финансовый отчет, как правило, строится в виде таблицы, где информация разворачивается вертикально, то в нестандартном отчете информация разворачивается горизонтально. Нестандартный финансовый отчет содержит как содержательно-фактуальную, так и содержательно-подтекстовую информацию [2, с. 27]. Собственно информационная составляющая и отличает нестандартный финансовый отчет (financial / economic report) от стандартного (financial statement). Именно присутствие содержательно-подтекстовой информации позволяет нам говорить о присутствии феномена оценки в текстах нестандартных финансовых отчетов (ФО).

Оценка является неотъемлемым элементом значительного количества текстов, в том числе и текстов ФО. Оценка реальных явлений может быть как основной, так и сопутствующей целью высказывания. В первом случае она служит непосредственному выражению оценочного отношения к излагаемому. В других случаях оценка может иметь характер дополнительной информации, накладывающейся на основное содержание, которое говорящий намерен сообщить собеседнику, т. е. в высказывании присутствуют как объективная информация, так и информация оценочного плана. По своей сути изначально финансовый отчет должен быть объективным нейтральным документом, который не выражает какой-либо оценки сообщаемой информации. Однако, как указывалось выше, существуют различные виды и формы отчетов, и в ряде их оценка так или иначе выражена. Рассмотрим с указанной точки зрения следующие фрагменты отчета компании *Грант Торнтон Клеарр Групп*:

*The Group is a **key** participant in the IT and telecommunications services market, holding a market share of approximately 35 %. ...The Directors believed that this offer **significantly undervalued** the Group.*

*As part of our **cost reduction** program, it was necessary to **reduce** our service staff numbers this year from 75 to 60.*

*Redundancy payments totalling \$1.8m explain the **higher** employee benefit expenses this year [8].*

Данный текст написан нейтрально, в нем нет эмоционально-оценочных компонентов, однако есть ряд лексических единиц, предназначенных для создания впечатления успешной деятельности субъекта отчета и недооцененности данной деятельности: *выше, сокращение расходов, недооцененность* и некоторые другие (выделены в тексте нами. – О. С.). При этом не все единицы выражают однозначно позитивную оценку.

Для адекватного выражения оценочных отношений к предмету высказывания современный английский язык располагает разнообразными средствами – фонетическими, лексическими, словообразовательными, грамматическими, фразеологическими. Традиционно выделяются как основные следующие лингвистические средства выражения оценки: на лексическом уровне – общеязыковые метафоры, перифразы, интеллектуально-оценочные выражения; употребление разговорно-просторечных и даже жаргонных средств языка [4, с. 93–96]. Данное положение можно проиллюстрировать следующим контекстом из нестандартного финансового отчета: *Revenue from Retail operations was up on last year (by 17 %), which is very encouraging and higher than anticipated last year (our expectation was (12 %))*. В данном примере сочетаются элементы разговорного стиля с терминами, выражающими специальную информацию, что в целом создает доверительный, но экономически обоснованный тон уверенного обращения к читателю – участнику определенной финансовой деятельности.

Следует отметить, что эмоционально-экспрессивные средства языка (так называемые экспрессы) составляют лишь часть, хотя и довольно существенную, оценочных элементов в некоторых стилях. Постоянная ориентация на оценку фактов, событий и явлений делает неизбежным употребление не только языковых, но и контекстуально-оценочных средств, среди которых особо выделяются вторичные номинации, т. е. ряды слов и словосочетаний, объединенных общностью понятийной соотнесенности (перифразы, синонимы, слова-конденсаты и т. п.), индивидуально-авторские метафоры и окказионализмы, а также слова и словосочетания, маркируемые в тексте кавычками или специальным шрифтом, что является более характерным для английского языка.

Частое повторение одних и тех же тем и ситуаций неизбежно ведет к появлению огромного набора готовых к употреблению речевых стереотипов номинативного и оценочного характера [4, с. 93–96], перифрастических оборотов, глагольно-именных словосочетаний, метафорических выражений.

Метафоры – явление, характерное для нестандартного финансового отчета, они могут быть включены в экономический отчет, опубликованный в прессе и имеющий целью ознакомить широкий круг читателей/слушателей с положением дел в отрасли/компании, или быть частью устной презентации деловой активности компании. Так, например, *Business Week* от 7 марта 2010 года опубликовал экономический отчет под заголовком *PetroChina Takes First Steps to Acquire Scotland's Oil Refinery*, где выражение «делать первые шаги» используется метафорически для обозначения начального этапа экономической активности компании. Характерным для лексики нестандартных ФО также являются фамильярно-сниженные стилистические окраски – иронические, насмешливые, шуточные, выражающие симпатию и нежность. Для усиления эмоционального воздействия оценочного высказывания используются восклицания, устойчивые экспрессивные словосочетания и т. п. Это является характерной чертой устной репрезентации ФО.

Среди словообразовательных средств выражения оценки наиболее продуктивным и распространенным являются префиксы и суффиксы, выражающие определенную (положительную или отрицательную) оценку, к которым относятся *-under, -super, -over* и другие.

Из грамматических средств выражения оценки можно выделить в первую очередь морфологические. Значительным оценочным потенциалом обладают местоимения. В определенном контексте они могут сигнализировать о положительном либо отрицательном отношении говорящего к высказыванию. Для англоязычного ФО компании нехарактерно частое использование местоимений, поскольку в англоязычном экономическом дискурсе и текстах, относящихся к деловому стилю, чаще используются пассивные конструкции. Однако анализ ряда отчетов показал, что местоимение *We* довольно распространено в нестандартных ФО, очевидно, потому, что его использование дает возможность читателю/слушателю удостовериться в деятельной позиции подотчетной компании: *We have instigated an urgent upgrade of the Group's website and online sales portal. We have allocated \$3.8m for this upgrade, which will mostly be funded from retained earnings. We expect the upgrade to be completed in the next twelve (12) months...*

Местоимение «мы» в двух предложениях усиливается временной конструкцией перфекта в настоящем времени, что говорит о совершенности действия и акцентирует внимание на позитивности происходящего. Временные конструкции играют немаловажную роль в создании позитивного или негативного имиджа описываемого объекта и могут рассматриваться как оценочная составляющая ФО. Интересным, на наш взгляд, является тот факт, что местоимение 2-го лица *You* в англоязычных отчетах встречается редко, если совсем не встречается. Можно предположить, что таким образом подотчетные компании стараются не противопоставлять себя «клиенту». Отсутствие местоимений других лиц (кроме вводного *It*) позволяет выделить объективность как одну из характерных черт любого типа ФО.

Сопоставление частей речи с точки зрения их способности выражать оценку позволяет прежде всего выделить так называемые признаковые части речи – прилагательные [6, с. 36]: *Grant Thornton CLEARR has structured a remuneration framework that is market **competitive** and **complementary** to the **reward strategy** of the Group.*

Носителями оценочного значения могут также выступать глаголы: *The Committee has engaged independent remuneration consultants **to provide** any necessary information **to assist** in the discharge of its responsibilities.*

В принципе, включаясь в контекст, любая значимая часть речи может нести оценочное значение для поддержания определенного эффекта высказывания.

Оценка на синтаксическом уровне характеризуется разнообразием структуры оценочного высказывания, включающего объект и субъект оценки, а также оценочный компонент. При этом для эмоционально-оценочных высказываний, к примеру, характерны усеченные эмоциональные конструкции, содержащие наиболее важные коммуникативные элементы высказывания. Ими, как правило, являются объект оценки и оценочный компонент. Для данных моделей характерны опущение отдельных элементов предложения, расширение его структуры за счет включения усилительных слов, необычный порядок слов. Чем эмоционально насыщеннее высказывание, тем чаще на первый план выдвигается оценочный компонент [1, с. 156].

Позиция оценочного предложения в структуре текста ФО также подвержена изменениям. Такое предложение может находиться в начальной позиции, в интерпозиции и в конечной позиции. В начальной позиции эмоционально-оценочное высказывание, например, выступает в качестве зачина. В нем содержится тема высказывания и одновременно присутствует оценочное отношение говорящего к предмету повествования. Занимая интерпозицию, эмоционально-оценочное предложение либо выполняет связующую функцию (объединяет составляющие высказывания в единое целое), либо, наоборот, «разрыхляет» текст,

внося в него емоціонально-оценочные элементы. В конечной позиции эмоционально-оценочное высказывание сигнализирует об окончании темы и служит переходным мостиком к разворачиванию другой темы, являясь своеобразным выводом из всего сказанного. Усилить воздействие эмоционально-оценочных высказываний часто помогает аргументация. Она демонстрирует объективность суждений говорящего и убеждает слушающего в оценке, которую дает говорящий [5]. Оценочное (аксиологическое) предложение содержит выражение собственно оценки, то есть говорит о том, что человек считает ценным, что он считает плохим и что безразличным; такое предложение передает убеждения людей в том, что есть добро и что есть зло. Входя в структуру значения вместе с дескриптивным значением, оценочное значение качественно отличается от последнего, выражая отношение к обозначаемому путем выбора вполне определенного знака оценки. Конструкции с выраженным оценочным компонентом обнаруживают, таким образом, более сложную структуру, чем неоценочные конструкции. Одна часть этой структуры – выражение оценочного отношения, другая – дескриптивного, констатирующего содержания [7]. Очень часто при препозиции оценочного высказывания отрицательное оценивание ситуации в дальнейшем смягчается либо отсутствием негативной информации, либо включением общей информации по данному поводу, как, например, в следующем абзаце из анализируемого нами отчета:

Grant Thornton CLEARR Example Ltd received more than 90 % of 'yes' votes on its Remuneration Report for the financial year ending 30 June 2013. The Company received no specific feedback on its Remuneration Report at the Annual General Meeting.

Выражение *received no specific feedback* означает, что негативная реакция также была, но информация о ней опускается, признается незначительной. Таким образом, здесь мы можем наблюдать и средства манипулирования общественным сознанием.

Резюмируя все вышеизложенное, мы можем сделать вывод, что финансовый отчет является документом, который четко прагматически ориентирован. Его задача – отразить результаты той или иной экономической деятельности. Поэтому финансовый отчет объективно носит эвалюативный характер. На уровне лексики для создания той или иной оценки используются перифразы, оценочные слова, эмоционально-окрашенная лексика, определенные стереотипы. На уровне словообразования оценка передается с помощью суффиксов и префиксов.

Существуют также определенные грамматические эвалюативно значимые элементы. На уровне морфологии особую роль играют местоимения, прилагательные, ряд глаголов и существительных. Для объективного оценивания значимы имена числительные. На уровне синтаксиса обращают на себя внимание парцеллированные конструкции.

По своей стилистической принадлежности традиционные тексты финансовых отчетов с вертикальным разворачиванием информации тяготеют к официально-деловому стилю и лишены экспрессивных стилистических приемов. Нестандартные отчеты с горизонтальным разворачиванием информации можно отнести к газетно-публицистическому или разговорному, не клишированным стилям. Они характеризуются активной оценочной составляющей и использованием разнообразных стилистических приемов.

Результаты исследования могут быть использованы при изучении оценочной компоненты других типов текста.

Библиографические ссылки

1. Гак В. Г. Эмоции и оценки в структуре высказывания и текста / В. Г. Гак // Вестн. Москов. гос. ун-та. Сер. 9: Филология. – № 3. – 1997. – С. 87–95.
2. Гальперин И. Р. Очерки по стилистике английского языка / А. И. Гальперин. – М. : Изд-во лит. на иностр. яз., 1958. – 459 с.
3. Станкевич О. И. Финансовый отчет: семантика, прагматика, структура : дис. ... канд. филол. наук: 10.02.02 / Станкевич Оксана Игоревна. – Д., 2010. – 200 с.
4. Сычев А. С. Стилеобразующие факторы и стилеобразующие черты газетно-публицистической речи / А. С. Сычев // Вестн. Омского ун-та. – Вып. 3. – 1999. – 232 с.
5. Титова И. Н. Выражение эмоционально-оценочного отношения в текстах газетно-публицистического стиля [Электронный ресурс] / И. Н. Титова. – Режим доступа : <http://www.amursu.ru/vestnik/3/3-20.doc>.
6. Хаблак Г. Г. Грамматические особенности газетно-публицистической речи / Г. Г. Хаблак // Вестн. Москов. гос. ун-та. Сер. 10. – 1984. – № 5. – С. 36–42.
7. Харченко О. Д. К проблеме деинтенсификации оценочных конструкций в современном английском языке [Электронный ресурс] / О. Д. Харченко. – Режим доступа : http://www.yspu.yar.ru/vestnik/novye_Issledovaniy/16_4/.
8. Example listed public financial statements [Electronic resource]. – Access mode : http://www.grantthornton.com.au/files/example_listed_public_financial_statements_30_june_2014.pdf.

Надійшла до редколегії 16.02.15

УДК 81-115, 81'373.45

Е. В. Столярская

ГВУЗ «Национальный горный университет» (г. Днепропетровск)

ИНОЯЗЫЧНЫЕ ВКРАПЛЕНИЯ КАК ЭЛЕМЕНТЫ КРЕОЛИЗАЦИИ РЕКЛАМНОГО ТЕКСТА

Текст журнальной рекламы рассмотрен как особый вид креолизованного текста в аспекте изучения взаимодействия единиц языка, а именно – иностранных вкраплений в таком тексте. Доказано, что употребление иноязычных вкраплений, графически и фонетически неассимилированных заимствований повышает престижность рекламного сообщения и одновременно имеет ярко выраженный креолизованный характер для реципиента, который не владеет соответствующими иностранными языками.

Ключевые слова: креолизованный текст, средства креолизации, паралингвистические средства, графические трансформации, иноязычные вкрапления.

Столярська О. В. ДВНЗ «Національний гірничий університет» (м. Дніпропетровськ). **ІНШОМОВНІ ВКРАПЛЕННЯ ЯК ЕЛЕМЕНТИ КРЕОЛІЗАЦІЇ РЕКЛАМНОГО ТЕКСТУ**

Текст журнальної реклами розглянуто як особливий вид креолізованого тексту в аспекті вивчення взаємодії одиниць мови, а саме – іншомовних вкраплень у такому тексті. Доведено, що вживання іншомовних вкраплень, графічно і фонетично неасимільованих запозичень підвищує престижність рекламного повідомлення і водночас має яскраво виражений креолізований характер для реципієнта, який не володіє відповідними іноземними мовами.

Ключові слова: креолізований текст, засоби креолізації, паралінгвістичні засоби, графічні трансформації, іншомовні вкраплення.

Stolyarskaya Ye. V. National Mining University (Dnepropetrovsk). *THE FOREIGN-LANGUAGE INCLUSIONS AS CREOLIZATION ELEMENTS OF THE ADVERTISING TEXT*

The article aim is to study the journal advertising text as a special type of creolized text and is related to the speech units and images interaction study within this type of text. Along with the verbal component represented by language means and materialized in the text form, the non-verbal component represented by the paralinguistic means is allocated. These paralinguistic means have a linguistic framework and relate directly to verbal means, but act as support in relation to the verbal means and provide additional semantic and expressive shades in its content. Individually, verbal and visual components would be unable to transmit this information, and in conjunction with each other, they form an integral message that possesses completed text all signs. Graphic transformation, as a means of creolization, gives the journal advertising text some features of figurativeness and expressiveness. Journal advertising text is a polycode formation, where verbal and visual components interact closely to form text-graphic unity. Foreign-language inclusions, as typical of advertising magazines text and advertising discourse as a whole, in a certain relation possess iconicity. Foreign language inclusions potential as providing memorability means at the textual level is very high. Journal advertising text as a text-graphic space has a high potential impact due to advertising verbal and visual components pragmatic synthesis. To achieve its pragmatic goals an advertiser is able to use both verbal and non-verbal means of advertising messages. It helps to make some impact on the recipient.

Key words: creolized text, creolization means, paralinguistic means, image transformation, foreign-language inclusions.

За последние годы интерес лингвистов, психологов, социологов, культурологов и других специалистов самых разных профилей к невербальным средствам коммуникации, «визуальной информации» значительно возрос. Большинство исследователей интересуют особенности не просто текста, а семиотически осложненного, нетрадиционного, лингвовизуального, составного, изовербального, поликодового, креолизованного текста (Е. Е. Анисимова, В. М. Березин, Н. С. Валгина, Ю. А. Сорокин, Е. Ф. Тарасов и др.). Сообщение, заключенное в таком тексте, может быть представлено вербально (словесный текст) или иконически, т. е. изобразительно (от греч. *eikon* – изображение) [3, с. 127].

Одной из первых к исследованию таких текстов обратилась психолингвистика, в рамках которой и возник специальный семиотический термин «креолизованный текст», обозначающий текст, «фактура которого состоит из двух негетерогенных частей: вербальной (языковой / речевой) и невербальной (принадлежащей к другим знаковым системам, нежели естественный язык)» [5]. Чуть позже семиотически осложненные, видеовербальные, поликодовые тексты были исследованы в работах по семиотике, которая изучает не только вербальные, но и невербальные, а также паравербальные системы [6]. Лингвистика также обратила свое внимание на семиотически гетерогенные тексты, для описания которых еще не разработан общепризнанный терминологический комплекс и которые в самом общем виде называют креолизованными. Закономерный интерес языковедов к невербальным средствам передачи информации стал предпосылкой возникновения нового направления языкознания – паралингвистики, раздела языкознания, изучающего неязыковые, в том числе и графические, средства, включенные в речевое сообщение. «Основным признаком паралингвистической информации, представленной в письменных текстах, следует признать ее комплиментарный характер: сопровождая вербальное сообщение, паралингвистические знаки участвуют в передаче его коннотативной части, дополнительные экспрессивно-эмоциональные и иные характеристики графических компонентов текста имеют, в отличие от стилистических коннотаций словесных знаков, особое материальное выражение, рассчитанное на зрительное восприятие» [1]. Изучение паралингвистических средств письменной коммуникации в лингвистике начинается лишь в 70-е годы прошлого столетия. В настоящее время паралингвистические средства интенсивно исследуются в параграфемике как особом разделе лингвистики о письменном языке.

Примерами креолизованных текстов могут служить рекламные тексты. В организации текстов подобного типа принимают участие элементы разных семиотических систем, при этом обычный вербальный текст, как правило, сопровождается невербальными (визуальными, иконическими) компонентами.

В наши дни получает распространение широкое толкование параграфемных средств как самых разнообразных невербальных средств письменной речи, участвующих в передаче информации, к которым относятся графическая сегментация текста, типографические знаки, графические символы, необычная орфография и расстановка пунктуационных знаков. По мнению Л. П. Амири, «цели использования графических приемов в рекламе могут быть следующими: 1) привлечение внимания реципиента – потенциального потребителя; 2) графическая трансформация слова или текста и извлечение из него дополнительного содержания» [Там же]. Своеобразным средством графической креолизации рекламных сообщений выступают иноязычные вкрапления, столь характерные для рекламно-маркетинговых технологий, во многом предопределяющих современную языковую картину мира.

Цель данной статьи – проанализировать использование иноязычных вкраплений как элементов креолизации или средств параграфемки в журнальном рекламном тексте.

Существующие исследования рекламы выполнены на стыке различных научных направлений: семиотики, психологии, социологии, лингвистики и др., что подтверждает многоплановость и сложность феномена рекламы. Реклама является одним из креолизованных текстов, представляющих собой лингвовизуальный феномен, в котором вербальный и визуальный компоненты образуют одно вербально-визуальное, смысловое и функциональное целое, обеспечивающее комплексное прагматическое воздействие рекламы на адресата. Средства креолизации текстов рекламных журналов не только задаются коммуникативной установкой авторов и раскрываются в единой теме с помощью вербальных и иконических, паралингвистических средств, но и обеспечивают наиболее адекватное восприятие текста рекламы, успешно осуществляя механизм целенаправленного воздействия. Во взаимодействии со знаками иной природы (иконическими) вербальные знаки наиболее успешно реализуют свои коммуникативные функции. Термин «креолизованный текст» соотносится с термином «рекламный дискурс», так как значительное число рекламных текстов строится по принципу креолизованных текстов. Одним из основных источников печатных креолизованных текстов является журнал как иллюстрированное печатное средство массовой коммуникации, характеризующееся «узкой направленностью канала передачи информации и высокой степенью дифференциации целевой аудитории» [7].

О. М. Куницына отмечает, что «термин “креолизованный рекламный текст” используется в узком смысле этого слова как статичный невербальный компонент (художественное изображение) и печатно-зафиксированная вербальная часть (текст)» [Там же]. С точки зрения семиотики и паралингвистики креолизованный рекламный текст рассматривается как система знаков вербального и невербального характера, интерпретируемых реципиентом и образующих систему смыслов (кодов). Невербальный (паралингвистический) код имеет самостоятельную прагматическую значимость благодаря использованию приемов графической трансформации. Невербальные средства привлекают внимание адресата, а полное извлечение информации из текста становится невозможным без их декодирования и интерпретации.

Особенности употребления языка в современной рекламе лежат преимущественно в обыгрывании внеязыковых, т. е. невербальных средств: изображения,

особых знаков, цифр, цвета и параграфемных средств. Е. Е. Анисимова считает, что «круг средств, который должен быть отнесен к параграфемным, остается достаточно неопределенным» (цит. по: [9]). По мнению И. В. Вашуниной, «к параграфемным средствам может быть отнесен самый широкий круг графических средств в их некодифицированном (не предусмотренном правилами орфографии) употреблении: кавычки, дефис, вставки, зачеркивания и др.» (цит. по: [10, с. 98]). Н. В. Лазовская полагает, что «параграфемика представляет собой систему графических элементов, которые существуют наряду с графемной системой, но не входят в набор собственно дифференциально-графических противопоставлений (букв алфавита)» [8].

Языковеды А. Г. Баранов и Л. Б. Паршин предлагают различать три группы параграфемных средств, в зависимости от механизмов их создания:

- синграфемные средства (художественно-стилистическое варьирование пунктуационных знаков);
- супраграфемные средства (изменение гарнитуры шрифта);
- топографемные средства (механизмы варьирования плоскостной синтагматики текста) (цит. по: [10, с. 98]).

Данные паралингвистические средства имеют языковую основу и относятся непосредственно к вербальным средствам, но выступают в качестве вспомогательных и вносят дополнительные семантические и экспрессивные оттенки в содержание текста. По отдельности вербальный и изобразительный компоненты передать данную информацию были бы неспособны, а в сочетании друг с другом они образуют цельное сообщение, которое обладает всеми признаками завершеного текста.

Итак, вербальный компонент является неотъемлемой составляющей любого поликодового текста, а графические трансформации являются одним из стилиобразующих средств современного языка журнальной рекламы. С точки зрения прагматики, которая, по мнению Д. А. Удада, «находится в некоторой степени под влиянием развивающейся паралингвистики, текст является результатом творчества автора и реципиента» [10, с. 97] и введение в рекламный текст элементов иноязычных вкраплений способствует реализации когнитивно-лингвистических принципов манипулятивной сути рекламного речевого акта (персуазива). Поэтому текст журнальной рекламы следует рассматривать как особый тип текста в совокупности его вербальных и невербальных составляющих, т. е. единиц языка и изображения в рамках этого вида текста, где невербальная составляющая входит прямо в состав вербальных составляющих и несет значительную информацию. Наряду с вербальным компонентом, представленным языковыми средствами и материализованным в виде текста, выделяют невербальный компонент, представленный паралингвистическими средствами. «Визуальный знак – это не сам объект, а некоторые условия его восприятия, которые затем превращаются в иконический знак» [4]. Иноязычные вкрапления, столь характерные для текстов рекламных журналов и рекламного дискурса в целом, в определенном отношении иконичны. Поэтому анализ в рамках лингвистических исследований языковых явлений, а именно иноязычных вкраплений, вполне целесообразен. Тексты рекламных журналов, содержащие иноязычные, графически не ассимилированные вкрапления, с точки зрения адресата, не владеющего соответствующими иностранными языками, имеют ярко выраженный креолизованный характер, так как именно монолингвизм, которым характеризуется язык рекламы, свидетельствует об иконичности иноязычных вкраплений. Актуализация при их помощи вносит существенный вклад в увеличение семантической емкости рекламного текста.

Само внедрение в русский письменный текст элементов иноязычных систем можно отнести к супраграфематическим средствам, а иконичность иноязычного вкрапления обуславливает воспроизводство им не свойств отображаемого предмета, а условий восприятия. В процессе восприятия «вычлняются чуждые элементы, броскость которых предопределена их чуждым характером, а характерными чертами иноязычных вкраплений будут их престижность и условная кодировка денотата, чаще всего успешно декодируемая в контексте» [2, с. 14]. Употребление иноязычных вкраплений, графически и фонетически не ассимилированных заимствований, повышает престижность рекламного сообщения и, как уже отмечалось, носит ярко выраженный креолизованный характер для реципиента, не знающего иностранный язык. Достоинство таких единиц заключается в их способности запоминаться и входить в повседневную речь. Например: «Когда **Archos** только собирался выпускать свой планшет, уже вовсю гуляли слухи о представленном недавно **iPad'e**, но это не испугало французского производителя» («ТЗ», № 2, 2010; с. 55); «По словам производителя, **Skylight** – первый в индустрии **ARM**-смартбук на основе чипсета **Snapdragon**» (Там же, с. 26); «Этот электрический **Phantom** – предвестник новой эры электрокаров» («ТЗ», № 8, 2011; с. 78); «Выключите **data-роуминг!**» («ТЗ», № 7, 2011; с. 112).

Иноязычное вкрапление не только иконично, но и грамматично: отсутствие графической и фонетической ассимиляции не препятствует определению его грамматического значения. В ходе креолизации текста и последующего грамматического освоения новых элементов неграмматическая единица языка превращается в грамматическую единицу, что способствует налаживанию коммуникативных связей и сохранению ее в памяти реципиента. Потенциал иноязычных вкраплений как средств обеспечения запоминаемости на текстовом уровне очень велик. «Информационная емкость дериватов, экспрессивно-оценочная окрашенность и возможности сочетания самых разных компонентов коннотативного и прагматического значений в рамках производных и сложных слов, позволяет им передавать самые тонкие оттенки смысла и дает возможность автору рекламного текста вызывать широкий спектр чувственных ассоциаций у реципиента, повышая тем самым наглядность вербальной части рекламного сообщения» [2, с. 14].

Широкое использование иноязычных вкраплений обусловлено в ряде случаев тем, что названия фирм, трендов, торговых марок должны сохранять свой исконный графический облик. То есть нужно различать, когда отдается дань престижности, а когда это просто номинация, как в следующих примерах: «**BMW** стремительно «переключил ступени» в семействе *X* с пятой до первой, **Audi** добавила к *Q7* сначала *Q5*, а теперь и *Q3...*» («ТЗ», № 7, 2011; с. 22); «Из особенностей **Lenovo IdeaPad U550** стоит упомянуть тачпад с поддержкой *multi-touch* и сенсор отпечатков пальцев» («ТЗ», № 2, 2010; с. 20); «Объемы продаж **Range Rover** за последние годы выглядят просто смешно, по сравнению с другими джипами» (MensGadgets, № 10, 2011; с. 27).

Следовательно, рекламный журнальный текст как единое текстографическое пространство обладает высоким потенциалом прагматического воздействия благодаря синтезу вербального и визуального компонентов изобразительной рекламы. Невербальный (визуальный) компонент является полноценной составляющей креолизованного рекламного текста и оказывает определенное воздействие на реципиента. Этим объясняется специфика креативной языковой деятельности в сфере рекламы. Можно согласиться с Д. В. Бондаревским в том, что иконичность иноязычного вкрапления создает престижность – читатели таким образом включаются в число «избранных», подчеркивается высокий уровень их информированности и лингвистической компетенции [2, с. 3].

Библиографические ссылки

1. **Амири Л. П.** Языковая игра в российской и американской рекламе [Электронный ресурс] : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Амири Людмила Петровна. – Режим доступа : <http://refdb.ru/look/2043312.html>.
2. **Бондаревский Д. В.** Феномен креолизации и аналитические тенденции / Д. В. Бондаревский // Вестн. Новгород. гос. ун-та. – 2010. – № 57. – С. 13–16.
3. **Валгина Н. С.** Понятие креолизованного текста [Электронный ресурс] / Н. С. Валгина // Теория текста : учеб. пособ. – Режим доступа : <http://yanko.lib.ru/books/language/>.
4. **Елина Е. А.** Семиотика рекламы [Электронный ресурс] / Е. А. Елина. – Режим доступа : http://text.tr200.biz/knigi_marketing_pr_reklama/.
5. **Зирка В. В.** Языковая парадигма манипулятивной игры в рекламе : дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.02 / Зирка Вера Васильевна. – Д., 2005. – 242 с.
6. **Исаева Л. В.** Языковая игра в поликодовом рекламном тексте [Электронный ресурс] : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Исаева Людмила Вадимовна. – Режим доступа : <http://www.lib.ua-ru.net/diss/>.
7. **Куницына О. М.** Детабулизация в немецкой журнальной рекламе (на примере креолизованных рекламных текстов) [Электронный ресурс] : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Герм. языки» / О. М. Куницына. – Режим доступа : <http://www.linguanet.ru/science/dissertations/2013/>.
8. **Лазовская Н. В.** Креолизованные тексты. Элементы параграфемии в тексте рекламы [Электронный ресурс] / Н. В. Лазовская. – Режим доступа : http://www.confcontact.com/2012_06_14/fl6_lazovska.htm.
9. **Сорокина О. Н.** Невербальная актуализация информационных моделей в масс-медийном пространстве [Электронный ресурс] / О. Н. Сорокина. – Режим доступа : <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/conference/the-content-of-conferences/archives-of-individual-conferences/march-2013>.
10. **Удод Д. А.** Креолизованный текст как особый вид паралингвистически активного текста / Д. А. Удод // Совр. филология : матер. II междунар. науч. конф. (г. Уфа, январь 2013 г.). – Уфа : Лето, 2013. – С. 97–99.

Надійшла до редколегії 26.02.15

УДК 811.111'373

Л. М. Тетерина

Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара

СПОСОБЫ ЗВУКОВОЙ ОРГАНИЗАЦИИ ТЕКСТА В ПОЭМЕ ПОЛА МАЛДУНА «THE BANGLE (SLIGHT RETURN)»

Рассмотрены основные способы актуализации фонетического значения слова в поэме «The Bangle» современного ирландского мастера Пола Малдуна: звукоподражательные слова и звукокомплексы, паронимическая аттракция, использование фонестем и фонестемных рядов, проходящие контрапунктом через всю поэму и становящиеся звуковыми лейтмотивами произведения. Выявлено, что совместное действие этих и других способов организации текста создают синергетический эффект, нацеленный на достижение целостности, семантической глубины и музыкальности поэмы.

Ключевые слова: звуковая организация, звукоподражание, фонестема, фонестемный ряд, паронимическая аттракция, звук.

Тетерина Л. М. Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара.
СПОСОБИ ЗВУКОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ТЕКСТА У ПОЕМІ ПОЛА МАЛДУНА
«THE BANGLE»

Розглянуто основні засоби актуалізації фонетичного значення слова в поемі «The Bangle» сучасного ірландського майстра Пола Малдуна: звуконаслідування, паронімічна аттракція, фонестеми і фонестемні ряди, які проходять контрапунктом скрізь всю поему і є її звуковими лейтмотивами. Виявлено, що ці та інші засоби, сумісна дія яких націлена на досягнення цілісності, семантичної глибини та музичності твору, тісно взаємодіють у контексті поеми.

Ключові слова: звукова організація, звуконаслідування, фонестема, фонестемний ряд, паронімічна аттракція, звуковий лейтмотив.

Teterina L. M. Oles Honchar Dnipropetrovsk National University. **SOUND ORGANIZATION OF THE TEXT IN PAUL MULDOON'S POEM «THE BANGLE»**

The paper is focused on the semantic aspect of sound structure in the poem «The Bangle» of an outstanding contemporary Irish poet Paul Muldoon, who is among the most innovative poets writing in English today and who is known to revolutionize many traditional poetic conventions.

The poem «The Bangle» abounds in skillfully employed onomatopoeic devices, play upon shifting semantic variations in paronymic word combinations, the use of phonaesthetic chains which often pass through the whole poem and form its sound leitmotifs or become a metalexic background for some of its parts.

Besides well-known forms of sound-meaning iconicity employed by Muldoon in a strongly individual manner there is one more almost unique technique of co-occurrence of words, differing only in one or two sounds in «errata correction» sequences, which foreground the paradigmatic relationship between words with their contexts and illustrate the idea of «unrealized plenitude» expressed in the epigraph to the poem. They reflect author's meditations on the nature of language and sound in poetic speech and the role of chance both in poetry and human life.

Key words: sound organization, onomatopoeia, phonaesteme, phonaesteme sequence, paronymic attraction, sound leitmotif.

В работах виднейших лингвистов, несмотря на некоторые различия в понимании ими «языковой ценности звука» (выражение А. А. Реформатского), признаётся, что звуковая форма слова может быть источником смысловых ассоциаций, т. е. признаётся содержательность формы, возможность её актуализации в определённых условиях, значимость соотношения значения речи и её звучания.

Современные лингвисты исследуют связи звучания и значения в двух направлениях: 1) на материале разных языков изучаются типы ассоциаций между звучанием и значением лексических единиц (Д. Вестерман, Н. К. Дмитриев, Б. В. Журковский, Л. Н. Харитонов и др.); 2) выявляются психологические корреляции между звучанием и значением (И. В. Арнольд, В. Воробьёв, А. П. Журавлёв, Н. А. Кожевникова, В. В. Левицкий, Дж. Р. Ферг, М. И. Черемисина, А. С. Штерн и др.). Наиболее интенсивно развивается второе направление, благодаря, в первую очередь, работам А. П. Журавлёва и его последователей.

Проведенные исследования дали основания утверждать, что звуки речи содержательны, звучание и значение слова стремятся к взаимному соответствию, но «фонетическая значимость, конечно, совсем не то, что привычное для нас лексическое значение слова. ... Фонетическая, звуковая значимость – лишь впечатление от звука... звуковая значимость не связана с понятием» [2, с. 18].

В поэзии за счёт активизации микросистем языка звук оказывается «озвучен» в гораздо большей степени, чем в естественном языке. Но это «озвучивание» особого рода. По выражению Б. Пастернака, «музыка слова – явление совсем не акустическое и состоит не в благозвучии отдельно взятых гласных и согласных, а в соотношении значения речи и звучания» [5, с. 213].

Сходные по звучанию слова в поэзии сближаются и по значению. Как писал Р. Якобсон, «скопление фонем определённого класса (с частотой, превышающей их среднюю частоту) или контрастирующее столкновение фонем антитетических

классов в звуковой ткани строки, строфы, целого стихотворения выступает... как подводное течение, параллельное значению. ... Но сущность звуковой ткани стиха отнюдь не сводится просто к числовым соотношениям: фонема, появляющаяся в строке только один раз, в ключевом слове в важной позиции на контрастирующем фоне может получить решающее значение» [6, с. 213].

Функционирование языкового знака в поэтическом тексте проявляется несколько иначе, чем в прозе. Ю. И. Левин использует метафору для описания этого различия: «...семантике прозаического текста отвечает, так сказать, атомный уровень (значение – “неделимый атом”), семантике поэтического текста – субатомный (значение распадается на “элементарные частицы” – семы), происходит их перегруппировка и т. д.» [3, с. 213].

В поэтическом тексте выделяются определённые виды изменения системных значений слов и создания новых смыслов в условиях семантического контекста. Е. Ю. Муратова перечисляет наиболее значимые из них: «акцентирование одной из сем значения слова, присоединение факультативной семы, появление новой семы, подавление главной семы, семантическая интерференция двух и более слов, выделение контрастных сем и др.», в результате чего «наблюдаются постоянные трансмерные “колебания” значения лексем» [4, с. 60]. Реально эти семантические сдвиги, т. е. новые или изменённые смыслы языковых единиц, создаются разными, в том числе фонетическими, средствами.

Рассмотрим способы актуализации фонетического уровня в поэме Пола Малдуна «The Bangle» (Браслет).

Североирландский поэт, ныне живущий в США, Пол Малдун (род. в 1955 г.) – один из крупнейших современных мастеров англоязычной поэзии, автор 12 поэтических сборников, лауреат самых престижных премий Великобритании и США, известен своими революционными преобразованиями традиционных поэтических конвенций: жанровых форм, строфики, техники рифмовки.

Поэма Малдуна «The Bangle (Slight Return)» из сборника «The Hay», опубликованного в 1998 году, состоит из 30 строф-сонетов. В поэме можно проследить несколько «повествовательных» линий: обед в парижском ресторане со всеми деталями, связанными с заказом вин и блюд; вымышленные приключения отца поэта в Австралии; Троянская война как она описана в «Энеиде» Вергилия; опасное морское путешествие героя у берегов Ирландии и Шотландии. Все эти линии причудливо переплетаются и смешиваются в пьянящем сознании повествователя.

Многие описываемые в поэме сцены «озвучены» с помощью как звукоподражательных по происхождению слов и словосочетаний, так и неречевых звукокомплексов. Например, морское путешествие сопровождается звуком работающего мотора корабля, который проходит контрапунктом через всю поэму: в начале 2-й строфы – «*in the thrum and throb of a ship's engine*» и в конце этой же строфы – «*in the strim and strum of its engine*»; в 13-й строфе – «*now the packet thrummed and throbbed from stem to stern*»; в 17-й строфе – «*That thrum and throb. An engine in reverse*» [8]. Звукообразами жестоких сражений Троянской войны являются: в 1-й строфе – «*the tink of blade on bone, the Greeks alalal / as they slashed and burned*»; в 7-й строфе – «*That tink of blade on bone. / The Greeks' al-al-al-al-alal / as they fought hand-to-hand*»; в 8-й строфе – «*The tink and tonk / as the Greeks hastened from tent to tent*». Эту же функцию выполняют и другие звукоподражательные и звукообразные комплексы и слова: *twitter and twitch, whistle-whines, clucks and clicketings, talkee-talkee, tuts and twitters, yoicks and yo-hos*.

Близки к перечисленным и другие аллитерирующие словосочетания, такие как *hidey-hole*, *reel-to-reel*, *daddle-dade*, *prissy-prim*, *billy-boil*, *pocket-pickers*, *stem to stern*, *hand-to-hand*, *in my heart of hearts*, *waiter of waiters*, *pint pot*, *pencil point*, *weapons of war*, *streel of smoke*, *blood-brilliant*, *jitter and jaunt*, *tatty-natty*, *rowly-powly*. Некоторые из них приближаются к идеофоническим словам, в которых звук создаёт образное впечатление о форме предмета: *hidey-hole*; его движении: *reel-to-reel*; расположении в пространстве: *stem to stern*; качествах: *tatty-natty* и пр. на основе ассоциаций между звуками и незвуковыми явлениями (движением, формой и пр.).

Другим способом актуализации звукового уровня языка в поэме «The Ban- gle» является использование фонестем и фонестемных рядов.

Фонестема определяется в «Словаре лингвистических терминов» О. С. Ахмановой как «повторяющееся сочетание звуков, подобное морфеме, в том смысле, что с ним более или менее отчётливо ассоциируется некоторое содержание или значение, но отличающееся от морфемы полным отсутствием морфологизации остальной части словоформы» [1, с. 496]. Большой вклад в изучение звуко-сочетаний английского языка и ассоциаций, которые возникают в связи с ними, внесли Дж. Ферс, Ф. Хаусхолдер, Х. Марчанд и Б. Шислер, составивший словарь английских фонестем. При анализе фонестемной составляющей в поэме Малдуна мы опирались на их работы.

Яркой иллюстрацией использования ассоциативных возможностей звуко-сочетаний является отрывок из второго сонета поэмы:

*There was a glimmer from across the chasm
That lit his glib all glabrous with Brylcreem,
All brilliantine-brilliant,
That glinted and glittered and gleamed as from Elysium* [8, p. 459–460].

Звуко-сочетание *gl-* в английском языке имеет тенденцию ассоциироваться с чем-то блестящим, глянцевым. Многократный повтор фонестемы *gl-*, поддерживаемый повторяющимся сонорным согласным [l] в словах *lit*, *all*, *brilliantine-brilliant*, *Elysium* и интенсифицируемый фонестемой *br-* в словах *Brylcreem*, *brilliantine-brilliant*, также несущей в себе значение блеска, света, сияния, создаёт зрительный образ чего-то необыкновенно яркого и блестящего, однако не конкретизированного в тексте.

Слова с фонестемами *gl-* и *br-* и часто присоединяющимся к ним звуко-сочетанием *bl-* повторяются и в других строфах, поддерживая первоначально созданный зрительный образ и по-разному конкретизируя его в новых контекстах, например: в 5-й строфе – *glitter of stars*; в 11-й строфе – *locks all blood brilliant from the bloodbath*; в 12-й строфе – *the coolibars and bloodwoods*; в 14-й строфе – *there was a glimmer from the distant coast*; в 21-й строфе – *the sea glitter as it glittered once for Xenophon*.

Таким образом, кроме повторов в строке или соседних строках, в поэме часто встречаются дистантные повторы, которые, образуя пары и ряды, становятся одним из сквозных звуковых рядов произведения. Дистантные повторы в их многочисленных и разнообразных вариациях напоминают чередование контрапункта и импровизации в джазовых и рок-композициях, к которым так равнодушен Пол Малдун. Уместно будет упомянуть, что в одном из интервью на вопрос о том, нормально ли вдохновляться на поэтические подвиги песнями Мика Джаггера или Джима Моррисона, Малдун ответил: «Это нормальное расширение поэзии. Поэзия должна учитывать любые аспекты нашей жизни, тем более такие шумные,

как рок-музыка... Мне нравится иногда использовать некоторые приёмы джазовой музыки почти буквально».

Иногда звуковые повторы в их разнообразных вариациях придают языку поэмы характер тягучей субстанции, «магмы», постоянно принимающей причудливые формы, в которых актуализируется то смысл, то звучание. Это наблюдение перекликается с высказыванием Джеми МакКендрика об индивидуальной манере поэта: «Малдун всегда рассматривал мир сквозь призму Овидия: не успевает предмет приобрести форму, как он превращается в нечто иное» [7].

Ещё одним способом актуализации фонетического значения слова, используемым Малдуном, является паронимическая аттракция – особый вид фонетического повтора, при котором звуковое сходство двух (или более) неродственных словоформ индуцирует семантическую связь между ними. Вот пример из 14-й строфы:

*since there's many a slip
twixt what one supposedly determines
and the al-al al-al-aleatory
where a cow pony gives up on the slopes
of Mount Isa or the Hay's meanderings come to mean
nothing on the border of Queensland and the Northern Territory* [8, p. 467].

В конце отрывка существительное *meanderings* и глагол *to mean*, не связанные ни семантически, ни этимологически, сближаются в контексте строфы на основе звукового подобия и рожают дополнительное ассоциативное значение, один из вариантов интерпретации которого таков: судьба поэтического сборника «The Hay», то, как он будет принят читателями и критиками, непредсказуема: где-нибудь в Австралии (*on the border of Queensland and the Northern Territory*) он может не найти никакого отклика (*the Hay's meanderings come to mean nothing*).

Вот ещё несколько примеров семантического сближения слов на основе их звукового подобия: *at the prompting of the bottle of poteen; half appalled, half in appeal; now shock after straw-blond shock*.

Были рассмотрены основные, на наш взгляд, способы актуализации фонетического уровня в поэме Малдуна «The Bangle». Разумеется, все эти способы используются и в рифме поэмы, которая очень богата и разнообразна. В рифме Малдуна можно наблюдать и другие средства организации звуков, которые сигнализируют о семантических сдвигах, т. е. новых или изменённых смыслах языковых единиц. Но изучение техники рифмовки поэта – тема для специального исследования, которое даст дополнительный материал для понимания фонетической составляющей его поэзии, а также вклада Пола Малдуна в преобразование традиционных поэтических конвенций.

Библиографические ссылки

1. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов / О. С. Ахманова. – М. : Совет. энцикл., 1969. – 607 с.
2. Журавлёв А. П. Звук и смысл : книга для внеклас. чтения учащихся старш. классов / А. П. Журавлёв. – 2-е изд., исправл. и дополн. – М. : Просвещение, 1991. – 155 с.
3. Левин Ю. И. О некоторых чертах плана содержания в поэтических текстах / Ю. И. Левин // Структурная типология языков / отв. ред. Вяч. Вс. Иванов. – М., 1966. – С. 199–215.
4. Муратова Е. Ю. Лингвосинергетика поэтического текста: моногр. / Е. Ю. Муратова. – М. : ИНФРА-М, 2012. – 220 с.

5. **Пастернак Б.** Люди и положения: автобиографический очерк / Б. Пастернак // Об искусстве. «Охранная грамота» и заметки о художественном творчестве / Б. Пастернак. – М., 1990. – С. 192–238.
6. **Якобсон Р.** Лингвистика и поэтика / Р. Якобсон // Структурализм: «за» и «против» : сб. ст. / под ред. Е. Я. Басина, М. Я. Полякова. – М., 1975. – С. 193–230.
7. **McKendrick J.** «Peekaboo quaffs and eel-spears: «The Annals of Chile». – Paul Muldoon [Electronic resource] / J. McKendrick. – Access mode : www.independent.uk/arts-entertainment/books-review-peekaboo-quaffs-and-eelspears.
8. **Muldoon P.** Poems 1968–1998/ P. Muldoon. Faber and Faber. – London, 2001. – 479 p.

Надійшла до редколегії 25.02.15

УДК 811.161.2;373.612.2;81'38

О. В. Терханова

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ВТОРИННА НОМІНАЦІЯ ЯК ХУДОЖНІЙ ПРИЙОМ У ГАЗЕТНО-ЖУРНАЛЬНІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ

Досліджено тропи як явище вторинної номінації в газетно-журнальній публіцистиці 80–90-х років ХХ ст., а саме: подано загальну характеристику переносного вживання слова; класифіковано віднайдені тропи та розкрито такі поняття, як перифраза, метафора, метонімія, порівняння; проаналізовано роль художніх структур, що ґрунтуються на переносному вживанні слова у газетно-журнальній публіцистиці.

Ключові слова: газетно-журнальна публіцистика, вторинна номінація, троп, експресивність.

Терханова Е. В. Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара. **ВТОРИЧНАЯ НОМИНАЦИЯ КАК ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ПРИЕМ В ГАЗЕТНО-ЖУРНАЛЬНОЙ ПУБЛИЦИСТИКЕ**

Исследованы тропы как явление вторичной номинации в газетно-журнальной публицистике 80–90-х годов ХХ ст., а именно: дана общая характеристика переносного употребления слова; классифицированы обнаруженные тропы и раскрыты такие понятия, как перифраза, метафора, метонимия, сравнение; проанализирована роль художественных структур, основывающихся на переносном употреблении слова в газетно-журнальной публицистике.

Ключевые слова: газетно-журнальная публицистика, вторичная номинация, троп, экспрессивность.

Terkhanova O. V. Oles Honchar Dnipropetrovsk National University. **SECONDARY NOMINATION AS ART RECEPTION IN MASS-MEDIA LANGUAGE**

The purpose of this article accounts for the activity of functioning of figurative phrases in newspapers and magazines journalism. Such secondary nominations as paraphrase, metaphor, metonymy need to gain exploration. To achieve this purposes the following tasks were solved: the general characteristics of the portable use of the word was given; the classification of tropes found in mass-media texts was specified: such linguistic phenomena as a paraphrase, metaphor, metonymy, comparison were ostended; the role of artistic structures, based on the figurative use of the word in newspapers' and magazines' journalism was clarified.

We came to the conclusion, that picturesque secondary nomination in mass-media language usually are composed of nominative units in their figurative meaning, prove their emotional and expressive features. Each of the found forms of imaginative secondary nomination has structural, semantic, functional and communicative parameters. It was found out, that while keeping the nominative quality, these forms of communication do not lose connection with the primary meaning or concept that outplays under the influence of the main extralinguistic factor, i. e. providing emotional and expressive content. In this case secondary extended nomination does not duplicate the main seme, but

modifies it as structural and semantic component of the inner form of the language units, «uses» in its associative and imaginative rethinking reality.

Key words: press publications, secondary nominathion, trails, expression.

У сучасних умовах становлення та розвитку української незалежної державності значну роль відіграють засоби масової інформації. Тому дослідження мови засобів масової інформації, зокрема мови газети, набуло сьогодні особливо актуального значення. Пріоритетним у дослідженні мови газети є функціонально-стилістичний підхід, який розкриває загальні перспективи розвитку мови газети на сучасному етапі.

Досі залишається недостатньо висвітленим таке питання, як вторинна номінація в газетно-журнальній публіцистиці (далі ГЖП), що й визначає *актуальність* нашої розвідки. Вторинна номінація – найменування денотату, який вже має в даному контексті ім'я, – виступає як одна з головних особливостей газетно-публіцистичного стилю, виокремлює його серед інших функціональних стилів і має прояв на всіх «рівнях» його мови, особливо в лексиці.

Дослідники мови газети (Ю. О. Арешенков, Д. Х. Баранник, І. К. Білодід, Г. О. Винокур, Д. П. Вовчок, С. Я. Єрмоленко, М. А. Жовтобрюх, А. П. Коваль, В. Г. Костомаров, А. І. Мамалига, О. А. Сербенська, Г. Я. Солганик, Ю. С. Степанов, О. А. Стишов та ін.) розглядають загальні питання розвитку газетної лексики, не торкаючись проблеми вторинної номінації.

Проблему «вторинна номінація і стиль мови» можна розглядати на широкому фактичному матеріалі, з урахуванням жанрово-стильової специфіки комунікації. Зауважимо, що сьогодні в українському мовознавстві найбільше уваги приділено вивченню окремих форм вторинної номінації в художньому стилі: метафори (Л. О. Пустовіт, О. Б. Вовк, А. П. Загнітко, О. М. Тищенко, Т. Є. Кіс, Т. А. Єщенко та багато ін.), перифрази (Н. М. Сологуб, О. А. Копусь та ін.), порівняння (Л. В. Голоух). Явища вторинної номінації (далі ВН) у засобах масової інформації знаходять комплексне, загальноописове висвітлення як стилетвірні утворюючі компоненти тексту на матеріалі мови публіцистики 60–80-х рр. ХХ ст. з урахуванням конструктивного принципу чергування в ній стандарту та експресії (І. К. Білодід, Г. М. Колесник, О. Д. Пономарів, Н. М. Сологуб та ін.). На матеріалі мови газет 80-х – першої половини 90-х рр. розглянуто типи перифраз (О. Г. Тодор), метонімічних перенесень (В. В. Зайцева) у структурі інформаційного тексту.

Мета нашої статті продиктована активністю функціонування образних зворотів у газетно-журнальній публіцистиці та потребою дослідження перифраз, метафори, метонімії, порівняння в аспекті вторинної номінації. Для досягнення зазначеної мети поставлено й розв'язано такі **завдання**: подано загальну характеристику переносного вживання слова; подано класифікацію віднайдених тропів та розкрито такі поняття, як перифраза, метафора, метонімія, порівняння; проаналізовано роль художніх структур, що ґрунтуються на переносному вживанні слова у газетно-журнальній публіцистиці.

Газетно-публіцистичному стилю властивий особливий характер експресивності. Якщо в художній мові образність становить головний її принцип, основу, то в інших стилях вона можлива, але не обов'язкова. Письменник у художньому творі нерідко звертається до публіцистичних відступів. Для публіцистики також характерне багатоманітне використання різних елементів художнього мовлення, але вони сприймаються як вкраплення іншого стилю, що виконують публіцистичну функцію. Експресивність, виразність публіцистики не зводиться до образності й не обмежується нею. Це лише один із можливих компонентів, один зі складників виразності газетно-публіцистичного мовлення [5, с. 21].

Тропи є образними засобами вторинної номінації. За літературознавчим словником-довідником троп (грецьк. *tropos* – зворот) – це слово, вживане у переносному значенні для характеристики будь-якого явища за допомогою вторинних смислових значень, актуалізації його «внутрішньої форми».

У зв'язку з тим, що перенесення ознак одного предмета, явища, дії на інші відбуваються в тропах за різними принципами, визначаються різні види тропів – перифраза, метафора, метонімія, порівняння.

Під перифразою ми розуміємо мовну одиницю, що покликана описово вторинно позначувати предмети та явища дійсності. Перифраза – мовний зворот, який вживається замість звичайної назви певного об'єкта й полягає в різних формах опису його істотних і характерних ознак [4, с. 546]. Перифрази належать до постійно діючих засобів оновлення лексики газети, журналу, збагачення її зображальних ресурсів. Описові вирази є засобом експресивно-емоційного публіцистичного відображення дійсності. Образні вторинні найменування підкреслюють характерні ознаки описуваних об'єктів. Основне призначення перифраз – бути знаком вторинної номінації – припускає, що створювачі перифраз орієнтуються на її ідентифікуючу функцію [2, с. 5]. Перифрази є не тільки найважливішим засобом досягнення функціонально-стилістичних ефектів, але й засобом передачі комунікативно-прагматичної інформації, а це в остаточному підсумку допомагає реалізувати головну мету газетної публіцистики – вплив на широку аудиторію [3, с. 44, 49].

Однією з мовних прикмет розглянутих газетно-журнальних текстів є перифрастичні найменування, покликані підсилити виразність газетної мови, «обновити» й «освіжити» її: *біле золото* (бавовна), *м'яке золото* (хутро), *блакитне золото* (газ), *крилатий метал* (алюміній), *індустрія здоров'я* (медична промисловість), *хліб будівництва* (цемент), *солі родючості* (мінеральні добрива), *люди в білих халатах* (працівники охорони здоров'я).

У публіцистичних текстах перифрази часто використовуються, щоб уникнути повторень і водночас висловити авторське ставлення до об'єкта розповіді: *«Аменхотеп IV отримав Царицю Краси у спадок з гарему свого батька і одружився з нею, щиро закоханий»* [Нефертіті] (Урядовий кур'єр (далі УК), 1995, 16 трав.); *«Та в місті падишахів щось неспокійно»* [Багдад] (Політика і Культура (далі ПіК), 1999, с. 31); *«Хто-хто, а цей «чотириногий друг» завжди поруч»* [диван] (Дім, сад, город, 1997, № 43, с. 42); *«Тому вони здебільшого не здатні бути справжніми “сторожовими псами демократії”»* [журналісти] (ПіК, 2000, № 5 (40), с. 8); *«На ваших очах закладають фрукти – і ось побіг живлющий струмок в стакан»* [сік] (Наше місто, 2001, 9 черв., с. 14); *«При виготовлені «українського “снікерсу”», тобто, щоб свиня і травичку їла»* [сало] (Вісті Придніпров'я, 2001, 7 черв., № 41, с. 4); *«Воно проходило у Дніпропетровську – місті сталеварів»* (Укр. футбол, 1999, 9 груд., с. 3); *«А ще один між двома меблевими комплектами хотів провезти сім тонн «білої смерті»* [цукор] (Україна, 2002, квіт.); *«Сьомий номер “Мілана” пробіг ще метрів десять»* [Андрій Шевченко] (Патріот Батьківщини, 1991, № 34, груд.); *«Недаремно українського боксера (Віталія Кличка) у Німеччині, де він тренується разом зі своїм братом, прозвали “доктор Нокаут”»* (УК, 1998, № 119); *«Але увага: всесвітнє павутиння [Інтернет] обтягує нас з кожним днем»* (ПіК, 1999, № 16).

Отже, перифрази активно функціонують у газетно-публіцистичному стилі, виступають незамінним засобом урізноманітнення, емоційно-стилістичного збагачення тексту, запобігання тавтології. Однак не всі перифрази, що активно вживаються журналістами, увиразнюють мову, збагачують її образно-зображальні можливості.

Метафора – один із засобів вторинної номінації як у художній, так і в публіцистичній мові. Тому нами визначається її місце як стилістичного прийому у системі інших образних засобів вторинної номінації. Суть метафори полягає в уживанні слова, що позначає певний предмет (явище, дію, ознаку) для номінації іншого предмета на основі подібності, яка впливає з їх порівняння, зіставлення за асоціацією.

Метафора різкіше позначає контури далеких від дійсності уявлень, формально обновляє звичне і повсякденне. І хоча журналіст постійно знаходиться в пошуках потрібного слова, ми не можемо чекати від нього словесного нововведення в кожній фразі. У той же час не можна не бачити деякої одноманітності, стилістичної блідості узвичаєних форм і зворотів мови, що сприймаються автоматично й позбавлені гостроти і свіжості. Об'єктивний розвиток мови веде до безупинного поповнення фонду мовних (стертих) метафор. Експресивність того чи іншого звороту, породжувана незвичайністю зіставлення фактів і явищ, згодом утрачається частково чи повністю. При активному вживанні образні засоби мови піддаються поступовому стилістичному збідненню. Оригінальні сьогодні, завтра вони стають звичними й навіть набридливими. Як указує Ж. Вандрієс, «часте вживання слова стирає не тільки форму слова, але і його значення, особливо швидко зношується експресивність... Слово стає тьмяним, стертим» [1]. Від частоти вживання метафора втрачає поетичність іносказання, стає шаблонною і вже не може організувати асоціативне мислення. Тому у своїй творчій практиці публіцист прагне не тільки до створення нових, але й до відновлення старих, потьмянілих від часу метафор: «Критика полягає у тому, що **банкіри відмахуються** від підготовки законопроектів у сфері фінансового ринку» (Україна молода (далі – УМ), 1999, 31 бер., с. 3); «Цим щедро українська **земля віддячує** за наш труд» (Дніпровська правда, 15 січня, 1998, с. 5); «Ця **програма втратила живий пульс**, знову «**одягла краватку**» і втиснулась у звичні береги» (Журналіст України, 1999, № 2); «**Серце рвалося від горя**» (Вечірній Київ, 1990, 8 серп., с. 3); «**Гласність вимагає справедливості, і – навпаки**» (Літ. Україна (далі ЛУ), 1988, № 49); «Навесні активно **«йдуть»** угорські **овочі**, що за ціною та зовнішнім виглядом привабливіші за місцевий товар» (Галицькі контакти, 1998); «**Гризе тривожна ситуація** із задоволенням попиту населення» (Вечірній Київ, 1990, 8 серп., с. 2); «Десять днів **смерть літає** над головами неповинних людей» (Україна, 1994, № 10); «Так тут гарно після недавнього дощукі, в кожній краплині **сонечко купається!**» (Україна, 1994, № 19–20); «**Верховна Рада розглянула внесену пропозицію**» (Вісн. Кременчука, 1998, 10 груд., с. 2); «**Здається, гривня заспокоїлась. Нехай собі дитя спочиває!**» (День, 1999, № 11, с. 6).

Публіцистичний текст значною мірою обмежує вживання метафор. Тут перевага віддається точності, дохідливості слова. Тому засоби вираження метафоричного образу в публіцистичному стилі значно простіші, ніж у стилях художніх. Надлишкове застосування метафори обтяжує газетно-журнальний стиль, утрудняє сприйняття основного змісту. Обережне відношення до неї повинно виявлятися не взагалі, а конкретно, насамперед у вдалому її створенні й доречному вживанні. Характерною для публіцистики є метафоризація термінів суспільно-політичної лексики і лексики з різних галузей діяльності людини [6, с. 41].

Перехід метафори до здійснення вторинної для неї функції номінації виключає семантичну двоплановість, тобто веде в остаточному підсумку до загибелі метафори. Тому природне для себе місце метафора знаходить саме в поетичній мові, в якій вона служить естетичній (а не власне комунікативній, інформативній) меті. Її функція – викликати образи, уявлення, індивідуалізувати, а не повідомляти інформацію. Водночас мова не може обійтися без метафори. Метафора стимулює розвиток і семантичну систему мови і системи її номінативних засобів [1, с. 148].

Помітним явищем у мові ГЖП є використання такого типу ВН, як метонімія, у ролі засобу експресивного виокремлення об'єкта комунікації та «економної» тропеїчної моделі, що практично звужує багаточленне висловлювання до двочленного.

Для вільних, номінативно-похідних лексичних значень характерне переосмислення на основі метонімії, а для невірних – фразеологічно пов'язаних чи синтаксично обумовлених – на основі метафори. Причину якісного розходження між цими типами вільних і невірних лексичних значень варто вбачати в розходженні самих способів переосмислення мовних форм.

Метонімія порівняно з метафорою чіткіше виявляє свою двоплановість, про це говорить О. О. Тараненко: «Кінечна основа метонімічних переносів – це те, що предмети в просторі, явища в часі, ознака та її носій, причина та її наслідок і т. ін. не є чітко, однозначно й остаточно відокремленими один від одного, принаймні в мовній свідомості» [8, с. 9].

Метонімія (грец. *metonymia*) – різновид тропа, близького до метафори, в якому переноситься значення слів з певних явищ та предметів на інші за суміжністю, тобто на основі тісного внутрішнього та зовнішнього зв'язку між зіставляваними поняттями. У публіцистичному стилі найчастіше вживаються метонімії, що виникають на основі зв'язку між місцевістю й людьми, які в ній перебувають: «*Дніпродзержинськ готується до свого 250-річчя*» (Зоря, № 56, 2000, с. 4); «*Америка “затягує” – перш ніж зробити крок, ти мусиш влаштуватися на якусь роботу*» (Укр. театр, 1999, № 1–2); «*Ні Сінгапур, ні Гонконг, що “піднялися” на міжнародному транзиті, про таке і мріяти не могли*» (Галицькі контакти, 1998); «*Париж шукає насолоди: танці, жінки, котрі тут найпрекрасніші у світі, стають великою справою*» (Укр. театр, 1999, № 1–2); «*Міністерство розробило і втілює в життя цілий комплекс заходів...*» (ЛУ, 1998, № 40, 22 жовт., с. 1); «*Літак обіцяють днями поставити на ноги*» (Голос України, 1999, 5 груд.); «*Айнтрахт виграв два матчі поспіль і піднявся з зони вильоту на 12-те місце*» (Спортивна газета, 2001, № 21); «*Зал зустрів боксера недоброзичливо*» (Спортивна газета, 2001, № 12).

Оскільки тропи метонімічного типу досить щільно пов'язані з прямою семантикою слова, їх виражальні стилістичні властивості скромніші за ті, які дає метафора, проте і за допомогою метонімії можна створити яскравий, виразний образ [7, с. 140].

Потреба в пізнанні приводить до того, що порівняння й вільне відображення перетворюються на проміжний і спробний підготовчий ступінь. Тут виявляється деяка недостатність простого порівняння, і людська думка знаходить своє вираження в метафорі. Метафори часто виявлялися через порівняння, аналогії. Подібність лежить в основі і метафори, і порівняння.

Порівняння так само, якщо не більше, як і слова-образи та слова в переносному значенні, свідчать про індивідуальну природу світосприйняття, на чому свого часу наголошував О. О. Потебня. Природа порівняння, його семантична наповненість залежить від світогляду мовця, характеру його світовідчуття. Звичайно матеріалістичною основою творення порівнянь є реалістичний, предметний опис побуту, природи, стосунків між людьми [7, с. 143].

Стилістична роль порівняння здебільшого полягає у виділенні якоїсь особливості завдяки зіставленню з предметом, явищем, особою, основна ознака або одна з ознак яких є водночас і ознакою порівнюваного.

Функціонально-стильова сфера застосування лексичних порівнянь нагадує застосування переносних значень слова: безвідносно до стилістичної настанови

слово-порівняння може використовуватися в різних функціональних стилях, у той час як стилістично спрямоване порівняння є ознакою художньої образної мови.

Порівняння – це художній прийом, який використовує досвідчений журналіст, намагаючись вплинути на читача, наочно показати йому своє сприйняття тієї чи іншої особистості, події, факту. Звичайно, не в кожному газетному матеріалі зустрічаються компаративні конструкції, але вони – невід’ємний компонент мови ГЖП, будь-якого номера газети. Простежимо, як використовуються порівняння у публіцистиці: «*Здавалося, що можна витиснути з бідних, як церковні миші, напівлежачих вітчизняних виробників?*» (УМ, 1999, 31 берез., с. 6); «*А вода там чиста, мов слюза!*» (Україна, 1999, № 4); «*Смак пива наче травневий мед*» (Галицькі контакти, 1998); «*У скарбницю пісенного фольклору, як дорогоцінне надбання, входять колискові пісні*» (Українська культура, 1994, № 7); «*Дитячі сторінки-спогади зринають, як проблиски щастя*» (Сільські вісті, 1996, 26 січ., с. 1); «*Так, я не працюю, бо хочу бути вільним, наче птах*» (Вечірній Харків, 1992, 25 січ., с. 2); «*Ти прийшов і приніс великий букет червоних троянд. Червоних, як полум’я нашої пристрасті*» (Сільські вісті, 1997, 3 черв., с. 4); «*Два дні тому кинув курити і ходить злий, як шершень*» (Сільські вісті, 1996, 26 січ., с. 4); «*І наш страшний вік, коли людські долі лягали, як очерет під косою, його доля все одно вражає*» (ЛУ, 1996, 14 лист.); «*...з “петличкою” почуваєшся, ніби собака на прив’язі...*» (Голос України, 1992, № 220, с. 5); «*Очі чисті, як незамулене джерело одвічної любові*» (Голос України, 1992, № 220, с. 6); «*Далі запитання посипалися на голову бідного філософа, як із рога достатку*» (Дзвін, 1997, № 4, с. 84); «*Україна постала перед світом відразу, мов Афродіта з морської піни*» (Дзвін, 1997, № 1, с. 2); «*Життя, як ріка – ні зупинити її плину, ні повернути*» (Перемога, 1986, 13 жовт., с. 3); «*Мов гриби після дощу вирости в Черкасах затишні кафе*» (Голос України, 1999, 9 груд.); «*Шоколадка смачна, як колючий дріт*» (УМ, 1994, № 80, с. 5); «*З найдавніших часів учитель шанувався, як Бог, як духовний батько*» (Освіта, 1995, 6 груд., с. 3).

Отже, порівняння як внутрішньомовна вторинна образна номінація в мові ГЖП є невід’ємним конструктивним елементом експресії. Мова ГЖП залучає порівняння різного походження й широкої гами експресивно-стилістичного забарвлення.

Таким чином, основними формами вторинної номінації у газетно-журнальній публіцистиці образного типу є перифраз, метафора, метонімія, порівняння. Образні ВН у ГЖП – складені номінативні одиниці в їх тропейчній та емоційно-експресивній функції. Кожна із виокремлених форм образної ВН має свої структурно-семантичні та функціональні комунікативні параметри. Зберігаючи номінативні якості, ці комунікативні форми ВН не втрачають зв’язок із мотивувальним словом, поняттям, що обігрується під впливом основного екстралінгвального чинника – забезпечення емоційно-експресивного змісту висловлювання. При цьому похідна розширена номінація не дублює основну сему, а модифікує її як структурно-семантичний компонент внутрішньої форми мовної одиниці, «використовує» її в асоціативно-образному переосмисленні реалії.

Бібліографічні посилання

1. Арутюнова Н. Д. Языковая метафора (синтаксис и лексика) / Н. Д. Арутюнова // Лингвистика и поэтика. – М., 1979. – С. 147–173.
2. Базарская Н. И. Вторичная номинация в системе языковых знаков (на материале перифраз английского и русского языков) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.15 «Общее языкознание» / Н. И. Базарская. – Саратов, 1988. – 18 с.

3. **Комарова С.** Роль перифразы в создании функциональной перспективы газетно-публицистического высказывания // Синтаксис речевых единиц в современном русском языке : сб. науч. тр. – Д., 1992. – С. 43–49.
4. Літературознавчий словник-довідник / [Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін.]. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 752 с.
5. Особливості мови стилю засобів масової інформації : навч. посіб. для студ. фак. журналістики ун-в / [А. П. Коваль, А. Ф. Пинчук]. – К., 1983. – 150 с.
6. **Пустовіт Л. О.** Засоби вираження метафори / Л. О. Пустовіт // Культура слова. – 1976. – Вип. 11. – С. 34–42.
7. Сучасна українська літературна мова. Стилїстика / за ред. І. К. Білодіда. – К. : Наук. думка, 1973. – 588 с.
8. **Тараненко О. О.** Языковая семантика в ее динамических аспектах (основные семантические процессы) / О. О. Тараненко. – К. : Наук. думка, 1989. – 256 с.

Надійшла до редколегії 25.02.15

УДК 811.161.2: 811.112.2

М. Р. Ткачівська

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
(м. Івано-Франківськ)*

СОЛДАТСЬКИЙ ЖАРГОН ТА ЙОГО ПЕРЕКЛАД НА НІМЕЦЬКУ МОВУ

Розглянуто солдатський жаргон, подано його семантичну класифікацію. Проаналізовано способи відтворення позначень рядового та офіцерського складу, назв військових підрозділів, транспортних засобів, наказів та команд, а також побутової лексики військовослужбовців. Дослідження здійснено на основі німецькомовних перекладів творів української постмодерної літератури.

Ключові слова: солдатський жаргон, семантична класифікація, способи перекладу, постмодерна література, відтворення.

Ткачивска М. Р. Прикарпатский государственный университет им. В. Стефаника (г. Ивано-Франковск). **СОЛДАТСКИЙ ЖАРГОН И ЕГО ПЕРЕВОД НА НЕМЕЦКИЙ ЯЗЫК**

Рассмотрен солдатский жаргон, дана его семантическая классификация. Проанализированы способы воспроизведения на немецкий язык обозначений рядового и офицерского состава, названий воинских подразделений, военных транспортных средств, приказов и команд, а также армейской бытовой лексики. Исследование осуществлено на основании немецкоязычных переводов произведений украинской постмодернистской литературы.

Ключевые слова: солдатский жаргон, семантическая классификация, способы перевода, постмодернистская литература, воспроизведение.

Tkachivska M. R. Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. **MILITARY SLANG AND ITS TRANSLATION INTO GERMAN**

Military slang is a stylistically coarse semi-closed informal language of military personnel which has limited functions and differs from a common language norm. It exists alongside with normative literary denotations related to service with troops and is complicated for understanding not only by a foreign recipient, but also by a Ukrainian one. Military lexicology may be divided into the following semantic groups: 1) denotations of privates, noncommissioned officers and officers; 2) names of military units and forces; 3) denotation of weapons and military vehicles; 4) orders, commands, watchwords; 5) everyday denotations (clothes, food, housing conditions, place and conditions of residence etc.); 6) acts, behaviour, deeds. Representation of the military dictionary in the German language is a complicated process for a translator, which demands additional awareness, as there appears a problem of different organization of labor and off-duty life of soldiers as well as a

certain divergence in military ranks, customs, orders, etc. With regard to this, a translator uses different ways of translation: transcription, appropriate corresponding words, descriptive paraphrase, adaptation etc., which assist in a text understanding.

Key words: Military Slang, Translation, semantic groups, transcription, descriptive paraphrase, adaptation.

На початку 90-х років українська постмодерна література отримала нове творче дихання, скидаючи з себе всі табу. На сторінках романів Ю. Андруховича, С. Жадана, О. Забужко, Л. Подерев'янського, Л. Дереша з'являється обценна лексика та арго, що аж ніяк не було допустимим у часи цензури. Як зазначає в одному зі своїх інтерв'ю Л. Ставицька, «ступінь уживаності цієї лексики в писемних жанрах, у публічній сфері залежить від екстралінгвальних факторів (наявності відповідної денотативної сфери, рівня духовної культури суспільства, мовної компетентності автора тощо) і динаміки внутрішньомовного розвитку» [3]. Така мовна оголеність стосується не лише поступового стирання в постмодерній літературі потреб у поняттях «еталон мови», «чистота мови», але й цілеспрямованої виховної місії літератури.

Солдатська мова із вплетеними в неї арготизмами та обценною лексикою ще донедавна залишалася поза літературою. Постмодернізм дав можливість читачеві відкрити для себе новий мовний пласт, який був відомий йому тільки на слух. Оскільки значна частина творів української постмодерної літератури перекладається на різні мови світу, ненормативна лексика, у тому числі сленг, жаргон, складають чималі труднощі для перекладача. Це стосується і солдатського жаргону, значна частина якого переносить читача в радянські часи. Наблизити німецькомовного реципієнта до розуміння реалій Радянського Союзу, у тому числі солдатських, потребує неабиякої перекладацької поінформованості. Це стосується як загальної уяви про військову ієрархію, техніку, зброю, так і умов проживання, побуту, манери спілкування, звичаїв, законів, правил поведінки у війську тощо.

Солдатський жаргон, що існує паралельно із нормативними літературними позначеннями, пов'язаними зі службою у війську, є складний для розуміння не тільки іноземного, але й українського реципієнта. Цим він виконує свою основну функцію – маскуванню, самоствердження і виокремлення його носіїв з-поміж інших соціальних груп. Солдатський жаргон є «змішаний феномен, <...> мова групи, фаху та маскуванню» [6, с. 11], він є «бар'єром двомовної комунікації навіть для досвідченого перекладача через поєднання мовних (лексико-семантичних, структурно-морфологічних, функціонально-стилістичних) та позамовних (культурних, історичних, країнознавчих, соціальних, політико-актуальних, психологічних) чинників утворення військового сленгу» [1].

Як уже зазначалося, для солдатського жаргону у творах письменників-постмодерністів присутня значна кількість російських жаргонізмів, на яких, власне, і базувався жаргон Радянської Армії. Оскільки він часто потребує тлумачення, це наштовхує дослідників на думку щодо потреби лексикографічних двомовних видань.

Питання солдатського жаргону і його перекладу ще досі залишається малодосліджене. Якщо німецьку солдатську мову почали інтенсивно досліджувати наприкінці XIX – початку XX століття (Theodor Imme «Die deutsche Soldatensprache der Gegenwart und ihr Humor» (1917), «Fragebogen zur Soldatensprache» (1915) та ін.), то український та радянський солдатський жаргон донині належать до таких, які потребують уваги українських науковців, у тому числі його відтворення на інші мови. Переклад американського та англійського військового жаргону (сленгу) вже піддавався науковому аналізу, а дослідження відтворення українського солдатського жаргону на німецьку мову залишається

поза увагою науковців. Серед українських дослідників, які займалися перекладом військової лексики, був В. В. Балабін. Його дисертаційне дослідження «Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу» є важливою науковою розвідкою у галузі дослідження соціолектів [1].

Якщо не вдаватися окремо до досліджень перекладу солдатського жаргону, а розглядати його як частину жаргону взагалі, то одним із найфундаментальніших є дослідження аргю, яке вживається і в солдатській лексиці. Це монографія Олексі Горбача «Арго в Україні» [2], а також праця Л. Ставицької «Арго, жаргон, сленг. Соціальна диференціація української мови» [3]. Вагомим лексикографічним джерелом жаргону є «Короткий словник жаргонної лексики української мови» Л. Ставицької, в який входить солдатський жаргон. Він є і в «Першому словнику українського молодіжного сленгу» (1997), упорядкованому Світлоною Пиркало (1997), та «Словнику сучасного українського сленгу» Т. Кондратюк (2006).

Німецькі дослідження солдатського жаргону представлені не лише загальним аналізом соціолекту на рівні німецької мови. Він також розглядається на рівні синхронії та діяхронії. При цьому увага звертається і на мовні діалекти. До таких досліджень належать: Anna Just «Die Entwicklung des deutschen Militärwortschatzes in der späten frühneuhochdeutschen Zeit (1500–1648)» (2012), Max Fritz «Schwäbische Soldatensprache im Weltkrieg» (1938), Werner Neumann «Die Sprache der Soldaten der DDR: das Soldatenwörterbuch der NVA und der GT» (2010), Klaus-Peter Möller «Wörterbuch der DDR-Soldatensprache», Hans Bächold-Stäubli «Die schweizerische Soldatensprache 1914–1818» (1922), Commenda Hans «Die deutsche Soldatensprache in der K.u.K. österreichisch-ungarischen Armee» (1976), Eugen Rippl «Die Soldatensprache der Deutschen im ehemaligen tschechoslowakischen Heer» (1943).

Також існує низка досліджень солдатського жаргону в інших мовах: В. П. Коровушкин «Словарь русского военного жаргона», Vlasta Chalupěcká; Stanislava Marková; Antonín Svěrák «Francouzsko-česká a česko-francouzská jazyková příručka NATO», Charles Edelman «Shakespeare's military language: a dictionary Charles Edelman» (2010) та ін.

Метою нашої статті є дослідження солдатського жаргону у німецькомовних перекладах творів письменників-постмодерністів Ю. Андруховича, С. Жадана, Л. Дереша, його семантична класифікація та способи перекладу.

Солдатський жаргон – це стилістично занижена напівзакрита неформальна мова військовослужбовців, яка має обмежені функції і відрізняється від загальноприйнятої мовної норми. Як зазначає О. Вольф, солдатський жаргон – це «військово-специфічний техносоціолект, який відображає соціально-професійну специфічну ситуацію і особливе відчуття життя» [6, с. 11]. Відповідно, солдатська мова включає в себе не тільки професійні жаргонізми, але й просторіччя, вульгаризми, арготизми, соціальні жаргонізми тощо. Вони використовуються як окремі лексичні одиниці, так і як складові фразеологічних одиниць.

Солдатський жаргон не є константний і остаточно сформований, а перманентно піддається впливові часу, змінам державного устрою, військово-технічного розвитку, побутових чинників тощо. Аналізуючи дослідження польської військової гвари, О. Вольф ілюструє вплив російської мови на польську на основі таких прикладів: «*Politruck*», *apostol* і *kozak* (із коментарем у дужках «*Kosak* bzw. *Ziegenbock*»). Спостерігаємо також вплив англійської мови на німецьку, наприклад: *Leutnant* – *Lefty*, *Lolly*. Подібне простежується і в швейцарському солдатському жаргоні, який багатий запозиченнями з французької мови. На прикладі німецької мови можемо прослідкувати різницю між солдатським жаргоном колишньої НДР та ФРН. При аналізі солдатського жаргону НДР, опираючись на корпусний матеріал О. Вольфа, спостерігаємо різні асоціативні ряди

жаргонізмів на позначення командного складу війська в НДР: *Oberfeldwebel* – *Alu-Leutnant*; *Stabsfeldwebel* – *Alu-Hauptmann* [Там само, с. 23] та ФРН: *Oberfeldwebel* – *Dackelrennbahn mit doppelter Sitztribüne*; *Stabsfeldwebel* – *Walfisch, schneller (Schulter) fisch*.

Як в українській, так і в німецькій мові знаходимо жаргонізми на позначення рядового, сержантського та офіцерського складу, озброєння, умов та місця проживання солдатів, їжі, наказів тощо. Наприклад:

1) із жаргонного лексикону солдатів армії ФРН: *Butter* – *NATO-Fett*, *Küche* – *Tierkörperverwertungsanstalt*, *Krawallnikoff*, (*Kalaschnikow*) – *Knatterlatte*, *Knallstock*, *Knifte*, *Plempe*, *Wumme Gewehr*; *Offiziere* (збірне поняття) – *Römer*, *Kompanie-Geschäftszimmer* – *Jawoll-Stube*, *Schlafsack* – *Penntüte*, *Kaserne* – *Hotel*, *Bordell der tausend Betten*, *NATO* – *Hotel*;

2) із солдатського жаргону НДР: *Rüsselschwein* (Panzer), *Knackedohle* (Pistole), *Jungferklub*, *Rentierverein* (alle Offiziere zusammen), *Schmiede* (Kantine), *Fußlappen* (Weißkohl), *Lotten* (Belegte Brote), *Perlönkaffee* (dünner Kaffee), *Zementwurst* (Leberwurst), *Maulschaufel* (Löffel);

3) із солдатського жаргону Швейцарії: *Hamburger Neuling im WK*, *Kadi* – *Kompaniekommandant*, *Löfti* – *Leutnant*, *ZS* – *Zusammenschiss*, *Schlummertüte* – *Schlafsack*; *Gasrüssel* – *Schutzmaske*;

4) із австрійського солдатського жаргону: *Luti*, *Lü* – scherzhaft für *Leutnant*, *Bataillonier* – *Kommandant eines kleinen Verbandes*, meist ein *Oberst* oder *Oberstleutnant*, *Bock* – *Militärstiefel*, *JAKO* – *Jagdkommando*, *Pepi* – *Stahlhelm*;

5) із радянського армійського жаргону: *зуба* – гауптвахта, *зьома* – земляк, *пес* – сержант, *очко* – туалет, *шуруп* – солдат.

У жаргоні також спостерігається наявність фразеологічних одиниць: *sich einen Affen kaufen*, *sich einen hinter den Schlips* (hinter die Binde) *gießen* та ін. У лексиконі НДР натрапляємо на позначення дешифрування криптоніма СА (Советская Армия) як «*Camping Allemagne*», «*Campingplatz Afghanistan*» чи «*Circus Aljoscha*».

Систематизуючи корпус солдатської лексики, вважаємо за доречне поділити його на такі семантичні групи: 1) позначення рядового, сержантського та офіцерського складу *дембель* – *EK* (Enlassungskandidat); *духи* – *Jungfuchse*; 2) назви військових підрозділів: *рота* – *die Kompanie*; 3) позначення зброї та військових транспортних засобів: *танк* – *Rüsselschwein*; *бобик* – *Bobyk*; 4) накази, команди, гасла: *Свабоден!* – *Wegtreten!* *Падйом!* – *Aufstehen*; 5) побутові позначення (одяг, їжа, умови проживання, місце та умови проживання тощо): *берци* – «*Böcke*», *тіленька* – *Matrosenhemd*; 6) дії, поведінка, поступки: *давати тріндюль* – *Arschtritt verpaßen*; *косити від чогось* – *sich vor etwas drücken*.

Перекодування вживаної у творах постмодерністів солдатської лексики на німецьку мову – складний процес для перекладача, оскільки існує різниця в організації праці і побуту солдатів, а також деяка розбіжність у званнях, звичаях, наказах тощо. До найбільших проблем належить відсутність методики перекладу солдатської лексики та брак перекладацьких відповідників та готових штампів. Перекладач сам створює методику відтворення армійського жаргону і формує власний корпус відповідників. При цьому він на свій розсуд використовує різні способи перекладу (транскрипцію, закономірні відповідники, дескриптивну перифразу, уподібнення), які допомагають наблизити реципієнта до культури мови-оригіналу та до розуміння тексту.

Як засвідчує проведене дослідження, способи перекладу по-різному використовуються на рівні різних семантичних груп:

1. Назви військових підрозділів

У зв'язку із існуванням в обох мовах подібних військових з'єднань, перекладач послуговується закономірними відповідниками. Наприклад, *регімент* – *das Regiment* (укр.: «...що комендантом їхнього регіменту є архикнязь лицар Тосканський...») (Ю. Андрухович, есе) – нім.: «...daß ihr Regimentskommandant der «Erzherzog Ritter von Toskana» sei»; *рота* – *die Kompanie* (Балюк Валерій Єгорович, старшина десантної роти (Ю. Андрухович «Таємниця») – *Baljuk, Walerij Georgijewitsch, Oberfeldwebel einer Fallschirmspringerkompanie*); *десятка* – *der Zug, відділення* – *die Gruppe* (укр.: «– десятку за десяткою, відділення з відділенням – до туалету...») (Ю. Андрухович «Таємниця») – нім.: «So trieben sie ihre Schützen Arschnachts zur Toilette – Zug für Zug, Gruppe für Gruppe...»).

2. Позначення рядового, сержантського та офіцерського складу

Семантична група армійської лексики на позначення рядового, сержантського та офіцерського складу – одна із найбільш презентних в армійському жаргоні. Вона включає в себе як окремі лексичні одиниці, так і певні синонімічні ряди. Наприклад, позначення солдатів різного періоду служби: 1) *дух, салага* (солдат, який проходить карантин, прослужив перших півроку); 2) *молодий, шинурок, салабон* (прослужив від півроку до року); 3) *черпак* (прослужив від року до півтора); 4) *дед/дід* (прослужив від півтора до двох років); 5) *дембель/дембель* (вийшов приказ про звільнення в запас). Подібну ситуацію спостерігаємо і в німецькій мові. У часи існування НДР служба в армії тривала 18 місяців, які умовно можна поділити на три періоди, у кожному з яких солдат мав відповідні назви: 1) *Hü, Springsack, Springer, Fuchs* – солдат перших шести місяців служби; 2) *Zwischenschwein, Jungdachs* – солдат наступних шести місяців служби; 3) *E, EK, Keks* – солдат в останні шість місяців служби [6]. У солдатському лексиконі ФРН теж спостерігалися відмінності у позначеннях солдатів різного часу служби, які дещо відрізнялися від аналогічних у НДР. Наприклад, *Soldaten kurz vor der Entlassung – Abgänger, Ausscheider, Besserlagige, Resis, Reservisten*. Існували також деякі відмінності у позначеннях рядового складу військ залежно від регіону Німеччини та роду військ.

При відтворенні позначень рядового, сержантського та офіцерського складу на німецьку мову прослідковуємо різний підхід перекладача до їх перекодування: 1) транскрипція (незважаючи на присутність в обох мовах ситуативних відповідників): *деди* (рос.) – «*Djedy*» (транскр. з рос.) (порівняймо: укр.: «Як “деди” підуть “духів” табуретками пи***ти, доведеться за себе постояти» (Л. Дереш «Намір») – нім.: «–Wenn die “Djedy” beginnen, mit Hockern auf die “Jungfuchse” einzudreschen, muß man sich zu helfen wissen»); 2) комбінована реномінація: діди – *djedy* «*Opas*» (пор.: укр.: «ці дебілуваті діди, які натхненно шматують твої особисті речі» (Ю. Андрухович «Таємниця») – нім.: «...*djedy*, “Opas”, die deine persönlichen Sachen ruinieren»); 3) уподібнення (ЛЮ – ЛЮ): *духи* – *Jungfuchse* (укр.: «Я урод і дух, я синок, салабон і череп» (Ю. Андрухович «Таємниця») – нім.: «Ich bin ein Scheißkerl, eine Made, eine Stinksau, Schütze Arsch und Nachtschädel»)). Спостерігається використання однакового перекладу для різних лексичних одиниць з одного синонімічного ряду. Наприклад: *салабон* – *Schütze Arsch*, *чепен* – *Schützen Arsch* (укр.: «Скажімо, серед ночі зганяли своїх черепів – десятку за десяткою, відділення з відділенням – до туалету...») (Ю. Андрухович «Таємниця») – нім.: «So trieben sie ihre Schützen Arsch nachts zur Toilette – Zug für Zug, Gruppe für Gruppe...»); 4) уподібнення (ЛЮ – аббревіатура): *днівальний* – *Gevaude* (порівн.: укр.: «самий головний командував за ним

днівальний» (Ю. Андрухович «Дванадцять обручів») – нім.: «Kommando vom Oberst Gevaude hierher».

Аналізуючи останній приклад, слід зауважити, що для позначення солдата, який здійснює добове чергування, стежить за порядком, передає накази чергового по роті, в українській мові використовується *днівальний/днівальний* (транскрипція з рос.), яке уподібнюється до німецького *GvD* (*Gefreiter vom Dienst*, солдат, який не має повноважень давати накази, а тільки передавати їх). Щоб продемонструвати наявність у тексті російського жаргону, перекладач видозмінює написання аббревіатури, використовуючи транскрипцію – *Gevaude* (див. приклад вище).

Звернення до рядового чи сержанта як до рівного за званням часто позначається в армійському жаргоні як *брат*, *брателло*, *браток*, *братішка*, *братуха* та ін. Для їх відтворення перекладач використовує 1) переклад: *братуха* – *das Brüderchen*, *братішка* – *das Brüderchen* (укр.: «Тепер ніхто не міг сказати мені, що, мовляв, братішка, ти тут зайвий, давай відповзай убік, не заважай») (С. Жадан «Ворошиловоград») – нім.: «–Jetzt konnte keiner mehr sagen, hey, Brüderchen, was machst du überhaupt hier, hau ab, du störst»); *братуха* – *das Brüderchen* (укр.: «Розумієш, братуха?» (Л. Дереш «Намір») – нім.: «Verstehst du, Brüderchen?»); *братуха* – *der Kumpel* (укр.: «Давай, братуха, давай, – прокричав я в слухавку» (С. Жадан «Ворошиловоград») – нім.: «Komm, Kumpel, bitte, – schrie ich in den Hörer»); 2) переклад + укр./рос. демінутивний суфікс: *брателло*, *браток* – *Bruderok* (укр.: «Брателло, запам'ятовуй це, браток!» (Л. Дереш «Намір») – нім.: «Bruderok, merk dir das!»).

При перекладі жаргонізму *земля* (транскр. з рос.) використовується гіперонім *Kumpel*, що приводить до втрати значення «земляк», але зберігає емоційне навантаження висловлювання, підсилене використанням для перекладу дієслова *дьорнути* мови канак: укр.: «Земля – дьорнеш?» (С. Жадан «Гімн демократичної молоді») – нім.: «Hey, Kumpel, – willstestmal?», що є ефективним для перекладу, оскільки саме дієслова підсилюють емоційність вислову.

Для позначення солдата, який постійно перебуває в стані приниження, не має поваги від оточуючих і виконує найбруднішу роботу, в армійському жаргоні живається лексема *чмо*. При її відтворенні перекладач використовує зоонім, зберігаючи негативну конотацію: *чмо* – *die Fliege* (укр.: «А тим часом це чмо: Ну що?» (Ю. Андрухович «Тасмания») – нім.: «Aber da war diese Fliege: Nun?»). Негативна конотація зберігається і при відтворенні лексеми *синуля* – *Söhnchen* (укр.: «Ти поміж ними шмаркач, синуля, бахур, пацан» (Ю. Андрухович «Московіада») – нім.: «Du bist überhaupt der Rotzlöffel, Söhnchen, Knabe, Brut»).

Відтворюючи позначення офіцерського і сержантського складу, слід зважати на те, що не кожне звання в українській мові відповідає німецькому. Як український / російський, так і німецький солдатський жаргон має свої назви на позначення офіцерів. Наприклад, *полкан* (рос.) – полковник, *портуєя* (рос.) – офіцер, нім.: *Offiziere* – *Rentierverein Römer*. Для відтворення на німецьку мову позначень командного складу використовується: 1) гіпо-гіперонімічний переклад: *самий головний* – *Oberst*; *камандір* – *Chef* (укр.: «Не, ти не врубаєшся, камандір, пореш гарячку» (Ю. Андрухович «Московіада») – нім.: «Nee, du kapiert nix, Chef, kein Grund zur Aufregung»), що цілком зберігає емоційність висловлювання (русизм – англіцизм); 2) закономірний відповідник: *сержант* – *Feldwebel* (укр.: «Гашпар сидів тепер за кермом і весело сигналив сонним сержантам» (С. Жадан) – нім.: «Gaspar saß am Steuer und hupte die verschlafenen Feldwebel fröhlich an»); 3) просторіччя: *кусок* – *der Kerl* (укр.: «Та, каже той кусок, ... що молодий на дру-

гому посту застрелився» (Ю. Андрухович «Таємниця») – нім.: «Also, sagt der Kerl... auf dem zweiten Posten hat sich ein Kleiner erschossen»). Використане для перекладу просторіччя у вигляді гіпероніму *der Kerl* відтворює емоційне забарвлення висловлювання (обидві лексичні одиниці стилістично занижені, проте не рівноцінні: перша (*кусок*) втрачає при перекладі ознаку жаргону). Можна було б використати більш наближений до оригіналу німецький просторічний відповідник *der Spies* (прапорщик), оскільки прапорщики були на посаді старшини (старшина роти – *Kompaniefeldwebel*).

3. Позначення зброї та військових транспортних засобів

Для перекладу транспортних засобів використовуються наступні способи перекладу: 1) транскрипція: *бобик* – *Bobyk* (укр.: «...попереду бобик з якимось начальником і мигалкою...» (Ю. Андрухович «Таємниця») – нім.: «...Vorne weg ein Bobyk mit dem Kommandeur und Blaulicht...»); 2) уподібнення: *бобік* (транскр. з рос.) – *Geländewagen* (укр.: «...брали мінтовський бобік і гнали в степ...» (С. Жадан «Депеш Мод») – нім.: «sie ... nahmen einen Miliz-Geländewagen und düsten in die Steppe...»); 3) переклад: *малолітражка* – *der Kleinwagen* (укр.: «Гашпар сидів тепер за кермом і весело сигналив сонним сержантам, котрі на кожен сигнал висувалися із вікон і уважно розглядали нашу малолітражку» (С. Жадан) – нім.: «Gaspar saß am Steuer und hupte die verschlafenen Feldwebel fröhlich an, die sich jedes Mal aus dem Fenster beugten und unseren Kleinwagen musterten»).

Для відтворення позначень зброї використовуються закономірні відповідники, калька, уподібнення і транскрипція. Наприклад, транскрипція: *катюші нового покоління* – *Katjuschas der neuen Generation* (укр.: «Інші, щоправда, стверджували, ніби то був ніякий не лазер, а катюші нового покоління» (Ю. Андрухович «Таємниця») – нім.: «Andere behaupteten, es seien überhaupt keine Laser gewesen, sondern Katjuschas der neuen Generation»).

4. Армійський жаргон на позначення побуту (одяг, їжа, умови проживання, місце та умови проживання тощо)

Побутові армійські жаргонізми відтворюються за допомогою 1) закономірних відповідників: *казарма* – *die Kaserne*; *вертушка* – *das Drehkreuz*, *тіляшка* – *Matrosenhemd*, *тушонка* – *das Büchsenfleisch* (укр.: «...у всіх казармах пахне тушонкою і дезертирами...» (С. Жадан «Депеш Мод») – нім.: «...alle Kasernen riechen nach Büchsenfleisch und Deserteuren»); 2) за допомогою зафіксованих у літературі реалій (наприклад, через літературні джерела): *шинель* – *Gogols «Mantel»* (новела М. Гоголя, 1842 р.): укр.: «Адже всі ми вийшли з однієї шинелі!» (Ю. Андрухович, есе) – нім.: «Schließlich sind wir alle aus Gogols “Mantel” hervorgegangen!»); 3) гіпо-гіперонімічний переклад: *саперні черевики* – *Schnürstiefel*; 4) за допомогою інших відповідників (регіональних тощо): *берци* (рос. масивні військові черевики) – *Böcke* (австр. *Bock* – високе міцне взуття): укр.: «На ногах Дзвінка мала високі саперні черевики, по-науковому “мертензи”, а в народі – “берци”» (Л. Дереш «Поклоніння Ящірці») – нім.: «Dswinka trug hohe Schnürstiefel, im Fachjargon “Doc Martens” und im Volk – “Böcke”».

При аналізі відтворення солдатського жаргону у перекладах творів письменників-постмодерністів з боку перекладачів спостерігається обізнаність у військовій галузі і ретельний підхід до кожної лексичної одиниці. Проте зустрічаються поодинокі неточності. Не цілком виправданим є вживання гіпероніма при існуванні закономірного відповідника у мові-реципієнті. Наприклад, *портянки* (рос.) – (укр. *онучі*, нім. *Fußlappen*) у перекладі *Stinkstiefel* (смердючі чоботи): укр.: «...варто їм лише обмотатися службовими портянка-

ми...» (С. Жадан «Депеш Мод») – нім.: «...kaum daß sie ihre Füße in dienstliche Stinktiefel stecken...». Незважаючи на це, зберігається загальна конотація висловлювання, що є основним лакмусовим папірцем у перекладі.

5. Накази, команди, гасла та ін.

Для перекладу наказів, команд і гасел використовуються 1) ситуативні відповідники: «Свабоден» (рос.) (Ю. Андрухович «Дванадцять обручів») – нім.: «Wegtreten!» (укр.: «Вони подумки в унісон сказали: “свабоден”» (с. 134) – нім.: «Kommandierten sie in Gedanken unisono “Wegtreten!”»); 2) повернення до мови-джерела: *яволь* – *Jawohl* (укр.: «Яволь? – перепитав Артур і тут-таки подумав...» (Ю. Андрухович «Дванадцять обручів») – нім.: «Jawohl? – fragte Artur nach...»); 3) транскрипція + коментар внизу сторінки: падйом! (рос.) – *padjom!* (укр.: «мущина, падйом!» (Ю. Андрухович, есе) – нім.: «Muschtschina, padjom»). Коментар: «Russian pidgin, Kommandoton: Aufstehen!»).

Існує низка лексичних одиниць, які вживаються як накази і можуть також виконувати денотативну функцію або слугують для позначення певного стану, дії тощо. Наприклад: *атбой* – *Stellungswechsel* (укр.: «Три хвилини на жрачку, три хвилини на вмивання, півхвилини на дефекацію, сорок секунд на атбой» (Ю. Андрухович «Таємниця») – нім.: «Drei Minuten füttern, drei Minuten waschen, eine halbe Minute defäkalisieren, vierzig Sekunden für den Stellungswechsel»); *шухер* – *der Kiebitz* (укр.: «Третій пост називався шухером» (Ю. Андрухович «Таємниця») – нім.: «Der dritte Posten hieß der Kiebitz» (с. 153).

6. Дії, поведінка, поступки

Як уже зазначалося, солдатський жаргон може використовуватися як окрема лексична одиниця, так і як частина фразеологізму. Аналізуючи лексему «базар», маємо справу з метафорою, тобто із перенесенням значення (пор.: [2, с. 193]). При відтворенні лексеми німецькою мовою метафоризація втрачається *базар* – *das Gerede*. Для збереження заниженої оцінки висловлювання перекладач додає зневажливе *großmäulig* (укр.: «Федя і Серій прийняли рішення і відповіли за базар» (Л. Дереш «Намір») – нім.: «Fedja und Sery haben eine Entscheidung getroffen und standen zu ihrem großmäuligen Gerede»). При перекладі фразеологічної одиниці *слідкувати за базаром* відбувається часткова нейтралізація висловлювання, а описовий переклад призводить до втрати фразеологізму, хоча й зберігає його конотацію: *слідкувати за базаром* – *aufpassen, was man quatscht*: (укр.: «...ти за базаром слідкуй...» (С. Жадан «Депеш Мод») – нім.: «...pass auf, was du da quatschst...»).

Описовий переклад не є один із найоптимальніших способів перекладу фразеологічних одиниць, особливо, коли відбувається нейтралізація висловлювання. Проте він слугує для реалізації відтворення змісту, заздалегідь запрограмувавши деякі конотаційні втрати. Мова йде про конотативне згущення, закладене у фразеологізм, яке при конвертації на опис втрачає конотативну концентрацію висловлювання (порівняймо: *гонити пургу* – *spinnen*). Не завжди перекладач має змогу підібрати еквівалент для відтворення фразеологічної одиниці (через брак еквіваленту у мові-реципієнті, його відсутність у словниках, недостатню поінформованість перекладача тощо). Як засвідчує аналіз перекладу, такі повні чи часткові еквіваленти існують. Наприклад, *стояти на атасі* – *Schmiere stehen* (укр.: «Так, обов’язково повинен бути цей хтось в атасі...» (Ю. Андрухович, есе) – нім.: «Ja, es muß auf jeden Fall jemand Schmiere gestanden haben...»); *давати тріндюль* – *Arschtritt verpaßen* (укр.: «По-моєму, йому Коба дав тріндюль» (С. Жадан «Депеш Мод») – нім.: «Ich glaube, Koba hat ihm einen Arschtritt

verpasst»); *кочити від ч-сь* – *sich vor etwas drücken* (укр.: «...косячи від служби в збройних силах республіки...» (С. Жадан) – нім.: «...sich vor dem Dienst in den Streitkräften der Republik zu drücken...»). Частина фразеологічних одиниць відтворена за допомогою описового перекладу.

Отже, відтворення солдатського жаргону належить до складних трансляторних ребусів, які повинен подолати перекладач. Це зрозуміло не тільки лінгвістам і перекладачам, але й рецензентам, які не завжди охоче б самі бралися за розв'язання таких завдань. Тому не варто бути надто прискіпливим, коли мова йде про нейтралізацію тої чи іншої лексичної одиниці. Варто відзначити високу перекладацьку майстерність та професійну поінформованість, яку проявляють перекладачі при відтворенні солдатського жаргону в творах письменників-постмодерністів. Беззаперечним також є той факт, що роботу перекладача могла б полегшити наявність готових відповідників та штампів, які б увійшли в українсько-німецький словник солдатського жаргону. Відсутність такого словника утруднює трансляторний процес багатой на соціолекти постмодерної літератури.

Бібліографічні посилання

1. **Балабін В. В.** Сучасний американський військовий сленг як проблема перекладу : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / В. В. Балабін. – К., 2002. – 19 с.
2. **Горбач Олекса.** Про в Україні / О. Горбач. – Л. : Ін-т українозн. ім. І. Крип'якевича НАН України, 2006. – 686 с.
3. **Ставицька Леся.** Мені присно, що мій словник стимулював відповідну лексикографічну практику в Україні [Електронний ресурс] / Л. Ставицька // О. Синчак. Інтерв'ю з Л. Ставицькою. – Режим доступу : <http://lnu.edu.ua/faculty/Philol/jaroslov/13/prostir.html>.
4. **Čirkić Jasmina.** Rotwelsch in der deutschen Gegenwartssprache / Jasmina Čirkić. – Johannes Gutenberg : Universität Mainz, 2006.
5. **Wolf Siegmund A.** Wörterbuch des Rotwelschen. Deutsche Gaunersprache / S. A. Wolf. – Mannheim : Bibliographisches Institut AG, 1956. – 430 s.
6. **Wolf O.** Wie «Mucker» bei der «Fahne» reden: Soziolinguistische Bemerkungen zum DDRß Soldaten jargon [Електронний ресурс] / O. Wolf. – Режим доступу : http://www.ostdok.de/de/fs1/object/display/bsb00052615_00001.html.

Надійшла до редколегії 12.02.15

УДК 811.161:81'344

Т. В. Тукова

ГВУЗ «Украинская медицинская стоматологическая академия» (г. Полтава)

ЭВОЛЮЦИЯ ФОНЕТИЧЕСКИХ СЛОВ В АСПЕКТЕ ОБЩИХ ТЕНДЕНЦИЙ РАЗВИТИЯ ЯЗЫКА

Рассмотрены изменения в устной форме речи. Проанализированы процессы усиления интеллектуализации современного русского языка с помощью просодических средств, связанных со смещением акцентологических характеристик в пределах фонетических слов. На примере перехода энклитик в проклитики продемонстрирована тенденция к точности выска-

звання. Доказано, что смена типа клитик показывает смысловую концентрацию на основной лексеме, а не предлоге или частице.

Ключевые слова: энклитики, проклитики, эволюция, тенденции развития языка.

Тукова Т. В. ДВНЗ «Українська медична стоматологічна академія» (м. Полтава). **ЕВОЛЮЦІЯ ФОНЕТИЧНИХ СЛІВ В АСПЕКТІ ЗАГАЛЬНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ МОВИ**

Розглянуто зміни в усній формі мовлення. Проаналізовано процеси посилення інтелектуалізації сучасної російської мови за допомогою просодичних засобів, що пов'язані зі зміщенням акцентологічних характеристик у межах фонетичних слів. На прикладі переходу енклітиків у проклітики продемонстровано тенденцію до точності висловлення. Доведено, що зміна типу клітиків показує смислову концентрацію на основній лексемі, а не прийменникові чи частці.

Ключові слова: енклітики, проклітики, еволюція, тенденції розвитку мови.

Tukova T. V. GHEI «Ukrainian medical stomatological academy» (Poltava). **EVOLUTION OF PHONETIC WORDS IN THE ASPECT OF GENERAL TRENDS OF LANGUAGE DEVELOPMENT**

The changes in oral speech are investigated in the article. Attention is focused on the modern clitics forming a marginal field in accentology research. On the basis of the National corpus of contemporary Russian language and the dictionaries the comparison of the types of phonetic words is provided, the continuation of the reducing process of the proportion of enclitics is shown. The progress of major systemic changes in the language on the example cases of setting accents in phonetic words, including such prepositions *ason*, *to*, *for*, and particle *not* in combination with different parts of speech is visually proved. The processes of intellectualization increasing of the modern Russian language through prosodic means associated with the shift of accent characteristics within the phonetic words are analyzed. The type of changing the clitics shows the semantic concentration upon the main lexical unit, but not upon the preposition or particle, demonstrating the tendency for the accuracy of the statements.

Key words: enclitics, proclitics, evolution, tendencies of language development.

Идеи эволюционизма языка в последние десятилетия получают всё более разностороннее освещение в лингвистической литературе. Замеченный ещё идеологами Пражского лингвистического кружка ярко выраженный процесс интеллектуализации прослеживается на материале единиц различных уровней языка. Достаточно подробно он рассматривается на лексико-семантическом материале. Подвижки в этом направлении наблюдаются исследователями и на грамматическом уровне системы современного языка. Сфера акцентологических изменений как показатель реализации заявленного процесса эволюции языка пока менее популярна у лингвистов, хотя «звуковая система есть необходимый и важный элемент структуры языка, причём такой её элемент, без изучения которого невозможно изучение грамматического строя и словарного состава языка» [1, с. 6]. Вероятнее всего недостаточное внимание исследователей к просодическим характеристикам связано с трудностью фиксации фактов устной речи, отличающейся временной ограниченностью, скоротечностью. **Актуальность** таких изысканий обусловлена возрастанием роли устной формы реализации языка в современном обществе, для которого характерна демократизация и усиление личностного начала.

Одним из проявлений интеллектуализации языка представляется тенденция к точности высказывания. Попытка проследить эту тенденцию среди акцентологических подвижек в фонетических словах составляет **цель** настоящей статьи. Перед собой мы ставим **задачи**: выявить причины изменения типа клитик среди предлогов и частиц в соединении с различными частями речи, а также показать на конкретном фактическом материале наиболее активные сферы таких подвижек.

Рассмотрение современных клитик составляет маргинальную сферу акцентологии. Дескриптивные описания находим в немногочисленных работах фоноло-

гов [2; 9; 10; 12; 15; 16 и др.]. Прескриптивные данные фиксируются лишь фрагментарно в орфоэпических словарях и работах по культуре речи [7; 13 и др.]. Потребитель лингвистической информации часто не может найти ответ на возникающие вопросы о постановке ударения в фонетических словах различного типа. Актуализируется эта проблема при чтении текстов XIX – начала XX века в связи с разницей в оформлении энклитик и проклитик в тот период развития языка и в настоящее время. Ср. ушедшее в пассив *по́ цепи, бе́з соли, за́ возом, на́ воз, работатъ до́ поту, с пеной у́ рта* и прочие, которые иногда актуализируются в произведениях современных авторов [8]. Причина недостаточного внимания лингвистов к клитикам связана с уменьшением их доли в языке и изменением важности их роли в грамматике [5, с. 3]. Безусловным прорывом в историческом описании клитик стали недавно появившиеся работы А. А. Зализняка «Древнерусские клитики» [Там же] и Н. А. Еськовой «Нормы русского литературного языка XVIII–XIX веков» [4]. В настоящее время возникла инициатива создания «Словаря сочетаний с ударными предложениями в истории русского языка» [8].

Исследования показывают, что в современном русском языке продолжается процесс уменьшения доли энклитик. «Процесс эволюции системы энклитик, приведший к её полной перестройке, представляет собой чрезвычайно важный пример эволюции, позволяющий с большой наглядностью и хорошей степенью документированности проследить ход крупного системного изменения в языке» [5, с. 4]. В древнерусском языке существовал чрезвычайно чёткий механизм функционирования энклитик, их роль в построении фразы была весьма значительна. Осуществлялся перенос ударения на предлоги, частицы и даже союзы. Выявленная А. В. Дыбо и А. А. Зализняком в истории просодии языка система энклитик в настоящее время разрушена, но она «может быть сопоставлена с ... живыми языками» [5, с. 4].

Жёстко действующий в древнерусском языке закон Вакернагеля, учитывающий сильные и слабые морфемы, в настоящее время не работает. Современный русский язык как сложная комбинированная система находится в промежуточном состоянии между господством древнего и нового правил [6]. Сегодня один и тот же предлог в сочетании с однотипными по структуре словами может презентоваться и как энклитик, и как проклитик. Например, предлог *за* в сочетании со словами *душа, год, город, слово* и *пола, сын, хлеб, шаг, люди, соль* в современном языке представляет собой разный тип фонетических слов. Вероятно, можно говорить об определённой степени лексикализации в сфере фонетических слов. В работах Н. А. Федяниной [15] и В. А. Редькина [12] находим перечень слов, презентующих в современном языке определённый тип клитик. Однако следует учитывать, что ритмико-синтаксические и семантические барьеры могут актуализировать разные типы фонетических слов в различных контекстах при одинаковой компоновке основной лексики и предлога: *Выходила на́ берег Катюша, на высокий берег на крутой – На берегу́ пустынных волн стоял он дум великих полн...; Это ему на́ руку – Посмотрел на руку́ друга; Четыре разделить на́ два – На два́ окна повесили гардины.*

Сравнивая данные словаря Н. А. Еськовой «Нормы русского литературного языка XVIII–XIX веков» [4] с современными текстами из Национального корпуса русского языка [11], можно наблюдать две группы фактов: сохранение энклитик и их переход в проклитики. Закрепление ударности предлога *на* отмечается в сочетании с существительными *вода, бок, дом* и ряда других: [Дядя Александра, муж.] *Конечно́ / Юрий. Я его́ са́м на́ воду́ спуска́л!* (Дмитрий Дьяченко и др. День радио,

к/ф, 2008); [Анастасия З., жен., 19] *Не зеро́ / а́ іменно «Зеніт»*. [Татьяна З., жен., 23] *На́ бок / на́ бок!* (Разговор двух девушек о выборе одежды, 2008); [Н. Ф., жен.] *Та́м не то́лько мо́жно бы́ло покуша́ть/ но и спе́циально́ выдава́ли обе́ды на́ дом* (Рассказ женщины о своей жизни, 2011). В других сочетаниях предлог *на* в современном языке не ударен, то есть энклитики перешли в проклитики в сочетании с лексемами *голос, сук, сын, сено, брови, лошадь* и др.: [Макар Гусев, Василий Скромный, муж., 15, 1964] *Ну говори́ бы́стрей / е́сли по де́лу*. [Кукушкина, Валерия Солуян, жен.] *Ну́жно разби́ться на́ го́лоса́* (Константин Бромберг. Приключения Электроника, к/ф, 1979); [Сережкин, Валерий Золотухин, муж., 27, 1941] *Да что́ ты́ / поди́танники разма́тываешь / что́ ли?* [Назарыч, Леонид Кмит, муж., 60, 1908] *Кобы́ле брюхо́ бинтова́л / на́ су́к напоро́лась* (Владимир Назаров, Борис Можаяев. Хозяин тайги, к/ф, 1968); [Анна, Татьяна Мещеркина, жен., 29, 1973] *Что́ он тебе́ сказа́л?* [Мария, Нина Усатова, жен., 51, 1951] *Сы́на в о́бмен на́ сы́на* (Федор Попов и др. Кавказская рулетка, к/ф, 2002); [Козьма, Александр Ворошило, муж., 51, 1944] *А то́ / понима́ешь / как соба́ка на́ се́не!* (Владимир Меньшов и др. Ширли-мырли, к/ф, 1995); [Ряхин, муж.] *Да лу́чше я́ на зо́не перед па́хана́ми на́ брова́х ходи́ть бу́ду!* (Вячеслав Никифоров, Юрий Черняков. На безымянной высоте, к/ф, 2004); [Юрий Антонов, муж., 45] *То́ есть спо́ртсмен / ко́торый в состо́янии вста́ть / утере́ть слё́зы / на́ синя́ки не обра́ца́ть внима́ния / заста́вится психо́логически́ о́пять се́сть на́ ло́шадь / повто́рить то́т или ино́й эле́мент / ко́торый у него́ не уда́лся и та́к да́лее* (Город печального образа. Д/ф из цикла «Письма из провинции», 2008). Различная степень подвижности ударения в клитиках с предлогом *по* наблюдается в сочетании с существительными *море, вода, берег, год, город, лес, лоб, дом, луг, пояс, свет*. Н. А. Еськова фиксирует их в статусе энклитиков, но с конца XX века их стали употреблять и как проклитики, хотя процесс не так однороден, ср.: [Марья Васильевна, Нонна Мордюкова, жен., 56, 1925] *Ка́к / ка́к! По́ лбу́ / ка́к! А кто́ это?* (Никита Михалков, Виктор Мережко. Родня, к/ф, 1981). Безударным стал и предлог *изо* в сочетании с существительным *рожь* (*изо ржи*).

В эволюции клитик участвовали также числительные *пять, шесть, двадцать, семьдесят, сорок* и некоторые другие, которые стали «перетягивать» на себя ударение за последние несколько десятков лет. В сочетании с предлогами *за* и *на* (*за́ двадцать, на́ двадцать, за́ сорок, за́ семьдесят*) они являлись энклитиками, но в XX веке эволюционировали в проклитики. См.: [Виктор Хотулёв, муж.] *В ха́осе свое́го до́ма я́ зна́ю / где́ у меня́ ле́жат носки́ / где́ у меня́ боти́нки сто́ят / э́... я́ могу́ оде́ться / е́сли та́м во́енный одева́ется за́ соро́к пя́ть се́кунд / то́ я́ одева́юсь / наве́рно / се́кунд за́ два́дцать / я́ уже́ практи́чески гото́в* (Старица. Д/ф из цикла «Письма из провинции», 2008); [Петя, Геннадий Смирнов, муж., 35, 1972] *Та́к / в сре́днем / еди́ница́ това́ра за́ се́мьдеся́т и уходи́т* (Андрей Михалков-Кончаловский, Авдотья Смирнова. Глянец, к/ф, 2007).

Показательна в этом плане эволюция в сторону проклитик фонетических слов с частицей *не*. Продуктивность энклитических образований среди глаголов с этой частицей в XX столетии резко падает. Ср. в текстах, например, с глаголами *брать, спать, снять*: [Евдокия Васильевна, жен.] *Зна́чит это ма́ть, до́чь, у до́чери дво́е дете́й, е́ще́ одна́ до́чь, а пото́м как нача́ли все́ прие́зжа́ть и спа́ть да́же не́где, кто́ на ку́хне́ и все́ вме́сте [...] прожи́ли и квар́тплату́ не бра́ли, все́го́ во́семь ты́сяч, все́, все́ та́м жи́ли* (Рассказ об истории семьи, 2011) – *Я́ внесе́ – и не́ брал до́кумен́тов / На́ сей́ внесе́нный мно́ю вкла́д* (В. Г. Бенедиктов. Признание в любви чиновника заемного банка (1856–1858); [Сергей Гулыбин, Сергей Пуске-

палис, муж., 44, 1966] *Гольца́ ел когда́-нибу́дь све́жего? Пе́рвые пя́ть сро́ков лу́чше не спáть* (Алексей Попогребский. Как я провел этим летом, к/ф, 2010) – *Чужо́й беде́ я во́лновáлся, / От слéз чужих я не спал но́чь, – / И всё молча́л, и всё боя́лся, / И нико́му не мо́г помо́чь* (И. С. Никитин. Горькие слезы (1858); [Е. В. Токарев, муж., 40] *Поэ́тому я и возража́ю на де́йствия председа́тельствующе́го / что она́ не / не сня́ла вопро́с гособвини́теля* (Допрос свидетеля защиты Антиповой на судебном заседании по делу Г. П. Грабового, 2008) – *Когда́ бы не сня́л я с тебя́ узы́, / Управил бы́, наве́рно, я тобо́ю: / И ты́ бы ни ме́ня не си́иб, / Ни сме́ртью б сам сто́ль жа́лкой не поги́б!* (И. А. Крылов. Конь и всадник, 1814).

Достаточно последовательно сохраняется статус энклитики в сочетании не с глаголом *быть*, ср.: [И. М. Кобозева, жен.] *Просто́ мне́ интере́сно / встреча́ется ли приме́р / что́бы «не э́то са́мое» / а да́льше не́ было́ бы отрица́ния е́ще ра́з* (Н. В. Богданова. Ответы на вопросы после доклада на конференции Диалог, 2012) и [Паганель, Николай Черкасов, муж., 33, 1903] *Послу́шайте / вы́ / наве́рное / нико́гда не́ были́ в Инди́и* (Владимир Вайншток и др. Дети капитана Гранта, к/ф, 1936). Слабоударяемой остаётся связка *быть* в сочетании с глаголом *стать* в присвяточном и модальном использовании (*стало́ быть*).

Тенденцию к эволюционированию энклитик в проклитики, с акцентированием внимания на основной лексеме как носителе главной информации можно проследить, сравнивая произношение сочетаний кратких прилагательных, наречий и безлично-предикативных форм на -о с частицей *не* в составе одного фонетического слова. Например: [Н. К., муж.] [обращается к одному из студентов] *Бори́с / я не смо́гу ва́м проде́монстриро́вать что́-нибу́дь прия́тное / вот... значи́т / в э́том смы́сле... в э́том смы́сле я про́сто имею́ ввиду́ сле́дующее́ / улы́бка сжа́тыми зу́бами / ка́к э́то ча́сто де́лают лю́ди / кото́рым не сме́шно и дале́ко не ве́село* (Лекция по психологии «Как общаться с другим человеком», 2007) – *Ви́дит он ко́ня Добры́нина: / Стои́т бо́рзый ко́нь, то́лько не́ весел, – / Поту́пил он о́чи во сы́ру землю́: / Зна́ть, то́скуе́т он по хозя́ину, / Что по то́м ли Добры́не-мо́лодце́* (Л. А. Мей. Предание, 1856); [Теща морячка, Нина Русланова, жен., 52, 1945] *Она́ сказа́ла / «Ты́ мне́ не ми́л и не доро́г* (Максим Пежемский, Константин Мурзенко. Мама, не горюй!, к/ф, 1997) – *Тут воскре́с, восста́л от гроба́ / Ненасы́тец гра́ждан кро́ви, / Су́лла: ме́ч носи́лся в Ри́ме, / Пожи́ная все́х, кто не́ мил / Иль опа́сен Триумви́рам* (А. Н. Радищев. Песнь историческая, 1801).

Причины утраты энклитик видятся в трёх плоскостях: биологической, языковой и социальной. Во-первых, для дыхательной системы человека наиболее комфортным является наличие трёх безударных слогов в слове. Поэтому утрата энклитик, уменьшающая количество слогов в слове, соответствует биологической природе человека. Во-вторых, демократизация современной нормы, связанная с бурной перестройкой общества в последние десятилетия, снимает множество прежних нормативных барьеров. Активизируется борьба со старой нормой, увеличивается количество вариантов, победа нового произношения происходит в более короткие сроки. Традиционные энклитические образования твёрдо сохраняются лишь в идиомах типа *влюби́ться по́ уши, держа́ться за́ руку, бе́з году́ неде́ля* и проч. В-третьих, тенденция современного произношения к ритмическому равновесию, приводящая к перемещению ударения к центру слова [3; 9; 14], интенсивно проявляется и в оформлении клитик, т. е. эволюции энклитики в проклитику.

Как видим, ударение всё увереннее переходит на корневое слово, несущее основную информационную нагрузку. Активизация этого явления, думается, мо-

жет быть истолкована как реализация тенденции к точности высказывания. Весо-
мость в русском языке смысловразличительной функции ударения [1; 9; 10; 13]
свидетельствует о важности наблюдаемого процесса. Возникающая в ходе эволю-
ции клитик омография представляется интересным объектом исследования. От-
меченная тенденция может быть рассмотрена и в сфере фонетических слов, пре-
зентованных иными знаменательными и служебными частями речи.

Библиографические ссылки

1. **Аванесов Р. И.** Фонетика современного русского литературного языка / Р. И. Аванесов. – М. : Изд-во Москов. ун-та, 1956. – 241 с.
2. **Богданова Н. В.** Живые фонетические процессы русской речи: учебно-метод. пособ. / Н. В. Богданова. – СПб., 2001. – 186 с.
3. **Валгина Н. С.** Активные процессы в современном русском языке / Н. С. Валгина. – М. : Логос, 2001. – 304 с.
4. **Еськова Н. А.** Нормы русского литературного языка XVIII–XIX веков: Ударение. Грамматические формы. Варианты слов. Словарь. Пояснительные статьи / Н. А. Еськова. – М. : Рукописные памятники Древней Руси, 2008. – 960 с.
5. **Зализняк А. А.** Древнерусские клитики / А. А. Зализняк. – М. : Языки славян. культур, 2008. – 280 с.
6. **Зализняк А. А.** Из русского ударения [Электронный ресурс] / А. А. Зализняк. – Ре-
жим доступа : <http://elementy.ru/lib/432371>.
7. **Иванова Т. Ф.** Орфоэпический словарь русского языка. Произношение. Ударение. Грамматические формы / Т. Ф. Иванова. – 2-е изд., стереотип. – М. : Рус. яз.-Медиа, 2005. – 893 с.
8. **Иткин И.** Ударение на предлог [Электронный ресурс] / И. Иткин. – Режим доступа :
<http://postnauka.ru/fag/16215>.
9. **Князев С. В.** Современный русский литературный язык: фонетика, графика, орфо-
графия, орфоэпия / С. В. Князев, С. К. Пожарицкая. – М. : Академический Проект, 2005. – 320 с.
10. **Криворучко П. М.** Смысловразличительная и формообразовательная роль ударения в
современном русском языке : пособ. для учителя / П. М. Криворучко. – К. : Рад. шк., 1968. – 116 с.
11. Национальный корпус русского языка [Электронный ресурс]. – Режим доступа :
<http://www.ruscorpora.ru>.
12. **Редькин В. А.** Акцентология современного русского литературного языка : пособ.
для учителей / В. А. Редькин. – М. : Просвещение, 1971. – 224 с.
13. Русская грамматика : в 2 т. – Т. 1 : Фонетика. Фонология. Ударение. Интонация. Слово-
образование. Морфология / Н. Ю. Шведова (гл. ред.). – М. : Наука, 1980. – 784 с.
14. Русский язык конца XX столетия (1985–1995) / под ред. Е. Н. Земской. – М. : Языки
славян. культур, 1996. – 480 с.
15. **Федянина Н. А.** Ударение в современном русском языке / Н. А. Федянина. – М. : Рус.
язык. – 1982. – 300 с.
16. Фонетика спонтанной речи / под ред. Н. Д. Светозаровой. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1988. –
248 с.

Надійшла до редколегії 06.02.15

Г. О. Хацер

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ У ЛІНГВІСТИЧНІЙ ОБРОБЦІ ТЕКСТУ ПРОГРАМНИМИ ЗАСОБАМИ

Розглянуто проблему лінгвістичної обробки тексту. Проаналізовано новітні тенденції у розвитку методів та шляхів дослідження тексту за допомогою автоматичних засобів обробки. Узагальнено поняття «текст». Описано рівні та компоненти автоматичної обробки текстів. Розкрито зв'язок лінгвістики тексту з комп'ютерною лінгвістикою. Визначено, що при аналізі тексту комп'ютерними засобами відбувається чіткий розподіл функцій.

Ключові слова: обробка тексту, автоматичні засоби обробки текстів, текст, лінгвістика тексту, комп'ютерна лінгвістика.

Хацер А. А. Днепропетровский государственный университет внутренних дел. **НОВЕЙШИЕ ТЕНДЕНЦИИ В ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ОБРАБОТКЕ ТЕКСТА ПРОГРАММНЫМИ СРЕДСТВАМИ**

Рассмотрена проблема лингвистической обработки текста. Проанализированы новейшие тенденции в развитии методов и путей исследования текста при помощи автоматических средств обработки. Обобщено понятие «текст». Описаны разные уровни и компоненты автоматической обработки текстов. Раскрыта связь лингвистики текста с компьютерной лингвистикой. Определено, что при анализе текста компьютерными средствами происходит четкое разделение функций.

Ключевые слова: обработка текста, автоматические средства обработки текстов, текст, лингвистика текста, компьютерная лингвистика.

Khatser G. O. Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs. **MODERN TENDENCIES IN LINGUISTIC PROCESSING OF THE TEXT BY SOFTWARE TOOLS**

The object is the existing trends and methods of linguistic processing of the text by software tools. The object of the article is linguistic processing of texts by software tools. The aim of the article is to analyze and to generalize data on existent tendencies in linguistic processing of the text by software tools. The following tasks are to be fulfilled to reach the goal set: 1) to study the current trends in linguistic processing of the text; 2) to single out main characteristics and features of linguistic computer processing of texts; 3) to generalize and systematize the existent data on linguistic processing of the text by software tools.

While analyzing the text by computer means, the strict division of functions is important. The final product of the analysis is certain semantic structure. Linguistic knowledge such as morphological and syntactic analysis is the ground of developing of programs on linguistic texts processing. The work of analyzers is built on the existent body of lexical units, dictionaries, databases and so on. In modern terms of the world's development there is a tendency of moving from simple syntactic and morphological analysis to semantic one of the whole text. Thus, it is appropriate to continue scientific research in the field of peculiarities of semantic analysis of texts.

Key words: processing of the text, software tools of text's processing, text, linguistics of the text, computer linguistics.

На сьогоднішній час філологічна проблема лінгвістичного розбору текстів вийшла за межі тільки однієї науки. Цим питанням займаються також провідні фахівці в галузі програмних розробок. Поява вагомого електронного банку текстових ресурсів значно вплинула на подальший розвиток лінгвістичної обробки тексту автоматичними засобами й вивела задачу на новий рівень.

Об'єкт дослідження – існуючі напрямлення та методи лінгвістичної обробки тексту за допомогою програмних засобів. Предмет статті – лінгвістична обробка текстів програмними засобами.

Мета статті – проаналізувати та узагальнити дані про існуючі тенденції у лінгвістичній обробці тексту автоматизованими засобами. Для досягнення поставленої мети необхідно реалізувати такі **завдання**: 1) проаналізувати існуючі тенденції лінгвістичної обробки текстів; 2) виявити основні ознаки та характеристики лінгвістичної комп'ютерної обробки текстів; 3) узагальнити та систематизувати існуючі дані стосовно лінгвістичної обробки тексту програмними засобами.

З філологічного погляду лінгвістика тексту – це одне з напрямлень досліджень, об'єктом яких виступають: 1) правила, на базі яких відбувається побудова цільного та зв'язаного тексту; 2) смислові категорії, що відображаються у відповідності до цих правил [2, с. 15]. Її самостійне ставлення відбулося у 60-ті роки ХХ століття у Німеччині. Вивчення відбувається за декількома напрямками:

- структурно-граматичне: головна увага приділяється формальним засобам та типам зв'язаності тексту, принципам побудови структури тексту;

- семантичне: виявлення відношень всередині самого тексту;

- комунікативно-прагматичне: дослідження функцій тексту в системі дискурсу як знакового посередника між автором та вчителем, встановлення прагматичних інтенцій та стратегій тексту;

- семіотичне: відношення текстового знака, його денотата та реальності, рекурсивні та прокурсивні зв'язки тексту з іншими текстами та продуктами культури з погляду категорій модальності та інтертекстуальності;

- когнітивне: дослідження змісту тексту шляхом моделювання когнітивних структур репрезентацій знань, які призводять до появи та розуміння самого тексту;

- прикладне: інтегрує лінгвістику тексту з комп'ютерною галуззю мовознавства, оскільки моделі когнітивного сприйняття застосовуються при автоматичній обробці природної мови, формуванні систем синтезу та аналізу текстів, багаторівневих лінгвістичних процесів, а також у машинному перекладі [8, с. 333].

Для подальшої роботи необхідно виділити три найбільш значимих текстових рівні:

- 1) структурно-семантичний, якого дотримуються А. Богуславський та Ю. О. Сорокін. Учені вважають головною характеристикою тексту структурну організацію;

- 2) комунікативний, представниками якого вважаються О. О. Реформатський та Р. Барт. Особливість підходу – структурно-семантична організація співвідноситься з людським фактором та комунікативними завданнями;

- 3) психолінгвістичний – Т. М. Дрідзе співвідносить текст із процесами людської діяльності та визначає його як головну одиницю спілкування [4, с. 37].

Для автоматичної обробки тексту необхідно враховувати його рівні та компоненти, серед яких смисл, ступінь інформованості та стильова специфіка (див. рис. 1 нижче).

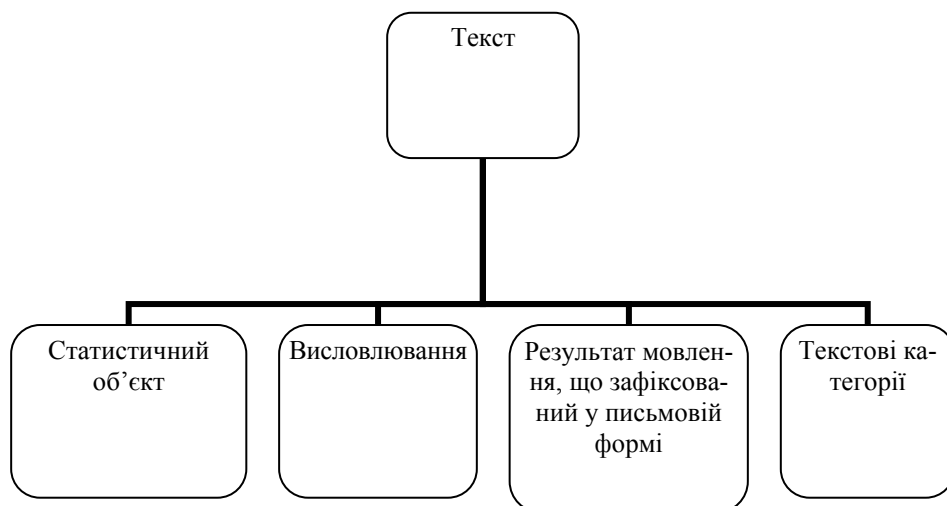
Крім цього, існує авторський рівень, який реалізує задум автора через комунікативні програми, розкриваючи теми та підтеми. Така складна структура тексту визиває низку труднощів при обробці та відтворенні тексту комп'ютерними засобами.

У статті за головні визначення та розуміння тексту приймаються наступні:

- 1) текст як галузь функціонування мови, його використання у мовленні;

- 2) текст як вищий рівень мовної системи – одиниці мови;

- 3) текст як одиниця спілкування, яка має певну змістовну завершеність і кінцевим результатом якої виступає реалізація комунікативних цілей.

Рис. 1. Складові елементи розуміння поняття «текст»

Робота з текстами неможлива без розуміння терміна «мова», оскільки саме мова є засобом передачі інформації, що міститься в самому тексті.

Обробкою текстів у межах комп'ютерних розробок займаються вітчизняні й закордонні вчені, серед яких Є. Р. Айвазова [1], Є. І. Большакова, Е. С. Клишинський [2], Н. М. Леонтьєва [6], R. Delmonte [9], A. Gelbukh [10], J. Geiß [11], S. Toru [12] та ін.

Н. М. Леонтьєва, одна з провідних спеціалістів у галузі прикладного підходу до трактування тексту, будує свої дослідження на «м'якому» розумінні тексту, яке зводиться до підлаштування роботи автомата у відповідності з різними комунікативними завданнями. При аналізі тексту комп'ютерними засобами відбувається чіткий розподіл функцій: людина встановлює ціль, а завдання машини – зрозуміти кінцевий продукт (текст), що був заданий людиною, та оцінити результати на всіх рівнях. Кінцевий продукт – певна семантична структура. Автор виокремлює наступні рівні розуміння тексту:

- локальний (лінгвістична структура речень): розуміння тексту, яке обмежене рамками речення. Основа такого представлення – синтаксичне дерево речення з семантичними вузлами / зв'язками. Робота програми зводиться до побудови складних дерев на базі словникових статей. Якщо у словнику немає необхідної статті, то побудова такого дерева стає неможливою. А це вважається одним із недоліків даного підходу. Інший недолік – це неможливість вийти за межі речення, а смисл тексту – це не сума смислів усіх речень, що входять до його структури.

- глобальний (семантична структура): трансформація усіх семантико-синтаксичних структур речень тексту на більш елементарні одиниці. Головний акцент припадає на комунікативні відношення як всередині самого речення, так і між самими реченнями.

- спеціальний або вибіркового (структура баз даних та знань): спеціальне розуміння, яке в найбільш повній формі урахує екстралінгвальні аспекти тексту, відображаючи певну частину реалій. На цьому рівні розуміння оперує такими поняттями, як структура баз даних та структура баз знань. Під першою розуміють формальні, фіксовані структури, над якими можливо здійснювати математичні дії [6, с. 52]. Під другою – динамічні структури, що відображають цілий текст, а не

результат членування речення. Відповідно до Р. Шенко, їх головна задача – впізнання певного сюжету всередині тексту.

При автоматичній обробці тексту та створенні програмних продуктів постає питання про урахування усіх рівнів текстового розуміння, що були окреслені вище. Це породжує труднощі, що пов'язані з багатозадачністю та багаторівневістю поставленої мети. Так, при виокремленні відношень у тексті необхідно задіяти графовий та морфологічний аналіз, виділити конструкції на семантичному рівні. Існує низка лінгвістичних технологій, систем, утиліт для лінгвістичного аналізу та обробки текстів. Головні розробки здійснюються вченими у Сполучених Штатах Америки та Росії.

«Інтел Сервіс» розробив семантичні системи AskNet, що будуються на принципі «питання – відповідь», та реалізують повний лінгвістичний аналіз російськомовних та англомовних текстів. Російська компанія RCO розроблює низку програм для морфологічного, синтаксичного аналізу текстів російською мовою. Взагалі лінгвістичний аналіз включає словники графем, морфологічні словники, словники синонімів, правил синтаксису та інші. Використовується морфологічний словник приблизно на 115000 лексем.

Програма Galaktika-Zoom – це автоматизована система пошуку та обробки інформації. Вона дозволяє виокремити значимі слова та словосполучення текстових документів та проводить пошук за ключовими словами, що були задані користувачем; отримувати якісний інформаційний результат у короткі строки. При здійсненні запиту програма додатково створює список слів та словосполучень, які вважаються важливими для цього запиту. Крім цього, існує можливість укладати звіти про частоту попадання слів у російськомовних документах.

Більшість програм було розроблено для реалізації окремих етапів лінгвістичного аналізу текстів. Link Grammar Parser, Mystem, Russian Link Grammar Parser и Apache OpenNLP розроблені для паркінгу російськомовних та англомовних текстів. Програма морфологічного аналізу текстів «морфологічний аналізатор», що була розроблена російським вченим С. А. Старостінін, дозволяє проводити онлайн аналіз англійських та російських слів, незалежно від їх граматичної форми. Основою програми стали словники О. О. Зализняка та В. К. Мюллера [5; 7]. Результат роботи може бути представлений у декількох варіантах:

- словникова стаття зі словника, що входить до бази;
- попередня морфологічна форма;
- переклад слова у відповідності з даними словника В. К. Мюллера;
- цілісна морфологічна характеристика слова, що було введене.

Крім цього, розповсюдженими є програми для математичного аналізу текстів (WordStat, Лінгвоаналізатор), дослідження поведінки слів у тексті (WordSmith Tools), стилістичної перевірки російськомовних текстів (Fresh Eye) та інші.

Таким чином, лінгвістичні знання, а саме основи морфологічного та синтаксичного аналізу, слугують базою для створення програм лінгвістичної обробки текстів. Робота аналізаторів будується на вже існуючому корпусі лексичних одиниць, словників та баз даних.

У сучасних умовах розвитку світового простору існує тенденція до переходу від простого синтаксично-морфологічного аналізу до семантичного аналізу цілого тексту. Тому у подальшому доцільним є дослідження питань особливостей побудови саме семантичного аналізу текстів.

Бібліографічні посилання

1. Айвазова Э. Р. Метод семантического анализа лексических значений / Э. Р. Айвазова // Культура народов Причерноморья. – 2007. – № 121. – С. 151–153.
2. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста / Л. Г. Бабенко, И. Е. Васильев, Ю. В. Казарин. – Екатеринбург, 2000. – 125 с.
3. Большакова Е. И. Автоматическая обработка текстов на естественном языке и компьютерная / Е. И. Большакова, Е. С. Клишинский. – М. : МИЭМ, 2011. – 272 с.
4. Дридзе Т. М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации. Проблемы семиосоциопсихологии / Т. М. Дридзе. – М. : Наука, 1984. – 232 с.
5. Зализняк А. А. Грамматический словарь русского языка. Словоизменение / А. А. Зализняк. – М. : Рус. язык, 1980. – 880 с.
6. Леонтьева Н. Н. Автоматическое понимание текста: системы, модели, ресурсы / Н. Н. Леонтьева. – М. : ИЦ «Академия», 2006. – 98 с.
7. Мюллер В. К. Англо-русский словарь / В. К. Мюллер. – М. : Рус. язык, 1995. – 2106 с.
8. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2010. – 844 с.
9. Delmonte R. Computational Linguistic Text Processing / R. Delmonte. – Texas, 2010. – 382 p.
10. Computational Linguistics and Intelligent Text Processing // 5th International Conference, CICLing 2004, Seoul, Korea, February 15–21, 2004, Proceedings Series: Lecture Notes in Computer Science, Vol. 2945 / Editors: A. Gelbukh. – 2004. – 658 p.
11. Geiß J. Latent semantic sentence clustering for multi-document summarization / J. Geiß. – Cambridge, 2011. – 156 p.
12. Toru S. A Computational Framework for Text Processing Based on Systemic Functional Linguistics [Electronic resource] / S. Toru. – Access mode : <http://www.brain.riken.jp/labs/mns/sugimoto/csfgc05.pdf>.

Надійшла до редколегії 24.02.15

УДК 821.111

V. V. Yashkina

Oles Honchar Dnipropetrovsk National University

POETRY TRANSLATION ADEQUACY: MULTILINGUAL EXPERIENCE OF HEANEY'S TRANSLATIONS

The problems of a poetic text translation have been of current relevance since the appearance of translations as they are, but have not received final solution. Linguists are proving impossibilities of full conceptual, semantic and language preservation of the original in translation. Professionals and amateurs never stop arguing on the dilemma of equivalence versus adequacy. Translators offer numerous variants of one and the same poetic masterpiece with the aim of achieving maximum original beauty and sense. As a result, it becomes obvious, that the more different language translation samples appear, the better the original message of a poem is restored.

In the given article we concentrated our attention on multilingual (Spanish, Ukrainian, Russian) translations of Seamus Heaney's selected poems, specifically comparing grammar, lexical, phonetic and strophe-building translation variants and discussing discrepancies between the original and its Romanic and Slavic translations. The main aim lies in an attempt to prove that multilingual translation practice serves as a source for translation variants to add to each other or open different aspects of the original, and, possibly, to achieve perfect revealing of a poetic masterpiece.

It has been proved by the research, that noncoincidence of certain translation equivalents accompanied by full correspondence of others, results in definite semantic loss. This fact underlines

urgency of multilingual translations as means of achieving as full poetic texts comprehension as it is possible in other languages.

Key words: poetry, adequacy, poetic text levels of existence, semantics, discrepancies.

Яшкіна В. В. Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара.
ПЕРЕКЛАДАЦЬКА АДЕКВАТНІСТЬ ПОЕТИЧНОГО ТЕКСТУ: МУЛЬТИЛІНГВАЛЬНИЙ ДОСВІД ПЕРЕКЛАДІВ ТВОРІВ ГІНІ

Вивчено питання про шляхи досягнення адекватності поетичного тексту при перекладі різними мовами. Розглянуто можливості подолання розбіжностей між оригіналом і перекладом, потенційна відсутність яких стає тим помітнішою, чим більшою кількістю мов перекладено поетичний художній твір.

Ключові слова: поезія, адекватність, рівні існування поетичного твору, семантика, розбіжності.

Яшкина В. В. Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара.
ПЕРЕВОДЧЕСКАЯ АДЕКВАТНОСТЬ ПОЭТИЧЕСКОГО ТЕКСТА: МУЛЬТИЛИНГВАЛЬНЫЙ ОПЫТ ПЕРЕВОДОВ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ГИНИ

Изучен вопрос достижения переводческой адекватности поэтического текста в мультилингвальном аспекте. Рассмотрены возможности преодоления концептуальных различий между оригиналом и переводом, потенциальное отсутствие которых тем заметнее, чем на большее количество языков переведено произведение.

Ключевые слова: поэзия, адекватность, уровни существования поэтического произведения, семантика, расхождения.

Current relevance of high quality translation goes beyond doubts nowadays. Besides all other reasons, this fact is explained by rapid growth of multicultural strategies accompanied by bilingualism and multilingualism. Comprehension of a literary text, especially a poetic one, is under vivid influence of differences between cultures, national traits, customs and traditions. It means that poetry translation is under constant risk of disagreement with the original. Thus, the task of a translator in this case is to imbue his mind with high level of semantic load, and restore all depths of a foreign language masterpiece. Moreover, a demanding reader has long become unsatisfied with a general outline of the plot, having in mind the idea of full comprehension of all the original ideostylistic shades.

In this article we focused on multilingual translations of Seamus Heaney's selected poems, paying special attention to grammar, lexical, phonetic and strophe-building discrepancies between the original and its Spanish, Ukrainian and Russian translations. The main aim lies in an attempt to prove that multilingual translation practice serves as a source for translation variants to add to each other or open different aspects of the original, and, possibly, to achieve perfect revealing of a poetic masterpiece.

The issue of a literary texts translation is not a new one. It goes back to the times of Ancient Rome when Cicero stated, that while translating one ought to «weigh» the words, but not to «count» them [8]. It seems to be one of the first attempts to solve the problem of adequacy versus equivalence. In the early feudal France the practice of translating tales of chivalry was very extensive, and served as a noble example, especially for literary communication with less developed neighboring cultures [Ibid.]. Later history of translation practice knows examples of specific areas, which rise under the influence of economic and political issues. In this framework the 19th century was marked by wide practice of Oriental literature translations [Ibid.].

Theory of translation as a discipline starts forming in the second half of the last century, and got reflection in the works of such well-known linguists as L. Barchudarov, V. Komissarov, S. Honcharenko, I. Alekseeva and others. But the first attempts to outline the main problems were already done much earlier. The statement about the fact, that among all literary works poetic masterpieces are more difficult from the translational point of view than prose, because they demand sharp feeling for language, inborn linguis-

tic talent, and, certainly, high level of professional training were done by Vasiliy Zhukovsky. He reflected: «In poetry a translator is a contestant, but in prose he becomes a slave» [2, p. 15]. Putting this observation on theoretical grounds, Leonid Barchudarov wrote: «Means and ways of achieving poetic texts adequacy build up the most disputable issue in the theory of literary texts translation. Tight restrictions, arising from poetic texts specificity, make this genre challenging for translators» [1, p. 41].

A prominent XX century translator Mikhail Lozinsky added, that while translating poetry, specialist should take into consideration all its elements in their complete difficulty and divergence [3, c. 68]. The ultimate task of a translator is to find among the means of translation language those adequately complex, sophisticated, and living connections, which exist between all poetic «mechanisms».

Nowadays the problem of high-grade literary translation is widely discussed not only by the post-Soviet linguistics, but also in foreign philological spaces. Debates now and again underline versatile character and inexhaustibility of translation practices, because the issue of possibilities and potentials of literary translations occupies a significant part in the framework of contemporary theory of translation.

Poetic text organization is so specific that translators work under vivid restrictions. It has been proved experimentally (V. Koller) that metaphorical character – one of the main peculiarities of art which is more inherent in poetry than in prose – is half as lost in translation. Ostensible differences in structural and typological peculiarities of those languages which take part in the process of communication leave their mark on possibilities of preserving such main components of the original, as unities of form and plot, sound and semantics, intonation and rhythm. What is more, poetic speech does not endure rearrangements or reforms, because its word order, meaningful «tightness» of a poetic line, and sound semantics are united in an additional artistic function of sense-loading.

Working with poetry, a translator firstly addresses his effort to general denotative (referential) information reproduction. The second level of translation presupposes restoration of stylistic-connotative (pragmatic) meanings. This step is the most demanding one, as its essence lies in transition of national specificity, subtexts, inner linguistic meanings and lexical semantic peculiarities, rhyme, sound instrumentation, morphemic strictures and so on. It means that in practice lexical equivalence of two texts does not always maintain translational adequacy.

Structural and typological differences of alien languages become evident in the process of poetry translation, when «content, imagery, intonation, melody – everything is tightly bound to rhythmic, stylistical, strophic systems, and to each other» [4, c. 67].

Besides that, divergence of grammatical forms, though accompanied by lexical coincidence, may result in «from the original to translation» differences. This discrepancy becomes even more evident when we compare the poetic source with its multilingual translations. Nonrelevant character of Slavic grammar tenses results in certain boundedness of Ukrainian and Russian translations in comparison with the Spanish one. It appears that the possibility of accurate time line holding is maintained only in the language of the Romanic group which has similar tenses structure (in our case *Past Continuous* – *Pasado Continuo*).

The original: «Where he **was digging**» (S. Heaney, «Digging»).

Spanish translation: «Donde **estaba cavando**» (H. Arguero).

Ukrainian translation: «Де він **копав**» (I. Syvak), «Де йому **копати**» (O. Mokrovolsky).

Russian translation: «Вот так же он картошку **копал**» (G. Krouzhkov).

Grammatical peculiarity of Heaney's idea lies in the necessity to prolong the action of *digging* here, as it is metaphorically connected with other occasions of this parti-

ciple in the poem. In other words, from the point of view of semantics, Past Continuous tense is bound to certain temporary action. But Ukrainian and Russian languages do not have instruments for adequate translation of the phrase «*he was digging*», thus these variants partly lack corresponding sense-loading function. Evidently, in Slavic translational variants the length of the *digging* process might have been conveyed lexically, but this attempt could have been at risk to create odd to the original senses. On these grounds the translators use either infinitive or Simple Past forms.

Simultaneously, non-coincidence of grammatical phenomena in different languages opens possibilities for generalization and universalization of events. As it was mentioned above, *digging* bears not only grammatical, but also semantic function: repeated three times throughout the poem in different temporal contexts, this structural element indicates unity of past and future via present: «*When the spade sinks into gravelly ground: / My father, digging. I look down / <...> «Stooping in rhythm through potato drills / Where he was **digging**. <...> «Over his shoulder, going down and down / For the good turf. **Digging**»*. Spanish translation demonstrates adequate triple use of one and the same verbal form – «**cavando**». Unlike H. Arguero, Ukrainian translators find versatile tense equivalents: «*копає*» – «*копати*» – «*накопати*» (O. Mokrovolsky), «*копає*» – «*копав*» – «*копаючи*» (I. Syvak). As it can be observed, the essence of the process is kept, while semantics is preserved partly.

One of the most difficult tasks for translators lies in lexical dimension of words, because in one language this potential could be wider in comparison with equivalents in other languages. Or else, words may correspond in their main meaning, but be different in connotation, stylistics or peripheral shades. This discrepancy could eliminate secret sense of poetry [3, c. 95], the mystery which is largely lost in word-for-word translation. Thus, theoretically translation of poetry should not be literal; otherwise it is possible for only the general content to be preserved.

But translation practice knows the examples of word-for-word translations, which are more successful than any other artistic attempts. On these grounds literary translation may sometimes be slightly different from, or completely coincide with the original, because translator uses the rule of «clearing up». For example, according to common principles, proper names do not undergo translation, only transliteration, though this happens not in any case.

The original: «*Miss Walls would tell us how*

The daddy frog was called a bullfrog» (S. Heaney. «*D. N.*»).

Spanish translation: «*A **senhorita Parede** <...>*» (H. Arguero).

Ukrainian translation: «***Міс Волс** якось розповідала <...>*» (O. Mokrovolsky).

As we can observe, O. Mokrovolsky fully resorts to the transliteration principle (by the way, the same strategy is used in the Russian translation by G. Krouzhkov), but H. Arguero falls back on word-for-word translation. It might have been considered as an over-literal rendering, but for one detail. The name of a teacher in the poem is only the top of a deep meaningful context, which is at risk to be lost in translation. Comprehensive school Biology classes, conducted by Miss Walls, became a starting point for young poet on his way to the knowledge of the world. The iceberg-like meaning of the poem manifests, that teacher's surname, chosen by S. Heaney, is not an occasional one, because «*the wall*», which protects childhood, is to be destroyed soon by adult life. Metaphorical character of the name, so important to full understanding of the author's message, is restored only by H. Arguero («*Pareda*» means «*railing*»), who, evading the rules, translated proper name, when others are more academic, though less penetrating.

Another not less meaningful aspect of poetic works translation is sound instrumentation of the original. The problem is that phonemes, when separated from poetic sense, bear no poetry, only strict language potential. It is the poet, who artistically com-

prehends, masterfully treats and deliberately chooses sounds. And it is because of him mere verses become poetry which sings with alliteration, assonance, euphony. Poetic text sound instrumentation is inseparable from its semantics, which makes a poem almost impossible to be fully restored in translation.

Seamus Heaney, a poet with incomparable imagination and language, is a master of iridescent pictures. His inimitable sound «drawings» may combine in one poetic line the sinning of nature, or unite in authentic rhyme and melody the sounds of universe.

The majority of Heaney's poems are written in *vers libre* which does not demand rhymed line endings, but extensively uses inner rhymes based on sound instrumentations: «scut» – «scat», «splitter» – «splatter», «smelted emerald», «fossil-brittle», «rattle-skinned» and so on. With the help of sounding Heaney creates whisper of spring rains, the drops of which meet resilient young leaves: «For the *splitter-splatter*...», or cold ringing of delicate frost-covered branches: «For the *scut and scat*...», «fossil-brittle». The poet is very attentive and careful about any movement of nature, which he gathers in one picture of all-season tree.

The problem of sound repetition, which is equal to the problem of poetry existence, in this case, is the most successfully solved in the Russian language translation by G. Starikovskiy. The translator skillfully chooses the consonants, though a bit sharp and more energetic, but not less poetic than those of Heaney's. With [sp/st] and [r] sings April shower and hibernated tree in translation: «*Ради росплеска капель*», «*Пусть растреплются кудри!*»

Returning to Heaney's rhyme and metric composition in poetry we should note, that sometimes free verse leaves its place for more traditional genres like iambus or anapestic tetrameter. This fact is meaningful as rhyme suggests special accent of the poem, but from the point of view on translation it brings additional difficulties. Definitely, Heaney's poetry is so polyphonic, and his words are so polysemantic, that translator faces the dilemma, whether to preserve meaningful contexts or rhyme. And again, multilingual translations show, that one variant does not have potential to reconstruct all details.

The original: «*Under my window, a clean rasping sound*

When the spade sinks into gravelly ground» (S. Heaney, «Digging»).

Spanish translation: «*Bajo mi ventana, un sonido de rascar limpio cuando la pala se hunde en el suelo de grava*».

Ukrainian translations: «*Понід вікнами чути різке скреготіння Лопати, що входить в землю, черкаючи об каміння*» (I. Syvak);

«*А під вікном моїм лопата-зуб скрегоче:*

Грунт кам'янистий піддається неохоче» (O. Mokrovolsky).

Russian translation: «*За окном – резкий, скрежещущий звук*

Лопаты о смешанный с гравием грунт» (G. Krouzhkov).

As it can be observed, two first lines of the original are rhymed in an adjacent way: «*sound*» – «*ground*»). This important detail is not left beyond Ukrainian translators' attention: «*скрегоче*» – «*неохоче*» and «*скреготіння*» – «*об каміння*». What is more, O. Mokrovolsky and I. Syvak masterfully render sound symbolism so important for Heaney, and also convey the idea of labor as a tribal tradition. Spanish translator, unlike in the case of grammar tense preserving, appears to be unable to restore rhyme and content simultaneously.

To make certain conclusions we should say, that theoretically, poetic work maximum translation equivalence is achieved when main pragmatic, stylistic, and semantic aspects of it have been reflected. In practice none of the poetic texts integral components, which have been translated equivalently, may guarantee artistic unity and uniqueness. Lexical equivalence is not a full insurance of the original-translation ade-

quacy. As it has been proved, noncoincidence in grammatical forms along with full lexical correspondence, results in definite semantic loss. Sound symbolism appears to be the most relevant for potential equivalence, and this fact proves the translators' mastery. All this considered together underlines urgency of multilingual translations as means of achieving as full poetic texts comprehension as it is possible in other languages.

References

1. **Бархударов Л. С.** Тетради переводчика / Л. С. Бархударов. – М. : Междунар. отношения, 1964. – 142 с.
2. **Левин Ю. Д.** Русские переводчики XIX и развитие художественного перевода / Ю. Д. Левин. – Л. : Наука, 1985. – С. 15–18.
3. **Николаев В. Д.** Михаил Лозинский. К 120-летию со дня рождения / В. Д. Николаев // Мир перевода. – 2006. – № 1 (15). – С. 37–38.
4. **Сухарев-Мурышкин С. Л.** Некоторые особенности строфического стиха и стихотворный перевод / С. Л. Сухарев-Мурышкин // Сб. науч. работ. – Л., 1977. – 312 с.
5. **Folkart B.** Translation and Arrow of Time / B. Folkart // «TTR: Studies in the Text and its Translations». – Bristol, 1989. – Vol. 2, № 1. – 148 p.
6. **Heaney S.** Selected Poems / S. Heaney. – L. : Penguin, 2000. – 362 p.
7. **Miron M. S.** A cross-linguistic investigation of phonetic symbolism / M. S. Miron / J. : Abnormal soc, Psychol., 1961. – 73 p.
8. Практическая транскрипция как метод передачи имен собственных // Энциклопедия переводчика [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.trworkshop.net>.

Надійшла до редколегії 23.02.15

УНИВЕРБАЦИЯ КАК ЯВЛЕНИЕ РЕЧЕВОЙ НОМИНАЦИИ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ

**Рецензия на монографию Н. В. Дьячок «Универбация в русском языке:
принципы структурно-семантического и ономастологического описания»
(Горловка : Коллегия, 2014. – 332 с.)**

В рецензируемой монографии теоретическому анализу подвергаются процесс универбации как явление речевой номинации и универбы как итоговые единицы этого процесса.

Ученые отмечают, что в русском языке конца XX – начала XXI века компрессионные способы словообразования все больше активизируются, что связано с активным проникновением в книжно-литературный язык разговорных и разговорно-просторечных элементов. Среди способов компрессионного словообразования в первую очередь выделяется явление универбации. Термин этот еще не устоялся в теории словообразования (а именно к словообразованию относит универбацию большинство лингвистов, занимавшихся ее изучением), следствием чего являются разные подходы к его определению.

Несмотря на высокую активность универбационных процессов в настоящее время, теория универбации имеет богатую историю. В первой половине XX века (Я. Розвадовский, А. А. Шахматов) только намечались подходы к исследованию словных образований, семантически тождественных словосочетаниям. Во второй половине XX века (А. В. Исаченко, Н. А. Янко-Триницкая, М. Докулид, А. Бартошевич, В. В. Виноградов, В. В. Лопатин, И. М. Полякова, Л. Н. Мурзин, Е. А. Земская, Е. Калишан) обозначился общетеоретический подход к исследованию универбации. Период конца XX – начала XXI века (Л. И. Осипова, А. А. Лучик, Н. С. Валгина, М. А. Ярмашевич, И. А. Устименко, В. И. Теркулов, Л. В. Копоть, Р. И. Гафарова) характеризуется комплексным исследованием универбации, заключающемся в детальном изучении моделей образований с наиболее продуктивными суффиксами, углублении вопросов стилистического расслоения суффиксальных универбов, акцентировании внимания на многокомпонентности исходных словосочетаний, составлении словарей суффиксальных универбов.

При этом универбы – единицы, возникшие в результате универбации, – имеют еще более долгую историю, чем теория их изучения, как справедливо отмечается в монографии Н. В. Дьячок, поскольку данное явление отмечается и в древнерусском языке: *белка* – *белая веверица* (общее название пушных зверьков – белки, горностая, соболя – в древнерусском языке); *копейка* – *копейная деньга*; *варежки* – *варяжские рукавицы*; *перстатцы* – *перстатые рукавицы*, *ратник* – *ратный чело-век*, в связи с чем с утверждениями об исключительной новизне этого процесса согласиться сложно.

Автор выделяет несколько периодов формирования универбов.

1. Древнерусский период.
2. Старорусский период.
3. Период становления и развития русского языка эпохи формирования русской нации XVII–XVIII веков.
4. Период становления и развития русского языка 30–90-х годов XIX века.
5. Период развития русского языка конца XIX – начала XX века.
6. Советский период развития русского языка 20–80-х годов XX века.
7. Постсоветский период развития русского языка конца XX – начала XXI века.

Каждый из этих периодов характеризуется возникновением универбов определенного модельного, структурного и морфологического типа.

Для обозначения исследуемого явления А. В. Исаченко впервые использовал термин «семантическая конденсация» (Исаченко А. В. К вопросу о структурной типологии словарного состава славянских литературных языков / А. В. Исаченко // *Slavia*. – 1958. – Roč. 27. – Seš. 3. – S. 334–352.). Однако Н. В. Дьячок в своей работе вполне обоснованно разводит эти понятия и дает им соответствующие определения. Она пишет о том, что семантическая конденсация и универбация – понятия тесно связанные между собой, но далеко не тождественные; квалифицирует семантическую конденсацию как возможное следствие процесса универбации, проявляющееся в том, что в результате интеграции составного наименования в слово определенный отрезок смысла этого наименования не получает своего отражения в морфологической структуре универба и существует в нем в свернутом виде (Е. Калишан).

Автор монографии предлагает говорить о семантической конденсации тогда, когда, во-первых, в результате редукции материального состава расчлененного наименования в новой, цельнооформленной единице (эллипте или производном слове) сохраняется от данного наименования хотя бы одно слово (*выходной день* – *выходной*, *вавилонское столпотворение* – *столпотворение*), основа (*маленький дом* – *домик*, *мелкий снег* – *снежок*); во-вторых, когда по крайней мере один из компонентов морфологической структуры расчлененного наименования, несущих вещественное значение (слово, основа или корень), не получает даже минимального отражения в формальной структуре однословной номинации, чего нельзя сказать о словесном эквиваленте словосочетания в рамках номинатемы «словосочетание + универб».

А. В. Исаченко под термином «универбация» также ввел в научный обиход понятие утраты формальной и семантической расчлененности наименования. Он обозначил данным термином следующие явления: 1) словосложение (*прямолинейный*, *водовоз*); 2) сращение (*накануне*, *долгоиграющий*); 3) эллиптический пропуск одного из элементов комплексного наименования: а) эллипсис означаемого члена, то есть субстантивация (*рабочий*, *военный*, *передовая*); б) эллипсис означающего члена (*газовая плита* – *плита*, *патефонная пластинка* – *пластинка*); 4) аффиксальную деривацию (*молотильная машина* – *молотилка*, *прогрессивная зарплата* – *прогрессивка*); 5) нулевую суффиксацию (*противогазовая маска* – *противогаз*); 6) различные типы сложносокращенных слов (*медреботник*, *ПАЗ*, *НИИ*, *мопед*).

Современные лингвисты считают, что универбация характеризуется конденсацией семантики в одном слове, утратой формальной расчлененности в процессе возникновения однолексемной дефиниции из предшествующего ей словосочетания. Усечение атрибутивных словосочетаний способствует появлению универбов. При типичной для словосочетаний редукции определяемого компонента с предметным значением несокращенная часть «вбирает» в себя семантику всего прототипа (Л. В. Копоть).

Порождение слова в речевом акте, по мнению Е. А. Земской, происходит не только в результате свертывания именной конструкции. Наблюдается также обратное явление – порождение глагола в результате свертывания глагольной конструкции с целью динамического изображения ситуации, например: *кричать ура* – *ура-кать*, *говорить да* – *дакать*, *быть настырным* – *настырничать*, *быть скромным* – *скромничать*, *быть трусливым* – *трусливничать* и т. п. «Этот тип порождения производного слова более редкий и осуществляется чаще как шутка, острота, результат которой – неузвальное слово» (Земская Е. А. Словообразование и текст / Е. А. Земская // Вопросы языкознания. – 1990. – № 6. – С. 20).

Как резюмирует Н. В. Дьячок, из классификации А. В. Исаченко к универбации в новом значении можно отнести только так называемую аффиксальную деривацию (типа *прогрессивная зарплата* – *прогрессивка*, *кожаная куртка* – *кожанка*, *брать в жены* – *жениться*) и нулевую деривацию (типа *противогазовая маска* – *противогаз*, *богатый человек* – *богач*). Автор монографии также отмечает, что термин «нулевая деривация» не отражает сущности процессов, демонстрируемых соответствующими примерами. Данный термин стоит в одном ряду с некорректными терминами «нулевая аффиксация» и «нулевой аффикс».

Термины, отражающие понятия нулевой аффиксации и нулевой морфемы, представляются автору монографии не очень удачными не только в историческом, но и в синхронном аспекте. Изначальное противоречие, считает Н. В. Дьячок, заложено в самом термине, в котором атрибут «нулевой» по своему исконному значению абсолютно синонимичен определению «отсутствующий». Другими словами, термин «нулевой аффикс (морфема)» по семантике составляющих компонентов идентичен термину «отсутствующий аффикс (морфема)». Однако в этом случае трудно определить, что же обозначает термин: материально не выраженную субстанцию или отсутствие всякой субстанции. Н. В. Дьячок предлагает другой способ трактовки понятий «аффикс» вообще и «нулевой аффикс», в частности для универбов – реализаций номинатом с доминантой-словосочетанием. Называя, вслед за В. И. Теркуловым, универб вербальной реализацией номинатомы, то есть фактически ее глоссой, и понимая процесс универбации как процесс, сопряженный не с внешней, а с внутренней мотивированностью, автор монографии приходит к выводу о том, что формирование каждого отдельного универба можно считать формообразованием, а морфему, при помощи которой универб формируется, – формообразующим аффиксом, лишь имитирующим словообразовательный процесс. Так или иначе, являясь абстрактной единицей, морфема существует всегда, воплощаясь в материально выраженных либо материально не выраженных алломорфах.

В связи со множеством функционирующих в теории языкознания терминов, отражающих сущность универбации и универба, автор рецензируемой монографии предлагает принять единый терминологический эквивалент приведенному процессу и тем единицам, которые в результате этого процесса возникли.

Н. В. Дьячок (вслед за В. И. Теркуловым) считает целесообразным рассматривать каждый такой дериват как **универбализованный (вербализованный) эквивалент словосочетания**, а данную словесную интерпретацию – как возникшую благодаря процессу **эллиптической универбации**. В целом же каждую конкретную исследуемую единицу она определяет как **номинатому типа «словосочетание + эллиптический универб»**. Эта единица входит в разряд структурных разновидностей номинатомы с доминантой-словосочетанием, то есть является единицей, семантически тождественной словосочетанию. Номинатема же вообще, по мнению исследователя, – это некая абстрактная языковая единица, реализующаяся в глоссах, причем в данном конкретном случае дублетами одной номинатомы выступают словосочетание и семантически и грамматически тождественное ему слово, например: *коммунальная квартира* и *коммуналка*, *дочь царя* и *царевна*, *настойка валерианы* и *валерьянка* и т. д.

Таким образом, универб, по мнению Н. В. Дьячок, является наряду со словосочетанием **дублетом номинатомы**, включающей в свой состав оба эти компонента. Под **универбом** в монографии понимается семантически и грамматически тождественное определенному словосочетанию слово, могущее стилистически отличаться от этого самого (эквивалентного) словосочетания наличием черт разговорности, сленговости либо стилистически совпадать с ним, являющееся наряду со словосочетанием дублетом одной номинатомы.

Само же преобразование словосочетания в слово исследователь, вслед за В. И. Теркуловым, определяет не как деривацию и не как лексикализацию, предполагающую **семантическое саморазвитие** речевой реализации исходной номинатемы и распад ее актуального тождества, а как универбализацию, которая характеризуется не изменением, а сохранением семантики словосочетания в получившемся слове.

В монографии представлено моделирование процессов универбализации, номинализации, лексикализации, лексической универбации (деривации), квазиунивербации для вербальных модификаций типа «словосочетание + эллиптический универб» и одноструктурных единиц. Впервые предложены дефиниции квазиунивербов как дериватов, образованных от простых слов, структурно аналогичных универбам, и квазисловосочетаний как псевдообразований, развившихся на базе квазиунивербов. Определен и описан процесс номинализации как особой разновидностью универбализации. Выработаны критерии типологического анализа омонимии универбов различной этимологии.

Данная работа, безусловно, вносит вклад в развитие современной теории номинации. В ней впервые предложена классификация универбов с точки зрения их структурно-семантического и ономаσιологического статуса. Впервые процессы образования универбов в результате преобразования словосочетаний в слова без изменения значения трактуются как процессы образования универбализационных дублетов этих словосочетаний без нарушения актуального тождества номинативных единиц, в состав которых они входят. Это утверждение основывается, во-первых, на определении базовой языковой номинативной сущности как **номинатемы** (В. И. Теркулов), то есть языковой единицы, которая объединяет разнотурные, но формально взаимосвязанные речевые единицы – слово, сочетание слов, словосочетание и т. п. – на основе их лексико-грамматико-семантического (номинативного) тождества, реализованного как семантическая идентичность или семантическая вариативность, а во-вторых, на различении явлений внешней мотивации (мотивации одною номинатемой другой) и внутренней мотивации (мотивации номинатемой ее речевых модификаций – глосс) языковых единиц. Для универбов, в связи с этим, предполагается разграничение процессов деривации, то есть образования новых номинатем путем сочленения форм и семантик исходного словосочетания и словообразовательного форманта (внешняя мотивация), лексикализации, то есть семантического саморазвития исходной единицы, ведущего к распаду ее тождества (внешняя мотивация), универбализации, то есть формального преобразования словосочетания в его вербальный эквивалент (внутренняя мотивация), и номинализации, то есть процесса превращения некоторого элемента или сочетания элементов (словосочетания) в устойчивый элемент языка, функционирующий в качестве эквивалента отдельного слова. В последнем случае отношения между исходной и финальной единицами не изменяются (внутренняя мотивация).

Таким образом, монография Н. В. Дьячок «Универбация в русском языке: принципы структурно-семантического и ономаσιологического описания» содержит ценный теоретический материал, поскольку открывает новые горизонты для размышлений и поисков практиков и теоретиков от лингвистики.

*Е. И. Панченко, доктор филологических наук, профессор,
заведующая кафедрой перевода и лингвистической подготовки иностранцев,
Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара*

ЗМІСТ

Блинова Н. М. Лексичні інновації у мові інтернет-ЗМІ (на прикладі сфери бізнесу та економіки).....	3
Бутов В. Н. Некоторые глаголы общения английского языка и их этимология	11
Галаздра С. И. Роль языка в формировании личности.....	15
Гловацька О. Л. Ядро функціонально-семантичного поля негативності в староукраїнській мові	21
Горлачова В. В. Комунікативні стратегії реклами побутової техніки.....	27
Датченко Ю. В. Основні етапи становлення термінологічної лексики писанкарства	31
Жужгина-Аллахвердян Т. Н. Интертекст и множественность интертекстуальных кодов в художественном тексте (размышления по поводу «Структуры художественного текста» Ю. М. Лотмана и «Палимсеста» Ж. Женетта)	36
Заповловський М. В. Параболізми в німецькомовній біблійній картині світу.....	40
Кіракосян Г. А., Панасюк І. М. Проблеми перекладу бізнес-сленгу (на матеріалі англomовної періодики)	47
Кирковская И. С. Особенности семантики логико-философской категории отрицания в лингвистике	53
Kolomoychenko O. E., Atanova M. Yu. The role of proper name working with the authentic text	59
Косьянова О. Г. Шляхи дослідження ключових концептів в англomовному політичному дискурсі	63
Кузнецова Н. В. Структурные свойства семантического поля медицинских наименований в повести Бориса Могилевского «Молодость Сеченова»	68
Литовченко Н. А. Розвиток міжкультурної комунікативної компетенції студентів у процесі вивчення ділової іноземної мови	75
Люта А. А. Словотворчі моделі англійських скорочень і аббревіатур.....	79
Манохіна Ю. Є. Синтагматична репрезентація іменникових інновацій із семантикою збірності в мові ЗМІ.....	83
Палькевич О. С. Роль Франсуа де Малерба у започаткуванні нової національної лінгвістичної традиції у Франції.....	89
Пасько Г. М. Особливості метафоричної концептуалізації деяких металургійних реалій в англійській мові.....	96
Писаренко Н. Д. О композиции рекламы	101
Попова О. М., Кабанчук Ю. В. Особливості написання ділових листів у Великобританії та Україні: порівняльний аналіз.....	106
Проскурина Л. Н. Ономаσιологические модели терминов-композигов в технической терминологии ремонта летательных аппаратов	113
Романюк Л. В. Прикметник як номінативний засіб вираження локативності у структурі фразеологічної одиниці	119

Руколянська Н. В. Полісемія в термінології кримінально-процесуального права України.....	124
Рязанцева Д. В. Інноваційні процеси у сфері функціонування прикметника у сучасному розмовному стилі української мови	132
Сердечний Ю. В. Робота з мовленнєвими помилками на занятті з іноземної мови: парафраза чи експліцитна корекція?	136
Смирнова М. С. Вербалізація дискурсивної стратегії релігійної ідентифікації у православній проповіді XX століття.....	141
Соколов Д. П. Фрейм як формат репрезентації знань про одиниці політичного вокабуляру (на матеріалі німецької мови)	146
Сонник Н. С. Репрезентация параметрического признака «внутреннее пространство» концепта «пространство» в русских текстах строительной тематики	154
Станкевич О. И. Оценка как лингвистический признак нестандартного финансового отчета	159
Столярская Е. В. Иноязычные вкрапления как элементы креолизации рекламного текста	164
Тетерина Л. М. Способы звуковой организации текста в поэме Пола Малдуна «The Bangle (Slight return)»	169
Терханова О. В. Вторинна номінація як художній прийом у газетно-журнальній публіцистиці	174
Ткачівська М. Р. Солдатський жаргон та його переклад на німецьку мову.....	180
Тукова Т. В. Эволюция фонетических слов в аспекте общих тенденций развития языка	188
Хацер Г. О. Новітні тенденції у лінгвістичній обробці тексту програмними засобами.....	194
Yashkina V. V. Poetry translation adequacy: multilingual experience of Heaney's translations	198
Панченко Е. И. Универбация как явление речевой номинации в русском языке (Рецензия на монографию Н. В. Дьячок «Универбация в русском языке: принципы структурно-семантического и ономаσιологического описания»).....	204

CONTENTS

Blinova N. M. Lexical innovations in the language of the network mass-media (on material of spheres of economics and finances).....	3
Butov V. N. Some verbs in English communication and their etymology	11
Halazdra S. I. The role of language in the personality formation.....	15
Glovatska O. L. The core of the functional and semantical fields of negativity in old Ukrainian.....	21
Gorlachova V. V. Communicative strategies of household appliances advertising.....	27
Datchenko Yu. V. The main development stages of Easter eggs' terminological vocabulary	31
Jouguina-Allakhverdian T. N. Intertext and multiplicity of intertextual relationships (Thoughts in the light of Y. Lotman's «Structure of literary text» and G. Genette's «Palimpsestes»).....	36
Zapolovskyi M. V. Parabolizms in the German-speaking Biblical world view...	40
Kirakosian A. A., Panasiuk I. M. The problems of business-slang translation in English periodicals.....	47
Kirkovskaya I. S. The semantic peculiarities of logical-philosophical category of negation in linguistics.....	53
Kolomoichenko O. E., Atanova M. Yu. The role of proper name working with the authentic text	59
Kosyanova O. G. Ways of concepts' selection in the English political discourse	63
Kuznetsova N. V. Structural properties of the semantic field of medical items in the story of Boris Mogilevsky «Молодость Сеченова».....	68
Lytovchenko N. A. The development of intercultural competence of students while learning Business English	75
Liuta A. A. Word formative models of English shortenings and abbreviations...	79
Manokhina Yu. Ye. Semantic representation of the innovative nouns with semantics of collectivity in the media language	83
Pal'keych O. S. Role of François de Malherbe in introduction of new national linguistic tradition in France	89
Pasko H. M. Peculiarities of metaphorical conceptualization of some metallurgical realia in the English language.....	96
Pysarenko N. D. On the composition of advertising.....	101
Popova O. N., Kabanchuk Y. V. Peculiarities of business letter writing in Great Britain and Ukraine: comparative analysis.....	106
Proskurina L. N. Onomasiological models of the composite terms in technical terminology of the flying machines repair	113
Romanyuk L. V. Adjective as a nominative means of locativity in the structure of phraseological units.....	119
Rukolyanskaya N. V. Polysemy in terms of criminal and procedural law of Ukraine	124
Riazantseva D. V. Innovative processes in the sphere of functioning of the adjective in the modern ukrainian language conversational style	132

Serdechny Yu. V. Dealing with speech errors in FL class: recasts or explicit correction?	136
Smirnova M. S. Verbalization of the religious identification discursive strategy in the orthodox sermon of the XX-th century	141
Sokolov D. P. Frame as a representation format of knowledge about the units of political vocabulary (a case study of the German language).....	146
Sonnik N. S. Parametric representation of the criterion «inner space» in the concept of «space» in Russian texts on building topics	154
Stankevych O. I. Evaluation as a linguistic feature of non-standard financial report.....	159
Stolyarskaya Ye. V. The foreign-language inclusions as creolization elements of the advertising text	164
Teterina L. M. Sound organization of the text in Paul Muldoon's poem «The Bangle».....	169
Terkhanova O. V. Secondary nomination as art reception in mass-media language.....	174
Tkachivska M. R. Military slang and its translation into german.....	180
Tukova T. V. Evolution of phonetic words in the aspect of general trends of language development	188
Khatser G. O. Modern tendencies in linguistic processing of the text by software tools.....	194
Yashkina V. V. Poetry translation adequacy: multilingual experience of Heaney's translations	198
Panchenko. E. I. Univerbation as a phenomenon of verbal nomination in the Russian language (Review on monograph written by N. V. Dyachok «Univerbation in Russian Language: Principles of Structural and Semantic, Onomasiological Description»)	204

Наукове видання

ВІСНИК ДНІПРОПЕТРОВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Серія:
МОВОЗНАВСТВО

Заснований у 1993 р.

Випуск 21 (3)

Українською, російською, англійською мовами

*Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 2131-10831 Р від 24.10.2014 р.*

Редактор О. М. Гордієнко
Коректор О. М. Гордієнко
Оригінал-макет В. В. Спіріна

Підписано до друку 26.05.15 р. Формат 70х108¹/₁₆. Папір офсетний.
Друк плоский. Ум. друк. арк. 18,17. Обл.-вид. арк. 17,22. Ум. фарбовідб. 18,17.
Тираж 100 пр. Зам. № 111.

Видавництво і друкарня «Ліра»
49010, м. Дніпропетровськ, вул. Наукова, 5

Свідоцтво про внесення до Держреєстру
серія ДК № 188 від 19.09.2000